

Корупционни престъпления: тенденции, отговор и превенция

---

*Авторски колектив: Ива Пушкарлова (Дял първи, Глава първа и Глава втора на Дял трети); Георги Петрунов (Дял Втори), Ива Пушкарлова, Сава Петров и Иван Стойчев (Глава трета на Дял Трети), Ива Пушкарлова, Георги Петрунов, Сава Петров и Иван Стойчев (Резюме и Препоръки)
рецензенти: доц. д-р Ралица Илкова; проф. д.н. Мария Желязкова-Пеканова*

Състав на екипа: доц. д-р Ива Пушкарлова (координатор, научен редактор и основен автор на криминологичните и наказателно правните анализи, съавтор на анализите на съдебната практика), проф. д-р. Георги Петрунов (автор на социологическите и количествени анализи), съдия Иван Стойчев и прокурор Сава Петров (подбор и първичен анализ на съдебната практика, съавтори на анализите на съдебната практика)

МИНИСТЕРСТВО НА ПРАВОСЪДИЕТО СЪВЕТ ЗА КРИМИНОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Състав на екипа:

доц. д-р Ива Пушкарлова (координатор, криминологичен, наказателноправен, сравнителноправен анализ, анализ на съответствието с наднационални стандарти, автор на използваните в анализите на съдебната практика специализирани методологии, събиране и анализ на емпирична информация, събиране и подбор на научна литература, автор на Дял Първи, Глави първа и втора на Дял Трети, съавтор на Резюме и Препоръки)

проф. д-р. Георги Петрунов (автор на Дял Втори, съавтор на Резюме и Препоръки, консултиране на правните и криминологичните анализи)

прокурор Сава Петров, ВКП (събиране, подбор и анализ на съдебна практика, съавтор на Глава трета на Дял Трети, Резюме и Препоръки, консултиране на правните и криминологичните анализи)

съдия Иван Стойчев, ВКС (събиране, подбор и анализ на съдебна практика, съавтор на Глава трета на Дял Трети, съавтор на Резюме и Препоръки, консултиране на правните и криминологичните анализи)

© **КОРУПЦИОННИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ: тенденции, отговор и превенция**

© Авторски колектив: Ива Пушкарлова, Георги Петрунов, Иван Стойчев, Сава Петров

Рецензенти: доц. д-р Ралица Илкова и проф. д.н. Мария Желязкова-Пекова

ISBN: 978-954-90213-0-1

© Министерство на правосъдието, издател

© София, 2026

Докладът е изготвен съобразно установените най-добри стандарти на обективен и всестраничен научен анализ, за да обезпечи информационно и аналитично държавните политики в областта на предотвратяването и противодействието на корупционни явления.

Отразените в него изводи, наблюдения и препоръки обвързват неговите автори и не отразяват непременно възгледите на Министерството на правосъдието. Авторите и рецензентите не носят отговорност за начина, по който се използват резултатите от изследването.

Докладът е защитен с авторски права. При цитирането му спазването им е задължително.

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение и методология	i
Резюме на основните изводи	vii
Препоръки	xxvii
ДЯЛ ПЪРВИ:	
КРИМИНОЛОГИЧЕН АНАЛИЗ НА КОРУПЦИОННИТЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ	1
(доц. д-р Ива Пушкарова)	
ГЛАВА I. КРИМИНОЛОГИЧЕН ОБЯСНИТЕЛЕН МОДЕЛ И ФАКТОРНА СРЕДА	1
1. Обяснителни модели на корупцията в криминологичните теории	1
2. Факторна среда на корупцията	8
2.1. Понятие, класификация и структура на рисковите фактори	8
2.2. Обща рамка на взаимодействието на факторите. Причинни връзки	14
2.3. Системно и систематично действие на факторите. Величина на риска	16
2.4. Управление на корупционната устойчивост	21
ГЛАВА II. МОТИВАЦИОНЕН МЕХАНИЗЪМ НА КОРУПЦИОННОТО ПОВЕДЕНИЕ	23
1. Природа на корупционния мотив. Психични и морални основи	23
1.1. Корупционна нагласа	24
1.2. Матрица на връзките между корупционния мотив, потребностите на дееца и видовете корупционно поведение	26
1.3. Когнитивни механизми за неутрализация на контрамотиви	29
1.4. Динамика на корупционното поведение при трансформация на мотивационния механизъм (корупционна кариера)	33
2. Видове корупционни мотиви	35
2.1. Според естеството на очакваната корупционна полза	35
2.2. Според времевия хоризонт	37
3. Разграничение на корупционния мотив и сходни мотиви	38
3.1. Користният мотив	38
3.2. Властовият мотив	39
3.3. Политическият мотив	39
3.4. Личният мотив	41
3.5. Експлоатационният мотив	42

4. Интегративна синтетична матрица на връзките между корупционни и други мотиви и етапите на психично и морално развитие	44
ГЛАВА III. ПРОФИЛ НА КОРУПЦИОННИЯ ИЗВЪРШИТЕЛ	47
1. Обобщен комплексен профил и типологии	47
1.1. Според особеностите на корупционната мотивация	48
1.2. Според нивото на достъп до ресурси	62
1.3. Според позицията в засегнатата структура или спрямо нея	62
2. Пол и възраст на корупционния деец. Социални характеристики	65
2.1. Пол	65
2.2. Възраст	68
2.3. Други признаци	69
ГЛАВА IV. ВИДОВЕ КОРУПЦИЯ	70
1. Критерии, свързани с институционалната среда	70
1.1. Според сферата на институционална реализация	70
1.2. Според нивото на институционална власт, на което корупцията се извършва	73
1.3. Според степента на формализираност на процедурите, в рамките на които се осъществяват властови и административни решения	74
2. Критерии, свързани със степента на системност (корупцията като индивидуален акт или структурен процес)	77
2.1. Според системността на корупционното поведение	77
2.2. Според степента на интегрираност в организацията	80
2.3. Според наличието на корупционна инфраструктура	83
3. Корупцията според ролевата конфигурация, степента на доброволност и позицията на субекта	83
3.1. Според ролевата конфигурация на корупционното взаимодействие	84
3.2. Според степента на доброволност в корупционното участие	86
3.3. Според функционалната роля на субекта в корупционния процес	87
4. Критерии, свързани с механизма на реализация (корупцията като процес)	88
4.1. Според начина на прикриване на корупцията	88
4.2. Според формата на облагодетелстване	90
4.3. Според времевия хоризонт на ползата	92
5. Корупцията според функционалната ѝ роля, отношението към социалния ред и обществената видимост	93
5.1. Според функционалната роля на корупцията	93
5.2. Според отношението на корупцията към социалния ред	95
5.3. Според обществената видимост и толерантност към корупцията	97

6. Интегриран модел	99
6.1. Обобщена матрица	99
6.2. Илюстративни примери	100
7. Основни корупционни модели	103
ГЛАВА V. РАЗГРАНИЧЕНИЕ НА КОРУПЦИЯТА ОТ СХОДНИ КРИМИНОЛОГИЧНИ ЯВЛЕНИЯ	105
1. Понятийна рамка (обзор)	105
2. Разграничение от явления, които корупцията поглъща	107
2.1. Конфликт на интереси	107
2.2. Злоупотреба с власт	107
2.3. Административен произвол	108
2.4. Клиентелизъм	108
2.5. Лобизъм с финансов ефект	109
3. Организирана престъпност	111
3.1. Общи структурни различия между двете явления	111
3.2. Функционални разграничения между корупционно заразяване и мафиотизация	113
3.3. Етапи на мафиотизацията	115
3.4. Формални индикатори за разграничаване между корупция и мафиотизация	119
4. Тероризъм	121
ДЯЛ ВТОРИ:	
КОЛИЧЕСТВЕН АНАЛИЗ НА КОРУПЦИОННИТЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ	124
(проф. д-р Георги Петрунов)	
1. Въведение	124
2. Общи тенденции	128
3. Присвоявания	137
4. Подкуп	141
5. Престъпления по служба	144
6. Престъпления против политическите права на гражданите	148
7. Документни престъпления с корупционен мотив	151
ДЯЛ ТРЕТИ:	
НАКАЗАТЕЛНО-ПРАВЕН АНАЛИЗ НА КОРУПЦИОННИТЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ	154
ГЛАВА I. ПРАВНОПОЛИТИЧЕСКА РАМКА	154
(доц. д-р Ива Пушкарова)	
1. Методология	155
2. Стратегическа концептуализация на корупцията	156

3. Стратегическо покритие на видове корупция	158
4. Влияние на европейските политики	162
5. Основни групи антикорупционни мерки и потенциал за ефективност	163
5.1 Според съдържанието си	163
5.2. Според механизма на антикорупционно въздействие	165
6. Обобщени изводи	167
ГЛАВА II. ДЕЙСТВАЩ НАКАЗАТЕЛНОПРАВЕН РЕЖИМ	169
(доц. д-р Ива Пушкарова)	
1. Общ нормативен обхват на криминализацията	170
2. Структурни слабости на криминализацията, засягащи ефективността на наказателноправния отговор	175
2.1. Нематериални корупционни облаги	175
2.2. Специални видове пасивни корупционни субекти	176
2.3. Форми на изпълнителното деяние по основните състави на подкупа и отражение на проблемите върху състави на други престъпления	177
2.4. Отражение на въвеждането на преговорните форми на подкупа върху други видове корупционни престъпления	184
3. Предложения за подобрене на раздел „Подкуп“	185
ГЛАВА III. ОСОБЕНОСТИ НА ПРАВОСЪДНИЯ ОТГОВОР	
(доц. д-р Ива Пушкарова, Сава Петров, Иван Стойчев)	
	187
1. Основни проблеми при прилагането на материалния закон	190
1.1. Длъжностното качество на субекта	190
1.2. Значение на поведението по служба, към което длъжностното лице е корупционно мотивирано	193
1.3. Реална съвкупност от корупционни престъпления	194
1.4. Недостатъчна интензивност на наказателноправния отговор за някои корупционни престъпления	194
1.5. Доказване на субективната страна. Особености, свързани с корупционния мотив	197
1.6. Особености, свързани с провокацията към подкуп	203
2. Слабости на разследването и наказателното преследване	207
2.1. Общи слабости	207
2.2. Слабости при разследването и събирането на доказателства	208
2.3. Обвинителни стратегии и актове. „Стратегически минимализъм“ на обвинението	210
3. „Сляпо петно“ в правосъдния отговор	214
БИБЛИОГРАФИЯ	216

ВЪВЕДЕНИЕ И МЕТОДОЛОГИЯ

Криминологичното изследване „**Корупционни престъпления: тенденции, отговор и превенция**“ е възложено на изпълняващия експертен екип от Съвета за криминологични изследвания към Министерство на правосъдието, приета с решение на СКИ през януари 2025 г.

Основната цел на изследването е извършването на оценъчен анализ на ефективността на държавните политики по наказателноправен отговор и превенция на общественоопасни корупционни явления и извеждане на препоръки за нейното повишаване.

За постигането ѝ са извършени анализи и оценка на актуалните корупционни явления и процеси, тяхната динамика и профила на техния извършител, вкл. изграждане на относими типологии и разграничения от сродни явления; на ефективността на наказателноправни и превантивни политики на държавата за противодействие на корупционните престъпления и сродни на тях явления, вкл. при сравнение с чуждестранен опит; и на нормативни празноти и сфери на неефективност на наказателноправните политики за противодействие на корупционните престъпления и сродни на тях явления. Изведени са препоръки за повишаване на ефективността на наказателноправните политики за противодействие на корупционните престъпления и сродни на тях явления.

Обект на анализ са корупционните явления в България в периода 2004-2025 г.

Предмет на анализ са: статистически и други количествени данни; литературни източници, вкл. научни публикации, институционални анализи и отчети, национални планове и стратегии и др.; съдебна и прокурорска практика по приключили наказателни производства за периода 2004-2025 г., както и затворнически досиета на осъдени на лишаване от свобода за корупционни престъпления; относима практика на наднационални юрисдикции; нормативни актове, вкл. актове на ЕС, ООН и СЕ и тълкувателни стандарти към тях.

Дял първи представлява цялостен криминологичен анализ на корупционните престъпления и има за цел да изгради последователна, интегрирана рамка за тяхното обяснение, типологизиране и аналитично разграничаване. Той комбинира в единна структура обяснителни модели, факторен анализ, мотивационни механизми, профилни

характеристики на типичния извършител, типологии на дееца, мотивационните механизми и видовете корупционни явления, както и техни аналитични разграничения от сходни явления. Всеки от разделите изпълнява самостоятелна функция, но смисълът им се разгръща пълноценно в тяхната последователност и взаимна обвързаност.

В първата глава е изведена **общата криминологична рамка на изследването**. В първия раздел корупцията се разглежда през различни обяснителни модели на криминологични, социологични, политологични и психологични теории – индивидуално-поведенчески, психологически, групови, организационни и макросоциални – които са представени не като изолирани или конкуриращи се, а като взаимно допълващи се перспективи. Целта не е изчерпване на теоретичния дебат, а очертаване на основните механизми, чрез които корупционното поведение възниква, рационализира се, нормализира се и се възпроизвежда. В тази част се формира интегративният обяснителен модел, който служи като аналитична основа за всички следващи раздели.

Втората част на тази глава е посветена на **факторната среда на корупцията**. Анализът се фокусира върху понятието за рисков фактор, неговата класификация и действие, както и върху многофакторната причинност на корупционните престъпления. Разграничението между първични и вторични фактори, както и между макросоциални, микросоциални и индивидуални равнища, позволява да се проследи преходът от структурни предпоставки към конкретни корупционни актове. Въвеждат се понятията за корупционна среда, спусъчни условия, системен и систематичен риск, чрез които корупцията се анализира като процес с потенциал за ескалация и институционализация.

Втората глава разглежда мотивационния механизъм на корупционното поведение. Корупционният мотив е разгледан като **адаптивна стратегия в девиантна среда**, представляваща структурирана насоченост на поведението, формирана и реализираща се във взаимодействие с потребности, нагласи, когнитивни оправдателни механизми и социална среда. Анализът включва психичните и моралните основи на корупционните нагласи и мотиви, динамични модели на трансформация на мотивационния процес и взаимодействието му с когнитивни механизми за неутрализация на контрамотиви, типологии и разграничения на корупционни и сходни до тях мотиви. Тази част свързва факторната среда с индивидуалното решение за извършване на корупционно деяние и показва как субективните интерпретации и моралните оправдания трансформират

възможността в действие. Анализите са интегрирани в система от матрици на връзките между корупционни и други мотиви, типове на психична регулация, нива на потребности и морално развитие.

В третата глава фокусът е върху **профила на корупционния извършител**. Представени са типологии според особеностите на мотивацията, нивото на достъп до ресурси и позицията в институционалната йерархия, както и социално-демографските и психологическите им характеристики. Изградени са интегративни модели, свързани с анализите от предходните глави. Профилният анализ цели идентифициране на поведенчески модели, рискови конфигурации и прогностични индикатори, които имат значение за превенцията, разкриването и оценката на корупционния риск. Отделните профили са илюстрирани с примери от националната съдебна и пенитенциарна практика.

Четвъртата глава е посветена на **видовете корупция** и тяхното систематизиране чрез общо 15 подбрани критерии, групирани в четири категории и свързани с особености на институционалната среда, формата на облагодетелстване, нивото на власт и степента на системност, ролята на субекта, степента на доброволност и властовата му позиция, функцията на корупционния механизъм, отношението му към социалния ред и обществената му видимост. Класификациите са илюстрирани с примери от националната и чуждестранната съдебна практика. Използването на множество свързани типологии позволява да се преодолее редуccionисткото разбиране за корупцията и да се разкрият типичните съчетания между мотивация, позиция, достъп и механизъм на реализация. Интеграцията на типологиите е представена чрез аналитична матрица, която има практическа стойност за емпиричен анализ и сравнителни изследвания.

Петата глава **разграничава корупцията от сходни явления**, групирани според степента на различия – конфликт на интереси, злоупотреба с власт, административен произвол, клиентелизъм и лобизъм с финансов ефект като по-широки явления от факторната корупционна среда, които корупцията поглъща, както и взаимодействието на корупционни явления с организирана престъпност и тероризъм. Изяснени са структурните и процесни особености на механизмите на структурно корупционно овладяване и мафиотизация на институционалната среда. Заключениеята са илюстрирани с примери от чуждестранната съдебна практика.

В своята цялост **първият дял е замислен като концептуална и аналитична основа на изследването.** Той изгражда общ език, понятия и модели, които придават последователност и смисъл на следващите части. Предназначението му е не само да обясни корупционните престъпления, но и да осигури инструментариум за тяхното систематично анализиране, сравняване и оценяване в различни институционални и социални контексти.

Дял втори има емпирично-аналитичен характер и е посветен на количествения анализ на корупционните престъпления в България в периода 2004-2025 г. Анализирани са официални статистически данни, предоставени на изследователския екип от Прокуратурата на Република България и Върховния касационен съд и данни, публикувани в годишните отчетни доклади на българската прокуратура. Статистиката на ПРБ и ВКС се приема за най-надежден източник с оглед на конституционните функции по наказателно преследване и правораздаване на тези институции.

Анализът използва утвърдените институционални каталози на корупционните престъпления, които структурират изследваните деяния в три основни групи – същински корупционни престъпления, престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив и злоупотреби със служебно положение и свързани с тях деяния. В методологично отношение са приложени дескриптивен статистически анализ, динамичен (времеви) анализ на тенденции, сравнителен анализ между отделни категории престъпления, както и структурен анализ на съдебната и прокурорската дейност (досъдебни производства, внесени актове, осъдителни и оправдателни решения).

Данните обхващат дългосрочни периоди (2004–2025 г.), което позволява проследяване на устойчиви тенденции, колебания и структурни изменения в наказателноправния отговор на корупцията. Съдържателно делът включва анализ на общите тенденции в наказателното преследване, както и детайлни изследвания на основни категории корупционни престъпления (присвоявания, подкуп, престъпления по служба и др.), включително тяхната динамика, регионално разпределение и санкционна практика. Чрез интегриране на количествени показатели с институционален и нормативен контекст, този дял осигурява емпирична основа за оценка на ефективността на наказателноправната политика и за формулиране на обосновани изводи и препоръки.

Дял трети има нормативно-аналитичен и практико-изследователски характер и е насочен към системно изследване на действащия наказателноправен режим на корупционните престъпления и неговата ефективност.

Методологията съчетава догматичен правен анализ, функционален и сравнителен подход, както и критична оценка на законодателни решения през призмата на тяхното практическо приложение. Анализът стъпва върху действащата нормативна уредба, съдебната практика и релевантните наднационални стандарти, като използва изградените в първия дял типологии на корупционните явления като аналитична рамка за оценка на обхвата и адекватността на криминализацията.

В съдържателно отношение **първата глава** има правно-политически и стратегически характер и е посветена на системния анализ на основните национални стратегически документи в областта на превенцията и противодействието на корупцията. Тя изследва тяхната концептуализация на корупцията, обхвата на антикорупционните мерки и степента на стратегическо покритие на различните корупционни явления, съпоставени с разработена аналитична рамка, включваща типологичната система от Дял първи. Методологията включва количествен инструмент – индекс на стратегическо покритие, който позволява измерване на степента, в която отделните документи концептуално обхващат различните категории и видове корупционни явления. Чрез прилагането на този индекс се извежда сравнителна оценка на стратегическата чувствителност на държавната политика към разнообразието от корупционни форми, без да се оценява ефективността на самите политики.

Втората глава анализира действащия наказателноправен режим чрез изследване на нормативния обхват на криминализацията, структурната логика на съставите и тяхната приложимост спрямо различните видове корупция, като използва систематизиращи инструменти като аналитични таблици и типологични съпоставки. Специален акцент е поставен върху идентифицирането на структурни слабости на правната уредба – неясноти в понятието за облага, асиметрии при специалните субекти, конкуренция и колизии между отделни форми на изпълнителното деяние и нормативни празноти, които затрудняват последователното правоприлагане и отслабват ефективността на наказателноправния отговор. Чрез съчетаване на нормативен и функционален анализ този дял изгражда

основата за критична оценка на действащата уредба и за формулиране на предложения за нейното усъвършенстване.

Третата глава има функционално-аналитичен характер и е посветена на особеностите и ефективността на правосъдния отговор срещу корупционните престъпления. Методологията ѝ се основава на системен и функционален анализ на практиката на разследващите органи, прокуратурата и съда. Тя разглежда правоприлагането като интегриран процес по разкриване, доказване, квалификация и санкциониране на корупционните деяния. Използван е детайлен анализ на съдебна практика, съчетан с идентифициране на повтарящи се модели на правоприлагане и извеждане на типични дефицити. Анализът е насочен към системни слабости, които не се дължат на инцидентни грешки или корупционно влияние в самата система, а на структурни особености на нормативната уредба, институционалната организация и практиките на правоприлагане.

В съдържателно отношение главата изследва основните проблеми при прилагането на материалния закон, включително стесняване на субектния обхват на корупционните престъпления, ограничения в разбирането за съставомерно поведение и трудности при доказване на субективната страна; слабостите на разследването и наказателното преследване, проявяващи се в дефицити на доказателственото планиране, обвинителните стратегии и процесуалната динамика; както и явлението „стратегически минимализъм“ на обвинението. Специален акцент е поставен върху т.нар. „сляпо петно“ в правосъдния отговор – ограничената способност на системата да разпознава и доказва сложни, разпределени и институционално опосредени корупционни схеми, както и особеностите на провокацията към подкуп спрямо законни форми на разследване. Анализът допълва нормативния анализ с емпирично обоснована оценка на практическата ефективност на наказателноправния модел и очертава границите на неговата приложимост спрямо съвременните форми на корупция.

РЕЗЮМЕ НА ОСНОВНИТЕ ИЗВОДИ

І. ДЯЛ ПЪРВИ

1. Криминологичен обяснителен модел и факторна среда

1.1. Криминологичните теории предлагат частични, но взаимодопълващи се обяснителни модели на корупцията – *индивидуално-поведенческите* подходи я извеждат от рационален избор, морални компромиси и адаптация към напрежение; *когнитивно-психологическите* – от механизми на оправдание, нормализация и морално притъпяване; *социалните* – от процеси на научаване, групов натиск и субкултурна обусловеност; *организационните* – от структури, култури и контролни дефицити; а *макросоциалните* – от структурни противоречия, аномия, дезинтеграция и дефицит на социален контрол. *Икономическите и политико-идеологическите* теории допълват с акцент върху материалните стимули, неравенствата и мрежовия характер на корупцията като система от зависимости. *Психологичните* теории конкретизират вътрешната динамика на корупционното поведение чрез нивата на морално развитие, когнитивния дисонанс, моралната дезангажираност, дефицитите в моралното вземане на решение и влиянието на средата и постепенните компромиси.

Разработеният интегративен обяснителен модел обобщава, че **корупцията възниква от взаимодействие между индивидуални решения и морални оправдания, поддържа се от социални механизми и процеси, организационни структури, институционални практики и системни макросоциални условия, като при стабилизиране чрез мрежи се превръща в структурно устойчиво явление, което изисква комплексен отговор.**

1.2. Факторната среда на корупцията е комплекс от взаимодействащи си макросоциални, микросоциални и индивидуални фактори, подлежащи на разделяне на първични и вторични и на системни и систематични.

Макросоциалните включват ценностни деформации, нормативни слабости, институционални дефицити, концентрация на власт, влияние на неформални мрежи, конфликти на интереси, мафиотизация, мотивационни нарушения в администрацията, непрозрачно политическо финансиране, липса на гражданско участие, икономически дисбаланси и технологична изостаналост, толерантност, нормализация и институционализация на корупцията. *Микросоциалните* фактори се изразяват в липса

на морални модели и утвърждаване на поведение, базирано на облага, а *индивидуалните* – в дефицити на социализация, личностни особености и нисък капацитет, като вторичното индивидуално ниво включва формиране на корупционно поведение и идентичност.

Първичните възникват естествено и самостоятелно и представляват дефицитни процеси или състояния на институции, сектори и групи. Тя обективно усилват корупционната уязвимост, а предизвиканите от тях *вторични* (увреждащи корупционни прояви с потенциал за ескалация) действат по-пряко като спусъчни условия, непосредствено предизвикващи корупционни действия при възможност, мотивация и безконтролност.

Системно действащите фактори пренасят корупционния риск между сфери (междуинституционално и междусекторно заразяване), а *систематичните* осигуряват трайност и повтораемост на вътресекторна корупция. Тяхното съчетание води до разширяване на корупционната среда и отслабване на институционалната устойчивост.

1.3. Причинните връзки между факторите и корупцията са верижни, комплексни и вероятностни. Причинността протича последователно от структурни предпоставки, през деформации, към конкретни ситуации и индивидуално решение, като натрупването на фактори обуславя корупционна среда и преход от ситуативна към системна и структурна корупция.

1.4. Корупционните явления дефинитивно зависят от социалната среда. Те се пораждат и проявяват във вида и мащаба, който тя толерира.

1.5. Управлението на корупционната устойчивост изисква системни превантивни мерки, насочени към ограничаване на системните и систематични рискове, като санкционирането е само един от инструментите. **Определящо значение имат факторите на институционален и индивидуален интегритет,** включително високо морално развитие на служителите, съответствие между лични и организационни ценности, ефективно лидерство, ясни стандарти за поведение, устойчиви системи за мотивация, кадрово развитие, оценка и възнаграждение, както и прозрачност, отчетност и предсказуем контрол със своевременни санкции. Стабилната нормативна рамка и функциониращите институционални механизми формират среда, която ограничават възможностите за корупция и поддържа устойчивост срещу нейното възникване и разпространение.

2. Мотивационен механизъм на корупционното поведение

2.1. Корупционният мотив е елемент от психичния механизъм на деянието, който насочва към неправомерно облагодетелстване в частен интерес чрез злоупотреба с власт, положение или доверие. Той е адаптивна, структурирана и относително устойчива психологическа и ценностна последица от взаимодействие на личностни, социални и институционални фактори, която интегрира потребности, ценности и представи на дееца за последиците от корупционния избор. Ролята му е динамично да трансформира моралното възприятие за този избор и да го легитимира. По това той се отличава от интереса (като очаквана полза) и от ситуационните стимули, които имат само отключваща функция.

2.2. Като двигател на относително системно поведение корупционният мотив израства от **корупционна нагласа**. Тя се формира постепенно в резултат на серии когнитивни и ценностни измествания в хода на психичното и моралното развитие на личността чрез взаимодействие между особености на социализацията, дефицити на вътрешната морална регулация и последваща рационализация в благоприятна среда. Тази нагласа не е патологична, а представлява адаптивна стратегия и предразполагащ, но недостатъчен фактор за корупционно поведение, чието проявление зависи от институционалния и социалния контекст.

2.3. Връзката между корупционния мотив и потребностите (представена чрез аналитична матрица), показва, че мотивът остава единен, но се адаптира към различни потребности, които видоизменят формите на поведение. Обусловената от базови потребности корупция е опортюнистична; обусловената от потребности от сигурност и принадлежност е стабилизирана и групово обусловена корупция; его-утвърждаващи потребности обуславят стратегическа и системна корупция; в изключителни редки случаи на породена от висши потребности корупция се легитимира чрез „висша мисия“ на морално неприкосновен деец. Автотрансцендентните потребности изграждат антикорупционна устойчивост.

2.4. Самооправдателните механизми за неутрализация на моралния конфликт, които деецът използва за вътрешно обяснение и легитимация на корупционното решение, за да преодолее нормативните дилеми в етапа на борба на мотиви, са специфична структурна част от корупционната мотивация. Тя обуславя конкретните форми на корупционно действие и влияе на стабилизирането им във

времето. Типологията на тези механизми включва пресметлива легитимация, нормативен релативизъм, социална нормализация, статусно-йерархична, компенсаторна, принудително-конформистка и цинично-ценностна легитимация. Те не създават мотива, но определят формите и устойчивостта на корупционното поведение.

2.5. Динамиката на корупционното поведение („корупционна кариера“) се определя не от промяна на мотива, а от трансформация на моралните оценки и динамиката на самооправдателните механизми, които осъществяват прехода към конкретно корупционно решение и неговата стабилизация във времето. В реалните корупционни практики се наблюдават динамично изместване на доминиращия оправдателен механизъм с натрупване на корупционен опит, промени в удовлетворяваните потребности и съчетаване на корупционния мотив с други мотиви. Процесът е свързан с намаляване на корупционната устойчивост поради прогресивно отслабване на интегритета и избледняване на моралното напрежение. Основната вътрешна променлива е трансформацията на системата от морални задръжки.

2.6. Родовото понятие за корупционен мотив обобщава значимо разнообразие от проявления. Основните **класификации**, с които работи изследването, са според естеството на очакваната корупционна полза - обогатяващ; негативен (избягващ вреди и загуби) и релационен корупционен мотив (насочен към социален статус и признание) – и според времевия хоризонт - краткосрочен и стратегически корупционен мотив, при който се засилват рационализацията, отлагането и деформацията на отговорността.

2.7. Корупционният мотив често се проявява в комбинация с користни, властови, идеологически, политически, лични или групово-ориентирани мотиви. Независимо дали те участват като самостоятелни структурни елементи на множествена мотивация или се поглъщат от корупционния мотив, взаимодействието им с него може да го видоизменя. Той се разграничава от тях по своята специфична насоченост към благодетелстване чрез злоупотреба с институционални ресурси, рационализиран характер и зависимост от социална и институционална среда, като същевременно е съвместим и често комбиниран с тях.

2.8. Интегративна матрица свързва мотивите с нивата на психична регулация и морално развитие, показвайки, че корупционната мотивация не се редуцира до индивидуална незрялост, а представлява специфична конфигурация между самоконтрол, морална автономия и когнитивна легитимация.

3. Корупционния извършител. Обобщен профил и видове

3.1. Корупционният извършител е егоцентрична, себеотносна и несамокритична личност с неоснователно завишена или нестабилна самооценка, достигаща до преживяване за специален статус или могъщество, и склонност към адаптивно и манипулативно поведение, фиксация върху личните си потребности, затруднения и желания при намалена до отсъстваща способност да разпознава и разбира потребностите на другите и последиците от поведението му за тях. Ясно изразени общи черти са: нарушения в управлението на личния живот и финанси; наличие на мощни самооправдателни когнитивни механизми, рационализиращи корупционното поведение; избирателно морално мислене и спазване на правила; и институционален цинизъм, основан на убеждението, че системата е предвидима, податлива на заобикаляне или корумпирана. Специфични за неговата мотивация са самооправдателни механизми за неутрализация на моралния конфликт, избирателно морално мислене и институционален цинизъм.

Поведението е **устойчиво и корекционно резистентно**, а относително високият риск от рецидив се обуславя основно от дефицити в мисленето, нагласите, взаимоотношенията и управлението на доходите. Формалните показатели на риска често не отразяват реалната му величина, тъй като често отразяват адаптация към средата или изчерпване на корекционните ресурси, а корупционното поведение е силно зависимо от факторите на средата.

3.2. Разработеният в изследването **типологичен модел на извършителя** надгражда класическите модели чрез включване на личностни и психологически механизми, потвърждава се от националните емпирични данни, позволява качествен анализ при латентност на явлението и подпомага предсказването на поведение и оценката на риска.

Според особеностите на мотивацията и ролята на дееца се разграничават няколко типа корупционни извършители – **опортюнистичен** (действа ситуативно, ръководен от рационална преценка за ползи и рискове, при липса на ценностна устойчивост и в условия на слаб контрол); **корпоративен** (стратегически ориентиран, действа в мрежи и използва сложни схеми за дългосрочна облага, като рационализира поведението чрез системни слабости); **властово ориентиран авторитарен** (устремен към контрол и доминиране, използва властта като инструмент за лични цели и оказва

разрушително влияние върху институционалната среда); **системен** (приспособим към корупционната култура, допринася пасивно за институционализирането ѝ); и **идеологически мотивиран** (оправдава корупцията с групова лоялност и политически цели, дейността е дългосрочна и прикрита зад идеологическа реторика).

Корупционните извършители се класифицират и според **нивото на достъп до ресурси**, с увеличаването на което нараства мащабът и системността на поведението.

Според позицията и ролята си корупционните извършители се делят на: **нископоставен служител** (участва в оперативната част на процеси и процедури и извършва дребна опортюнистична корупция); **доверен инсайдер** (разполага с оперативна самостоятелност извън пряко наблюдение и достъп до документооборота, извършва присвоителни престъпления чрез манипулиране на документи); **технически инсайдер** (технологичен достъп до информационни и комуникационни системи, с голяма техническа оперативна самостоятелност, извършва манипулации на електронни данни, потребителски достъп и електронни следи); **мениджър на средно управленско ниво** (достъп до чувствителна служебна информация, овластен да управлява звена и проекти; корупционната дейност има координационен характер и се изразява в „уреждане“ на сделки срещу комисионни, манипулиране на обществени поръчки, подбиране на подизпълнители измежду кръгове на зависимост и лоялност, корупционно посредничество); **„пазител на входа“** (не управлява ресурс, а достъп до ресурс, приема подкупи за манипулиране на процедури, административен рекет и неформална търговия с услуги); **висш управленски инсайдер** (достъп до стратегически решения, финансови потоци и контрол върху контролни органи и механизми, овластен да ръководи хора и процедури, корупцията е системна, структурна и стратегическа и се изразява в системни присвоявания и измами, картелни схеми, разпределителни схеми за източване на ресурс към мрежи от свързани лица); **политико-административен извършител** (съчетание на институционална власт и нормативни правомощия върху държавни ресурси, издава и контролира разрешения, възлага и управлява обществени поръчки, зает в системна структурна рентниерна корупция, протекционизъм, търговия с влияние, присвоителни схеми чрез обществени поръчки); **външен играч с влияние вътре** (не е част от системата, но ползва съдействието на съучастник от нея, извършва корупционно посредничество, източване на активи през обръчи от приятелски външни фирми, комисионни схеми, търговия с влияние).

МАТРИЦА НА ВРЪЗКИТЕ МЕЖДУ ТРИТЕ ТИПОЛОГИИ			
Видове корупционери според			Типични корупционни прояви
мотивацията	позицията	ниво на достъп	
Опортюнистичен	Служител на ниско ниво Доверен инсайдер	Оперативен, технически / друг частичен достъп	Дребни подкупи; присвояване; документни манипулации; използване на „прозореца на възможността“ при слаб контрол
Корпоративен	Средно управленско ниво Висш управленски инсайдер	Финансов, административен и информационен достъп	Счетоводни измами, фиктивни доставки, корупционни сделки с партньори; изграждане на вътрешни мрежи и приятелски кръгове
Системен	Висш управленски инсайдер Политико-административен ръководител	Стратегически достъп (ресурси, нормативни решения, контролни механизми)	Осигуряване на протекционизъм, клиентелизъм, овладяване на институции, корупционни картели, разпределителна корупция
Властово ориентиран	Средно и висше управленско ниво „Пазач на входа“	Достъп до контролни, надзорни или разрешителни режими	Корупция с цел влияние; изнудване; „услуга срещу услуга“; фаворитизъм; злоупотреба с положението за подчиняване на други
Идеолог	Политико-административен ръководител Външен актьор с влияние вътре	Нормативен, политически или стратегически достъп	Корупция в услуга на идеология, движение или група; репресивни практики; нелегитимно разширяване на власт; корупция за поддържане на режим или структура

3.3. По отношение на **пола**, мнозинството от извършителите са мъже, като делът на жените е значително по-нисък, въпреки високото им участие в администрацията. Жените по-рядко заемат лидерски роли в корупционни схеми, по-често действат като посредници и са мотивирани от финансова нужда, зависимост или външен натиск, при по-ниска склонност към риск.

Най-висока корупционна активност се наблюдава във **възрастовите групи 30–49 години**, с пик при по-младите в този диапазон. Активността при най-младите е ниска, а разпределението по възраст отразява професионалната реализация и достъпа до корупционно уязвими позиции. Данните сочат устойчивост на корупционните практики във времето.

Образованието, семейните отношения и миналата съдимост нямат еднозначно влияние върху корупционното поведение. По-високото образование намалява дребната корупция, но е предпоставка за участие в стратегическа такава. Семейната среда може както да ограничава, така и да подпомага корупционни практики в зависимост от контекста. Миналата съдимост е по-характерна за извършителите на низова и опортюнистична корупция, отколкото за тези на високо ниво.

4. Видове корупция

4.1. Наблюдаваните случаи на корупция са систематизирани според критерии, отразяващи институционалната среда, структурата на взаимодействието, функционалните последици и видимостта на извършеното. Това позволява многопластово сравняване на различни проявления на корупцията, идентифициране на типични съчетания и проследяване на закономерности в реализацията на корупционни практики с оглед две практически ползи. Първо, систематично кодиране на съдебни примери, позволяващи емпирична илюстрация на явлението. Второ, разкриване както на типични, така и на усложнени модели на поведение, които могат да се използват за превенция, разпознаване и квалифициране на рискови ситуации в различни институционални контексти. Взаимодействието между критериите е ключово, тъй като едно и също корупционно деяние може да участва в различни типологии. Интегрираната рамка показва как различните аспекти на корупцията се съчетават в практиката.

4.2. Критерии, свързани с институционалната среда

4.2.1. Според **сферата на институционална реализация** корупцията е различна в *публичната администрация* (рутинна, свързана с дискреционни правомощия и достъп до услуги, реализира се чрез ускоряване, забавяне или селективно прилагане на процедури); в *съдебната система* (с особено разрушителен ефект, проявява се чрез влияние върху актове и процеси и води до ерозия на доверието в правовия ред); в *правоохранителните органи* (проявява се при силна властова асиметрия, може да придобие принудителни и изнудвачески форми, близки до организираната престъпност); в *политическата система* (системен характер, реализира се чрез устойчиви мрежи и може да води до трансформиране на самите правила); в *държавните предприятия и регулаторните органи* (развива се в граничната зона между публично и икономическо, често прикрита зад формално законосъобразни процедури, с ефект върху конкуренцията); в *частния сектор* (сходство с административната корупция, но при по-слаб контрол); в *трансгранични и наднационални структури* (мрежова, сложна и трудно разследваема поради множествеността на юрисдикции).

4.2.2. Според **нивото на институционална власт** корупцията е *на ниско ниво* (рутинна, с малък индивидуален мащаб, но с висок кумулативен ефект); *на средно ниво*

(групов и организационен характер, свързан с разпределение на ресурси и координация); *на високо ниво* (засяга стратегически решения и нормативната рамка, с висока латентност и най-голям обществено вреден потенциал).

4.2.3. Според **степената на формализираност на процедурите** корупцията може да се развива както въпреки правилата, така и чрез тях. В силно формализирана среда тя се адаптира чрез манипулиране и селективно прилагане на правила, оставяйки трудно откриваема. В слабо формализирана (дискреционна) среда се проявява като пряка и по-слабо прикрита размяна, зависима от личната преценка. В смесен режим съчетава процедурно прикритие и персонализирано договаряне, което създава оптимални условия за рутинна и системна корупция.

4.3. Критерии, свързани със степента на системност

4.3.1. Според **системността на корупционното поведение**. *Епизодичната* корупция е изолирано отклонение без устойчив модел и без нормализация. *Рутинната* корупция се възпроизвежда регулярно, създава очаквания и функционира като неформален регулатор. *Системната* корупция е структурно вградена, възпроизвежда се независимо от персоналните смени и подменя официалните цели на организацията. В рамките на системната корупция се разграничават модели като *завладяване на държавата, регулаторно завладяване, „въртяща се врата“* и *тиха корупция*.

4.3.2. Според **степената на интегрираност в организацията**. Като *индивидуална девиация* корупцията противоречи на организационните норми и носи личен риск. Като *групова практика* се поддържа в ограничени кръгове чрез лоялност и мълчание. Като *организационна норма* се превръща в обичаен начин на функциониране и условие за адаптация. Като *междунституционална мрежа* надхвърля рамките на една организация и формира координирани системи от връзки и защита.

4.3.3. Според **наличието на корупционна инфраструктура**. Критерият отразява степента на обезпеченост на корупционното поведение. При *липса на инфраструктура* корупцията е директна, рискова и индивидуална. При *частична инфраструктура* се появяват посредници и базови механизми за прикритие, които увеличават повторемостта. При *развита инфраструктура* корупцията се поддържа от устойчиви мрежи, механизми за защита и координация, функциониращи независимо от конкретните участници.

4.4. Критерии, свързани със социалното корупционно взаимодействие.

4.4.1. Коруцията според **ролевата конфигурация** се класифицира на *двустранна* (между два субекта с пряк контакт), *многостранна* (с повече участници и разпределени роли), *йерархично наложена* (с натиск от по-високи нива и ограничена автономия) и *мрежова* (сложни, устойчиви структури с висока координация и защита).

4.4.2. Според **степената на доброволност** тя може да бъде взаимноизгодна (доброволен обмен), принудителна (чрез натиск или изнудване) и адаптивна (приспособяване към среда, в която отказът носи рискове).

4.4.3. Според **функционалната роля на участниците** се разграничават инициатор, медиатор, изпълнител и пасивен бенефициер, като отговорността е разпределена неравномерно.

4.5. Коруцията като процес се анализира и според критерии, свързани с механизма на реализация.

4.5.1. По **начина на прикриване** тя варира от *открита нормализация* (социално приета и рутинна), през *процедурно маскиране* (формално законосъобразни, но манипулирани процедури), до *правна симулация* (сложни правни конструкции) и криминална конспирация (строга секретност и организирани мрежи).

4.5.2. Според **формата на облагодетелстване** се различават *пряка материална*, *непряка материална* (чрез посредници или бъдещи ползи) и *нематериална облага* (власт, влияние, статус).

4.5.3. В зависимост от **временния хоризонт на ползата** коруцията може да бъде *краткосрочна* (спонтанна), *средносрочна* (планирана и повтаряема) и *дългосрочна* / инвестиционна (насочена към бъдещо влияние и позиции).

4.6. Критерии, свързани с функционалната роля, отношението към социалния ред и обществената видимост на коруцията.

4.6.1. От **функционална гледна точка** коруцията може да действа като „*смазочен механизъм*“ за ускоряване на процеси, като *компенсация на институционални дефицити*, като *инструмент за контрол и дисциплиниране* или като *средство за преразпределение на власт и ресурси*.

4.6.2. По отношение на **социалния ред** тя може да бъде *паразитна* (разрушителна), *адаптивна* (приспособителна), *трансформираща* (променяща структури) или *дестабилизираща* (водеща до системни кризи).

4.6.3. Според **обществената видимост и толерантност** корупцията може да бъде *латентна* (скрита), *публично известна*, но търпяна, *демонстративна* (като символ на власт) или *силно криминализирана и стигматизирана*.

4.7. Разработеният интегриран модел представя корупцията като многомерно явление, в което се разграничават **три основни типа проявления**, потвърдени от съдебната практика: (**модел А**) стратегическа, системна и латентна корупция, реализирана чрез формално легитимни сделки и развита инфраструктура; (**модел Б**) рутинна и адаптивна корупция, частично видима, групово осъществявана и често свързана с административни дефицити; и (**модел В**) епизодична, често принудителна или демонстративна корупция, основана на пряк натиск и насочена към краткосрочна облага.

5. Разграничения на корупцията от сходни явления

5.1. Разграничението на корупцията от сходни криминологични явления се основава на нейното същностно определение като злоупотреба с поверена власт, доверие или институционално положение с цел неправомерно облагодетелстване от публичен ресурс, водещо до специфичен механизъм на функциониране на властта, при който публичният интерес се заменя или изкривява в полза на частни интереси. **Водещите разграничителни критерии** са свързани с облагата, характера на използваните механизми, степента на институционална интеграция и вида въздействие върху публичния интерес и системите за контрол.

5.2. Разграничението от **конфликт на интереси, злоупотреба с власт, административен произвол, клиентелизъм и лобизъм** се основава на **наличието на неправомерна облага**. При тези явления, които могат да се развиват в рамките на социално или правно допустими модели, облага липсва или не е доказан механизъм на неправомерно облагодетелстване.

Конфликтът на интереси представлява състояние на потенциален сблъсък между частен и служебен интерес, което не води задължително да неправомерно поведение. Злоупотребата с власт е по-широко явление, което не предполага облага и може да бъде резултат от произвол или некористни мотиви. Административният произвол се характеризира с липса на предвидимост и прозрачност, докато клиентелизмът се основава на дългосрочни социални и политически зависимости и не винаги е

противоправен. Лобизмът, когато е регламентиран и прозрачен, представлява легитимна форма на влияние, а корупцията възниква при неформални и нерегламентирани механизми на въздействие.

5.3. Корупцията и организираната престъпност са качествено различни явления, които при взаимодействие усилват ефектите си. И двете са насочени към облагодетелстване и използват конспиративни механизми, но се различават по структура и логика на функциониране.

Организираната престъпност действа чрез самостоятелни, устойчиви престъпни структури с изцяло криминален механизъм на облагодетелстване, колективна целева ориентация и извънинституционална идентичност. Корупцията неизменно се развива в законно съществуващи структури, върху които паразитира чрез злоупотреба със служебно положение в частен интерес.

При **структурната корупция и мафиотизацията** двете явления се сливат и могат да предизвикат частично или пълно инструментализиране на институции в престъпен интерес. **Процесите на корупционно заразяване и мафиотско завладяване обаче са различни.** При първия настъпва частично и фрагментарно отклоняване на институционалното функциониране, при което служителят запазва формалната си принадлежност към институцията и продължава да действа в рамките на нейната логика, процедури и цели. Институционалният имунитет е отслабен, но възстановим.

Обратно, при мафиотизацията настъпва пълно функционално овладяване на институцията от външна престъпна структура. Лоялността на служителите се пренасочва към неформален властови център, а институцията започва да изпълнява решения, формулирани извън нея. Публичната власт не е просто деформирана, а фактически присвоена (узурпирана).

Мафиотизацията протича като постъпателен и структурно организиран процес, който започва с **инфилтрация на ключови позиции** от лица, свързани с престъпното сдружение, продължава с **масово корумпиране на заварения състав** и изграждане на **устойчиви корупционни мрежи и инфраструктури**, и достига до етап на **селективен институционален натиск** срещу носителите на професионален интегритет. В този критичен етап се прилагат механизми на административен тормоз, дисциплинарни репресии и изолиране, които разрушават вътрешното доверие и блокират способността на институцията да реагира. Крайният резултат е състояние на **институционално**

„замръзване“, при което формалните правила се подменят от неформални зависимости, а корупцията се превръща от отклонение в нормализирана среда и механизъм за институционално оцеляване.

Особено уязвими към този процес са органите с контролни, репресивни и правосъдни функции, при които мафиотизацията може да доведе до селективна ефективност – висока активност при изпълнение на външно зададени цели и функционална регресия при липса на такива. След достигане на определен праг на институционално овладяване **процесът става необратим, тъй като формалните антикорупционни механизми се изкривяват и започват да обслужват самата престъпна структура, използвайки се за вътрешни чистки, кадрово укрепване и консолидиране на влиянието.**

Разграничението между корупция и мафиотизация може да бъде формализирано чрез няколко основни индикатора, свързани с източника на лоялност, характера на вземане на решения, отношението към професионалните стандарти, режима на страх и състоянието на институционалния имунитет. При корупцията лоялността формално остава към институцията, решенията се вземат в нейните рамки, макар и изкривено, професионалните стандарти могат да съществуват паралелно, страхът е свързан с риск от санкция. При мафиотизацията лоялността се прехвърля към външен център, решенията се налагат отвън, професионалните стандарти се разрушават системно, страхът се превръща в инструмент за управление, а институционалният имунитет е блокиран.

Корупцията като девиация в рамките на институционалния ред допуска възстановяване чрез контрол и реформи, докато мафиотизацията е процес на неговото превземане, изискващ радикално структурно прочистване и възстановяване на институционалната идентичност.

5.4. За разлика от **тероризма** корупцията е вътрешноинституционално явление, което е насочено към частно облагодетелстване чрез прикрити механизми и води до постепенно и вътрешно разложение на институциите. Тероризмът представлява външна, насилствена атака с цел постигане на политически промени чрез внезапно разрушаване или дестабилизиране на институцията.

II. ДЯЛ ВТОРИ: Количествени анализи

6.1. Данните за корупционната престъпност в България в периода 2015–2024 г. показват **относително стабилен брой наблюдавани досъдебни производства**, като новообразуваните производства представляват приблизително една трета от тях, но варират чувствително по години. В същото време се наблюдава **ясна тенденция на намаляване на внесените в съда прокурорски актове** – от около 500 годишно в началото на периода до малко над 250 в края му. **Броят на върнатите от съда актове също намалява в абсолютни стойности, но остава относително постоянен като дял (около 15%).**

6.2. Сходна низходяща тенденция се отчита и при броя на осъдените лица за корупционни престъпления, който спада от над 300 годишно в първата половина на периода до около 220–230 в края. **Намаление се наблюдава и при оправданите лица**, като техният брой се редуцира приблизително наполовина спрямо началните години. Въпреки това, **броят на осъдените значително надвишава този на оправданите**, особено при същинските корупционни престъпления.

6.3. Делата във ВКС от 2012 г. до ноември 2025 г. за същински корупционни престъпления са общо 217, 80% от които представляват делата по чл. 304а, чл. 301 и чл. 304 НК; за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив са общо 187, от които най-многобройни са делата по чл. 311, ал. 1 НК; а за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив са общо 186, от които дял от 79% имат делата по чл. 202, ал. 2, т. 1, по чл. 203, ал. 1 и по чл. 201 НК.

6.4. За периода 2004 – 2024 г. се очертава тенденция за **присвоявания, подкуп и престъпления по служба да се налага ефективно лишаване от свобода изключително рядко**. Най-често налаганите наказания са условно лишаване от свобода.

6.5. В периода 2007 – 2024 г. тенденцията при **престъпления против политическите права на гражданите е най-често налаганото наказание да е глоба**. Ефективно лишаване от свобода се налага само в единични случаи, представляващи незначителен процент от общия брой на наложените наказания.

6.6. В повече от половината области на страната средно на година за периода 2014 – 2024 г. се падат под един случай на подкуп, достигнал до образуване на досъдебно производство.

6.7. Статистическите данни в периода 2004 – 2024 г. за престъпления по служба показват, че броят на образуваните досъдебни производства надвишава значително броя на осъдените и оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт.

6.8. Като цяло, анализът очертава тенденция към намаляване на съдебната активност и на броя на санкционираните лица по корупционни престъпления, при относително стабилен обем на разследванията. Това поставя въпроси относно ефективността на наказателното преследване и подчертава необходимостта от по-добра координация и стандартизация на статистическите данни, както и от уеднаквяване на използваните правни категории.

III. ДЯЛ ТРЕТИ

1. Правно-политическа рамка

7.1. Налице е съществено напрежение между концептуалния модел на корупцията, заложен в стратегическите документи, определящи държавната политика за превенция и противодействие на корупцията в България, и сложността на реалните корупционни практики. Стратегиите споделят сходна логика, ориентирана към укрепване на формалните институционални механизми и управление на административни отклонения. Тяхната приложимост прогресивно намалява при корупция със системен и структурен характер.

7.2. Стратегическата концептуализация на явлениято е ясно доминирана от институционално-правния модел при липса на изрични дефиниции. Корупцията се разглежда предимно като отклонение от формалните правила на публичното управление и като дефицит на прозрачност, отчетност и контрол в отделни институции.

7.3. Стратегическото покритие на видовете корупция е неравномерно и структурно асиметрично. Най-пълно са обхванати класическите институционални форми – корупция в публичната администрация, съдебната система и свързаните с тях контролни механизми. Сложните системни форми – като завладяване на държавата, регулаторно завладяване, „въртяща се врата“ и мрежови зависимости – са слабо развити или изцяло отсъстват от стратегическия хоризонт.

7.4. Корупцията се интерпретира като относително хомогенен феномен, без ясно разграничение между епизодични, рутинни и структурно интегрирани форми. Нейни ключови аналитични измерения, включително функционална роля, степен на системност, различни форми на облага и дългосрочни корупционни взаимодействия, присъстват ограничено.

7.5. Съдържанието на стратегическите документи търпи значимо влияние на европейските политики. Тази частична външна обусловеност на антикорупционните мерки създава риск от формализиране на политиките и от тяхното използване като инструмент за институционално съответствие, а не като резултат от самостоятелно стратегическо планиране.

7.6. Сред антикорупционните инструменти преобладават превантивните, еволюционни и функционални подходи, насочени към усъвършенстване на съществуващите институции (мерки за прозрачност и отчетност, институционални реформи, процедурни и административни промени, контролно-санкционни механизми и мерки за управление на публичните ресурси). Този модел има умерен потенциал за ограничаване на административната и рутинна корупция, особено на по-ниски и средни равнища, но е слабо ефективен по отношение на системните форми на корупция, които функционират чрез устойчиви мрежи от зависимости и често остават извън обхвата на формалните процедури и контролни механизми.

2. Наказателно-правен режим:

8.1. Действащият наказателноправен режим на корупционните престъпления се характеризира с широк обхват и значителен потенциал за реакция срещу разнообразни проявления на корупцията, но съществена структурна фрагментация, която затруднява системното разграничаване на отделните форми на корупционно поведение и създава предпоставки за непоследователност в правоприлагането.

8.2. Отсъствието на кодификация на материята в единен раздел / глава на НК предпоставят разширителен подход, при който различни престъпления се обединяват чрез функционалния критерий за неправомерно обогатяване при или по повод изпълнение на служба. В тази рамка **съставите на подкупа формират ядрото** на наказателноправната защита. Тяхната абстрактност и функционална широта показват

амбиция да бъдат приложими към множество институционални и поведенчески контексти.

8.3. Нормативната уредба е изразено чувствителна към институционалното измерение на корупцията, като: 1) отделя особено внимание на сфери като публичната администрация, правосъдието, правоохранителните органи, изборите, частния сектор, трансгранични институционални контексти; и 2) въвежда квалифицирана защита при специфични признаци на заеманата длъжност, на институционалната позиция на дееца и на различните по тежест нарушения на служебната роля.

8.4. Чрез квалифициращи признаци като повторност, особено тежък случай или особено големи размери, както и чрез институтите на съучастието, продължаваното престъпление, търговията с влияние, организираната корупционна престъпност (чл. 321, ал. 3 НК), законът позволява да бъдат обхванати различни степени на структурна и организационна сложност на корупционното поведение.

8.5. Възприето е разширено понятие за облага, включващо както материални, така и нематериални ползи.

8.6. Наблюдава се обаче асиметрия в нормативното покритие на различните корупционни явления. Докато класическите форми на подкуп са предмет на изрична криминализация, редица по-сложни явления – като регулаторното завладяване, мрежовите корупционни структури или корупцията на „въртящата се врата“ – се ползват с далечна и непряка наказателноправна релевантност и могат да бъдат обхванати само чрез сложна комбинация от разпоредби.

8.7. Налице са и по-съществени слабости. Липсата на ясно съдържание на нематериалните форми на облага затруднява правоприлагането. Регламентацията на специалните субекти по чл. 302, т. 1 НК е непоследователна и създава тълкувателни противоречия. Най-същественият проблем се проявява в уредбата на изпълнителните деяния на подкупа, при която преговорните форми (предлагане/обещаване; приемане на предложение/обещание) са поставени на едно равнище със същинските форми на даване и приемане, което води до смесване на различни етапи на престъпната дейност и до непоследователна практика въпреки тълкувателната намеса на ВКС. Допълнително се установяват нормативни празноти по отношение на приготвянето към подкуп, драстично и обезличаващо стесняване на приложното поле на престъпления като посредничество и провокация към подкуп. Структурата на криминализацията и

пенализацията на стопанския подкуп драматично отстъпва на тази на публичния подкуп.

3. Правосъден отговор:

9.1. Анализът на функционалната ефективност на правораздавателната система разкрива **системни дефицити на правосъдния отговор**, които са резултат от устойчиво взаимодействие между нормативната рамка, институционалната практика и конкретното правоприлагане и водят до системно занижаване на ефективността на правосъдния отговор срещу на най-сложните и обществено значими форми на корупция:

9.2. Деформации в тълкуването, че **субект на пасивен подкуп и длъжностните престъпления по Глава осма може да бъде само държавен служител**, обуславя трайно дисбалансирана и неравнопоставена наказателноправна защита на публичния и частния сектор след 2003 г., която не произтича от съзнателна законодателна политика и създава некомпенсирани празноти в защитата на частния сектор.;

9.3. Недостатъчна интензивност на **наказателноправния отговор** за някои корупционни престъпления, свързана с тенденция на надценяване на смекчаващи отговорността обстоятелства на фона на относително висока обществена опасност и на деянието, и на дееца.

9.4. Нееднакви и колебливи **доказателствени стандарти**, особено по отношение на субективната страна на престъпленията по служба. Самостоятелно предизвикателство е корупционният мотив, чието доказване често разчита на косвени доказателства, свързани например с флагрантност на корупционното нарушение, опити то да бъде прикрито, облагодетелстване на лицата от непосредствения семеен и приятелски кръг на дееца и стопанска и житейска неадекватност на неправомерното действие;

9.5. Структурни слабости в **разследването и обвинителната дейност**, могат да бъдат обобщени като слабоефективни и разнопосочни практики по събиране на доказателства при неправилно определяне на предмета на доказване, грешки в съставомерността и правната квалификация и непознаване на съдебната практика в материята. При събирането и анализа на доказателствата се наблюдава недостатъчно планиране, фрагментарност и липса на стратегическа последователност, което води до

пропуски в събирането на ключови доказателства и до надценяване на доказателствената обезпеченост на обвинението.

9.5.1. Самостоятелен дефицит е **устойчивата практика на „стратегически минимализъм“**, при която обвинението се ограничава до по-лесно доказуеми по-леки състави, въпреки възможността за доказателствено обезпечаване на по-тежки квалификации, по-пълното съответстващи на извършеното. Това води до системно занижаване на наказателноправната реакция спрямо реалната тежест на корупционното поведение и отслабва превантивния ефект на наказанието.

9.5.2. Тези дефицити водят до хаотични обвинителни стратегии, продължителни разследвания и отслабена, включително доказателствено необезпечена обвинителна теза в съдебната фаза. Проблемът има системен характер и е свързан с модела на наказателния процес, който концентрира доказателствената дейност в досъдебната фаза и ограничава гъвкавостта на обвинението последствие.

9.5.3. В съдебната фаза понякога настъпват структурни нарушения в обвинителната въззивна и касационна стратегия (опити за изменение на обвинението извън допустимите от закона, неконкретност и нецеленасоченост на протеста, заместване на данни със съображения, липса на искания за проверка на неизяснени обстоятелства, недобро познаване на мотивите на протестираната присъда, смяна на квалификацията при не винаги удачно запазване на доказателствения подход), което ограничава възможността за коригиране на по-ранни пропуски.

9.5.4. **Ограниченото използване на финансов анализ** и изследване на имущественото състояние на обвиняемия и близките му в досъдебната фаза намалява ефективността както на доказването, така и на последващите имуществени наказания глоба или конфискация.

9.5.5. Допълнителен фактор е **широкото използване на предварителни проверки**, които функционират като неформална междинна фаза без достатъчни процесуални гаранции. Това води до дублиране на дейности, размиване на доказателствените стандарти и удължаване на производствата, при често ниско качество на събраната информация.

9.5.6. Тези слабости в комбинация за прибързано повдигане и неадаптивно поддържане на първоначалното обвинение са **по-ясно изразени по дела с висок обществен интерес**, които протичат в условия на засилена публичност и обществен натиск.

9.4. В по-широк план анализът идентифицира „сляпо петно“ в правосъдния отговор – неспособност да се разпознават и доказват сложни корупционни схеми, включващи колективни решения, верижни действия и разпределена отговорност поради множество на управленските решения и субекти. Вместо да развива практики и стандарти за разпознаване на такива престъпления, практиката се придържа към самоограничителни консервативни стереотипи. По дела с висок обществен интерес органите са допълнително обезсърчени да експериментират. Тези престъпления остават с висока латентност, тъй като съществуващият наказателноправен модел е ориентиран към индивидуализирано поведение с пряко увреждане и изпитва затруднения при структурни форми на причиняване на вреди. В резултат се формират устойчиви ограничения в отговора срещу най-сложните и обществено значими форми на корупция.

9.13. Проблеми, свързани с приложението и ефективността на отделни престъпни състави. Показателен е съставът на провокация към подкуп (чл. 307 от НК). Въпреки важната му гаранционна функция срещу злоупотреба с антикорупционни инструменти, той не се прилага на фона на реални рискове от инструментализиране на форми на разследване за провокация към корупция. Съдебната практика, съобразена със стандартите на ЕСПЧ, поставя ясни граници между легитимните разследващи техники и недопустимата провокация, но при установени нарушения липсва ефективен наказателноправен отговор спрямо провокаторите.

ПРЕПОРЪКИ

1. Стратегически антикорупционни подходи

1.1. Преосмисляне на антикорупционната политика като част от по-широката политическа икономия на властта и ресурсите, а не единствено като въпрос на институционален дизайн и административен контрол. Разработване на интегрирани политики, които комбинират прозрачност, институционален капацитет, контрол и структурни реформи, с оглед преодоляване на ограниченията на сегашния модел при справяне със системната корупция.

1.2. Изрично въвеждане на **ясно концептуално определение** на корупцията в стратегическите документи, което да позволява разграничаване на различните ѝ форми и да служи като основа за диференцирани политики и законодателство.

1.3. **Разширяване на стратегическия обхват** чрез включване на системните и структурни форми на корупция, като завладяване на държавата, регулаторно завладяване, мрежови зависимости и дългосрочни корупционни взаимодействия.

1.4. Развиване на аналитичен подход, който:

1) **разграничава епизодични, рутинни и структурно интегрирани форми** на системна корупцията с оглед разработване на адекватни и диференцирани мерки;

2) отчита **функционалната роля** на корупцията в институционалната система като механизъм за разпределение на ресурси и влияние с оглед по-реалистична оценка на риска и по-ефективно планиране на политики и законодателство;

3) включва **значението на нематериалните облаги и дългосрочните корупционни практики** с устойчиво влияние върху публичната политика и институциите.

1.5. **Балансиране между превантивните и санкционните мерки** чрез укрепване на механизмите за разследване, наказване и институционална отговорност.

1.6. **Преминаване от преобладаващо формален и еволюционен към структурен и целенасочен модел** на реформи, насочени към разпределението на длъжностни правомощия, институционалните зависимости и механизмите на политическо влияние.

2. Статистическо наблюдение и координация

Обезпечаване на ефективно, последователно и проследимо статистическо наблюдение на всички форми на корупционна престъпност чрез уеднаквяване на статистическите данни, публикувани от ПРБ и НСИ. Необходимо е съгласуване и

синхронизиране на единните каталози за корупционни престъпления, утвърдени за ПРБ и ВКС със заповеди на главния прокурор и председателя на ВКС. Между тези системи следва да се осигури пълна консистентност и да се преодолеят съществуващите в момента разминавания.

3. Усъвършенстване на наказателноправната уредба

3.1. Структурно преразглеждане на основните състави на пасивния и активния подкуп (чл. 301 и чл. 304 от НК) чрез ясно разграничаване между подготвителни преговорни форми (обещае/предложи; приеме обещание/предложение; поиска) и същинските увреждащи форми (даде / получи облага) на изпълнителното деяние чрез обособяването им в самостоятелни състави.

Предвиждане на **изрична самостоятелна наказуемост на форми на приготвление**, за които е налице нормативна празнота при актуалната структура на основните състави на подкупа (приготвление към даване / получаване).

Възстановяване на самостоятелното значение на престъпленията **посредничество и провокация към подкуп** чрез по-прецизно очертаване на съотношението им с основните състави на подкупа.

Трите препоръки могат да се изпълнят чрез **изричен състав на приготвление към подкуп**, който да обхване преговорните форми и некриминализираните форми на приготвление, като тези форми бъдат извадени от основните състави.

Отделно се препоръча съответно изменение на чл. 301, ал. 2 НК, което изрично да включи и неправомерното бездействие на длъжностното лице.

3.2. Усъвършенстване на уредбата на специалните субекти по чл. 301, т. 1 от НК чрез заличаване на думата „включително“ от състава, по-ясно дефиниране на категориите специални субекти и допълването им с длъжностни лица, упражняващи разследващи или репресивни властнически функции.

3.3. В материята на провокацията към подкуп по чл. 307 от НК: преодоляване на практическата неприложимост на разпоредбата, укрепване на гаранциите срещу недопустима провокация чрез привидна дейност по разследване и осигуряване на ефективен, пропорционален и възпиращ отговор. За целта се препоръчва:

1) увеличаване на наказанието и/или въвеждане на специален състав, квалифициран с оглед специално длъжностно качество на субекта; и

2) въвеждане на по-ясни и предвидими процедури за разрешаване, провеждане и съдебен контрол върху операции с участие на агенти под прикритие.

3.4. Въвеждане на **привилегировани състави**, стимулиращи към доброволно съобщаване и съдействие от страна на участниците в корупционни практики извън обхвата на чл. 306 от НК.

3.5. **Възстановяване на баланса и равнопоставеността в наказателноправната защита на публичния и частния сектор**, нарушен от тенденцията на свиване на субектния обхват на престъпленията от Глава осма от Особената част на НК в съдебната практика след 2003 г. и от несъгласуваността на съставите и наказуемостта на **стопанския подкуп** с престъпленията от Раздел „Подкуп“.

4. Ефективност, пропорционалност и превантивен потенциал на правораздавателния отговор

4.1. Въвеждане на **задължителен стратегически подход при разследването** чрез стандартизирани методики на разследването, включващи:

- ясно определяне на предмета на доказване,
- съобразяване на установения преобладаващ доказателствен стандарт, които съдилищата прилагат към признаците на обективната и особено на субективната страна на длъжностните корупционни престъпления и престъпления с предполагаем корупционен мотив,
- установяване и обезпечаване на имущество, подлежащо на отнемане или върху което може да се насочи изпълнението на имуществените санкции,
- системен анализ на събраните данни, събиране и анализ както на обвинителни, така и на оправдателни доказателства още в досъдебната фаза,
- изграждане на доказателствена стратегия,
- пълно правно квалифициране на извършеното, включително използване на квалифицирани състави и квалификации при множество престъпления (преодоляване на „стратегически минимализъм“),
- стандарти за изготвяне на обвинителни актове и за поддържане на последователна въззивна и касационна стратегия.

4.2. **Ограничаване на предварителните проверки** и своевременно образуване на досъдебно производство.

4.3. Адаптиране на правоприлагането към структурни форми на корупция

Повишаване на аналитичния и професионален капацитет на правораздавателната система чрез подобряване на качеството и достъпа на прокурори, разследващи органи и съдии до формати за повишаване на квалификацията в областта на правната

квалификация, съдебната практика и анализа на доказателства, с акцент върху комплексни корупционни престъпления.

Целенасочено развиване на капацитет за разследване на сложни корупционни схеми, включващи колективни решения и разпределена отговорност.

Целенасочено насърчаване на практики, които позволяват разпознаване и санкциониране на сложни и латентни форми на корупционно поведение, излизащи извън класическия модел на индивидуална отговорност.

4.4. Разширяване на използването на **паралелни финансови разследвания** чрез въвеждане на системен подход към изследване на имущественото състояние и произхода на активите при корупционни престъпления.

4.5. **Намаляване на влиянието на публичната комуникация** върху обвинението и правосъдието, като се гарантира независимостта на професионалните решения от публичния натиск, медийни изявления и подклаждани обществени очаквания.

5. Укрепване на институционалната устойчивост срещу мафиотизация

5.1. **Въвеждане на механизми за ранно разпознаване на институционално овладяване**, включително чрез анализ на кадрови процеси, лоялност, вътрешни зависимости и модели на вземане на решения. Засилване на отчетността, прозрачността и предвидимостта на дейността на изпълнителната власт, особено върху дискреционни решения.

5.2. Въвеждане като стандартна практика на прозрачни и ефективно прилагани **протоколи за кадрови решения** в изпълнителната и съдебната власт, включително:

- 1) публичност, независимост и състезателност на процедурите;
- 2) обективни и измерими критерии за подбор, назначаване и оценка на висши длъжностни лица на основата на съобразени с възложените им функции компетентностни модели;
- 3) независими специализирани оценки за почтеност (*integrity-check*).

5.4. **Спешно укрепване на легитимността на органи с изтекъл мандат.**

5.5. **Осигуряване на институционална защита на изобличители** на корупционни рискове и практики.

5.5. **Въвеждане на всички нива в администрацията и интензивно използване на многокритерийни аналитични модели** за оценка на явления, включващи признаци като облага, институционална интеграция, социална приемливост и въздействие върху

системата за контрол. Подобряване на инструментите за разкриване на структурна и мрежова корупция.

5.6. Прозрачност на лобистките практики. Да се осигури ясна нормативна и правораздавателна рамка за лобизма, която да гарантира прозрачност, равнопоставеност, проследимост на влиянието върху публичните решения и разграничаване на легитимния лобизъм от корупционни практики.

ДЯЛ ПЪРВИ: КРИМИНОЛОГИЧЕН АНАЛИЗ НА КОРУПЦИОННИТЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ

доц. д-р Ива Пушкарова

ГЛАВА I. КРИМИНОЛОГИЧЕН ОБЯСНИТЕЛЕН МОДЕЛ И ФАКТОРНА СРЕДА

1. Обяснителни модели на корупцията в криминологичните теории

Множество криминологични теории и течения предлагат обяснителен модел на корупцията в рамките на общото си виждане за престъпността. Никоя не позволява цялостно обяснение, но всяка допринася за изясняване на аспекти от явлението или негови видове. В следващите таблици да синтезирани основните обяснителни концепции на подбрани криминологични и психологично-криминологични теории¹.

КОРУПЦИЯТА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НЯКОИ КРИМИНОЛОГИЧНИ ТЕОРИИ	
Теория за	Базова интерпретация на корупцията през обяснителния модел на теорията
Индивидуално-поведенчески теории: подчертават индивидуалната мотивация, моралните дилеми и др. под.	
рационалния избор	Корупцията е резултат от преценката на субекта, че корупционният акт му предоставя повече ползи, отколкото са очакваните загуби и рискове. Корупционното решение обаче е различно според типа власт и типа достъп до ресурси – държавните служители, политическите и обществени деятели и корпоративните мениджъри изхождат от различна структура на мотивите. Теорията не обяснява достатъчно добре корупционни деяния, котивирани от лоялност, страх или групов натиск и прекалено акцентира върху върху индивидуалната рационалност, подценявайки емоционални, културни и групови фактори.
дрейфа	Престъпността по принцип е резултат от съчетанието на сложна социална система, съдържаща множество забрани и ограничения, както и фактически възможности за преодоляването и заобикалянето им. Корупционният деец не избира изцяло нито модела на законно, нито на незаконно поведение. Корупционният акт е проява на отхвърляне на конкретни норми и ценности в цялостния правопорядък, като деецът постепенно се измества от законопослушно към корупционно поведение чрез малки компромиси, които с времето губят моралната си стойност. Теорията добре обяснява корупционния процес, но не и пораждащите го фактори.
фрустрацията/	Корупцията е форма на адаптация към социален натиск. Тя е резултат от психологическо

¹ Повече за тях и за други криминологични теории в **Илкова, Ралица, Ранчев, Иван. Криминология. Обща част. София: Сиела, 2020, с. 59-82.**

КОРУПЦИЯТА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НЯКОИ КРИМИНОЛОГИЧНИ ТЕОРИИ	
Теория за	Базова интерпретация на корупцията през обяснителния модел на теорията
напрежението	<p>преживяване за неудовлетвореност и непостижимост на целите, без значение дали то е обективно основателно. Когато обществото поставя пред индивида цели като богатство, кариерен или властови успех, но не осигурява легитимни средства за постигането им, някои хора прибягват до корупция. Напрежението често е резултат не от бедност, а от несъответствие между служебни изисквания и реални ресурси, между формални правила и неформални практики.</p> <p>Теорията се ограничава до структурни стресове и не улавя корупция без натиск.</p>
<p>Теории с когнитивни и морално-психологически обяснителни модели: Обясняват механизми на оправдаване, нормализиране, морално притъпяване и автоматизация на корупцията</p>	
неутрализацията	<p>Корупционният деец оправдава своите действия чрез самооневиняващи интерпретации, според които корупционният акт е безвреден, допустим по изключение, безалтернативен или отговорността за него е чужда. Корупцията се поддържа чрез системна употреба на оправдания: „всички го правят“, „никой не е ошетен“, „така е прието в нашата структура“. Теорията добре обяснява рационализациите, но не и първоначалния мотив / потребност.</p> <p>За разлика от теорията за дрейфа, която описва постепенно изместване към нарушение, неутрализацията описва психически оправдаване на вече възникналото нарушение или решение за извършването му.</p>
навика (рутинните дейности)	<p>Престъплението възниква, когато е налице мотивиран извършител и подходящи условия и отсъства контрол. Корупцията е резултат от съчетанието на достъп до ресурси, мотив за лична облага и липса на ефективен контрол или прозрачност. Продължителното отсъствие на санкции превръща отклонението в оперативна норма, която се изпълнява автоматично и без морална оценка. Теорията се фокусира върху обективните възможности за корупция, но подценява вътрешната мотивация, моралните дилеми или груповия натиск, които често са водещи. Тя не дава отговор защо човек влиза в корупционни практики.</p>
<p>Социални и групови теории: Предлагат обяснения чрез групов натиск, социално научаване и културни практики</p>	
субкултурите	<p>В основата на социалните конфликти стоят субкултурни противоречия. Корупцията е проява на специфична субкултура, в която ценности като лоялност, дискретност и взаимни услуги имат по-голяма тежест от законовите норми.</p> <p>Теорията обяснява вътрешните групови норми, но не обяснява отклоняващите се от тях хора, като подценява личните особености, характерова структура и когнитивни избори на дееца, които могат да са решаващи.</p>

КОРУПЦИЯТА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НЯКОИ КРИМИНОЛОГИЧНИ ТЕОРИИ	
Теория за	Базова интерпретация на корупцията през обяснителния модел на теорията
диференциалната асоциация; за социалното учене; за нормализираното отклонение; за организационното отклонение	<p>Престъпността, включително корупцията, е заучено поведение, което се предава чрез междуличностните социални взаимодействия като навици и нагласи. Корупцията се поддържа чрез организационна култура, в която явлението е нормализирано и толерирано. То е станало такова, тъй като продължително време не е било посрещано критично (с негативни последици). Индивидуалната алчност престава да бъде основен фактор, тъй като корупцията е структурен продукт на организацията, не на индивида: неправилни стимули, липса на контрол, културни нагласи, йерархия, кланови групи, слаб лидерски морал.</p> <p>Корупционният деец е изложен на влиянието на корупционна субкултура в мултикултурна среда. Той се адаптира към корупционната култура, не възприема поведението си като отклонение и участва, тъй като „така функционира системата“. Теориите добре обясняват системната корупция, вкл. защо цели институции възпроизвеждат корупция, независимо кои хора работят в тях, и защо антикорупционните мерки не са ефективни в среда с масова нормализация на корупцията. Всички техни обяснителни модели могат да бъдат интегрирани в една линия: деецът първо наблюдава корупционни модели, после ги научава, после ги нормализира, и накрая ги превръща в част от организационната „професионална рутина“.</p> <p>Тези теории са групоцентрични и добре обясняват корупционната групова култура, но не и защо отделни хора в същата среда развиват съпротивителни механизми и запазват висока морална автономия.</p> <p>За разлика от теорията на навика, която обяснява автоматизацията на корупционното поведение чрез повторение, тези теории го обясняват чрез приемането му като норма. За разлика от теорията за субкултурата, която релевира неформални групови ценности, теорията на организационното отклонение описва отклоняващи се практики на самите институции.</p>
Организационни теории:	
Подчертават ролята на организационната среда, вкл. институционални практики, йерархии, култура, контрол, лидерство	
факторите	<p>Корупцията е резултат от съчетание на индивидуални, микросоциални и макросоциални фактори, вкл. ситуативни, водещи повече или по-малко пряко към вземане и изпълнение корупционното решение. Факторният модел може да включи и вътрешните организационни стимули: култура, лидерство, ролева неяснота, неформални очаквания.</p> <p>Теорията създава риск от омаловажаване на личната отговорност на дееца.</p>
„счупения прозорец“	<p>Корупцията нараства в дезорганизирана среда, както и в среда / общности, които обществото възприема като негативни, поради неподходяща нормативна регулация и практики на управление. Дребните корупционни практики (благодарности, малки услуги) създават среда, в която по-тежките нарушения се нормализират и остават незабелязани.</p> <p>Теорията клони към универсализиране на ескалацията от дребни към тежки нарушения.</p>
Макросоциални структурни, системни и общностни теории:	
Подчертават значението на обществената структура, нормите и общностната динамика	

КОРУПЦИЯТА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НЯКОИ КРИМИНОЛОГИЧНИ ТЕОРИИ	
Теория за	Базова интерпретация на корупцията през обяснителния модел на теорията
социалния конфликт	<p>Корупцията е резултат от социални конфликти, пораждащи фрустрацията на дееца, който обективно не може да постигне целите си със законни или мирни средства. Социалният конфликт възниква при стълкновение на интереси и цели на отделни групи, които оказват групов натиск върху членовете си да отстояват груповите интереси и ценности. Членовете откликват при силна идентификация с групата и лоялност към нея. Корупцията е проява на вторичен (междугрупов) конфликт, който възниква при наличие на неравенство, и се тълкува като начин групи с власт да запазват привилегии и контрол, като не допускат конкуренция или институционални промени.</p> <p>Теорията е фокусира върху групи и по-слабо обяснява индивидуалния избор.</p>
аномията	<p>Престъпността е резултат от дезорганизацията на обществото, в което има твърде много неразрешени противоречия, пораждащи беззаконие, водещо до хаос (аномия). Когато икономическите ценности доминират над етичните и институционалните, се създава култура на личните връзки, в която настъпва „разпад“ на морални норми и институционална регулация и поради това корупцията е приемлив регулатор. Корупцията е продукт на обществени системи, които оценностяват и валидират успеха, независимо от средствата за постигането му. Аномията при корупцията възниква когато институционалните норми са формални, а реалните – неформални, като формалните губят престиж и регулираща сила.</p> <p>Теорията е подходяща за користо мотивирани системни деяния, но трудно обяснява корупция, основана на мотиви за власт (статус), лоялност или групови интереси, както и малките индивидуални корупционни нарушения. За разлика от теорията на „счупения прозорец“, която описва как видими дребни нарушения създава климат за по-тежки, аномията описва структурно разминаване между формални и реални норми.</p>
социалната дезинтеграция	<p>Корупцията е резултат от социална дезинтеграция, проявена в отслабване на социалните връзки на индивида и на социалния контрол върху поведението му, водещи до конфликт с институционално наложения официален ред. Дезинтегрирани организации или общности губят капацитет за колективен морален контрол, което улеснява корупционното поведение.</p> <p>Теорията видоизменя концепциите на теорията за аномията. Ако аномията е разпад на нормативния ред и ценностната последователност, социалната дезинтеграция е разпад на способността на общността или институцията да упражняват контрол. Теорията е приложима към общности, но по-слабо към високоорганизирани институции.</p>
колективната ефикасност (социалния контрол)	<p>Престъпността зависи от социалното доверие и солидарност. Тя е ниска в общества, в които хората са социално ангажирани, загрижени един за друг и взаимно защитават общите си интереси. Слабата морална обвързаност с институциите и обществото увеличава склонността към корупция. Тя е явление на нестабилна социална среда, в която тези компоненти отсъстват и деецът се насочва към злоупотреба с общи ресурси в частен интерес, тъй като колективната способност за саморегулация е разрушена: липсва санкция, липсва пример за интегритет, липсва общностна реакция.</p> <p>Теорията е приложима към общности, но не обхваща сложни институционални йерархии..</p>

КОРУПЦИЯТА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НЯКОИ КРИМИНОЛОГИЧНИ ТЕОРИИ	
Теория за превенцията	Базова интерпретация на корупцията през обяснителния модел на теорията
превенцията	<p>Заплахата от наказание не поражда за корупционния деец достатъчно стимули да се въздържа от злоупотреба с власт и ресурси за постигане на целите си. Корупцията може да бъде предотвратена чрез взаимодействие на три групи мерки: индивидуални, организационни и системни; липсата на една от тях обезсмисля другите.</p> <p>Теорията предполага рационалност на организациите, която често липсва.</p>
Икономически и политико-идеологически теории: Разглеждат корупцията през икономически структури и идеологическа власт	
мрежите (теория за корупционния клиентелизъм)	<p>Корупцията не е индивидуален акт, а взаимосвързана система от участници, които поддържат стабилни формални или неформални мрежи за обмен на услуги, защита, информация и облаги. В тези мрежи корупцията е вградена в отношенията, а не в отделния човек, а участниците са лоялни един към друг поради взаимна зависимост. Системата от връзки създава структурна принуда за участие, тъй като изолацията от корупционната практика прекратява достъпа до ресурси. Корупцията се репродуцира чрез стабилни, взаимозависими и йерархични мрежи на услуги и защита, в които отделният участник е заменим, но мрежата – устойчива.</p> <p>Теорията е подходяща за явленията от спектъра на едрата системна корупция, вкл. в хипотезите на завладяване на държавата, големи обществени поръчки, общинска корупция, клиентелистки мрежи, корпоративно влияние. Тя не обяснява защо отделни участници напускат или саботират корупционни системи.</p> <p>За разлика от теорията на организационното отклонение, според която вътрешна институционална практика подпомага или прикрива корупцията, клиентелистката теория представя корупцията като явление на хоризонтални и вертикални схеми на взаимни услуги между отделни актьори.</p> <p>За разлика от теорията за субкултурите, която поставя обяснителните акценти върху идеологически ценности и норми, теорията за мрежите обяснява корупцията като инструментални отношения на зависимости и обмен на ресурси.</p>
икономическия детерминизъм	<p>Престъпността е рационален избор на дееца между алтернативи, основани на различия в икономическия статус, които деецът се стреми да преодолее или да запази. Корупцията е обусловена от социални различия, произтичащи от икономически фактори.</p> <p>Теорията подчертава ролята на материалните стимули, маргинализацията и неравенството като структурни условия за корупция, но подценява индивидуалната отговорност и личните морални различия, като клони към твърде механистични обяснения на поведението, пренебрегвайки някои сложни морални, социални и статусни мотивационни фактори извън користните.</p>
марксистка теория	<p>Корупцията е проява на класовата борба между назадничавите сили на империализма и прогресивния пролетариат. Теорията има повече философско значение, тъй като изцяло пренебрегва емпирични данни, които не са в съгласие с нея. Не дава обяснение на дребната корупция.</p> <p>За разлика от теорията на социалния конфликт, която разглежда корупцията като сблъсък на групови интереси, марксистката теория я разглежда като инструмент за господство на икономически доминиращата класа.</p>

Описаните криминологични теории се допълват от някои психологични теории, които обясняват вътрешната динамика на корупционното решение, моралната обработка на борбата на мотиви, груповото влияние и организационната среда от гледище на личността на дееца.

КОРУПЦИЯТА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НЯКОИ ПСИХОЛОГИЧНИ ТЕОРИИ	
Теория за	Базова интерпретация на корупцията през обяснителния модел на теорията
Моралното развитие (Лорънс Колберг)	Моралното поведение зависи от нивото на морално развитие. Нивата са три. На предконвенционалното ниво човек действа според личната изгода и за избягване на наказание. За правилно се приема това, което носи лични ползи и за което деецът избягва да бъде наказан. На конвенционалното ниво поведението се ръководи от социалните норми и авторитетите. Правилно е това, за което деецът получава одобрението на околните или това, което съответства на външно наложен нормативен порядък. На постконвенционално ниво индивидът се води от общочовешки ценности, интегрирани като вътрешни морални принципи. Корупционното поведение се развива на първите две нива. Хора с ниско морално развитие го оправдават с лична полза или позволяваща го социална норма. Постконвенционалното морално ниво предполага вътрешна съпротива срещу корупция, дори при натиск. На това ниво липсва корупционно поведение, а моралът е устойчиво антикорупционен.
Когнитивния дисонанс (Леон Фестингер)	Когато действията на корупционния деец се разминават с моралните му убеждения, той преживява дисонанс, който се стреми да намали чрез самооправдание. Типичните оневиняващи мотиви са, че деянието не вреди на трета страна, че е полезно за всички, че е общоприето, че няма социално значение, че отговорност за него носи системата или общността, която го е нормализирала или направила безалтернативно. Тези рационализации намаляват вътрешното напрежение и поддържат или насърчават корупционното поведение.
Моралната дезангажираност (Албер Бандура)	Моралните стандарти временно се изключват, когато поведението е в лична изгода. Изключващите механизми се подчиняват на оправдателни мотиви, които позитивират деянието като полезно или необходимо, подменят същността му (не е подкуп, а подарък), прехвърлят отговорността за него върху трета страна или отричат вредноността му. Тази теория обяснява защо интелигентни и морално образовани хора могат да участват в системна корупция без да се възприемат като „престъпници“, както и защо могат да имат двойствено поведение в различни ситуации на морален избор.
Моралното оправдание (Джеймз Рест)	Към всяко морално действие има четири психологически стъпки: Морално осъзнаване – разпознаване на моралния проблем. Морално съждение – преценка кое е правилно. Морална мотивация – предпочитане на моралното действие пред личната изгода. Морална воля (характер) – готовност да се следват убежденията, а не егоцентричните интереси. При корупцията липсват стъпки 1 или 3. Деецът не разпознава моралния проблем или изкушението надделява.

КОРУПЦИЯТА ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НЯКОИ ПСИХОЛОГИЧНИ ТЕОРИИ	
Теория за	Базова интерпретация на корупцията през обяснителния модел на теорията
Психологическа среда (Курт Левин) и организационна култура (Едгар Шайн)	Психологическият климат оформя индивидуалните нагласи, а хората в затворени групи губят критичност и възприемат общата норма като естествена. Ако награди се дават за резултати, без значение от средствата, се създава „морално разхлабена“ среда.
Теория на ситуационните фактори и на „ефекта на малкия компромис“ (Анатол Рапопорт, Макс Базерман, Анабел Ши)	Корупцията започва с малки морални компромиси, които в началото изглеждат инцидентни, извънредни и безобидни и деецът преживява неудобство, срам и тревожност при извършването им. Те постепенно ескалират до привикване и изтриване на моралната граница и утвърждаване на поведението като системно. Теорията описва процес на адаптация към корупционната практика като нормална.

Съчетаването на криминологични и психологически подходи позволява изграждането на обобщен интегративен обяснителен модел на корупцията.

Според него **корупцията възниква от взаимодействието на индивидуални решения (рационален избор, дрейф, напрежение) и когнитивни и морални оправдания (неутрализация, навик, нормализирано отклонение), което се поддържа чрез социални механизми и процеси (неутрализация, субкултури, диференциална асоциация, социално учене), организационни структури (организационно отклонение, фактори, „счупения прозорец“), институционални практики (рутинни дейности, организационно отклонение, фактори на средата) и системни макросоциални условия (аномия, социална дезинтеграция, колективна ефикасност, икономически детерминизъм, социални конфликти). Когато тези механизми се стабилизират чрез мрежи (клиентелизъм), корупцията се превръща в устойчиво структурално явление, което изисква комплексен отговор.**

Само интегрирането на всички тези нива позволява цялостно обяснение на корупционното поведение и неговата устойчивост.

I. Индивидуално ниво: вътрешна готовност и лични решения

Рационален избор

Дрейф

Фрустрация

Морално развитие; когнитивен дисонанс; морална дезангажираност; морално оправдание

Корупционното решение започва като вътрешна дилема, която се разрешава чрез рационализация, отчаяние или постепенен дрейф към отклонение.

II. Когнитивно-морално ниво: оправдания, навик, морална анестезия

Неутрализация

Рутинни дейности

Нормализирано отклонение

Морално развитие; когнитивен дисонанс; морална дезангажираност; морално оправдание

Корупцията става психологически допустима и не се преживява като нарушение.

III. Микросоциално ниво: учене, подражание, групов интегритет и натиск

Субкултури

Диференциална асоциация

Социално учене

Психологическа среда и организационна култура

Корупцията се възпроизвежда чрез взаимодействия. Социалната среда учи кои поведения са реално награждавани и кои – наказвани, независимо от закона.

IV. Организационно ниво: институционална среда, контрол, култура

Организационно отклонение

Фактори

Счупения прозорец

Ситуационни фактори и „ефект на малкия компромис“

Корупцията е вградена в логиката на институционалното функциониране. Организационната среда създава възможности, когато контролът е слаб, културата е толерантна, а нарушението е рутинно.

V. Макросоциално ниво: ценности, нормативни регулатори, власт

Социалния конфликт

Аномия

Мрежи

Социална дезинтеграция

Социален контрол

Превенция

Икономически детерминизъм

Корупцията става устойчива, когато обществото и институциите не упражняват ефективен контрол, а властовите и икономически структури я възпроизвеждат.

2. Факторна среда на корупцията

2.1. Понятие, класификация и структура на рисковите фактори

Рисковият фактор е фактическо обстоятелство или съвкупност от обстоятелства (обстановка), които повишават вероятността от възникване на неблагоприятно събитие при равни други условия².

Както всяко сложно социално явление, корупцията се определя от комплексна факторна среда, която включва съчетание от взаимодействащи **макросоциални, микросоциални и индивидуални фактори**. Към първите се отнасят общи нормативни, ценностови, социално-политически и икономически фактори, вторите засягат организационна култура, институционален контрол и групови норми, а третите – индивидуални чести, мотивация и морални избори. Тъй като корупцията силно зависи от условията на средата, в която функционира деецът, основно е значението на социалните фактори, които в голяма степен определят действието на индивидуалните.

Поради своята сложна структура и най-вече постъпателното прогресивно развитие на корупционните явления от ситуативни и опортюнистични към системни и стратегически, значимо за изследването им е и делението на криминогенните фактори на **първични и вторични според значението им за формиране на корупционния модел**³. Класификацията ориентира органите по превенция по въпроса дали и чрез какви мерки могат да противодействат на корупционни отклонения.

Първичните фактори възникват естествено и самостоятелно и представляват процеси или състояния на институции, сектори и групи, които обективно създават условия или повишават вероятността от корупционно поведение. Такива са редица макросоциални и повечето микросоциални и индивидуални фактори. Те обаче водят до възникване на корупционни практики и явления, които са самостоятелен – вторичен – рисков фактор за развиване на по-мощна корупция.

Вторичните се проявяват в действителността като реализирани рискове, създадени от първичните фактори или от неуспешен държавен отговор срещу тях. Обществената

---

² В този смисъл понятието се използва във всички хуманитарни науки, които боравят с него. Вж. **Haggerty**, RJ (eds). 1994. Reducing Risks for Mental Disorders: Frontiers for preventive, p. 127. **Пушкарова**, Ива. Понятие за рисков фактор – В: Рискови криминогенни и виктимогенни фактори при децата. София: ССБ, 2009-2011, с. 50. **Попов**, Стефан. Риск. Концептуална рамка. С:НБУ, 2022, с. 73.

³ Класификацията е обоснована в контекста на детската делинквентност от **Пушкарова**, Ива. Рискови фактори. В: Криминологични и виктимологични фактори при децата. С:ССБ, 2009.

опасност на вторичните е значително по-висока от тази на първичните, тъй като при тях увреждането на обекта на корупционните престъпления е започнало.

Обобщените групи фактори от двете класификации са представени в таблицата. Изброяването на отделните фактори е неизчерпателно, като на анализ са подложени само основните.

КРИМИНОГЕННИ ФАКТОРИ НА КОРУПЦИОННАТА ПРЕСТЪПНОСТ	
фактор	действие
МАКРОСОЦИАЛНИ ФАКТОРИ - първични	
В обществото преобладават материалистични ценности	Обществото като цяло или социалната група, към която деецът принадлежи, насърчава печалбата, материалния успех и кариерния растеж над моралните стандарти, които се обезценяват, омаловажават, подценяват, изключват или отричат. За да отговори на груповите очаквания, деецът ги изоставя като поведенчески ориентири.
Нарушения и неефективност на нормативната регулация	Първичен риск са неоснователно сложни процедури и неясни регулации, позволяващи разнопосочно тълкуване и манипулация.
Институционална амбивалентност на нормите	Този фактор деформира доверието във и подчинеността на официалната нормативна регулация. При него е налице разминаване между официални забрани, изисквания и предписания и неформалните очаквания към служителите да не се съобразяват с тях, а с други, неофициални правила, винаги или понякога. Факторът е ключов за системна корупция.
Нарушения в прозрачността и отчетността на институции	Достъпът до обществена информация е ограничен, частичен, непоследователен, труден и ненавременен. Възможно е да е подменен с хаотично подаване на информация, която е от привиден обществен интерес и неясна публична или институционална релевантност (например, данни за личния живот на частни лица на фона на неяснота дали институцията упражнява правомощия спрямо тях и какво е значението на изнесените факти). Рискът позволява институции да функционират авторитарно или авторитарно извън обществения контрол не по предвидените за тях правила, с което да злоупотребяват с държавна власт в полза на частни интереси или срещу публични или да не упражняват правомощията си.
Слаба съдебна власт	Съдебната власт е основен антикорупционен гарант в демократичното общество. Нарушенията на независимостта ѝ и слабости в капацитета ѝ са мощен рисков фактор за разпространение на едра системна и стратегическа структурна корупция, дори реакцията на правосъдието да е запазена по отношение на дребната низова корупция.
Липса на наказание за корупционно поведение	Корупцията силно се влияе от генералната превенция на наказанието. Когато наказанието за корупционно поведение системно отсъства, забавя се прекомерно, има снизходителен или непредсказуем характер, мотивацията за честност намалява.

КРИМИНОГЕННИ ФАКТОРИ НА КОРУПЦИОННАТА ПРЕСТЪПНОСТ	
фактор	действие
	Факторът много често е вторичен спрямо комбинирано действие на слабости в правосъдието и в нормативната рамка, но може да възниква и независимо от тях.
Неефективен контрол върху институции	Действа аналогично на слабата съдебна власт, но се отнася до механизми за административен и вътрешен контрол
Концентрация на власт (олигокрация)	Централизация на властови правомощия в съчетание с неефективен междуинституционален диалог, контрол и възпиране, вкл. изземване на правомощия, блокиране на контрол и др. Факторът преодолява и обезсилва същинското разделение на властите и пряко поражда едра системна структурна корупция по високите нива на държавата.
В обществото са налице силни неформални мрежи с влияние върху институции и сектори	Типичен пример са лобистките мрежи. Корупционната заплаха възниква, когато влиянието им върху институциите деформира функционирането на последните и те започват да обслужват частни интереси за сметка на публичните. Когато влиянието е върху сектор, те могат успешно да конкурират държавата в регулативната ѝ функция и да налагат или изменят действието на закони. В допълнение те създават субкултура, в която личната лоялност между участниците преодолява подчинеността им на официалните нормативни регулатори. Екстремна версия на риска са престъпни сдружения с мафиотско влияние върху или структурно навлизане в държавни органи или стопански субекти.
Конфликти на интереси	Факторът може да е свързан с предходния и тогава те взаимно се усилват. Самостоятелното му действие се основава на наличието на неформални свързаности и зависимости между държавни служители и трети лица, които взаимодействат с държавните институции по повод упражняване на права и задоволяване на свои интереси. Тези връзки сами по себе си нямат неправилен или правноукорим характер, но могат да бъдат източник на мотиви държавният служител да деформира поведението си по служба или да възникне недоверие в него. Рискът по правило се неутрализира, когато тази свързаност бъде оповестена, а ако той е по-значим – с отстраняване на държавния служител от процеса по вземане на решение в конкретни случаи или със задължаването му да действа съобразно друга процедура с повече гаранции за обективност и ограничена оперативна самостоятелност. Когато това не става, настъпва ерозия на институционалния интегритет.
Мафиотизация на институции и организации	Факторът представлява структурно навлизане на престъпни сдружения в институция или организация с подмяна на състава ѝ, изземване на правомощията ѝ и подчиняване на функционирането ѝ на интересите на престъпното сдружение. Съответната институция се превръща в звено на престъпното сдружение и може дори формално да престане да се съобразява с официалното законодателство. В екстремни хипотези новото престъпно лидерство подлага на репресии и гонения служители, които продължават да изпълняват служебните си задължения, а институцията се превръща в заплаха за останалата част от държавния институционален апарат.

КРИМИНОГЕННИ ФАКТОРИ НА КОРУПЦИОННАТА ПРЕСТЪПНОСТ	
фактор	действие
Мотивационни нарушения в статуса на държавния служител	<p>Основен антикорупционен фактор е удовлетворението на държавния служител, че работата му има смисъл.</p> <p>Тази група корупционни фактори влошава работния климат в администрацията и традиционно включва системна неудовлетвореност по отношение на хигиенни трудови фактори – заплащане, социални придобивки, физически условия на работа, трудова безопасност, трудова сигурност, условия за кариерен растеж, достъп до форми за поддържане и повишаване на квалификацията, справедлива система за оценка на резултатите и възнаграждаване според тях и пр.</p> <p>Немотивираната, фрустрирана, безцелно функционираща администрация, в която отсъстват или не се поощряват позитивните примери, кадровата политика не корелира с професионални постижения и липсват ефективни системи за повишаване на квалификацията, отчетност, контрол и санкции за нарушения е винаги корупционно уязвима и представлява основна хранителна среда за корупционни практики от всякакъв вид и мащаб.</p>
Непрозрачно финансиране на политически субекти	Факторът създава рискове от изпадане на политически партии и техни кандидати в зависимост от частни интереси и пряко поражда недоверие в техния интегритет и независимост. Действа сходно на конфликта на интереси.
Липса на гражданско участие	Ниската избирателна активност, слаб натиск за отчетност и интегритет, апатичната реакция при данни за злоупотреби водят до ерозия на институционалната легитимност, загуба на доверие с институциите и отчуждаването им от публичния интерес.
Структурни икономически фактори	Такива са регионални икономически диспропорции, обща или регионална икономическа криза или нестабилност, неравномерна безработица, слаба конкурентност на пазара (напр., поради монополи и картели), недостатъчно финансиране на публични услуги. Най-силното им влияние е върху низовата дребна корупция.
Липса на технологични предимства	Това са фактори, които спират достъпа на технологичния прогрес и се проявяват в отсъствие на технологична модернизация (дигитализация, технологична прозрачност и др.)
Зависимости от международни и чуждестранни фактори	Структурата обслужва интереси на чужди държави или организации
МАКРОСОЦИАЛНИ ФАКТОРИ – вторични	
В обществото корупцията се толерира и оправдава	Факторът обуславя морално обезчувствяване на обществото чрез деалидизиране на корупционната укоримост. Корупционните практики се омаловажават или рационализират като естествени, безвредни, полезни, необходими, неизбежни и пр.
Нормализация на корупцията	Представлява последица от толерирането на корупцията и води към нейното интегриране като част от възприетото функциониране на институциите, организациите, секторите и пр. Обуславя прерастването на корупцията в структурна.

КРИМИНОГЕННИ ФАКТОРИ НА КОРУПЦИОННАТА ПРЕСТЪПНОСТ	
фактор	действие
Корупционна среда	Корупционните практики са институционализирани и нормализирани в средата, в която индивидът функционира
Корупционно завладяване на институции и сектори	Корупционните практики са институционализирани и нормализирани в средата, в която индивидът функционира, като са маргинализирани или напълно изключили други практики.
МИКРОСОЦИАЛНИ И СЕМЕЙНИ ФАКТОРИ	
Липса на стабилни морални примери	Родители или други близки често нарушават правилата без последствия, а спазването на правила не се насърчава
Модел на поведение, базирани на облага	Хората от обкръжението на деца получават повече по нечестен път, отколкото чрез честност
Идеологически или институционален пример	Обществото или училището толерира корупция или „корупционни кратки пътища“
Неравенство	Деецът принадлежи към семейство или общност, подложена на дискриминация. Корупцията е начин за включване, чрез който близките се стремят да компенсират неравенството и да получат достъп до блага, от които са изключени. Особено значим фактор при съчетание с бедност, когато е силен предиктор за явлението „корупция от бедност“.
ИНДИВИДУАЛНИ- първични	
Нарушения на социализацията	Недоразвито морално съзнание и морално-волева устойчивост: води до податливост на рационализации, оправдаващи корупционно поведение. Импулсивност и ниска толерантност към фрустрация: не стабилизира ясни граници, правила и последствия за нарушения
Нарцистични черти	Деецът има непропорционално самочувствие и оптимистична увереност за превъзходство, вседозволеност, безнаказаност, поставеност над забрани и ограничения и специален статус. Характерна е нагласата, че светът му дължи това, което той желае.
Ниско образование, нисък професионален капацитет	Факторът има значение, когато лице с недостатъчна компетентност заеме длъжност, която не е подготвено да изпълнява качествено. Той създава едновременно условия за лошо изпълнение и за изпадане в зависимост от лица и групи, които указват на служителя какво да прави или толерират некомпетентността му срещу неговата лична лоялност към тях.
ИНДИВИДУАЛНИ- вторични	
Корупционно поведение	Наличието на корупционни практики в индивидуалното поведение на деца е самостоятелен фактор за поддържане и ескалация на корупционните правонарушения. Действието му се изразява в намалено преживяване за срам, вина и тревожност поради повторението, водещо до морално обезчувствяване, преминаващо в цинизъм и недоверие в честността, и растящо усещане за контрол, безнаказаност и недосегаемост, преминаващо в еуфория от успешното заобикаляне на правилата.

КРИМИНОГЕННИ ФАКТОРИ НА КОРУПЦИОННАТА ПРЕСТЪПНОСТ	
фактор	действие
Корупционна идентичност	Деецът развива усещане за принадлежност и лоялност към „елит“, който има корупционно поведение.

2.2. Обща рамка на взаимодействието на факторите. Причинни връзки

Между описаните фактори и корупционните явления текат различни по вид причинни връзки. **Те винаги са системни и типични, но протичането им е с различна степен на сигурност според това дали факторът е първичен или вторичен и дали е макросоциален, микросоциален или индивидуален.**

Първичните макросоциални фактори не гарантират корупция. Сами по себе си и поотделно те не водят по необходимост и неизбежно до появата ѝ, а благоприятстват настъпването ѝ или интензивността на проявлението ѝ, повишавайки вероятността тя да настъпи или количествено да се разгърне. Това е особеност на причинната връзка, а не на степента на определеност на фактора или на корупционната последица – и двете са определени и поради това разпознаваеми по признаците си, разграничими от сходни на тях явления и подлежащи на оценка и категоризация по определени критерии. С други думи, причинността при корупцията винаги е многофакторна и вероятностна, а не детерминистична, дори когато факторът е ясно дефиниран. Същото е положението и при микросоциалните и индивидуалните фактори. При тези групи фактори причинността е по-слабо вероятна и по-опосредена, тъй като протича между генерализирани обобщени мултикомпонентни явления, които по-рядко или по-бавно се проявяват в цялост и могат да имат и други последици, различни от корупцията в тесен смисъл.

При **вторичните фактори** причинността е по-пряка, по-вероятна и по-конкретна. При тях корупционно явление вече е налице и те са фактор за неговото разрастване. Голяма част от тези фактори функционират и като спусъчни условия, които пряко пораждаат корупция. Те по необходимост действат едновременно с първични, но се открояват като доминиращи, докато първичните само индивидуализират проявлението на корупционната последица или регулират степента на вероятност от настъпването ѝ.

За корупционните практики от голямо значение са отключващите фактори (спусъчни условия), представляващи конкретни обстоятелства от корупционната обстановка, които пряко предизвикват индивидуалната корупционна проява. Най-общо

това са всички обстоятелства, създаващи конкретна фактическа възможност за корупционна злоупотреба, в която стимулите за извършването ѝ преодоляват задръжките при конкретния извършител. Когато такива възможности възникват случайно и инцидентно, корупционното поведение е ситуативно и подчертано опортюнистично, като деецът е затруднен да предсказва възникването на възможността и да планира деянието. Спусъчните фактори обаче може да са системни или интензивно действащи, създаващи обстановка на корупционно уязвима или заражена институционална среда. В тези случаи фактори, описани като криминогенни, имат спусъчно действие поради интензивното си и продължително действие. Типични спусъчни условия са комбинации от достъп до ресурс с възможност за разпореждане в частна полза и липса на ефективен контрол, както и вече протичаща корупционна дейност или натрупат опит.

Протичането на причинната връзка между факторите и корупционните явления има отношение към степента, в която засяганите от корупция обществени сфери са устойчиви или уязвими на увреждане. Корупционно устойчиви са сфери, които имат достатъчно ресурс да се справят с корупцията, вкл. като я предотвратят, ограничат или преодолеят. Корупционната уязвимост е понятие, описващо отслабена съпротивителна устойчивост и/или възстановителна годност при натиск на даден корупционен риск или група рискове, която може да се прояви като трудност да се предотврати проявлението или ескалацията им или да се ограничат или преодолеят последиците им. Уязвимостта може да бъде и последица от трайна изложеност на действието на първични фактори или на множество променливи рискове, но може да е и присъща на съответната сфера.

Накратко, корупционните фактори не действат изолирано, а образуват причинна верига, в която факторите от всеки следващ етап усилва или конкретизира тези от предходния. Първичните формират общата среда на уязвимост, като създават структурни дефицити (нормативни, институционални, ценностни слабости), които постепенно се превръщат във вторични фактори: вече проявени корупционни практики, отклонения, културни модели и институционални деформации. Вторичните фактори имат по-пряка причинна сила, тъй като представляват „конкретизирани следствия“ от първичните, но със самостоятелно корупциогенно действие. Когато се натрупат, те оформят корупционна среда като особен вид обстановка на корупционна

институционализация, нормализация, толерантност или заразеност, в която се появяват спусъчни условия. Това са конкретни ситуации, в които деецът разполага едновременно с мотивация, възможност и свобода от контрол. Там причинната връзка става непосредствена и корупционната склонност пряко прераста в корупционно решение.

Така причинността протича през следните свързани нива: **структурни предпоставки** (първични фактори), **проявени деформации** (вторични фактори), **конкретни инцидентни или системни възможности** (спусъчни условия) и **индивидуален корупционен акт**.

Този многоетапен мултифакторен механизъм обяснява както **устойчивостта на корупционното явление, така и склонността му към ескалация и заразно разпространение**. В него множеството едновременно действащи фактори поддържат корупционния цикъл чрез повторемост и нормализация на поведението за сметка на понижаване на институционалната устойчивост. Така корупцията преминава от низова и опортюнистична към системна, стратегическа, структурна и мащабна.

2.3. Системно и систематично действие на факторите. Величина на риска

Факторите подлежат на класифициране и според **обхвата и интензивността на своето проявление**.

Факторът е системен, когато създава вероятност от засягане (заразяване, прехвърляне, транслиране) и на сфери извън зоната на типичното му проявление, без значение от количествените признаци на вероятността, честотата на нейното проявление или особеностите на вредата. Когато обхваща повече от една институция или сфера, системният фактор поражда широко разпространени корупционни деформации, които прехвърлят риска към други структури, отслабват общия институционален капацитет и водят до разширена корупционна среда. Обичайно това са широкоспектърни рискови фактори, дефинирани от разнообразна структура на вредите. Почти всички макросоциални фактори са такива или могат да имат системно проявление.

Факторът е систематичен, когато се проявява устойчиво и трайно, а не еднократно или изолирано. Тогава той е резултат на постоянно действащи рискови фактори, които го подхранват, поддържат и възпроизвеждат, осигурявайки висока честота, подновемост или постоянство на проявлението. Такива примери са липсата на квалификация, бедността, неравенството, нарушенията на трудовата мотивация и пр. Когато факторът действа

продължително, стабилно и повтаряемо, той поддържа корупционни практики, нормализира ги, намалява чувствителността към нарушения и води до устойчиво изкривяване на професионални стандарти. Всички корупционни фактори могат да се проявят като систематични.

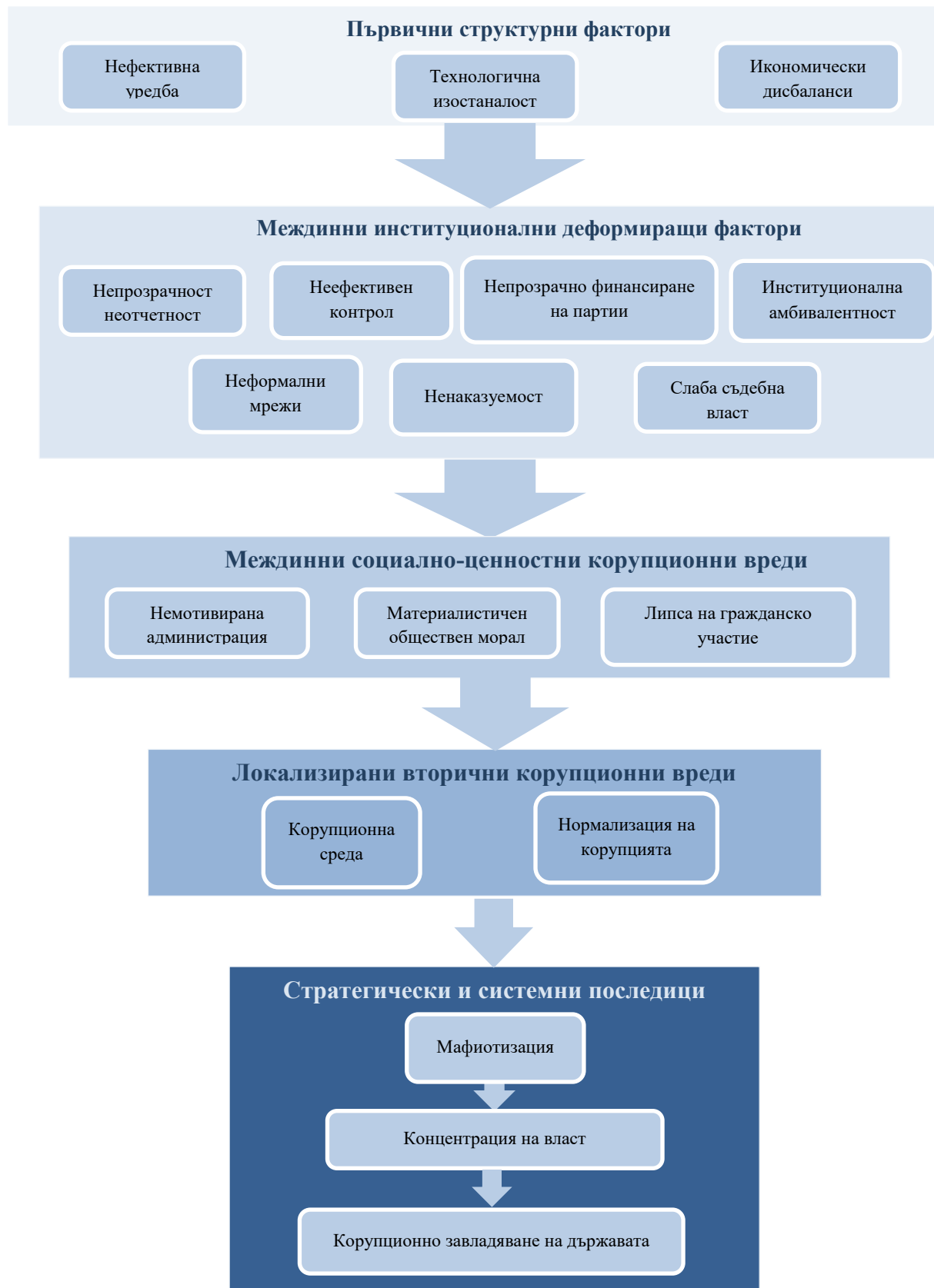
Систематичните рискове могат да се разрастнат до системни рискови фактори, ако поразданите от тях корупционни вреди в зоната на пряко действие я увредят до степен причинените вреди да застрашат или да започнат да увреждат свързани с нея сфери. Това по начало е хипотезата с корупцията. Възможно е цяла по-мощна социална структура или институция да има признаците на риск или на рисков фактор, като пример за това е корупционно завладяна или мафиотизирана прокуратура, министерство или агенция.

СИСТЕМНО И СИСТЕМАТИЧНО ДЕЙСТВИЕ НА ФАКТОРИТЕ			
Макросоциален фактор	Вреди при систематичност (трайност)	Вреди при системност (заразяване на други сфери)	Самостоятелен рисков фактор за:
ЦЕННОСТНИ И КУЛТУРНИ ФАКТОРИ			
В обществото преобладават материалистични ценности	Постепенно нормализиране на корупционното поведение; ерозия на етични стандарти и интегритет. Обезценяване на професионалната отдаденост.	Прехвърляне на ценностния модел към институции до достигане на глобална корупционна култура с обществено оправдаване на корупцията и ерозия на институционалната легитимност.	<ul style="list-style-type: none"> - мотивационни нарушения в статуса на служителите - липса на гражданско участие - толерантност към корупция - засилване на лобистки влияния на неформални мрежи
НОРМАТИВНИ ФАКТОРИ			
Нарушения и неефективност на нормативната регулация	Трайна практика за заобикаляне на сложни правила	Разпространение на регулаторна несигурност в множество сектори, еволюиращо в широк корупционен натиск.	<ul style="list-style-type: none"> - институционална амбивалентност на нормите - неефективен контрол - слаба съдебна власт - нарушения на прозрачност и отчетност - конфликт на интереси
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ФАКТОРИ			
Институционална амбивалентност на нормите	Устойчиво противопоставяне между формални и неформални правила	Деформиране на цели институционални вериги и изграждане на структурна корупция.	<ul style="list-style-type: none"> - слаба съдебна власт - корупционна среда - концентрация на власт - неефективен контрол върху институции

СИСТЕМНО И СИСТЕМАТИЧНО ДЕЙСТВИЕ НА ФАКТОРИТЕ			
Макросоциален фактор	Вреди при систематичност (трайност)	Вреди при системност (заразяване на други сфери)	Самостоятелен рисков фактор за:
Нарушения в прозрачността и отчетността на институции	Постоянно укриване на решения, непрозрачност на процесите.	Прехвърляне на модела към други институции създаване на затворена корупционна система.	- концентрация на власт - силни неформални мрежи - липса на наказания - мафиотизация на институции
Слаба съдебна власт	Постоянен неуспех в санкциониране.	Масово разпространение на безнаказаност във всички публични сфери.	- липса на наказание - концентрация на власт - мощни влияния на неформални мрежи - мафиотизация на институции
Липса на наказание за корупционно поведение	Превръща корупцията в предвидима „безрискова“ стратегия.	Обхваща множество институции и разпространява всеобща култура на безнаказаност.	- корупционна среда - неефективен контрол върху институции - възход на материалистични ценности в обществото - мафиотизация на институции
Неефективен контрол върху институции	Трайно нефункциониращи контролни механизми.	Прехвърляне на контролните дефицити към цялата административна система.	- концентрация на власт - слаба отчетност - нормализация на корупцията - силни неформални мрежи
Концентрация на власт (олигократия)	Устойчив централен контрол върху ресурси и решения	Обхващане на институции и сектори и създаване на едра структурна корупция	- мафиотизация - икономическо и политическо завладяване - липса на наказания - непрозрачно финансиране на партии
Влияние на силни неформални мрежи	Трайна зависимост от мрежови лоялности.	Прехвърляне на влиянието към различни сфери до създаване на „паралелна / дълбока“ държава.	- конфликт на интереси - мафиотизация - институционална амбивалентност - завладяване на държавата
Конфликти на интереси	Продължителни лични зависимости.	Изкривяване на решения в цели институции.	- нормализация на корупцията - мотивационни нарушения - липса на гражданско доверие и участие
Мафиотизация на институции и организации	Постоянно съществуваща криминална инфраструктура.	Превземане на държавни институции и упражняване на държавна власт от престъпни сдружения.	- системна структурна корупция - липса на наказания - концентрация на власт - корупционно завладяване на сектори
Мотивационни нарушения в статуса на	Трайно ниска мотивация, преминаваща в устойчиво корупционно поведение.	Увреждане на цели институции чрез масово неудовлетворение.	- нарушения на прозрачността и отчетността - засилване на неефективния

СИСТЕМНО И СИСТЕМАТИЧНО ДЕЙСТВИЕ НА ФАКТОРИТЕ			
Макросоциален фактор	Вреди при систематичност (трайност)	Вреди при системност (заразяване на други сфери)	Самостоятелен рисков фактор за:
държавния служител			контрол - материалистични ценности
ПОЛИТИЧЕСКИ И ОБЩЕСТВЕНИ ФАКТОРИ			
Непрозрачно финансиране на политически субекти	Повтаряеми зависимости от дарители.	Политическо завладяване на сектори.	- регулаторно завладяване - мафиотизация - нарушения на отчетността и прозрачността - концентрация на власт
Липса на гражданско участие	Постоянно отсъстваща обществена корекция.	Прехвърляне на слабия обществен контрол върху всички държавни органи. Трайно отчуждаване на гражданите от държавата	- нарушения на прозрачността и отчетността - липса на наказание - засилване на неефективния контрол - материалистични ценности
ИКОНОМИЧЕСКИ И ВЪНШНИ ФАКТОРИ			
Структурни икономически фактори	Продължителна бедност и неравенство.	Разпространение на дребна корупция във всички социални сектори.	- липса на гражданско участие - мотивационни нарушения - силно влияние на неформални мрежи - корупция от бедност
Технологична изостаналост	Трайна „ръчна / аналогова / хартиена“ администрация с широки възможности за злоупотреба.	Възпроизвеждане на корупционен риск в различни институции.	- непрозрачност - неефективен контрол - корупционна среда - институционална амбивалентност
Зависимости от международни и чуждестранни фактори	Трайна уязвимост на държавни решения.	Геополитическо влияние върху цели сектори	- концентрация на власт - влияние на неформални мрежи - регулаторно завладяване

Матрица на причинните връзки при системно и систематично действие на факторите

2.4. Управление на корупционната устойчивост

Ефективната превантивна антикорупционна политика по начало е насочена към потискане на системното и систематично проявление на рискове с такъв характер, тъй като инцидентното им проявление може да не създава значима вреда.

Както стана ясно, **корупционните явления** дефинитивно зависят от **социалната среда**. Те се пораждат и проявяват във вида и мащаба, който тя толерира. Поради това превенцията им **предполага системни и последователни усилия за поддържане на корупционно устойчива среда**, при които системното санкциониране на извършителите е само един от инструментите. Класически фактори за корупционна резистентност са представени в следващата таблица.

ОСНОВНИ ХИГИЕННИ ФАКТОРИ НА КОРУПЦИОННА УСТОЙЧИВОСТ	
фактор	описание
Висок личен интегритет на служителите	Системата за назначение пропуска само служители, достигнали най-малко конвенционалния етап на морално развитие (вж. по-надолу изложението за корупционната мотивация). Налице е висока степен на съвпадане на личната ценностна система с ценностите на професията и на организацията и устойчива мотивация да се допринесе за постигане на оповестените легитимни цели, свързани с публичен интерес. Служителите не допускат нерегламентирано влияние върху професионалното си поведение и решения и имат умения да го избягват и конфронтират.
Висок организационен интегритет на структурата	Критичен минимален брой служители имат личен интегритет, чийто основни компоненти съвпадат с институционалната ценностна система. Лидерството в структурата е насочено към укрепване на тази връзка и развиване на етични стандарти на професионално представяне, като в стратегическото целеполагане доминира общественият интерес. В системата има трайна яснота какво поведение и резултати се ценят и награждават и към които системата се отнася критично, при яснота, предсказуемост и неотвратимост на последиците и при двете. Лидерството насърчава практики на групов лоялност, основана на организационните ценности, като самото то дава позитивен пример.
Ефективни системи за висока мотивация на служителите	Факторът е сред мерките за укрепване на организационния интегритет, но има самостоятелно антикорупционно значение за превенция на професионално прегаряне, апатия и ерозия на професионалните стандарти.
Ефективни системи за кадрово развитие	Кадровото развитие се основава на ясни всеобщи правила и прозрачни, равно достъпни и регулярни процедури, които отдават предимство на високите професионални постижения в условия на здравословна състезателност и съгласие на служителите с тях. Системата осигурява обновяване на състава и растеж. Факторът е свързан с мотивацията на служителите и принадлежи към системата от мерки за поддържането ѝ

ОСНОВНИ ХИГИЕННИ ФАКТОРИ НА КОРУПЦИОННА УСТОЙЧИВОСТ	
фактор	описание
Ефективни системи за оценка на представянето и справедливо възнаграждаване според него	Структурата осигурява идентифициране и награжданването на професионалните успехи, интегритетното поведение и позитивните примери. Факторът е част от системата за поддържане на интегритета, но има самостоятелно антикорупционно значение за превенция на професионалното прегаряне и поддържане на мотивацията и удовлетвореността.
Ефективни системи за отчетност и отговорност	Структурата осигурява рационално отчитане на резултатите по предварително оповестена ясна система, която свързва отчета с реални професионални постижения и процеси на всеки конкретен служител и екип. Отчетът е елемент от системата, която свързва резултатите с конкретни и предварително оповестени последици за служителя / екипа. Целта е наблюдение и оптимизация на общото организационно представяне в условия на висока лична ангажираност на служителите и лидерска подкрепа за справянето им, а не репресии над тях.
Ефективни системи за прозрачност	Структурата осигурява на заинтересованите страни яснота относно начина на вземане на решения – критерии и процедури – и субектите, които ги вземат, като гарантира спазването на критериите и процедурите във всеки отделен случай. Тя не гарантира всеобщо съгласие със самите решения и не позволява намеса в процеса на вземането им, дори когато тя е плод на външен натиск поради несъгласие с тях. Системата включва и механизми за идентифициране на отклонения от стандарта.
Ефективни системи за контрол и санкциониране при нарушение	Структурата осигурява система за разпознаване на нарушенията и подходящи мерки за санкционирането им, като включово изискване е да бъде ясна, предсказуема и последователно прилагана като част от ежедневното институционално функциониране. Санкциите може да не са непременно тежки, но трябва да са незабавни и неотвратими.
Стабилна нормативна рамка	Структурата се подчинява на ясни и устойчиви нормативни правила относно своята йерархия и функциониране, независимо от динамиката и интензивността на последното или сложността на професионалната дейност. Липсват излишни или паралелни звена. Всяко звено има ясни функции, цели и роля в организацията.

ГЛАВА II.

МОТИВАЦИОНЕН МЕХАНИЗЪМ НА КОРУПЦИОННОТО ПОВЕДЕНИЕ

Тази глава използва теоретико-аналитичен криминологичен подход, насочен към концептуално изясняване на корупционния мотив като елемент от психичния механизъм на престъпното деяние. Анализът се основава на систематичен преглед и интегративен синтез на интердисциплинарни теоретични модели от криминологията, социалната психология, моралната философия и теорията на рационалния избор.

Основен метод е качественият концептуален анализ, чрез който се разграничават различни равнища на обяснение: мотив, оправдателни когнитивни стратегии, институционални и социални фактори, както и форми и динамика на корупционното поведение. Водещ методологичен принцип е стриктното разграничение между корупционния мотив като насоченост към неправомерно облагодетелстване и легитимационните механизми, които не създават мотива, а улесняват неговата реализация чрез неутрализация на моралните контрамотиви.

В изследването са използвани теоретични постановки на теорията за неутрализацията, теорията за рационалния избор, модели на морално развитие и концепции за социална нормализация на отклонението. Те служат за обяснение на различни аспекти на корупционното поведение, без редуция на явлението до единен психологически, икономически или културен модел. Изследването има за цел да постигне концептуална прецизност, аналитична яснота и методологична последователност при изследване на корупцията като престъпно и социално явление.⁴

1. Природа на корупционния мотив. Психични и морални основи

В това изследване корупционният мотив се разбира като елемент от психичния механизъм на деянието, който насочва към неправомерно облагодетелстване в частен интерес чрез злоупотреба с власт, положение или доверие.⁵

---

⁴ **Garland, David.** *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society.* Chicago: University of Chicago Press, 2001.

⁵ За мотива като част от психичния механизъм виж **Hirschi, Travis, Michael Gottfredson.** *A General Theory of Crime.* Stanford: Stanford University Press, 1990; **Стойнов, Александър.** Наказателно право. Обща част. София:Сиела, 2019, с. 291, 330-331.

В качеството си на мотив той е вътрешна, относително устойчива психологическа и ценностна ориентация, която придава смисъл и легитимира поведението пред дееца, като интегрира негови потребности, ценности и представи за последици с избор на конкретно поведение.

За разлика от него *интересът* описва осъзнатите от дееца очаквани ползи и резултати, към постигане на които деянието е пряко насочено. Те имат променлив характер и сами по себе си не предопределят конкретния поведенчески механизъм като корупционен. Те могат да са временни или постоянни, лични или общи, защитени от закона или не, морално оправдани или не и пр. Корупционното поведение не се поражда и от непосредствените *стимули* или *поводи* на средата. Това са външни, често ситуационни елементи на престъпната обстановка, пряко задействащи конкретен мотивационен механизъм на конкретно деяние, към извършването на което деецът пристъпва (отключващи фактори). Те нямат самостоятелна обяснителна стойност за механизма на поведението, ако бъдат откъснати от мотива.

1.1. Корупционна нагласа

Като двигател на относително системно, а не инцидентно поведение, корупционният мотив възниква на основата на нагласа, която се формира постепенно в резултат на серии когнитивни и ценностни измествания в хода на психичното и моралното развитие на личността.

Корупционната нагласа се подготвя във възрастовия период приблизително от 3–4 до 12 години, когато се изгражда базовата структура на моралната регулация на поведението и протичат основните ранни етапи на нормативната социализация: усвояване на правила, формиране на контрол върху импулсите и ориентация към външни авторитети. Моралната мотивация е предимно външна (хетерономна) – основана на стремеж към награда, избягване на наказание или постигане на одобрение от значимите възрастни, а моралната оценка се дефинира от последиците (ползи или санкции), а не от намеренията и целите. Едва към края на периода е възможно да се зародят по-стабилни вътрешни (автономни) морални основания, свързани с осъзнаването, че правилата са променливи и

подлежат на договаряне, тъй като моралната оценка зависи и от мотивите и контекста на постъпката⁶.

Корупционната нагласа не е продукт на конкретен единичен или изолиран психологически или етичен дефицит, а на взаимодействие между особености на ранната социализация, слабости на вътрешната морална регулация и последваща рационализация в благоприятна институционална и културна среда. Тя израства като възможна еволюционна последица от изкривявания или пропуски в стила на морална обработка, отношението към правила, търпимостта към нормативни нарушения, степента на зависимост от външна санкция, моделите на рационализация и контрола върху импулсите.

Корупционно уязвим човек се формира при комбинация от ранна социализация в среда, лишена от устойчиви морални примери, недостатъчно развит вътрешен самоконтрол и морална автономия, доминиране на индивидуалистични ценности и принадлежност към корупционна култура. Капацитетът за самоконтрол, отлагане на удовлетворението и поемане на отговорност за последствията е недостатъчно развит и допълнително отслабван от склонност за подчиняване на външни стимули, групов натиск и/или моментна изгода и слаби умения за баланс между личен интерес и социални правила. Моралът е външно дефиниран, инструментализиран и гъвкав, ориентиран според интереса. Чувството за срам е слабо, лесно податливо на рационализация и заменимо с оправдания и поради това не е надежден регулатор, пораждащ задръжки.

Както корупционната нагласа, така и захранваният от нея корупционен мотив не са патологични отклонения, а компоненти на адаптивна стратегия, формирана в резултат от съчетание на рационални преценки, социална нормализация и институционални дефицити. Сама по себе си нагласата не предопределя корупционно поведение, но не е и обща антисоциалност, а специфична готовност за инструментализиране на институционални ресурси⁷. Тя е признак и фактор за последваща потенциална корупционна уязвимост на поведенческите стратегии в зряла възраст, който увеличава вероятността определени

---

⁶ **Kohlberg, Lawrence.** *The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice*. Vol. 1 of *Essays on Moral Development*. San Francisco: Harper & Row, 1981; **Piaget, Jean.** *The Moral Judgment of the Child*. New York: Harcourt, Brace, 1932; **Piaget, Jean.** *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press, 1952.

⁷ **Ajzen, Icek.** "The Theory of Planned Behavior." *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50, no. 2 (1991): 179–211.

стимули и институционални условия да насърчат или ускорят мотивационния механизъм на корупционно деяние, което нагласата пряко не детерминира. Институционалната среда и моралното лидерство могат да неутрализират нейното действие. В този смисъл тя функционира като предразполагащ, но не и достатъчен фактор, чието проявление зависи от конкретния социален, организационен и нормативен контекст.

1.2. Матрица на връзките между корупционния мотив, потребностите на дееца и видовете корупционно поведение

Родовото понятие за корупционен мотив обобщава значимо разнообразие от проявления на корупционния мотив, което може устойчиво да бъде извлечено от характера на потребностите, които корупционното поведение търси да удовлетвори. Това разнообразие може системно да се съотнесе („картографира“) към различни видове корупционни практики и типове извършители⁸, но при следните две уточнения.

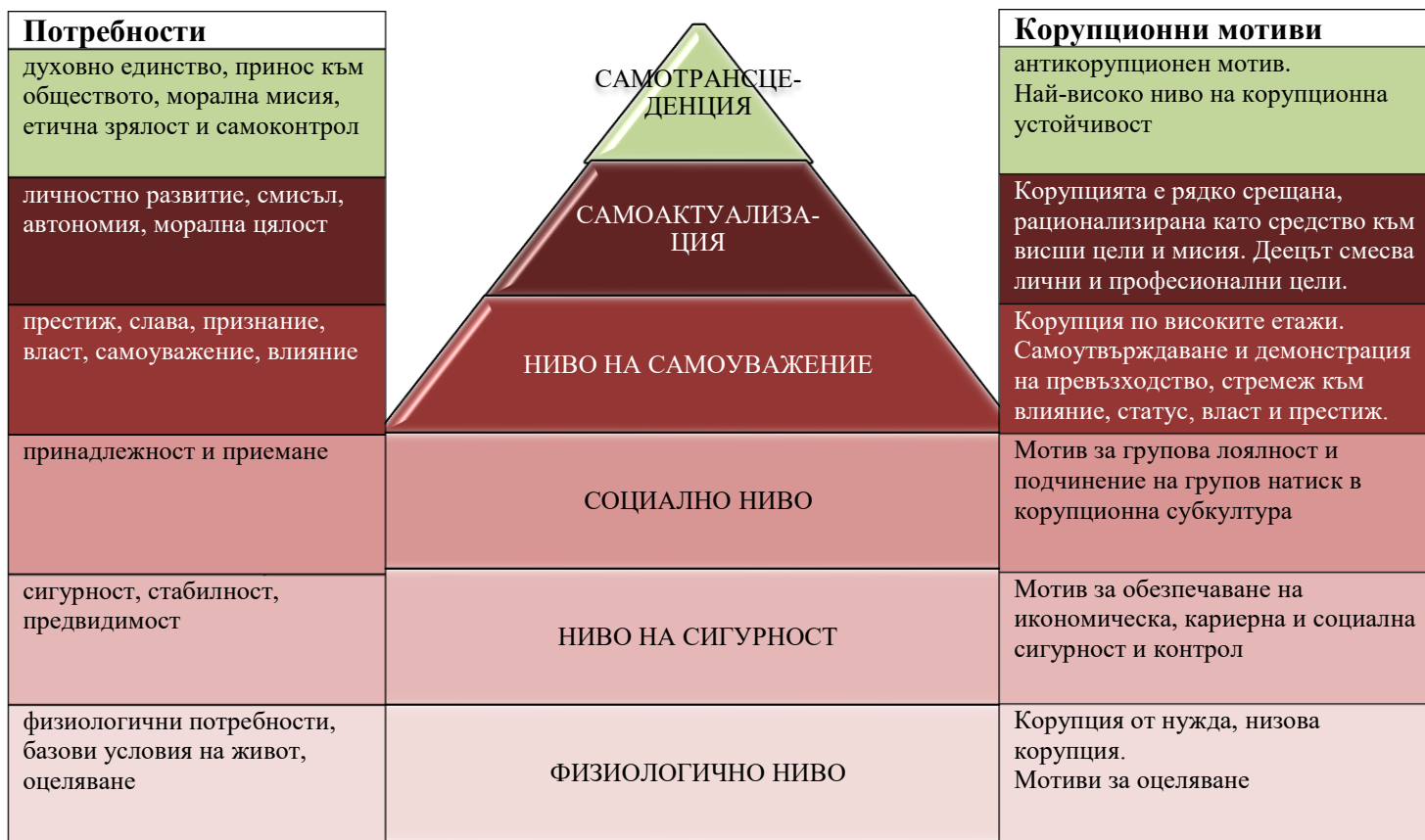
Първо, не става въпрос за различни видове корупционни мотиви, а за различия в адаптацията на корупционното поведение като стратегия за удовлетворяване на потребността според вида потребност. Корупционният мотив ориентира поведенческия отговор към корупционно деяние, докато спецификата на потребността модифицира неговите изпълнителски елементи. Един и същ деец може да преминава през различни нива във времето според динамиката на потребностите, като мотивът сам по себе си не се променя, а движението по пирамидата на потребностите не е непременно еднопосочно (еволюционно).

Второ, използването на йерархията на потребностите в настоящия анализ не предполага механично извеждане на корупционния мотив от определено ниво на потребности. Потребностите не предопределят пряко корупционно или друго конкретно поведенческо решение – мотивът е този компонент на психичния механизъм на деянието, който свързва потребността с конкретна поведенческа стратегия. Предложената матрица следва да се разбира не като причинно-следствен модел, а като аналитичен инструмент за

---

⁸ Такъв подход е предложен и защитен успешно в контекста на мотивите за изборна корупция в **Николов, Владимир**. Особенности на мотива при престъпленията против избирателните права. Криминологична характеристика на извършителя. В: Сборник с доклади от Национална научна конференция в чест на 70 години от рождението на проф. Димитър Михайлов, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2025, с. 441-468.

типологията на начина, по който корупционният мотив адаптира деянието към потребността.

Матрица на връзката между психичните потребности според теорията на А. Маслоу и видовете корупционни мотиви⁹.

Когато корупционният акт е провокиран единствено от стремеж за осигуряване на базови **физиологични потребности**, той принадлежи типично към низовата и опортюнистичната корупция. Деянието търси да осигури ресурси, преживявани като необходими за оцеляването – работа и доходи, жилищно устройване, здравеопазване и др. По принцип то няма стратегически или идейно обоснован характер и зависи от динамиката на потребността и външни обстоятелства. Ако се практикува системно, това се дължи на

⁹ Maslow, Abraham H. *Toward a Psychology of Being*. New York: Van Nostrand, 1962; Frankl, Viktor E. *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy*. New York: World Publishing, 1969; Kaufman, Scott Barry. *Transcend: The New Science of Self-Actualization*. New York: TarcherPerigee, 2020; Mustakova-Possardt, Elena. *Critical Consciousness: A Study of Morality in Global, Historical Context*. Westport, CT: Praeger, 2003.

устойчивостта на потребността, на която извършеното е поведенчески отговор, и постоянството на отключващи фактори в средата.

Когато деянието е обусловено от потребностите от **сигурност**, мотивната структура е обогателна с представи, че то допринася за материална, социална, служебна или друга устойчивост и предсказуемост. Деецът се ръководи от реален и имагинерен страх да бъде отхвърлен или изолиран от средата, към която принадлежи или желае да принадлежи, ако се въздържа от корупционно поведение. Поради това този вид потребности могат да захванват различни видове корупция, която по принцип има по-траен и повтарящ се характер. Корупционното поведение може да се стабилизира и да придобие системност и планираност.

Корупционно поведение, мотивирано от стремеж към удовлетворяване на **социални потребности от приемане и принадлежност**, се развива в среда, която поне частично е корупционно заразена. Структурата на корупционната мотивация се усложнява под влиянието на групов натиск за групова лоялност и следване на групови правила и ценности.

Потребностите от регистъра на **его-утвърждаващите** (престиж, слава, признание, власт, самоуважение) мотивират корупция по високите етажи, която се отличава със системност и стратегическа планираност и е насочена към дългосрочно придобиване на длъжности и позиции, осигуряващи статус и влияние (власт). Нейните механизми са усложнени и типично включват множество участници.

Най-рядко срещана и още по-рядко санкционирана е корупцията, мотивирана от **висшите потребности за себеосъществяване** (пълно и хармонично личностно развитие, автономна реализация на личния творчески потенциал и морална цялост), тъй като те по начало създават корупционна устойчивост, а не корупционна уязвимост. Участието им в корупционната мотивация е изключение, което става възможно, когато корупционният акт получи оправданост като средство за постигане на висша мисия.

Хипотезата е налице, когато деецът започне да се идентифицира с мисията и да приема преследваните висши цели като лични поради сливане на индивидуалната идентичност с институционалната роля. Този процес е често срещан при по-високите нива на социална и професионална реализация, където корупционният мотив може се свърже с преживяване за лична морална изключителност. В тези случаи деецът не възприема себе

си като нарушител на реда, а като носител на по-висша рационалност или компетентност, което улеснява моралната неутрализация и създава предпоставки за устойчиви и стратегически форми на корупционно поведение.

Потребностите от **автотрансцендентното ниво** са несъвместими с корупционно поведение. Те ориентират към духовност, алтруизъм, служене в полза на другите и дълбока ангажираност с принос към общо благо отвъд личната полза. За разлика от самоактуализацията, която се свързва с вътрешно самоусъвършенстване, автотрансценденцията предполага насоченост към по-голяма кауза. Тя е един от най-силните антикорупционни защитни фактори, тъй като укрепва автономната моралност (поведението се ръководи от ценности, а не от интереси), моралната смелост (готовност от изобличаване на нарушения, отказ от участие и прикриване и защита на етични норми дори при риск) и интегритета (последователно съгласувано единство на ценности, убеждения и действия), намалява зависимостта от външни стимули, засилва устойчивостта срещу групов и субкултурен натиск и предпазва от постепенното нормализиране на неетични практики. На това ниво на потребности смисълът и ценностите стават по-значими от личната полза и дори малките отклонения от тях се преживяват като заплаха за личната идентичност.

Тези потребности възникват, когато личността навлезе в обозначения от Колбърг като „постконвенционален“ етап на морално развитие.

1.3. Когнитивни механизми за неутрализация на контрамотиви

Оправдателните стратегии, които деецът използва за **вътрешна рационализация и легитимация на корупционното решение**, за да преодолее нормативните дилеми в етапа на борба на мотиви, са специфична за корупционната престъпност структурна част от мотивационния механизъм¹⁰. Тя обуславя конкретните форми на корупционно действие и влияе на стабилизирането им във времето. Макар да не създават мотива, тези механизми го разкриват и е необходимо той да бъде разгледан според взаимодействието си с тях.

Следващата типология систематизира когнитивните механизми за неутрализация според доминиращия начин, по който се девалидизира моралната забрана и се легитимира

---

¹⁰ Sykes, Gresham M., and David Matza. “Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency.” *American Sociological Review* 22, no. 6 (1957): 664–670; Bandura, Albert. *Moral Disengagement: How People Do Harm and Live with Themselves*. New York: Worth Publishers, 2016.

корупционното решение. Класификацията има научните си основания в криминологичната теория за неутрализацията¹¹ и близки с нейните обяснителни модели на теорията за рационалния избор¹².

1) **Пресметлива легитимация.** Корупционното поведение се формира като резултат от съзнателна оценка на ползи и рискове, при която очакваната лична изгода надвишава възприеманата вероятност и тежест на рисковете от неуспех и неблагоприятни последици. Мотивът в тази хипотеза може да бъде както индивидуален, така и групово наложен.¹³

Типичните оправдания са омаловажаващи: „няма риск“/ „рискът е малък“; „заслужава си“; „всеки разумен човек би постъпил така“.

2) **Нормативен релативизъм.** Корупционното поведение не е ясно морално нарушение, тъй като границата между допустимо и недопустимо е флуидна, противоречива или формална, което позволява противоречиви етични решения при външно спазване на официалните правила. Отклонението е неформално и възниква в сиви, неясно регулирани зони на двойни стандарти. Преживяването за вина и срам е слабо. Мотивът типично е индивидуален.¹⁴

---

¹¹ **Sykes, Gresham M., and David Matza.** “Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency.” *American Sociological Review* 22, no. 6 (1957): 664–670. **Zuber, M. J., Greenberg, E. W., & Williams, L. M. (2016).** *Differentiable Attitudes Towards Specific Crimes and Contexts: A Quantification of Neutralization Techniques.* *Resocjalizacja Polska*, (11), 163–183 (публикацията измерва отделни техники на неутрализация в конкретни случаи); **Cardwell, S. M., & Copes, H. (2021).** *Neutralization.* In *The Cambridge Handbook of Compliance* (pp. 451–464) (поставя теорията в контекста на съвременни изследвания за нормите, мотивацията и моралните съпротиви). Cambridge University Press. За обобщение на теорията виж. **Copes, H. (2014).** *Techniques of Neutralization.* In *Encyclopedia of Theoretical Criminology* (pp. 1–5).

¹² **Özler, S. (2021).** *Corruption as rational choice.* *Journal of Economic Behavior & Organization*, 180, 728–756; **Becker, G. S. (1968).** *Crime and punishment: An economic approach.* *Journal of Political Economy*, 76(2), 169–217; **Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (Eds.). (1986).** *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending.* Springer;

¹³ **Becker, Gary S. (1968).** “Crime and Punishment: An Economic Approach.” *Journal of Political Economy* 76, no. 2 (1968): 169–217. Относно престъпното решение като процес, а не импулс виж **Cornish, Derek B., and Ronald V. Clarke.** *The Reasoning Criminal.* New York: Springer, 1986.

¹⁴ **Bauman, Zygmunt.** *Postmodern Ethics.* Oxford: Blackwell, 1993; **Vaughan, Diane.** *The Challenger Launch Decision.* Chicago: University of Chicago Press, 1996; **Sykes, Gresham M., and David Matza.** *Techniques of Neutralization,* Ibid; **Ashforth, Blake E., & Vikas Anand.** *The Normalization of Corruption in Organizations.* *Research in Organizational Behavior* 25 (2003): 1–52.

Присъщите оправдания отричат нарушението: „няма ясна забрана“; „формално не е нарушение“; „забраната не се отнася до мен, аз съм изключение“; „аз тълкувам правилото в смисъл, който прави деянието разрешено“ и пр.

3) **Конформистко-нормативна легитимация (социална нормализация).** Корупцията се възприема като социално очаквано или приемливо поведение в конкретна професионална, институционална или групова среда. Моралният конфликт е минимален или отсъства. Мотивът по-често е социално обусловен или подкрепен. Деецът е повлиян от групова лоялност, групов натиск за конформизъм, страх от изключване и изолация и неформални правила, които конкурират или девалидизират официалните. В типичния случай средата е корупционно заразена и насочва към дееца очаквания за корупционно поведение или го толерира като допустима стратегия, но без да застрашава субекта с вътрегрупово санкциониране при въздържане от такова поведение.¹⁵

В тази хипотеза корупционните мотиви не са в конфликт, а в съюз с нормативната идентичност на дееца, който оправдава деянието като действие в интерес на институцията/ организацията/ екипа/ системата/ реда: „тук така се прави“; „аз ли съм този, който ще се прави на различен?!“; „ако не участвам, ще ме отхвърлят / осмеят / изолират / пренебрегнат“.

4) **Статусно-йерархична легитимация.** Корупционното поведение е стратегическо и служи за затвърждаване или разширяване на власт, влияние и социален статус, а не само за материална изгода. Моралът се подчинява на логиката на йерархията, но мотивът най-често е индивидуален. Деецът е повлиян от стремеж към контрол, вкл. използване на ресурси за влияние или символна демонстрация на власт и превъзходство.¹⁶

Типичните оправдания девалидизират алтернативния (некорупционен) избор като нецелесъобразен: „това ми е работата / това е част от работата ми“; „задачите ми изискват гъвкавост“; „целта оправдава средствата“.

---

¹⁵ **Ashforth, Blake E., and Vikas Anand.** “The Normalization of Corruption in Organizations.” *Research in Organizational Behavior* 25 (2003): 1–52. По-общо за нормализацията на девиации в **Vaughan, Diane.** *The Challenger Launch Decision*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.

¹⁶ **Bourdieu, Pierre.** *Practical Reason*. Stanford: Stanford University Press, 1998; **Weber, Max.** *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press, 1978; **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005; **Keltner, Dacher, Gruenfeld, Deborah & Anderson, Cameron.** “Power, Approach, and Inhibition.” *Psychological Review* 110, no. 2 (2003): 265–284.

5) **Компенсаторно-реципрочна легитимация.** Корупцията се оправдава като отплата за преживяна несправедливост, лишения или неравностойно третиране – ниско възнаграждение, липса на признание, кариерен блокаж, структурна дискриминация. Деецът е повлиян от преживяване за онеправданост и рационализира деянието като морално оправдан акт, който възстановява нарушени равновесия. Мотивът е предимно индивидуален.¹⁷

Типичните оправдания придават на облагата дължимост: „и без това ми дължат“; „системата ме ощетява“; „връщам си за...“.

6) **Принудително-конформистка легитимация.** Корупцията е изисквана и очаквана от средата, представляваща мрежа от зависимости, на които деецът не може да се противопостави без сериозни лични или професионални загуби. Корупционното поведение се легитимира чрез преживяване за йерархичен натиск, безалтернативност, зависимост от йерархични или неформални санкции вътре в системата. Мотивът типично е групово наложен.¹⁸

Присъщите оправдания отричат наличието на алтернативен (некорупционен) избор: „нямах избор“; „ако откажа, губя прекомерно / ще пострадам“; „системата не позволява друго“.

7) **Цинично-ценностна легитимация.** Корупционното поведение произтича от интернализирана меркантилна или хедонистична ценностна система, в която личният интерес и потребности доминират и отсъства преживяване за морална дилема. Мотивационният механизъм е характерен с цинизъм, груба и пълна рационализация и интегриране на корупционния морал в етиката и идентичността на дееца, който позитивира корупционните стратегии: „правилата са за наивници / неудачници“; „всеки се грижи за себе си“; „нищо нередно не правя“; „правилата са остарели / глупави /

---

¹⁷ **Greenberg, Jerald.** “Equity and Workplace Status.” *Academy of Management Journal* 31, no. 4 (1988): 717–736; **Greenberg, Jerald.** “Employee Theft as a Reaction to Underpayment Inequity.” *Academy of Management Journal* 33, no. 3 (1990): 561–568; **Agnew, Robert.** *Foundation for a General Strain Theory of Crime*. Oxford: Oxford University Press, 1992; **Sykes, Gresham M., and David Matza,** *Ibid.*

¹⁸ **Kelman, Herbert C., and V. Lee Hamilton.** *Crimes of Obedience*. New Haven: Yale University Press, 1989; **Ashforth, Blake E., Vikas Anand.** “The Normalization of Corruption in Organizations.” *Ibid.*; **Milgram, Stanley.** *Obedience to Authority*. New York: Harper & Row, 1974;

неефективни / пожелателни“; „правила всъщност няма“ или те са резултат от корупционна дейност на конкуренцията.¹⁹

Описаните стратегии са съвместими и независими една от друга. Те могат да се наслагват и съчетават в единно корупционно поведение, като доминиращата може да се променя с натрупването на корупционен опит.

1.4. Динамика на корупционното поведение при трансформация на мотивационния механизъм (корупционна кариера)

В настоящото изследване корупционният мотив се разглежда като относително устойчива насоченост към нелегитимно облагодетелстване чрез злоупотреба с публичен ресурс, но цялостният мотивационен механизъм на корупционното поведение може да еволюира с времето. Той може да се разглежда като динамичен процес на адаптация, при който деецът постепенно реструктурира моралните си оценки, времеви хоризонт и идентичността си в отговор на корупционните фактори на средата.²⁰

В реалните корупционни практики често се наблюдават промени в удовлетворяваните потребности, съчетаване на корупционния мотив с други мотиви и динамично изместване на доминиращия оправдателен механизъм с натрупване на корупционен опит. Това е от съществено значение за разбирането на корупционната „кариера“ и нейната устойчивост. Корупционно поведение, възникнало като опортюнистично, компенсаторно или ситуативно, може да прерастне в системно, ценностно деградирало и институционално стабилизирано. В структурата на мотивите и потребностите, които инициират първото корупционно деяние, и мотивите, които поддържат и възпроизвеждат последващото корупционно поведение, най-често се развиват различия. Докато първоначалното решение често е съпроводено с морална амбивалентност и интензивна рационализация, при рутинната корупция мотивът се институционализира.

Основната вътрешна променлива е трансформацията на системата от морални задръжки. Най-общо процесът е свързан с намаляване на корупционната устойчивост

---

¹⁹ **Bandura, Albert.** *Moral Disengagement.* Ibid; **Katz, Jack.** *Seductions of Crime.* New York: Basic Books, 1988; **Bauman, Zygmunt.** *Postmodern Ethics.* Ibid.

²⁰ **Becker, Howard S.** *Outsiders.* New York: Free Press, 1963; **Ashforth, Blake E., and Vikas Anand.** 2003, Ibid; **Kohlberg, Lawrence.** *The Philosophy of Moral Development.* 1981, Ibid; **Bandura, Albert.** 2016, Ibid; **Clinard, Marshall B., and Richard Quinney.** *Criminal Behavior Systems.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1973.

поради прогресивно отслабване на интегритета и избледняване на моралното напрежение, но това може да е съпроводено и с преформулиране на ценности и динамика на легитимиращи стратегии.²¹

Условно, той може да се раздели на следните етапи:

1) Латентна уязвимост. При ефективно действащ морален контрол и липса на корупционен опит корупционният мотив може мисловно да е възникнал, но поведението се определя от контрамотивите. Това положение може да се задържи, ако контрамотивите биват укрепвани, а интегритетното поведение – последователно насърчавано и възнаграждавано. Най-голямо значение има превенцията, а санкциите имат най-голям възпиращ ефект.

2) Преминаването към корупционно поведение настъпва не поради промяна в мотива, а поради отслабване на задръжките, включително поява на допълнителни контекстуални стимули, които позволяват на първото корупционно деяние да преодолее моралната бариера. При равни други условия борбата на мотиви е най-интензивна, а моралното напрежение – най-високо.

3) Морално обезчувствяване (неутрализация). При повторемост на корупционното поведение моралният контрол постепенно губи своята инхибиторна функция. Моралните представи и оценки не изчезват, а започват системно да се адаптират към извършеното. Оправдателните техники се превръщат от ситуативни и извънредни в устойчиви когнитивни схеми, които редуцират моралното напрежение още преди вземането на решение.

4) Нормализация. Корупционното поведение се рационализира като прагматична част от функционирането на средата. Корупционният мотив може да остане същият. Моралният контрол вече не е ограничение, а аргумент в полза на корупцията, извлечен от натрупания корупционен опит.

5) Структурна стабилизация (идентификационно сливане). В крайната фаза корупционното поведение се стабилизира институционално и социално, а моралните задръжки са трайно деактивирани или преформулирани. Моралният конфликт е преодолян, субективното преживяване за риск е притъпено, борбата на мотиви се

---

²¹ **Becker, Howard S.** *Outsiders*, Ibid; **Laub, John H., and Robert J. Sampson.** *Shared Beginnings, Divergent Lives*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.

автоматизира. На този етап е възможно да се заличи вътрешната нужда от легитимация и механизмите за неутрализация да отпаднат, като корупционното поведение стане неприкрито и цинично.

Етапите са условни. Те могат да бъдат прескачани или сливани, като не всеки процес достига до структурна стабилизация – част от корупционните кариери се прекъсват в етапите на морална амбивалентност.

2. Видове корупционни мотиви

Изследователският подход към типологии на и с участие на корупционния мотив могат да са неизчерпаемо разнообразни според целите на класификацията.²²

2.1. Според естеството на очакваната корупционна полза

По този критерий мотивите се делят на следните три категории²³:

1) **Обогатяващ корупционен мотив**, насочен към разширяване на ресурси. Това е класическата форма на корупционна мотивация, особено характерна за същинската корупция (подкуп, присвояване). При нея корупционното деяние води до пряко имуществено облагодетелстване – получаване на пари, дарове, имуществени права, икономически предимства или достъп до материални блага. Деецът постига реално увеличаване на материалното си състояние или икономическата си мощ спрямо предкриминалното положение.

Този тип мотив често се характеризира с относително ясна връзка между деянието и очакваната полза, което улеснява както планирането, така и моралната рационализация. Оправдателните механизми при него обикновено се основават на минимизиране или отричане на вредата, сравнителни аргументи („всички го правят“) или компенсаторни тези („заслужавам го“). Обогатяващият мотив може да се прояви както в опортюнистична, така и в дългосрочна, стратегическа форма на корупция.

2) **Негативен корупционен мотив**, насочен към избягване на загуби и вреди. Мотивационният механизъм се активира от страхови очаквания – загуба на позиция или

---

²² **Rose-Ackerman, Susan.** *Corruption and Government*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999; **Heidenheimer, Arnold J., Michael Johnston, and Victor T. Levine.** *Political Corruption*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1989; **Johnston, Michael.** Ibid; **Pinto, Jonathan, Carrie Leana, and Frits K. Pil.** “Corrupt Organizations.” *Academy of Management Review* 33, no. 3 (2008): 685–709.

²³ **Cornish, Derek B., & Ronald V. Clarke.** *The Reasoning Criminal*. New York: Springer, 1986.

длъжност, доходи, защита, сигурност, институционално покровителство – и е предназначен да предотврати, намали или компенсира неблагоприятни събития, предвиджани с различна степен на вероятност. Корупционното поведение се възприема не като средство за придобиване на нови ресурси, а като инструмент за предотвратяване на негативна промяна в съществуващото положение.

Поради елемента на предвиждане и стратегически контрол на бъдещи рискове, този мотив по правило не е характерен за опортюнистична и инцидентна корупция. Той предполага известна стабилност на положението, което деецът се стреми да съхрани, както и способност за по-дългосрочно планиране. Присъщите техники за морална неутрализация са самосъхранително-оневинителни и свързани с интерпретации за безалтернативност, крайна необходимост, самозащита, крайна необходимост или друга принуда от обстоятелствата. Корупцията се преживява като нежелан, но рационално оправдан избор.

3) **Релационен корупционен мотив**, насочен към придобиване, запазване или укрепване на статусни и символни ползи, които нямат институционално или имуществено съдържание. Корупционното поведение се рационализира като начин за поддържане на социално признание, доверие, уважение, влияние или просто релевантност в определена мрежа от отношения. Очакваната полза не е материална, а свързана със социалната позиция и с начина, по който деецът се възприема от значимите за него други.

Този мотив има отчетлива нарцистична основа и инструментализира деянието като механизъм за управление на самооценката и личната значимост, зависими от външно потвърждение. Релационният корупционен мотив може да бъде разпознат в несъщински корупционни прояви като корупционно посредничество, протекционизъм, фаворитизъм, някои форми на клиентелизъм и корупционно влияние. В тези случаи деецът укрепва позицията си в мрежата от взаимни зависимости и лоялности, допринасяйки за корупционното заразяване на средата и нормализацията на корупцията в нея. Релационният корупционен мотив се отличава от властовия по това, че контролът (властта) не са цел на корупционния деец, а средство за социална валидност.

2.2. Според времеви хоризонт²⁴

1) **Краткосрочен (опортюнистичен) корупционен мотив.** Корупционното деяние по-често се преживява като изключение, аварийен компромис или инцидентно отклонение от нормата. То се замисля като еднократно и ситуационно ограничено, дори когато деецът е извършвал и друг път корупционен акт. Корупционната облага е по-конкретна и получаването ѝ не е усложнено и отложено. Корупционното поведение на дееца по-често не се изразява в сериозни нарушения и рискът от разкриване е относително нисък. Моралният конфликт е по-остър, а оправдателните механизми – по-груби и реактивни. Мотивът е с ниска интеграция в поведението.

2) **Стратегически (инвестиционен) корупционен мотив.** Дългосрочната ориентация засилва рационализацията и оценката на последиците, както и системността и професионализацията на изпълнителските механизми. Корупционните деяния са повтаряеми и очертават **адаптация към условията на извършване**, която постепенно се стабилизира като интегриран начин за осъществяване на цели и интереси.

При дългосрочен времеви хоризонт корупцията постепенно се реконструира в съзнанието на дееца като форма на разумно планиране, аналогична на инвестиционно или управленско решение. Времевият хоризонт позволява поведението да бъде откъснато от конкретния момент на нарушението и преформулирано като част от по-широка и по-оправдана стратегия, при която **корупционните ползи стават по-машабни, но и по-абстрактни, условни, алтернативни и отложени във времето** (обещания за кариерен растеж, корупционно съревнование за облагата).

Отлагането е ключово за **деформиране на личната отговорност**. Когато ползата не следва непосредствено деянието и е по-неконкретна или несигурна, причинно-следствената връзка с нарушението избледнява и улеснява интерпретации на извършеното като морално незначително или безкористно, а отговорността да бъде отложена, фрагментирана или разсрочена във времето. Вместо еднократен морален избор, корупцията се преживява като серия от малки, управляеми решения, нито едно от които не предизвиква силен морален конфликт. Стратегическата корупция по-лесно се преживява

---

²⁴ **Cornish, Derek B., and Ronald V. Clarke.** *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending.* New York: Springer-Verlag, 1986.

от дееца като състояние на системата, в което неговото деяние не поражда вреди, следва очакванията и практиките и поради това не е уязвимо на упрек и санкции.

С удължаването на времевия хоризонт се променя и **възприятието за справедливост**. Конкретното деяние престава да се оценява спрямо норма, а спрямо **собствената биографична линия на дееца** – вложени усилия, изчакване, поети рискове, официално дължимо възнаграждение, обстоятелства при предходно корупционно поведение. Така настоящите нарушения се оправдават с бъдеща компенсация, минали заслуги или преживяване за морална устойчивост чрез последователност на самото корупционно поведение²⁵. Справедливостта престава да бъде универсална категория и се превръща в персонализирана сметка между дееца и средата.

3.Разграничение на корупционния мотив и сходни мотиви

Корупционният мотив често се проявява в комбинация с користни, властови, идеологически, лични или групово-ориентирани мотиви. Независимо дали те участват като самостоятелни структурни елементи на множествена мотивация или се поглъщат от корупционния мотив, взаимодействието им с него понякога го видоизменя. То може да измести или усложни структурата на потребностите, да промени естеството на корупционната облага, да отложи или ускори получаването ѝ, да актуализира различни оправдателни техники. Аналитично разграничаване на корупционния мотив от такива сходни мотиви е необходимо за правилното разбиране на психичния механизъм на корупционното деяние.

3.1. Користният мотив очертава субективна насоченост към имуществено или икономическо благодетелстване, независимо от начините за постигането му и независимо от вида на облагата. Причинната връзка между нея и деянието може да е в различна степен усложнена или отложена, като прекият формален адресат на облагата може да не е деецът, а трето лице. Користният мотив не предполага злоупотреба с власт, служебно положение, институционално доверие или публичен ресурс. Той **прераства в корупционен**, когато в представите на дееца механизмът за благодетелстване се свърже с такава злоупотреба²⁶.

---

²⁵ **Becker, Gary S.** “Crime and Punishment: An Economic Approach.” *Journal of Political Economy* 76, no. 2 (1968): 169–217.

²⁶ Такова разбиране и у **Николов, Владимир**. Особенности на мотива при престъпленията против избирателните права. Цит. съч.

3.4.2. Властовият мотив е описан в научната литература като „**родово понятие за група мотиви, произтичащи от желание за установяване и упражняване на доминация и контрол върху другите посредством инструментариума на официалните институции на държавата, чрез които тя налага правила и които легитимират субекта**“²⁷. В същото време „той се открива при голяма част от мотивационните механизми на длъжностните престъпления, на престъпления, свързани по някакъв начин с упражняването или с достъпа до държавната власт и може да бъде изведен като самостоятелен вид мотив“²⁸. В контекста на настоящия анализ той следва да се разбира като насоченост на дееца към получаване, утвърждаване или разширяване на власт, контрол, доминиране или институционално превъзходство чрез деянието, включително заемане или задържане на формални длъжности и позиции, даващи такъв достъп.

Сам по себе си този мотив не включва самостоятелни представи за материално облагодетелстване и деянието може и да не е насочено или годно да подобри имотното положение на дееца или на другото. При властовия мотив властта е крайната цел на дееца, който е безразличен към материалните облаги, които евентуално следват от постигането ѝ.

Ако деецът се стреми към нея едновременно като самостоятелна цел и като начин за облагодетелстване, властовият и корупционният мотив присъстват заедно и относително независимо в субективната страна. Ако обаче деецът интерпретира властта като инструмент за достъп до ресурси и търси заемане на длъжности според очакваните материални ползи, **корупционният мотив ще погълне властовия.**

3.4.3. Политическият мотив ориентира деянието към постигане на политическа промяна независимо от нейния вид и независимо от начина²⁹. Той придава на деянието израз на политическите убеждения и политическата етика на дееца и на неговата принадлежност към определена политическа кауза, като го инструментализира „за манифестиране на политически вярвания и/или цели да допринесе за постигането на

---

²⁷ **Николов, Владимир.** Пак там, с. 446.

²⁸ Пак там.

²⁹ **Пушкарлова, Ива.** Свободата на изразяване и нейните съставомерни имитации: престъпни нарушения на обществената ред с политически мотив. В: Сборник „70 години ЕКПЧ - Въздействия върху вътрешното право, международното право и правото на Европейския съюз“, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023 г., с. 257-273.

политическа цел³⁰. Той „се обуславя от трайни убеждения и нагласа, част е от ценностната система на дееца“ и води до „последователно политическо поведение“³¹. Той се формира в резултат на дългосрочна идеологическа социализация и се интегрира в идентичността, пораждайки емоционална и когнитивна стратегическа мобилизация за по-висша кауза. Той може да включва насоченост към постигане на политически цели чрез злоупотреба с власт, положение или доверие.

За разлика от него, корупционният мотив се формира като прагматична адаптация към институционална и социална среда. Той е индивидуално ориентиран към благодетелстване, не изисква идейна идентификация и не сакрализира дългосрочни цели.

Двата мотива са съвместими и могат едновременно да присъстват в субективната страна например на деяние, насочено към благодетелстване чрез злоупотреба с власт в частен интерес на политическа сила с цел материално подпомагане на нейната мисия.

Относително самостоятелни разновидности на политическия мотив са **противодържавният** и **терористичният**, които се отличават по своята радикалност и насилствения общественоопасен характер на основаните на тях деяния. **За разлика от корупционния мотив**, те съдържат представи за разрушаване или разстройване на установената институционална система, а не за злоупотреба с нея в личен или групов частен интерес.

Противодържавната мотивация очертава насоченост към събаряне, подравяне, отслабване или създаване на затруднения на властта.³²

От своя страна **терористичният мотив** насочва деянието към политическата промяна чрез насилие срещу хора или обекти с обществено значение. Като криминологично понятие той е по-широк от съставомерната терористична цел, дефинирана в чл. 93, т. 16 от НК като по-конкретна насоченост да се предизвика смут и страх в населението, да се въздейства принудително върху публичен лидер или значително да се разстроят или разрушат основни политически, конституционни, икономически или социални структури на държавата или на международна организация³³. Тази цел описва по-скоро пряко преследвани с конкретното терористично деяние

---

³⁰ **Николов, Владимир**. Пак там, с. 446-447. Авторът обосновава целта да се склони гласоподавател да упражни правото си на глас в полза на определен кандидат, политическа партия или коалиция по чл.167, ал.2-4 НК като израз именно на специален политически мотив, въздигнат в съставомерен субективен признак на активния изборен подкуп и изборната търговия. Пак там, с. 449.

³¹ **Николов, Владимир**. Пак там, с. 446-447.

³² **Ненов, Иван**. Наказателно право на Народна република България. Особена част. София: Наука и изкуство. Т. 1. 1956, с. 61 и сл.

³³ Подробно за теористичните цели и разграничението им от противодържавните в **Пушкарова, Ива**. Тероризмът. Криминологична характеристика и наказателноправен режим. София:Сиела, 2026. В допълнение виж **Велчев, Борис**. Престъпления против републиката. София: Сиела, 2014.

краткосрочни въздействия, стратегически ориентирани към по-далечна политическа кауза. Терористичният мотив организира отделните терористични деяния с техните преки цели и тази кауза в цялостен замисъл.

„Разликата между изменническите и терористичните цели е в насочеността на изменническите срещу *властта*, а не срещу *структура*, *воля на публичен лидер или населението*“.³⁴

3.4.4. Личният мотив е родово понятие за неизчерпаем кръг мотиви (ревност, завист, конкуренция, гняв, отмъщение, зависимост, харесване, признание, презрение), които се отличават с относително висока емоционална насителност и придават на деянието **импулсивност и ситуативност**. Този вид „произтича от личната ситуация на дееца и неговите субективни възприятия, емоции и ценности, които го подтикват да предприеме конкретно поведение“ в дадена обстановка³⁵. Негова относително самостоятелна разновидност е **авантюристичният мотив**, който вражда деянието в стратегия за извличане на положителни емоционални преживявания от рисково поведение.

За разлика от тази група мотиви, **корупционният разчита на рационализация**. Дори когато корупционното деяние има инцидентен или авантюристичен характер, механизмът на вземане на престъпното решение запазва характерните за корупционния мотив елементи – когнитивна борба на мотиви, включително планиране и оценка на риска, отложено удовлетворение и минимизиране на предвиждана вреда – дори да са фрагментарни, непълни или деформирани.

Поради казаното взаимодействие на корупционния и личния мотив няма структурен, а функционален характер. Личният мотив катализира мотивационния механизъм, като обогатява когнитивната рационализация и морално оправдаване на деянието, емоционално усилва субективната значимост на очакваните ползи или допринася за увереността в постигането им. Той може да има и самостоятелна роля на допълнителен мотив в субективната страна на корупционното деяние, допринасящ за преодоляването на задръжките пред извършването му. При съчетаване с корупционния мотив личните мотиви, вкл. авантюристичният се институционализират, а не остават чисто афективни. Такива са примери, в които деецът се стреми чрез корупционното деяние да

---

³⁴ Пушкарлова, Ива. Тероризмът. Цит. съч, с. 339.

³⁵ Николов, Владимир. Особености на мотива при престъпленията против изборните права. Цит. съч., с. 448.

получи признание, да компенсира провали, да отмъсти на конкурент, да прояви симпатия и грижа към прекия получател на ползите и пр.

3.4.5. Експлоатационният мотив е родово понятие за различни видове целенасоченост към извличане на дългосрочни ползи, основно материални, от определен вид експлоатация на хора. Мотивът най-често е въздигнат в съствомерен признак (специална цел) на престъпно приготвяне (трафик на хора) или се обхваща от прекия умисъл на същинското експлоатационно престъпление (поробване, трудова експлоатация).

За целите на настоящия анализ от значение е понятието „**експлоатационна нагласа**“, която обхваща родовите признаци на различните експлоатационни мотиви в монолитна и трайна мотивационна основа. Тя е сложно многокомпонентно явление с психични и морални измерения, което си прилича с корупционния мотив по своята устойчивост, дълбока свързаност с меркантилна етика и елементите на злоупотреба с чужди ресурси, насочена към користо облагодетелстване. Тя се родее далечно и с властовия мотив по елементите на власт върху хора.

За разлика от тях обаче, експлоатационната нагласа е характерна с **консуматорско и определяващо (дехуманизиращо) отношение към околните**, при изначалната неспособност жертвите да бъдат възприемани като самостоятелни личности, носители на идентичност и права. Корупционният мотив може да е лишен от емпатична ангажираност с вреди, пораждани от корупционния акт за трети лица, но отношението към тях не е обезчовечаващо, а безразлично. Оттук и значимото присъствие на представи и стремежи за контрол и доминиране върху хора, основани на форми на манипулация и насилие. За разлика от корупционните и властови мотиви обаче, те нямат институционални, а фактически измерения и са насочени към **пряко физическо владение на хора** в качеството им на производствен ресурс, а не към използване на нормативни и регулационни ресурси за влияние върху институционални решения. Експлоатационната нагласа и поражданите от нея мотиви са **напълно лишени от морална дилема и рискове за самооценката на деца**, неутрализирането на които чрез механизми за рационализация е централен признак на корупционната мотивация.³⁶

---

³⁶ Подробно за експлоатационната нагласа в **Пушкарова, Ива**. Криминологичен профил на извършителя на трафик на хора. Сборник доклади от Национална конференция „110 години от рождението на акад. Стефан Павлов“, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2026 г.

СРАВНИТЕЛНА ТАБЛИЦА НА КОРУПЦИОННИЯ МОТИВ И СРОДНИ МОТИВИ И НАГЛАСИ

Мотиви:	користен	властови	корупционен	личен	политически	терористичен	експлоатация
Същност	Получаване на материални облаги	Придобиване, поддържане или демонстрация на власт и контрол	Злоупотреба с власт, положение или доверие в частен интерес	Получаване на удовлетворение, избягване на вреда (ревност, завист, страх, гняв, отмъщение, наказване, риск, авантюра, страст)	Промяна или запазване на статукво, свързано с достъп до и упражняване на политическа власт	Предизвикване на политическа промяна чрез насилие	Получаване на форма на облагодетелстване от системното нарушаване на основни права на други хора (експлоатация)
Психологична основа	Алчност, слаб самоконтрол, базисна несигурност, фокус върху удоволствие и лична изгода	Нарцисизъм Потребност от контрол, доминиране и превъзходство Често с ниска емпатия. нужда от възхищение	Егоцентризъм, стремеж към удоволствие и избягване на стрес. нужда от възхищение Манипулативност Желание за принадлежност и одобрение Чувство за несправедливост, недооцененост. склонност към риск.	Слаб емоционален и волеви контрол, импулсивност	Идеологическа ангажираност, потребност от влияние и признание	Несигурност, уязвимост, Радикализация, агресия	Дехуманизация, липса на емпатия, властово господство, Овеществяване на хора
Насоченост	утилитарен	...	утилитарен	Афективен	идеологически	идеологически	властово-прагматичен
Морална нагласа	Нормата се пренебрегва, ако пречи на целта	Моралът служи на собствената власт; законът е инструментален	Морална дезангажираност	Моралът е заглушен от емоционални пориви	Моралът следва политическите цели	Моралът е трансформиран към каузата	Моралът практически не съществува; жертвите се дехуманизират
Типични личностни характеристики на дееца	Прагматичен, материалистичен, понякога импулсивен. Конкретно мислене	Нарцисичен, доминиращ, склонен към манипулация. Високо мобилизиран	Рационално-егоцентричен, прагматичен, склонен към импулсивни решения. Стратегическо, контролиращо, ориентирано към властови цели мислене.	Емоционално импулсивен, възбудим, понякога нестабилен; Висока емоционална реактивност. Ниска когнитивна рефлексия	Идеологически ангажиран, висок авторитетен потенциал, ориентиран към групата. Абстрактно мислене, ориентирано към каузи	групово ориентиран, идеологически твърд, с черно-бяло абстрактно мислене. Емоциите са канализирани в кауза. Агресивен, Високо мобилизиран	манипулативен, със стратегическо, инструментално, ориентирано към контрол мислене

В заключение, обсъдените групи мотиви са съвместими и се различават по насочеността си, степента на инструменталност, ролята на емоциите и начина на вътрешна легитимация на престъпното поведение. Корупционният мотив се отличава със своя рационализиран и институционално обусловен характер и меркантилна инструментализация на публични ресурси в частна полза. Той е най-близък до властовия и користния, като много често представите за целенасоченост в структурата му са изградени от съчетаване на техни компоненти. За разлика от тези два мотива той изисква социална и институционална среда и включва силна когнитивна рационализация и морална дезангажираност. Съдържанието на тези когнитивни и морални елементи го сближава с политически, а понякога и лични мотиви.

4. Интегративна синтетична матрица на връзките между корупционни и други мотиви и етапите на психично и морално развитие

Изложените дотук разграничения между корупционния и сродните мотиви, както и анализът на техните психологически и морални основания, позволяват те да бъдат интегрирани в обобщена аналитична рамка. По-долу е представена матрица на връзките между видовете корупционни и сродни мотиви, типовете психична регулация на импулси и потребности и нивата на морално развитие по Колбърг.

Матрицата не представлява причинно-следствен модел, нито реконструкция на индивидуално развитие. Тя изпълнява синтетична функция, като систематизира вече анализирани зависимости между мотивационната регулация, моралната автономия и начините на легитимация на корупционното поведение. Използваните категории стъпват върху общи психологически представи за развитието на самоконтрола и моралната интериоризация, без да възпроизвеждат конкретен психоаналитичен модел.

Различията между мотивите съответстват на различни конфигурации между доминиращите психични регулатори и равнището на морална автономия. Това позволява да се разграничат структурно различни форми на мотивационна организация на корупционното поведение, без то да бъде редуцирано до индивидуална незрялост или психологически дефицит. Матрицата не отразява възрастово предопределени фази, а доминиращи типове вътрешен контрол, отношение към нормите и морална регулация, които могат да структурират корупционната мотивация.

Матрица на връзките между видовете корупционни и сродни до тях мотиви с равнища на психична регулация и етапи на морално развитие						
Тип регулация на потребностите	Основни психологични процеси	Доминиране на импулсивната регулация	Степен на поведенчески самоконтрол	Степен на интериоризиран морален контрол	Етапи на морално развитие по Колбърг	Типични мотиви
Ранна импулсивна регулация (0–1/2 г.)	Непосредствено физическо удовлетворяване на потребности, търсене на сигурност и базово доверие	Доминираща импулсивност; ориентация към незабавно удовлетворяване	Слабо развит, минимален; ситуативна ориентация - започва регулиране чрез досег с реалността	Липсва; няма морална оценка	Предконвенционален (1-9 г.) Стадий 1: ориентация към награда / наказание. Стадий 2: Ориентация към лична изгода Моралната мотивация е външна (наказание/ интерес)	Користен
Регулация чрез, ред, контрол и власт (1/2–3/4 г.)	Формиране на граници, контрол върху поведението и ориентация към власт и автономия	Импулсите остават силни, но започват първи ограничения	Формира се инструментален самоконтрол	Начален нормативен контрол, без автономна моралност		Властови (ранен), Експлоатационен (ранен)
Регулация чрез роля (3/4–6 г.)	Идентификация с авторитети и усвояване на социални роли	Импулсите се контролират чрез идентификация и ролеви модели	Регулация чрез целесъобразност, реалистична оценка и ролеви очаквания	Частично интериоризирани правила и санкции		Личен, Корупционен (ранен)
Социално-нормативна регулация (6–12 г.)	Социализация, приятелства, усвояване на норми и групови правила	Импулсите са канализирани чрез социално приемливи форми	Поведението се съобразява с групови и социални очаквания. Регулация чрез усвояване на правила и социални взаимодействия	Започва рационализация и морална дезангажираност. Стабилен, но конвенционален морален контрол		Политически Властови (зрял) Корупционен (зрял)
Автономна морална регулация (12+ г.)	Интегрирана идентичност и автономна саморегулация	Импулсите са интегрирани в автономна саморегулация	Висока степен на автономен самоконтрол. Зрялост, способност на баланс между желания и реалност	Автономен морален контрол, основан на ценности Възможна е сложна рационализация и морален компромис		Стадий 3: Правилното носи одобрение от околните. Външна морална мотивация. Стадий 4: Правилното се определя формално от закон/ социална норма. Смесена морална мотивация.
					Конвенционално ниво	
					Постконвенционално ниво (вътрешна морална мотивация на основата на общи ценности)	Автономна морална ориентация (антикорупционна)

***

В заключение, корупционният мотив не следва да се свежда до индивидуално девиантно свойство, а да се разглежда като **адаптивна стратегия в девиантна среда**. Той представлява структурирана насоченост на поведението, формирана и реализираща се във взаимодействие с потребности, нагласи, когнитивни оправдателни механизми и социална среда. Той интегрира личностни, социални и институционални фактори, като динамично трансформира моралното възприятие, когнитивната оценка на риска и идентичността на деца. Този подход позволява както типологизация на мотивите, така и прогноза за устойчивостта и повторемостта на корупционното поведение.

Корупционният мотив запазва относителна устойчивост, докато конкретните форми на поведение, моралните оценки и оправдателните стратегии търпят динамични изменения. Именно чрез когнитивните механизми за неутрализация на моралните контрамотиви се осъществява преходът от мотива към конкретно корупционно решение, както и стабилизирането на корупционното поведение във времето.

ПРОФИЛ НА КОРУПЦИОННИЯ ИЗВЪРШИТЕЛ

доц. д-р Ива Пушкарова

1. Обобщен комплексен профил и типологии

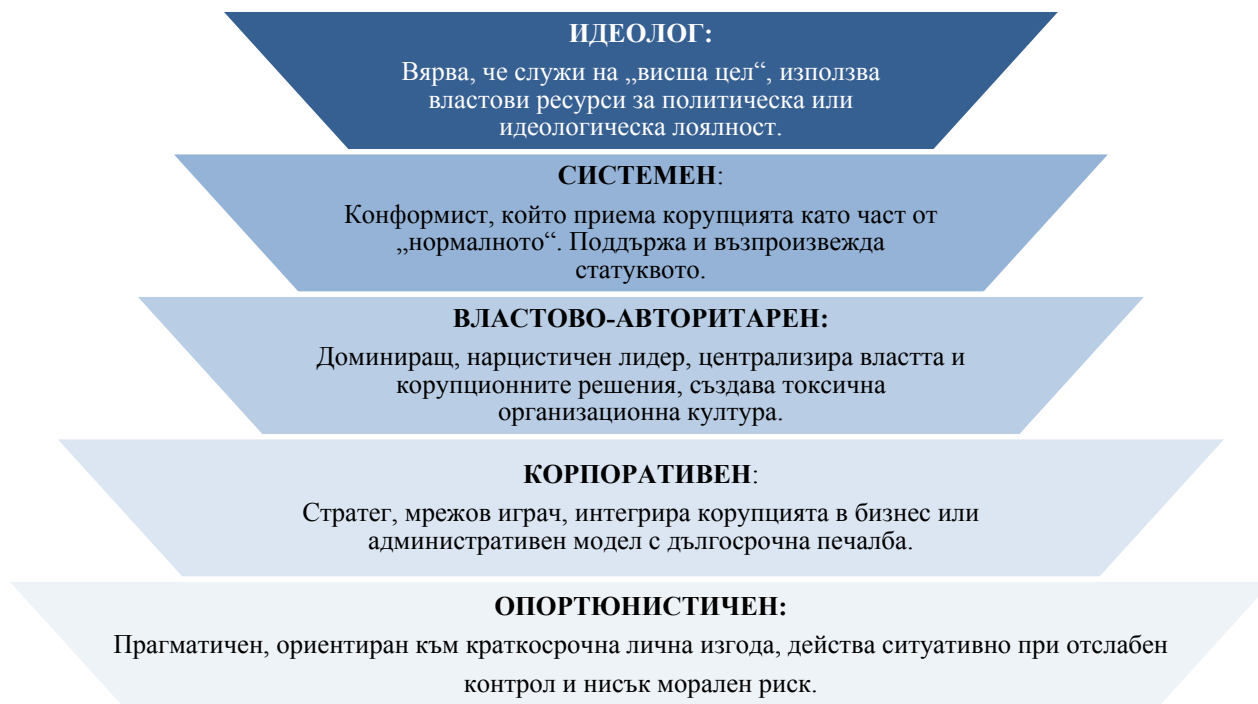
Обобщено, корупционният извършител е егоцентрична, себеотносна и несамокритична личност с неоснователно завишена или нестабилна самооценка, достигаща до преживяване за специален статус или могъщество, и склонност към адаптивно и манипулативно поведение. Той проявява фиксация върху личните си потребности, затруднения и желания при намалена до отсъстваща способност да разпознава и разбира потребностите на другите и последиците от поведението му за тях. Ясно изразени общи черти са: нарушения в управлението на личния живот и финанси; наличие на мощни самооправдателни когнитивни механизми, рационализиращи корупционното поведение; избирателно морално мислене и спазване на правила; и институционален цинизъм, основан на убеждението, че системата е предвидима, податлива на заобикаляне или корумпирана.

Корупционният деец е корекционно резистентен, тъй като корупционното поведение е ценностно оправдана устойчива стратегия за удовлетворяване на потребности, към която той е безкритичен. Рискът от рецидив се обуславя предимно от дефицити в уменията за мислене, нагласите, отношението към извършеното, взаимоотношенията и управлението на доходите.

Специфично за тази категория извършители е, че **формалните показатели на риска не отразяват неговата реална вероятност**. Първо, тяхното снижение типично е проява на приспособяването на дееца към правилата на режима за изтърпяване на наказанието. Колкото по-високо е йерархичното ниво, на което е извършено корупционното престъпление, толкова по-приспособим е деецът, комуто не липсват социални умения и способност за спазване на правила. Оттук, високостатусните корупционни извършители разкриват по-нисък риск от рецидив от нивозите корупционери, при които девиациите са по-комплексни и по-ясно изразени. Второ, снижението на показателите най-често отразява изчерпване на възможностите за корекционно въздействие, а не реална поведенческа промяна. Трето, корупционното поведение е силно зависимо от спусъчни фактори. Деецът

може да проявява корупционна латентност в продължение на дълго време, ако средата, в която е поставен, не благоприятства корупция.

1.1. В рамките на този общ профил се очертават пет разновидности, обособени на основата на различия в психологическите особености, корупционните стратегии и спусъчните фактори и организационните условия. Основен критерий са особеностите на **корупционната мотивация.**

Опортионистичният деец е прагматично и утилитарно ориентиран, заема средни към ниски нива в администрацията и взема корупционните решения на основата на рационална преценка на съотношението на очаквани ползи и рискове. Деянията нямат стратегическа насоченост и представляват поредица инцидентни ситуативни прояви на възползване от възможност с краткосрочни цели за повишаване на личния жизнен стандарт. Типичните мотиви са користни и властови. Обичайно са вградени в схеми на подкупи, административен рекет и присвояване на дребни суми и се извършват индивидуално, импулсивно, без предварителна подготовка и планиране. Склонен към самооправдания и омаловажаване на стореното, към което е безкритичен. Често е добре социално и професионално адаптиран, но му липсва ценностна устойчивост.

Основното спусъчно условие е корупционно уязвимата служебна среда, в която хронично или често отсъстват ефективни механизми за вътрешен контрол, вкл. отчетност, прозрачност и санкциониране, а отклоненията от правилата се толерират. Характерна за средата е липса на лична отговорност за професионални резултати.

Ранни индикатори за разпознаването му са необяснимо подобрение в начина на живот, непоследователност в служебните решения, честа неформална комуникация с трети страни и сиви зони в отчетността на фона на ниска трудова мотивация и слаба трудова идентичност.

Типични примери³⁷:

Инспектор в областния отдел на Държавната автомобилна инспекция (55 г.) е осъден условно на 1 година и 6 месеца лишаване от свобода и лишен от право да заема такава длъжност за същия срок задето в един ден на три пъти поискал и приел по 20 евро от чужди граждани, водачи на товарни автомобили, като ги заблуждавал, че са извършили нарушение или превозните средства са технически неизправни. Изнудвал ги с недвусмислени знаци да му предложат пари, за да ги пропусне, като заявявал готовност да им наложи големи глоби за несъществуващи нарушения (чл. 302, ал. 1, т. 2 от НК). Деецът се ползвал с добро име и до момента безупречно и отговорно изпълнявал служебните си задължения, полагал усилия за повишаване на професионалната си квалификация, занимавал се с обществена дейност. Бил с 50% трайна загуба на трудоспособност и се грижел за 24-годишната си дъщеря, чието лечение от детска церебрална парализа било скъпо. Пред съда изразил разкаяние³⁸.

Деецът (р. 1978 г., 47 г.) изтърпява 10 години лишаване от свобода за съвкупност от престъпления, сред които длъжностно присвояване по чл. 202, ал. 2, т. 2 НК, задето от 01.12.2008 г. до 31.01.2009 г. като магазинер в лавката на затвора във Враца присвоил пари и стоки за близо 6000 лева. Със вредно специално образование, по професия стругар, с трудов опит в монтажа на дограми. Има две деца от небрачно съжителство, които се отглеждат от майката на майка им, тъй като последната живее и работи във Великобритания, за да издържа него и семейството.

Личностният модел е с нестабилен Аз-образ с егоцентрични елементи и компенсаторен механизъм за самоутвърждаване. С индивидуалистична интерпретация на действителността, интерактивно интуитивен, избирателен по отношение на контакти и себеразкриване, манипулативен, със занижени нагласи за себеразкриване и слаба автономност. Склонен към междуличностно отуждение. В поведенчески аспект е социално желателен и следва външно очаквани модели за удовлетворяване на лични интереси. Привидно примирен, „с доза използвачество“. С насмешка парадиря, че живее на гърба на жена си и на тъща си, които му му изпращат пари, „колкото поиска“. С маниерен сентенциозно звучащ изказ, наситен със заучени фрази. В общуването е отзивчив, толерантен, с обноски. Ситуативен, поддава на криминогенно влияние, което в комбинация с отключващи фактори стимулира увереност за самоутвърждаване, вкл. чрез нарушаване на норми. В емоционално-волеви план нестабилен, склонен да натрупва афекти, с недобър самоконтрол, но не е агресивен.

---

³⁷ Разпределението на примерите в отделните типове не следва да се приема като индикация за тяхната честота или значимост, а единствено като аналитичен инструмент за илюстрация на качествените им характеристики при стремеж за изчерпателно класифициране на достъпните случаи.

³⁸ **Комисия по помилването.** Доклад по Молба за помилване № 94-03- 248/ 21.06.2013 г.

Некритичен към извършеното, счита наказанието си за непропорционално тежко, не съдейства на поправителния процес, който затворът определя като „тромав“. Наказван за ползване на неразрешени вещи, които е подтикнал да му доставят външни лица, като се е възползвал от достъпа си до тях. Не е давал повод за награждаване. Ресурсите са в доброто интелектуално ниво и социална зрялост, както и в известен стремеж за реализация в област, в която да се чувства значим, но „няма честно отношение към труда“ и „всъщност не иска да работи истински“ – самоопределя се като мързелив, не изпълнявал дори лека трудова дейност, изразяваща се в поддържане на хигиената на обитавани от него помещения. „Продължава да търси начини за продължаване на безметежното си „живуркане“ с хотелиерски-консумативен манталитет“

Индивидуални фактори, предразполагащи към корупционно поведение: дефицити на социализацията, фрустрация, занижен самоконтрол, слаба рационализация на поведението и готовност да се отхвърлят съществуващите забрани при подходящ стимул, вкл. провокация от друго лице.

Риск от рецидив – 34 т. (нисък) от 63 т. (среден), обусловен от дефицити основно в отношението към извършеното и уменията за мислене, както и в зоните на взаимоотношения, начин на живот и трудова заетост.³⁹

Деецът (р. 1982 г., 42 г.) е отрасъл в традиционно семейство на работещи родители, но когато е в III-ти клас, те се разделят и той остава заедно с брат си при майка си. Със средно образование, без семейство и деца. Работил като барман, общ работник, служител в хотел. С минали зависимости от алкохол и хазарт и дългове към доставчици на бързи кредити. Разчита на подкрепа от приятели. Със смесени контакти, в които има криминално проявени лица.

Осъден на 1 година и 3 месеца лишаване от свобода за продължавано присвояване на близо 14 000 лева от хотел в Бургас, в който работел като администратор (чл. 201, ал. 1 НК).

Затворът го описва като относително личностово и социално незрял, адаптивен, оптимистичен. „С нагласи за лоялност в референтни групи.“

Рискът от рецидив е среднонисък от среден (44 т. от 58 т.), обусловен от дефицити в зоните на отношение към извършеното, управление на финанси, начин на живот и обкръжения и умения за мислене. С ниска мотивация за промяна.⁴⁰

Деецът (р. 1980 г., 44 г.) е с основно образование, без професия. Твърди, че след последното си освобождаване на 05.11.2021 г. работел във фирма за пластмасови изделия и на бензиностанцията, от която през ноември 2024 г. присвоил близо 2150 лева – престъпление по чл. 205, ал. 1, т. 3, вр. чл. 202, ал. 2, т. 2 НК, за което е осъден на 1 година и 5 месеца. Лишаване от свобода. Това е 13-тото му осъждане.

Отгледан като по-малкото момче при щадящ родителски контрол и занижени изисквания, с безотговорно отношение към образованието – повтаря класове още в началното училище – и ранни девиантни прояви, обусловени от включване в асоциални групи. Осъждан като непълнолетен. Последвалите престъпления са различни по вид и тежест, някои от които насилствени. Съжителства без брак. От предходни връзки има две момчета, които не е признал и с поне едното е прекъснал контакт.

Затворът го описва като адаптивен, егоцентричен, капризен и претенциозен, със завишена самооценка и хедонистична ценностна система. Чувствителен към критика и неприемане, стреми се към внимание и признание. Общителен. Податлив на негативно въздействие. Социалножелателен с цел изгода. За постигне на целите си е склонен към безразсъдно и рисково поведение. Повърхностен

---

³⁹ **Затвор Белене.** Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

⁴⁰ **Затвор Варна.** Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

и безотговорен. Изкусен манипулатор. Има желание за започване на работа без оглед на вида и тежестта ѝ, за да съкрати престоя си.

Рискът от рецидив е среден към висок (76 т.) със сериозни дефицити в зоните на отношението към извършеното, начин на живот и обкръжение и умения за мислене. Ригиден, с утвърдени криминални нагласи, не приема предлаган му позитивен опит. Некритичен към стореното, не разпознава факторите, допринесли за него, прехвърля отговорността на приятелския си кръг. „Лесно рационализира грешките и нарушенията си, поради което е склонен да ги повтаря“. Не се очакват корекционни постижения. Висок риск от вреди.⁴¹

Пример за опортюнистичен деец, чийто профил очертава преход от младежка авантюристична делинквентност към корупция по механизъм на злоупотреба с доверие, е следният:

Деецът (р. 2001 г, 24 г.) е със средно образование, по професия компютърен техник, с опит като таксиметров шофьор, куриер на Спида и общ работник в кухни. Прекъснал висшето си образование по публична администрация в УНСС поради осъждането си. Неженен, с двугодишна връзка. Няма деца С история на употреба на марихуана, кокаин и амфетамини, без зависимост. Осъждан за кражби, пътни престъпления по чл.343б, ал.3 и чл.343г и държане на наркотици по чл. 354а, ал.1 от НК. Издържат го родителите му.

Пребивава в затвора за втори път. От две години е интегриран в групи с криминални нагласи. Силно се влияе от обкръжението, а обичайните му действия го подтикват към правонарушения. Осъден по споразумение на 2 години лишаване от свобода заделто в периода 12.12.2023 – 06.01.2024 г. присвоил куриерски пратки за близо 12860 лева - продължавано престъпление по чл. 202, ал. 2, т. 2 НК

Затворът го описва като високо адаптивен, импулсивен, с конкретно мислене, без съзнаване на последствията. Не може да разбира чуждата гледна точка, нито вредите за пострадалите. С приповдигнато настроение, общителен и словоохотлив, изискващ внимание, склонен към манипулиране на околните, с антисоциални нагласи и криминогенно мислене. Склонен да злоупотребява с доверие. Оптимистично настроен, лекомислен, повърхностен, с бохемски светоглед. Способен на настойчивост и автономност за постигане на значими цели.

Рискът от рецидив е среден (52 т.). Основните дефицити са в нагласите и уменията за мислене. Формално критичен към извършеното, не разбира мотивите си за него. Не осъзнава проблемите си, не ги решава по законосъобразен начин, не съзнава последствията от действията си. Липсва мотивация за промяна на криминалното поведение. Нелегалните облаги са източник на доходи. Среден риск от вреди.⁴²

Пример за средно към ниско ниво на опортюнистичен деец е следният:

Извършителката (66 г.) е осъдена на 10 години лишаване от свобода за длъжностно присвояване в големи размери по чл. 203, ал. 1 НК.

Затворът е описва като общителна и експресивна, „създава впечатление за тиха и премерена, но е обиграна“. Склонна към рисково поведение, без добро смисляне на последиците или при пренебрегването им. „Настоятелна и отговорна при изпълнение на поставените задачи“. „Склонна да се натоварва с допълнителни ангажименти, признава допуснати грешки, приема критика и чужда гледна точка“, „умее да извлича поуки от негативен опит“. Въпреки че получава заплата, взема и средства от сина си.

---

⁴¹ Затвор Пловдив. Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

⁴² Затвор Бобов дол. Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

Рискът от рецидив е среднонисък (41 т. от 48 т.) с дефицит в зоните на нагласи, умения за мислене, начин на живот и обкръжение и управление на финанси.⁴³

Корпоративният корупционен деец („схемаджия“⁴⁴) е стратегически и групово насочен, склонен към риск, манипулативен, често с висока интелигентност, социална пластичност и социални умения и много добро познаване на системата, в която действа. Ключови за психологическия профил са високата самооценка на фона на ниска самокритичност и активни усилия за контролиране на впечатлението, което оставя у околните. Корупционните инициативи включват мрежи от посредници и сложни договорни схеми с необичайни подизпълнители и непрозрачни плащания и са дългосрочно ориентирани към значителна и системна финансова облага, статус и институционален контрол. Отношението към корупцията е самосъхранително и външнообвинително като признак на криминална рационализация, а не просто безкритичност. Оправдаващите мотиви гравитират около пропуските и недъзите на системата, която позволява деянието, а не нуждата на дееца от средства.

Основното спусъчно условие е комбинация от неефективна междуведомствена комуникация и координация, слаба финансова дисциплина и нарушения на нормативната регулация (прекомерна сложност или регулаторни пропуски в процедурите), позволяващи неморални финансови резултати да се постигат с привидно и формално законни средства или правеща невъзможно прозрачното проследяване на операции. Този вид извършител е характерен за среда на структурна корупция.

Ранни индикатори за разпознаването му са честа промяна в служебните решения и необяснима смяна на доставчици, контрагенти и др.под., непрозрачни договори с трети страни, действащи в мрежа, инвестиране в изграждане на неформални влияния. Често такъв деец е житейски флуиден – с множество краткотрайни и повърхностни приятелства като проява на нормативна аморфност и неустойчивост, но висока социална проходимост.

Пример за низов корпоративен деец е следният:

Деецът (няма данни за възраст) е осъден на 4 години лишаване от свобода заедно от 09.09.2017 г. до 13.02.2019 г. присвоил употребявани акумулатори от работодателя си на обща стойност около 135 390 лева (чл.202, ал.2, т. 1 НК). В миналото е осъждан условно на 5 месеца лишаване от свобода за леко пътно престъпление по чл. 343б НК

Отгледан като най-малкия от общо три момчета във формално благополучно семейство с добър материален и социален статус. Родителите му – служител в енергодружество и служителка в

---

⁴³ **Затвор Сливен.** Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

театър – се разделят, когато е 5-годишен, и майката отглежда децата си в съжителство с друг мъж. Към момента е починала от рак. Израства в условия на материална задоволеност и всепозволителен възпитателен подход със занижен контрол като фриволен, безотговорен, претенциозен и със завишена самооценка. Единият му брат е починал, а другият е отключил шизофрения.

Със средно образование, без придобита професия и квалификация. След гимназия започва работа в автосервиз и се жени. Със съпругата му осиновяват дете. След като започва работа в завод за месни изделия в Германия, изоставя напълно съпругата и детето и създава там съжителство с друга жена, от която има две близначки. Тъй като едната е с детска церебрална парализа, семейството се връща в България. Деецът започва работа във фирма за авточасти, в която извършва престъплението в съучастие с жена си и двама колеги. За финансова подкрепа разчита на баща си, жена му и двете му деца.

Затворът го описва като предприемчив, работлив, последователен при постигане на целите си. Адаптивен, самосъхранителен, неконфликтен, неподатлив на негативно влияние. Интересите и мисленето са конкретни и практически насочени. Склонен към импулсивност и недооценъчност. Слабо самокритичен, външнообвинителен, със слаб контрол върху влеченията. Ценностната система е хедонистично-егоцентрична със ситуативна приключенска насоченост. Общителен, с изразено субективна интерпретация на действителност и затруднено възприемане на чужда гледна точка. Самооправдателен, с оневиняващи техники на внушение, убеждаване и манипулации. Целеполагането му е пожелателно, липсват изградени навици и желание за промяна.

Рискът от рецидив е гранично нисък (40 т.). Омаловажава извършеното. Отсъства емпатия към пострадалия. Счита наказанието за непропорционално. Налице са криминални нагласи с лесно подценяване на забрани и ограничения и необмислени действия с цел материална облага.⁴⁴

По-зрял корпоративен профил с предприемачески елементи разкрива следният пример:

Деецът (р. 1960 г., 65 г.) е отгледан в патриархално семейство. Има 4 деца от различни съжителства и по-малка сестра. Работил като собственик на различни търговски фирми. Търпи лишаване от свобода за срок от 3 години за съвкупност от престъпления по чл. 202, ал. 1, чл. 209, ал. 1, чл. 210, ал. 1, т. 5 и чл. 308 НК. След тях предстои да изтърпи 5 години за измами по чл. 209, ал. 1 и чл. 210, ал. 1. Т. 2 НК и 1 година за измами по чл. 2011 и чл. 2010, ал. 1, т.5 НК. За първи път е в затвор. Описван като добър манипулатор, с годности успешно да се адаптира към ситуацията и риск за участие в схеми с престъпен характер. Затворът го описва като склонен да поема рискове, не осъзнава последиците от действията си, осъзнава само частично проблемите си при частична способност за справяне с тях.

Рискът от рецидив в нисък (33 т.) с дефицити в зоните на отношение към извършеното, начин на живот и обкръжение и умения за мислене. Признава нуждата от промяна. Сравнително стриктен при изпълнение на поставените му задачи.⁴⁵

Също типичен пример за зрял корпоративен профил е неосъждана вдовица с висше образование (60 г.). Израства като по-голямото от две деца в благополучно семейство на геолози. Има дъщеря. Във времето 11.08.2006 г. – 13.04.2012 г. с общо 293 деяния присвоила 489 313 лева от банката, в която работела (чл. 203, ал. 1 НК). Обяснява деянието с желание да помогне на мъжа си в изплащане на дългове на бизнеса му. Той починал 8 години по-късно. След уволняването си от банката се издържа с грижи за възрастни хора в Белгия и Холандия.

Затворът я описва като последователна, напориста, „безскрупулна, манипулативна, адаптивна и нахална личност“ с ниска самокритичност и висока самооценка, зависима от оценката

---

⁴⁴ Затвор Плевен. Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

⁴⁵ Затвор Варна. Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

на околните. Общителна, „експресивна, оживена, внимателно наблюдава за впечатлението, което оставя“ и филтрира информация, която я злепоставя.

Рискът от рецидив е среднонисък (42 т.).⁴⁶

Аналогичен е случай на друга банкова служителка (33 г.), която в периода 2-8.12.2008 г. присвоила 525 422 лева от различни клиенти на банката с поредица банкови операции. Осъдена на 4 години лишаване от свобода и 7 години лишаване от права.

Отгледана в условия на родителска свръхпротекция, с неадекватно завишена самооценка. Майка ѝ е осъждана. Бащата е починал 6 години преди деянието. След развода си заживява с мъж, от когото има малолетен син и чака второто си дете.

Затворът я описва като ригидна, ирационална, без ясна преценка за собствените възможности, обидчива. Трудно приема критики и корекционни намеси. Поведението е предимно защитно. Устроена на работа в затворната кухня, където е наказана за умишлено изхвърляне на 7 кг хляб, а след седмица - за конфликт с колежката си по незначителен повод. С привидна склонност към доверителен контакт с администрацията само ако среща съгласие. Склонна към необмислено рисково поведение с егоцентрично-консуматорска фиксираност и демонстративно поведение. Целенасочена при преследване на значими цели, не търпи противоречия.

Рискът от рецидив е среден (56 т.) с дефицити в управление на финанси и доходи, взаимоотношения в семейството, начин на живот и обкръжение, умения за мислене и нагласи. Отрича да е извършила престъплението, не осъзнава необходимостта от промяна на начина си на живот.⁴⁷

Корпоративен с елементи на опортюнистичен е следният профил:

Извършителката (49 г.) е отгледана като второто дете в стандартно семейство.

Сключва брак на 20 годишна възраст и ражда син. След 2 години съпругът ѝ ги напуска, но се развежда с него 10 години по-късно – през 2002 г. Пет години по-късно започва връзка с 20 години по-възрастен от нея шофьор на автобус, за когото се омъжва след 4 години и осиновяват момиче на 2 години. След 13 години се разделят, но дъщерята остава при бащата. След още 7 години заживява с 4 години по-млад от нея мъж, служител в пункт за технически прегледи, осъждан условно за убийство по непредпазливост. Синът ѝ, осъждан, живее при баба си и вуйчо си, които - след като и двамата овдовели –живеели заедно на село.

Съзнава предимствата на позитивните връзки, но не е споделила с никого/по нейни данни/ че е изнудвана, поради хазартните дългове на сина си.

С висше образование „аграрна икономика“ в СА-Свищов. Води счетоводството на различни фирми в продължение на 17 години, като в периода 2014-2017 г. извършва присвояване на над 1.6 млн лева по чл. 203 НК, за което е осъдена на 6 години лишаване от свобода. Обяснява деянието с изнудване от лица, на които синът ѝ бил дължал пари от хазарт. Майка ѝ и брат ѝ са критични към нея.

Затворът я описва като склонна към безразсъдни рискови действия в търсене на бързо удовлетворение и без да предвижда последиците. Демонстрира привидна самокритичност, с нагласи да преследва целите си методично и планирано и да проявява социално желателно поведение. Външнообвинителна и самооправдателна, но с нагласи да не допуска рецидив. Адаптивна. Създава впечатление на добронамерена и находчива. Общителна, с доминиращи егоцентрично-меркантилни нагласи и ценности и добре прикрита манипулативност

---

⁴⁶ **Затвор Сливен.** Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

⁴⁷ **Комисия по помилването.** Доклад по Молба за помилване № 94-03-310/13.09.2016 г.

Рискът от рецидив е среден (58 т.) с основни дефицити в зоните на нагласи, умения за мислене, начин на живот, взаимоотношения (и двамата ѝ най-близки хора – синът ѝ и мъжът ѝ – са осъждани) и управление на финанси.⁴⁸

Властово ориентираният **авторитарен корупционен деец** е разпознаваем по нарцистичната си насоченост към доминиране, контрол, престиж и демонстрация на власт, компетентност и могъщество и страх от загуба на статус. В психологически план се отличава с високо самочувствие и стратегии да манипулира чрез страх и лоялност. Корупционното мислене е стратегическо, с висока толерантност към публична критика и репутационни рискове, насочвано от мащабна лична амбиция. Корупционното поведение е характерно с ниска емпатия, неспособност за разпознаване на чужд интерес и гледна точка, интерпретацията на правилата и длъжностния достъп като средство за постигане на лични цели и други форми на токсично лидерство. Корупционната тактика е характерна с методичност и упоритост при централизиране на корупционните решения, вкл. с директно изземване или узурпиране на властови и контролни правомощия, натиск върху подчинени, укриване на информация, агресивна реакция към форми на контрол и репресия срещу вътрешна критика, структурно овладяване на контролираното публично звено, склонност към плутократия (влияние чрез връзки) и паралелни политически, икономически, медийни и други механизми за въздействие.

Продължителното задържане на такъв деец на властова позиция има разрушителен ефект върху организационната култура на звеното, което бързо губи морални стандарти и престава да функционира съгласно официалните нормативни регламенти, като става силно уязвимо на структурно навлизане на организирана престъпност и демонстративно антисистемно институционално поведение.

Най-сериозното спусъчно условие за проявата на този вид деец е стагнираща централизирана и непрозрачна институционална среда, в която липсва обновяване на състава и върху ръководството на която не се упражнява ефективен контрол. Такива груби примери са поддържане във функциониращо състояние на органи с изтекли мандати, както и органи и звена, които са системно и продължително управлявани от временни нетитулярни длъжностни лица.

---

⁴⁸ **Затвор Сливен.** Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

Ранни индикатори за този вид деец са стратегиите му за изграждане на култ към личността си и обграждане с кръгове приближени, контролирани чрез зависимост.

Класически примери:

Извършителката (50 г.) е с висше образование, неомъжена, неосъждана, с дете, заченато по време на наказателния процес. С трудов опит като фризьорка преди избирането си за кмет на район, на която длъжност извършва престъплението, за което е осъдена.

Затворът я описва като „егоцентрично ориентирана, манипулативно заредена личност, склонна към себенадценяване“, претенциозна, с доминиращи хистрионни черти. С ниска самокритичност и саморефлексия относно лични недостатъци. Мисленето е себеотносно, с множество егоцентрични фиксации. „Търси начини да се представя като по-различна и компетентна личност“. „Самоопределя се като „природолюбител“, който обича да помага на хората и животните“. Проявява методичност и „съществена упоритост при постигане на намеренията си“ с вербално-агресивна готовност при отказ.

Рискът от рецидив е среден (54 т., намален на 51 т.).⁴⁹

Окръжен съдия (56 г.) е осъден по чл. 304, ал. 1, т. 4 НК на 4 години лишаване от свобода, 7000 лева глоба и лишаване от право да заема магистратска длъжност в съдебната власт и да упражнява юридическа професия за 7 години задето в периода 10-20.10.2010 г. трикратно взел общо 25 000 лева от три лица, за да не бъдат постановени срещу тях осъдителни присъди от съда, в който работи.

От 2007 г. започнал редовно да играе хазарт по казина сам и с приятели. Там през лятото на 2010 г. се запознал с единия пострадали, с когото заедно залагали. Пострадалият бил подсъдим заедно с още петима за кражба на 10 тона нафта от бензиностанция за 8 000 лева, но оправдан на първа инстанция. Въззивното дело било разпределено на случаен принцип на докладчик, в състав с когото бил и деецът. Вечерта преди решаването на делото деецът и пострадалият се срещнали случайно в казиното, като деецът го повикал и директно му заявил, че смята да постанови осъдителна присъда срещу всички, но има вариант за благоприятен изход срещу 25 000 лева и поискал 10 000 лева на следващата сутрин. На тревогата на пострадалия, че не може за толкова кратко време да намери такава сума и трябва да се свърже със съпроцесниците си, отговорил, че иска парите от него и не се интересува как ще бъдат намерени. Уточнил, че при благоприятно решение пострадалият ще чуе определена фраза при произнасянето на съда на следващия ден и тогава до вечерта ще очаква остатъка от парите.

Пострадалият незабавно се свързал с останалите съпроцесници, които се събрали и реагирали различно на разказа за случилото се. Двама категорично отказали да плащат, а останалите започнали да събират парите. Пострадалият събрал от оборота на фирмата си и залог на златни накити на майка си 5 000 лева, които предал на дееца. По време на заседанието председателят на състава действително произнесъл посочената от дееца фраза, която била стандартна („решение в срок“), което убедило подсъдимите в надеждността на дееца. Вечерта му били предадени 5000 лева, събрани от спестяванията на бащата на единия подсъдим. На тази среща пострадалият поискал отсрочка за остатъка. Разбрали се на 20.10 да бъдат предадени 5-6 000 лева. През следващите дни пострадалият си дал сметка, че не може да събере сам остатъка и се свързал с органите на полицията.

Отгледан в стандартно семейство с добри взаимоотношения и родителска заинтересованост. Женен, с две пълнолетни деца. С изтънчен речник. По негови думи е от най-ценените кадри в професионалната му област както на местно, така и на национално ниво. Демонстрира ненаатрапчиво

---

⁴⁹ **Затвор Сливен.** Данни от затворническо досие, юли 2025 г.

високо самочувствие. В интервюта споменава имена на обществено известни лица, с които има познанства.

Според затвора се старее да прави добро впечатление, но с цел да получи привилегии и специално отношение, които смята, че му се дължат с оглед професионалния му опит. Спазва правилника, няма нарушения. Работи като библиотекар и отговорник по културно-масовите дейности в съвета на групата. Проявява организаторски качества и инициатива, организира посещения на затворници на кинопрожекции в града. Поради здравословното му състояние е спрял от работа в кухнята, където работил първоначално.

Рискът от рецидив е нисък (22 т.) с единствена сериозна дефицитна зона отношението към извършеното. Упорито не се признава за виновен и не изпитва съжаление за стореното, като поддържа, че е процесът бил нагласен от ГДБОП. Счита наказанието си за несправедливо.

В молбата си за помилване се оплаква, че осъждането му е прекратило трудовата му кариера и се е отразило тежко на състоянието му и доброто му име, на възможността му да помага на родителите си. Съобщава, че здравето му фактически е по-лошо от документираното поради ежедневните усилия да се предпазва от агресивни лица, осъдени от него. Описва положение на емоционална смазаност и привършване на физическата издръжливост. Счита, че с оглед имиджа на системата достатъчно е послужил за демонстриране на успешна борба с корупцията в съдебната власт.

Целият процес е подробно отразен в медиите. Деецът е публично известен с хазартни игри, участие в бракониерски лов, екскурзия до Куба на разноски на местен бизнесмен, както и демонстрация на финансово състояние, което не може да се обясни с легалните му доходи.⁵⁰

Деецът (р. 1946 г.) е със средно образование, по професия машинен механик, бивш старшина от Българската народна армия, женен с три деца. През 1987 г. (41 г.) е осъден на 20 години лишаване от свобода, 23 години лишаване от права и конфискация на конкретни имуществата за съучастие в продължавано длъжностно присвояване на над 100 000 лева обществено имущество, представляващо особено тежък случай и улеснено от продължавана подправка на официални документи, извършено за петгодишен период. Съдът е приел, че е основен инициатор (подбудител и помагач) на съучастничката си, с която е поддържал трайна извънбрачна връзка, докато престъпната дейност се извършвала. По данни от присъдата основно той се облагодетелствал от присвоеното, което инвестирал в строежа и обзавеждането на скъпа вила и в множество движими вещи, за които е постановена конфискация.

През 1991 г. поискал отмяна на присъдата по реда на надзора от ВС, който спрял изпълнението на наказанието през януари 1991 г. с остатък 13 години и 8 месеца, но преди да се произнесе с отказ, през дек. 1992 г. осъденият заминал за САЩ заедно с новата си съпруга. Там си сменил името и придобил американско гражданство. От май 1993 г. е обявен за общодържавно издирване. През 2008 г. за първи път сезира българския държавен глава чрез адвокат с молба за помилване. На Комисията по помилването са предоставени непълни данни, които я подвели да приеме, че е изтекла давността за изпълнение на наказанието. Позовавайки се на този необвързващ съдебната власт извод, деецът се завърнал в страната и бил задържан за изтърпяване на остатъка от наказанието си.

Според затвора той е самоинициативен при следване на целите си и упорит при постигането им, със завишена самооценка и егоцентрично-меркантилна ценностна система. Приема само частично отговорността за извършеното, не разбира мотивите, довели до него, смята се за жертва на обстоятелствата, осъдена несправедливо. Рискът от рецидив е нисък, но рискът от вреди е вероятен и

---

⁵⁰ **Комисия по помилването.** Доклад по Молба за помилване № 94-03-4/05.01.2017 г.

ситуативен. Молбите за помилване са характерни с полемични анализи само на част от фактите при множество неверни твърдения.⁵¹

За **системния (структурния) корупционен деец** е характерна адаптивността към съществуващата корупционна култура. Той е конформен, склонен да се примирява, приема, толерира и участва в корупционни практики, които рационализира и оправдава. Благодарение на него корупцията се институционализира като нормално явление, укрепва и се възпроизвежда като част от институционалното функциониране. Отделните деяния не се планират. Мотивацията му е свързана с групова принадлежност и гарантиране на лична безопасност с избягване на конфликти. С ниско вътрешно усещане за морална отговорност. Склонен е към оказване на съпротива, ако корупционното статукво е заплашено. Корупционното поведение е предимно пасивно – прикриване на нередности, саботиране на реформи, противодействие на промени, обслужване на фаворитизъм и др. Често се преживява като жертва на системата, в която работи.

Криминогенна е апатична институционална среда с нисък организационен морал, липса на положителни примери и страх от санкции, чийто интегритет не се поддържа чрез обучения, кадрови растеж, награждаване на постиженията и на позитивните примери, основано на ценности лидерство, критичност към нарушения на професионалната етика. Ранни индикатори са отказ и избягване на нововъведения, безкритичност към статуквото, високо текучество на новоназначавани служители, отсъствие на постижения и стимули за етични решения.

Това изследване не откри такива профили по приключили с осъждане наказателни производства, а главно в медийни публикации по висящи или прекратени производства.

Идеологически мотивираният корупционен деец е характерен със силна групова обвързаност и опростенческа догматична черно-бяла интерпретация на действителността, склонен като самоправедност. Корупционните практики са рационализирани като средства за постигане на висша кауза, но всъщност отразява лоялност към група хора и имат признаците на политически сделки за контрол на ресурси чрез властови канали и централизирани мрежи на политическа лоялност. Сделките са дългосрочно ориентирани към политически ползи и прикрити зад легитимираща идеологическа реторика за легитимация. Корупционната тактика включва политически и лични назначения и

---

⁵¹ **Комисия по помилването.** Доклад на председателя от 28.06.2012 г.

клиентелизъм, пренасочване на ресурси към привърженици и идеологически близки структури, партийно структурно овладяване на администрацията.

Хранителната среда включва структурна корупционна уязвимост с неефективен мониторинг на конфликти на интереси, непрозрачно политическо финансиране и граждански контрол върху дейността на политически институции.

Ранни индикатори за разпознаване на този тип деец е наличието на политическа, а не на професионална логика в служебните му решения и действия, кадрови назначения по критерии за лоялност, а не професионализъм и мисионерска реторика при критика.

Това изследване не откри такъв профил в съдебната практика. Идеологически мотивираните или авторитарни корупционни практики рядко се санкционират в авторитарен или пост-авторитарен контекст, често са легитимирани чрез идеята за „държавен или национален интерес“, попадат по-скоро в сферата на политологията и се разкриват след политически промени, а не чрез стандартни правораздавателни процеси.

Тази класификация се предлага за първи път и не се среща в този вид в научната литература. Всеки от нейните видове е обоснован от различни теоретични течения в криминологията, обясняващи аспекти от корупционното явление. Научните ѝ основи са представени в следващата таблица.

Вид корупционер според мотивацията	Основни теоретични източници	Основни теоретични обосновки	Основни обяснителни криминологични теории
Опортюнистичен	Clarke, R. V., & Felson, M. (Eds.) . (1993). Routine activity and rational choice. Transaction Publishers. Cressey, Donald R. (1953). Other people's money: A study of the social psychology of embezzlement. Free Press.	Корупцията възниква при възможност + отслабен контрол + подходящ момент. Описва дребната корупция	Рационален избор Неутрализация Рутинни дейности Счупен прозорец
Корпоративен	Clinard, M. B., & Quinney, R. (1973). Criminal behavior systems: A typology. Holt, Rinehart and Winston. Sutherland, E. H. (1949). White collar crime. Dryden Press.	Корпоративният извършител е изведен като отделен вид. Корупционното поведение е част от организационната структура.	Организационно отклонение Диференциална асоциация Социално научаване Мрежи / клиентелизъм
Системен	Hellman, J. S., Jones, G., & Kaufmann, D. (2000). Seize the state, seize the day: State capture, corruption, and influence in transition economies (Policy Research Working Paper 2444).	Концепцията за завладяване на държавата е идентична с концепцията за системна корупция	Нормализирано отклонение Корупционни мрежи Социален конфликт Социална

ПРОФИЛ НА КОРУПЦИОННИЯ ИЗВЪРШИТЕЛ

Вид корупционер според мотивацията	Основни теоретични източници	Основни теоретични обосновки	Основни обяснителни криминологични теории
	World Bank. UNODC (2004) Anti-corruption toolkit (2nd ed.) .	Описва системни корупционни мрежи	дезинтеграция Субкултури
Властово ориентиран	Klitgaard, Robert. (1988). Controlling corruption. University of California Press.	Властовата компонента е ключов корупционен фактор. Корупцията = монопол + дискреционна власт – отчетност/контрол	Аномия Социален конфликт Икономически детерминизъм Марксизъм
Идеолог	Johnston, Michael. (2005). Syndromes of corruption: Wealth, power, and democracy. Cambridge University Press. Transparency International. (2020) Corruption and Authoritarianism Report	Обсъжда следните типове корупционери – олигарси и кланове; служители-могули; картели на елити. Извежда заключение, че при авторитарните диктатури корупцията е идеологически оправдана и структурно поддържана Корупцията е средство за поддържане на политически контрол.	Идеологически субкултури Социално-властови конфликт Аномия (деформации на норми) Мрежи (политически)

Предимствата на предложената типология са в следните насоки.

Първо, тя ясно диференцира корупционните извършители според техния **водещ мотив и функционална роля**, което позволява да се отделят ситуативни и опортюнистични деяния от устойчиви корупционни практики, корпоративна от системна корупция и властови механизми от идеологически легитимирани злоупотреби. Това дава по-голяма аналитична точност от традиционните деления по размер на щетата.

Второ, класическите модели обичайно разграничават корупцията по административно и политическо ниво, дребна и едра, държавна и бюрократична. **Предлаганата типология ги надгражда**, като добавя вътрешни мотивационни и личностни механизми. Това позволява да се идентифицират разновидности в рамките на едно и също структурно ниво и да се анализират вътрешнопсихични и организационни фактори, пренебрегвани в класическите модели.

Трето, теоретичният модел е построен върху интердисциплинарна понятийна рамка и проверен и чрез **действителни профили на осъдени корупционни извършители** от

българската практика. Това осигурява висока емпирична релевантност на типологията, адаптацията ѝ към местни административни, организационни и социални условия и практическа приложимост в дейности по превенция, разследване и противодействие.

Четвърто, моделът **преодолява някои затруднения, произтичащи от латентността на явлението**. Където количествени изследвания не са възможни, той позволява дълбоко качествено разбиране на индивидуалните механизми, анализ на редки, но концептуално важни типове (напр. идеологически мотивирани) и структуриране на разнородни случаи без изкривяване чрез фалшиви статистически генерализации. Особено важно предимство е включването на идеологически мотивирания тип, който липсва в българската наказателна статистика, рядко се обсъжда в криминологичната литература и е ключов за разбирането на корупцията в политически и авторитарни режими. Така типологията обхваща целия спектър, включително и латентните явления.

Пето, типологията ясно отделя мотивите на извършителя (личностна логика, вътрешна цел), структурните (позиция, достъп, контрол) и контекстуалните фактори (институционална среда, култура, контролни механизми). Това позволява по-добро разбиране на корупцията като **интеракция между личност и среда**, а не като чисто „позиционно“ престъпление.

И накрая, моделът позволява **предсказване на поведение и оценка на риска**, тъй като всяка категория съдържа специфични поведенчески индикатори; вероятности за откриване; характерни рационализации и различни прогнози за рецидив.

Описаните предимства са и основанията настоящото изследване да не се основава на типологии, предложени от други автори и в чуждестранната литература. Първо, тяхната съвместимост с националната корупционна престъпност не е проверявана и е твърде дискуссионна – корупционната престъпност е национално обусловена и силно зависима от местни административни, корпоративни и политически особености. Второ, те са силно свързани с други изследователски цели и не подлежат на адаптиране към целите на настоящото изследване. Трето, те най-често илюстрират идеологическото течение, в което са възникнали, и отразяват специфичен криминологичен възглед или обяснителен модел, който не претендира и няма признаците на универсален.

1.2. Корупционните извършители традиционно се делят според нивото си на достъп до ресурси на извършители с ниско, средно, високо ниво и със стратегически достъп.

Ниското ниво предоставя частичен физически контакт или фактическа осведоменост за конкретни ресурси. На него корупционното деяние се изразява в дребни подкупи и присвояване на незначителни по количества и стойност движими вещи.

Средното ниво предоставя административен достъп и ограничени разпоредителни права. За него са характерни документни измами и присвоявания в по-големи размери, които могат да имат елемент на стратегическо планиране.

Деецът с **високо ниво** на достъп има широки разпоредителни и контролни права, вкл. права да управлява бюджети и да взема финансови решения, както и да управлява служители. Той типично се ангажира със системни злоупотреби и продължавани присвоявания в големи и особено големи размери.

Стратегическият достъп се изразява в пряко възлагане на политически, управленски или институционални правомощия. Деецът може да създава и налага правила, да налага и премахва контрол. На това ниво корупцията е едра и структурна.

1.3. С широка употреба е и делението на извършителите според позицията им в йерархията на засегнатата структура или спрямо нея. На основата на достъпните източници може да се предложи следната класификация⁵²:

Нископоставен служител (складови работници, инкасатори, касиери, оператори, пазачи, шофьори), който участва в оперативната част на процеси и процедури и поради това е улеснен в достъпа си до ресурси, без да има формална власт върху тях. Корупционното деяние има признаците на дребна опортюнистична корупция – дребни подкупи и присвоявания, манипулиране на документи с нисък контрол.

Доверен инсайдер (началник-склад, счетоводител, снабдител, технически сътрудник, секретар), който разполага с известна оперативна самостоятелност, достъп до документооборота и възможност да работи сам извън пряко наблюдение. Характерни за него са присвоителни престъпления чрез манипулиране на документи.

---

⁵² The World Bank Group. (2006) Anticorruption in Transition 3: Who Is Succeeding, and Why? (дели извършителите на административна корупция, завладяване на държавата и едра корупция), **OECD**. (2018). „Preventing Corruption in Public Procurement“ (дели извършителите на низови оперативни, управители на средно ниво и участници във вземане на решения на високо ниво); **UNODC** (2004, 2013). The Concept of Corruption (деление на извършители на административна, политическа и едра корупция);.

Пример:

Деецът (35 г.) е със средно образование, женен с две непълнолетни деца, в миналото не е осъждан. Осъден на 10 години лишаване от свобода, конфискация и 13 години лишаване от право да заема длъжност задето в периода 01.10.2007 – 31.01.2008 г. присвоил 851670 лева от дружеството, в което работел като началник-склад. Ползвал се с доверието на управителя и на двамата му сина и смятал, че деянието ще остане незабелязано, но се наложило да форсира деянието поради предстояща рокада на управителната длъжност. Изисквал нареждания за превод на значителни суми от централния офис на дружеството за закупуване на скрап, които осчетоводявал с фиктивни кантарни бележки и подписани разходни касови ордери от дружества, с които ощетеният търговец не е влизал в търговския отношения. Служейки си с неистински касови описи от фирми, с които не са извършвани реални сделки, успял да прикрие липсите за известно време, преди да бъдат установени при инвентаризация.

Израснал в стандартно българско семейство с добър социален статус. Затворът го описва като личностно зрял, с високо интелектуално ниво и комуникативни умения. Силно развити и съхранени семейни ценности. Проявява инициативност в предлаганите възпитателни дейности с добри възможности за бъдеща ресоциализация. Подхожда сериозно и мотивирано към трудовите си задължения. Не е допускал дисциплинарни нарушения, многократно наглаждаван.

Рискът от рецидив е много нисък – едва 8 т. – без изразени дефицити.⁵³

Технически инсайдер (системен администратор, ИТ-специалист, администратор на бази данни), който поддържа и управлява технологично информационни и комуникационни системи и достъпа до тях и разполага с голяма техническа оперативна самостоятелност. Корупционните действия типично се изразяват в манипулации на електронни данни и потребителски достъп, както и заличаване на електронни следи.

Мениджър на средно управленско ниво, жаргонно обозначаван като „мост“ (началник на отдели и звена, ръководители на екип, управители и директори на филиали), който има достъп до чувствителна служебна информация и е овластен да управлява екипи и звена, във връзка с което може да одобрява разходи и да управлява проекти. Корупционната дейност има координационен характер и се изразява в „уреждане“ на сделки срещу комисионни, манипулиране на обществени поръчки, подборане на подизпълнители измежду кръгове на зависимост и лоялност, корупционно посредничество.

Корупционен деец от типа „пазител на входа“ (административни служители, чиновници, инспектори, контролиращи експерти, служители с разследващи функции, прокурори, съдии), който не управлява ресурс, а достъп до ресурс. Типичната корупционна

---

⁵³ **Комисия по помилването.** Доклад по Молба за помилване № 94-03-188/13.06.2016 г.

дейност е подкуп за ускоряване или забавяне на процедури и административен рекет и неформална търговия с услуги.

Висш управленски инсайдр (директор, управител, зам.-директор, главен счетоводител), който има достъп до процесите на вземане на стратегически решения, може да се разпорежда с финансови потоци и да контролира контролни органи и механизми и е овластен да ръководи хора и процедури. На неговото ниво корупцията типично е системна, структурна и стратегическа и се изразява в системни присвоявания и измами, картелни схеми, разпределителни схеми за източване на ресурс към мрежи от свързани лица.

Политико-административен извършител (кмет, заместник-кмет, директор на дирекция / агенция, министър, общински служител с разпоредителни функции), за когото е характерно съчетание на институционална власт и нормативни правомощия, даващи влияние върху държавни ресурси. Овластен е да издава и контролира разрешения, да възлага и управлява обществени поръчки и пр. Характерна за него е системна структурна рентниерна корупция, протекционизъм, търговия с влияние, присвоителни схеми чрез обществени поръчки.

Външен играч с влияние вътре (доставчик, консултант, търговски партньор), който не е част от системата, но ползва съдействието на съучастник от нея. Корупционната дейност има признаците на корупционно посредничество, източване на активи през обръчи от приятелски външни фирми, комисионни схеми, търговия с влияние.

МАТРИЦА НА ВРЪЗКИТЕ МЕЖДУ ТРИТЕ ТИПОЛОГИИ

Видове корупционери според			Типични корупционни прояви
мотивацията	позицията	ниво на достъп	
Опортюнистичен	Служител на ниско ниво Доверен инсайдр	Оперативен, технически или друг частичен	Дребни подкупи; присвояване; документни манипулации; използване на „прозореца на възможността“ при слаб контрол
Корпоративен	Средно управленско ниво Висш управленски инсайдр	Финансов, административен и информационен достъп	Счетоводни измами, фиктивни доставки, корупционни сделки с партньори; изграждане на вътрешни мрежи и приятелски кръгове
Системен	Висш управленски инсайдр Политико-административен ръководител	Стратегически достъп (ресурси, нормативни решения, контролни механизми)	Осигуряване на протекционизъм, клиентелизъм, овладяване на институции, корупционни картели, разпределителна корупция
Властово	Средно и висше	Достъп до	Корупция с цел влияние; изнудване; „услуга

МАТРИЦА НА ВРЪЗКИТЕ МЕЖДУ ТРИТЕ ТИПОЛОГИИ			
Видове корупционери според			Типични корупционни прояви
мотивацията	позицията	ниво на достъп	
ориентиран	управленско ниво „Пазач на входа“	контролни, надзорни или разрешителни режими	срещу услуга“; фаворитизъм; злоупотреба с положението за подчиняване на други
Идеолог	Политико- административен ръководител Външен актьор с влияние вътре	Нормативен, политически или стратегически достъп	Корупция в услуга на идеология, движение или група; репресивни практики; нелегитимно разширяване на власт; корупция за поддържане на режим или структура

2. Пол и възраст на корупционния деец. Социални характеристики

2.1. Голямото мнозинство корупционни извършители са мъже. Изводът е в съгласие с общото криминологично положение, валидно за обобщената структура на престъпността, в която преобладават извършителите от този пол.

Въпреки това **участието на жените** показва големи отклонения според националните особености на престъпността. Повече изследвания регистрират дял най-много около 20-25%⁵⁴, като в редица стандартни хипотези или в конкретни периоди почти липсва. Малкият дял утвърдено се обяснява с по-слабата толерантност на жените към прояви на нечестност и по-голяма склонност към просоциално поведение⁵⁵. Множество анализи сочат спад на корупционната уязвимост в институции, в които е значително увеличен дялът на жените⁵⁶, макар други автори да отдават този спад на антикорупционното действие на демократичните системи, в които половете са включени

⁵⁴ Изследване на корупционните мрежи в Испания (437) и Бразилия (65) в периода 1990-2020 г. сочи устойчив дял между 10 % и 20 % участие на жени независимо от други признаци на схемите - **Pessa, A.A.B., Martins, A.F., Prates, M.V.** et al. Structural roles and gender disparities in corruption networks. *Sci Rep* 15, 14201 (2025). Сходен дял – 18 % - се сочи в мащабно изследване на чикагската организирана престъпност от 1920 г. - **Smith, C. M.** Exogenous shocks, the criminal elite, and increasing gender inequality in Chicago organized crime. *Am. Sociol. Rev.* 85, 895–923, (2020).

⁵⁵ **Swamy, A., Knack, S., Lee, Y. & Azfar, O.** Gender and corruption. *J. Dev. Econ.* 64, 25–55, (2001); **Dollar, D., Fisman, R. & Gatti, R.** Are women really the “fairer” sex? Corruption and women in government. *J. Econ. Behav. Organ.* 46, 423–429, (2001). **Rivas, M. F.** An experiment on corruption and gender. *Bull. Econ. Res.* 65, 10–42, (2013).

⁵⁶ **Swamy, A., Knack, S., Lee, Y. & Azfar, O.** Gender and corruption. *J. Dev. Econ.* 64, 25–55. (2001). **Dollar, D., Fisman, R. & Gatti, R.** Are women really the “fairer” sex? Corruption and women in government. *J. Econ. Behav. Organ.* 46, 423–429. (2001). **Merkle, O. & Kubbe, I.** Gender and corruption: What we’ve learned from 20 years of research (Part 1). (2023). **Barnes, T. D. & Beaulieu, E.** Introduction to the handbook on gender and corruption in democracies. In *Handbook on Gender and Corruption in Democracies*, chap. 1, 1–15 (eds Barnes, T. D. & Beaulieu, E.) (Edward Elgar Publishing, 2024). **Karim, S.** Madame officer. *Am. Q.* 5, 42 (2011). **Kahn, C.** Mexican state’s anti-corruption plan: Hire female traffic cops. (2013). **UNDP & UNIFEM.** Corruption, Accountability and Gender: Understanding the Connections (2010).

ПРОФИЛ НА КОРУПЦИОННИЯ ИЗВЪРШИТЕЛ

по-справедливо⁵⁷. Междуполовото доверие не е в тяхна полза, когато става въпрос за неморални или незаконни сдружавания – и двата пола са по-склонни да се свързват в престъпни начинания с мъже, отколкото с жени.

Изглежда, към този обяснителен модел принадлежи България. Делът на жените в длъжностните престъпления и подкупа е съответно 21% и 7% за 18-годишен период, докато делът им сред служителите в държавната администрация е 66% (по този показател България заема 4-то място след Латвия, Словения и Лихтенщайн⁵⁸).

Година	Осъдени лица (брой)						Служители в държавното управление (брой)		
	Престъпления по служба			Подкуп			общо	мъже	жени (%)
	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени			
2006	24	22	2	83	71	12	неприложимо		
2007	21	13	8	92	81	11	неприложимо		
2008	20	16	4	82	76	6	129422	46792	82630 (64)
2009	10	8	2	129	115	14	129402	45563	83839 (65)
2010	13	11	2	134	125	9	116996	40121	76875 (66)
2011	25	20	5	109	100	9	114077	39295	74782 (66)
2012	13	11	2	117	114	3	114331	39273	75058 (66)
2013	5	5	-	104	96	8	113791	39289	74502 (65)
2014	5	4	1	71	70	1	113081	38894	74187 (66)
2015	5	3	2	78	68	10	112113	38455	73658 (66)
2016	6	5	1	119	110	9	111572	37813	73759 (66)
2017	5	4	1	111	106	5	111624	37728	73896 (66)
2018	3	2	1	136	132	4	111142	37451	73691 (66)
2019	7	6	1	108	98	10	112322	37919	74403 (66)
2020	8	5	3	81	74	7	112208	37426	74782 (67)
2021	2	1	1	83	79	4	113503	37553	75950 (67)
2022	5	5	-	58	54	4	112221	37237	74984 (67)
2023	7	4	3	86	81	5	111689	37111	74578 (67)
2024	4	3	1	60	57	3	Няма данни		
общо	188	148 (79%)	40 (21%)	1841	1707 (93%)	134 (7%)	средно	34 %	66 %

Източник: НСИ, 2006-2024 г.

Ниските дялове на участие на жени в корупционните схеми в някои държави пряко следва и от чувствително по-слабото им участие в политическите процеси и заемане на

⁵⁷ Sung, H. (2003). Fairer Sex or Fairer System? Gender and Corruption Revisited. Social Forces, 82(2), pp. 703–723.

⁵⁸ UNODC. The Time Is Now. Addressing the Gender Dimensions of Corruption. Vienna. 2020.

лидерски позиции в управлението и частния сектор⁵⁹. Изследванията в тях всъщност регистрират съответствие между дяловото участие на жените в корупция и дяловото им участие в политически, кариерни и управленски процеси и длъжности.

Описаната значима разлика в дяловото участие на двата пола основно се обуславя от структурата на нивовата корупция. Корупцията на по-високи властови позиции изглежда безразлична към пола на дееца⁶⁰. На тези нива, както и в общества с ендемична структурна корупция, каквито по правило са тоталитарните и авторитарните, мъжете имат само лек превес спрямо жените (61%)⁶¹.

Отделно от всичко казано, корупционната активност на жените протича при значимо по-висока латентност.

Участието на жени в групови корупционни схеми не се отразява на тяхната устойчивост, системност или вредоносност.

Налице са обаче някои социално обусловени общи профилни разлики с извършителите от мъжки пол. Жените-извършителки на корупционни престъпления рядко са в лидерска роля както в служебен план, така и в корупционен. Те по-често обитават средните управленски нива на съответната структура, на които заемат помощни или финансови длъжности, а в корупционната схема изпълняват посреднически и помагачески и много рядко организаторски роли. Корупционната мотивация по-често се формира на основата на преживяване за финансова нужда, потребност от финансова сигурност, страх от изолация или форма на зависимост, вкл. външен натиск, лоялност и подчинение на

---

⁵⁹ Bao, Z. & Huang, D. Reform scientific elections to improve gender equality. *Nat. Hum. Behav.* 6, 478–479.(2022). Card, D., DellaVigna, S., Funk, P. & Iriberry, N. Gender gaps at the academies. *Proc. Natl. Acad. Sci.* 120 (2023). Bao, Z. & Huang, D. Gender-specific favoritism in science. *J. Econ. Behav. Organ.* 221, 94–109. (2024). Wagner, C., Garcia, D., Jadidi, M. & Strohmaier, M. It’s a man’s Wikipedia? Assessing gender inequality in an online encyclopedia. In *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, Vol. 9, 454–463. (2021). Martins, A. F. et al. Universality of political corruption networks. *Sci. Rep.* 12, 6858. (2022). Seo, G., Huang, W. & Han, S.-H.C. Conceptual review of underrepresentation of women in senior leadership positions from a perspective of gendered social status in the workplace: Implication for HRD research and practice. *Hum. Resour. Dev. Rev.* 16, 35–59 (2017). Piscopo, J. M. & Kenny, M. Rethinking the ambition gap: Gender and candidate emergence in comparative perspective. *Eur. J. Politics Gend.* 3, 3–10. (2020).

⁶⁰ Bauhr, M. & Charron, N. Will women executives reduce corruption? Marginalization and network inclusion. *Comp. Political Stud.* 54, 1292–1322. (2021). Esarey, J. & Schwindt-Bayer, L. A. Women’s representation, accountability and corruption in democracies. *Br. J. Political Sci.* 48, 659–690. (2018).

⁶¹ Ахунов, Денис Робертович. Криминологический анализ личности преступника, совершающего коррупционные преступления в условиях городской агломерации. *Вестник Казанского юридического института МВД России*, № 3 (53) 2023, с. 64-70.

ПРОФИЛ НА КОРУПЦИОННИЯ ИЗВЪРШИТЕЛ

авторитет. Жените са по-нетолерантни към риск и по-склонни към самооправдаване с обстоятелства.

2.2. Корупционно най-активни са групите в активна трудова възраст - 30 и 49 – при относително по-висок дял на по-младите (30-39 г.). Общият им дял е 53%. Групите непосредствено преди и след тях (25-29 г. и 50-59 г.) са с относително равни дялове (по 14-16 %). Структурата следва професионалната реализация в трудоспособна възраст, при която човекът влиза в досег с държавната администрация в началото на пълнолетието си или след завършване на висшето си образование и активно общува с нея или заема корупционно уязвими длъжности до пенсионирането си.

Долната таблица обаче косвено потвърждава устойчивостта на корупционните практики. Тя позволява да се проследи движението на голяма група извършители, чието корупционно заразяване е настъпило в началото на трудовата им кариера в началото на века и които към момента обуславят статистически повишената корупционна активност на групите над 50-55 г.

Година	Подкуп: осъдени лица (брой)						
	общо	възраст					
		18-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60 +
2006	83	7	16	23	24	13	-
2007	92	5	15	29	27	13	3
2008	82	14	13	30	16	8	-
2009	129	14	22	46	25	19	3
2010	134	14	22	43	30	16	4
2011	109	16	15	33	26	14	5
2012	134	-	49	39	24	17	5
2013	104	16	13	26	29	17	3
2014	71	7	7	28	17	9	3
2015	78	6	7	31	19	11	4
2016	119	14	14	37	30	16	8
2017	111	15	14	25	38	13	6
2018	136	13	16	32	36	27	12
2019	108	6	11	27	35	21	8
2020	81	3	7	23	18	22	6
2021	83	6	10	22	18	15	9
2022	58	1	4	10	21	11	11
2023	86	3	3	20	30	20	10
2024	60	2	4	16	18	15	5
Общо	1848	162 (9%)	262 (14%)	540 (29%)	481 (26%)	297 (16%)	105 (6%)
Средно	98	9	13 - 14	28	25	15 - 16	6

ПРОФИЛ НА КОРУПЦИОННИЯ ИЗВЪРШИТЕЛ

Година	Подкуп: осъдени лица (брой)					
	общо	възраст				
		18-24	25-29	30-39	40-49	50-59

Източник: НСИ, Осъдени лица, 2006-2024 г.

Малка и намаляваща е корупционната активност сред най-младите (до 25 годишна възраст). Делът от 8-9 % се потвърждава и от чуждестранни изследвания, включително такива в среда на системна структурна ендемична корупция⁶². За разлика от тези системи, в които делът на корупционно активните скача рязко след навършване на 25 години и при стаж над 5 години⁶³, у нас нарастването все още е относително плавно.

2.3. Признаците, свързани с образование, семейни отношения и миналата съдимост нямат утойчиво значение в обобщения профил на корупционния деец.

По-високото **образование** се свързва с по-ниски нива на низова и дребна опортюнистична корупция, но е формално условие за стратегическа, едра и елитна корупция, връзката с която е сложна и зависи от институционалния контекст и ценностни фактори.

Семейните връзки също не са еднозначни. В общности със силен антикорупционен интегритет те намаляват анонимността и противодействат на корупционни фактори чрез групов натиск. В корупционно заразени общности обаче те подпомагат практики на клиентелизъм, фаворитизъм и непотизъм.

Корелацията на **миналата съдимост** към корупционната уязвимост също е индивидуална. Опортюнистичният деец и извършители на по-дребна и низова корупция са осъждани по-често в сравнение с извършителите на по-едра, системна и стратегическа корупция.

⁶² Ахунов, Денис Робертович. Криминологический анализ личности преступника, совершающего коррупционные преступления в условиях городской агломерации. Вестник Казанского юридического института МВД России, № 3 (53) 2023, с. 64-70.

⁶³ Пак там.

ГЛАВА IV. ВИДОВЕ КОРУПЦИЯ

В настоящия раздел корупцията се разглежда като обективно явление, проявяващо се чрез конкретни изпълнителни действия и механизми, което подлежи на групиране от гледище на критерии, които отразяват институционалната среда, структурата на взаимодействието, функционалните последици и видимостта на деянието.

Тези критерии позволяват да се систематизират наблюдаваните случаи на корупция според: икономически и управленски сектор, ниво на власт, формализираност на процедурите, системност на поведението, степен на интегрираност и наличие на инфраструктура, ролева конфигурация, механизми за протекция, форма и времеви хоризонт на облагата, отношение към социалния ред и обществената видимост. Съчетанието от тях позволява многопластово сравняване на различни проявления на корупцията, идентифициране на типични съчетания и проследяване на закономерности в реализацията на корупционни практики.

Практическата полза се търси в две посоки. Първо, систематично кодиране на съдебни примери, позволяващи емпирична илюстрация на явлението. Второ, разкриване както на типични, така и на усложнени модели на поведение, които могат да се използват за превенция, разпознаване и квалифициране на рискови ситуации в различни институционални контексти. Взаимодействието между критериите е ключово, тъй като едно и също корупционно деяние може да участва в различни типологии. Последните не се използват изолирано, а като интегрирана рамка, която показва как различните аспекти на корупцията се съчетават в практиката.

1. Критерии, свързани с институционалната среда

1.1. Според сферата на институционална реализация

Критерият позволява анализ на корупционното поведение като функционално обвързано с конкретни властови ресурси, организационни роли и нормативни режими. Този критерий изхожда от разбирането, че корупцията не се проявява еднакво във всички

институционални контексти, а придобива специфични форми и механизми в зависимост от характера на институционалната власт и обществените функции, които тя обслужва⁶⁴.

Корупцията в публичната администрация се развива в рамките на ежедневното прилагане на нормативни актове и административни процедури. Тя е тясно свързана с дискреционните правомощия на длъжностните лица и с възможността за влияние върху достъпа до публични услуги, разрешителни, лицензи и социални блага. В този контекст корупционното поведение често се реализира под формата на ускоряване, забавяне или селективно прилагане на законово допустими действия срещу неправомерна облага. Типично за този тип корупция е нейната рутинност и склонността ѝ към нормализация, което я прави социално търпяна, макар и формално противоправна⁶⁵.

В съдебната система корупцията има особено разрушителен ефект, тъй като засяга институции, призвани да гарантират законността и равенството пред правото. Корупционните практики в този контекст включват влияние върху съдебни актове, процесуални решения, разпределение на дела или темпорално манипулиране на производствата. Те често се реализират чрез посредници и неформални мрежи, което повишава тяхната прикритост и затруднява доказването. Системната корупция в съдебната власт води до дълбока ерозия на доверието в правовия ред и до възприемане на правосъдието като ресурс, а не като ценност⁶⁶.

Корупцията в правоохранителните органи се проявява в контекста на контролните и репресивните функции на държавата. Тя може да включва прикриване на престъпления, селективно прилагане на санкции, изтичане на информация или предоставяне на защита срещу неправомерна облага. Особеност на този тип корупция е силната асиметрия на властта между участниците, което създава предпоставки за принудителни и изнудвачески форми на корупционно взаимодействие. В този смисъл корупцията в правоохранителните органи често се доближава до модели, характерни за организираната престъпност⁶⁷.

---

⁶⁴ **Rose-Ackerman, Susan, Palifka, Bonnie J.** *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).

⁶⁵ **Klitgaard, Robert.** *Controlling Corruption* (Berkeley: University of California Press, 1988).

⁶⁶ **Transparency International,** *Global Corruption Report: Judicial Corruption* (Berlin: Transparency International, 2007).

⁶⁷ **Becker, Gary S., Stigler, George J.** "Law Enforcement, Malfeasance, and Compensation of Enforcers," *Journal of Legal Studies* 3, no. 1 (1974): 1–18.

В рамките на **политическата система** корупцията засяга процесите на формиране, разпределение и упражняване на власт. Тя се проявява чрез незаконно финансиране, клиентелизъм, търговия с влияние и използване на публични ресурси за частни или партийни цели. Политическата корупция обикновено има системен характер и се реализира чрез устойчиви мрежи, които влияят върху законодателството, публичните политики и стратегическите решения. Тук корупцията не се изчерпва с нарушаване на правила, а често води до тяхното целенасочено трансформиране в интерес на ограничен кръг актьори⁶⁸.

Корупцията в **държавни предприятия и регулаторни органи** се развива в граничната зона между публичната власт и икономическите интереси. Типични са корупционни практики, свързани с обществени поръчки, концесии, лицензиране и регулаторен контрол. В този контекст корупцията често се прикрива чрез формално законосъобразни процедури и експертни решения, които обслужват предварително определени интереси. Този тип корупция има значителен икономически ефект и често води до изкривяване на пазарната конкуренция⁶⁹.

Особена форма представлява корупцията в **частния сектор**, когато той изпълнява публични функции или управлява публични ресурси. В тези случаи частноправни субекти упражняват властови правомощия с обществено значение, но без същото ниво на публичен контрол и отчетност. Корупционните практики в този контекст често наподобяват административната корупция, но се реализират в по-слабо регулирана среда, което увеличава риска от системна злоупотреба⁷⁰.

Накрая, корупцията в **трансгранични и наднационални структури** се характеризира с висока степен на сложност, произтичаща от множествеността на правни режими, институции и участници. Тя включва корупционни практики, свързани с

---

⁶⁸ **Johnston, Michael.** *Political Corruption: Readings in Comparative Analysis* (New Brunswick: Transaction Publishers, 2002); **Николов, Владимир.** Особенности на мотива при престъпленията против изборителните права. Криминологична характеристика на извършителя. // Сборник доклади от национална Научна конференция, посветена на 90 години от рождението на проф. д-р Димитър Михайлов, съставител Ралица Илкова, С:УИ „Св. Климент Охридски“, 2025, с.441-469; **Николов, Владимир.** Усложнения във връзка със задружното изпълнение на изборни престъпления. // Сборник доклади от национална Научна конференция, посветена на 110 години от рождението на академик Стефан Павлов, съставител Ралица Илкова, С:УИ „Св. Климент Охридски“ (под печат).

⁶⁹ **Lambsdorff, Johann Graf.** *The Institutional Economics of Corruption* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

⁷⁰ **OECD,** *Corruption in the Private Sector* (Paris: OECD Publishing, 2000.).

международни организации, транснационални корпорации и наднационални регулаторни механизми. В този контекст корупцията често е мрежова, силно прикрита и трудно поддаваща се на разследване поради разпокъсаността на юрисдикциите и институционалните отговорности⁷¹.

1.2. Според нивото на институционална власт, на което корупцията се извършва

Корупцията не се проявява еднакво на различните равнища на институционалната структура, а променя своите механизми, рискове и социални последици в зависимост от достъпа до власт. Класификацията позволява да се анализира връзката между позицията на дееца в организационната йерархия, обема на властовите ресурси, с които разполага, и характера на корупционното поведение⁷².

1) Корупцията на ниско институционално ниво се реализира предимно на изпълнителски позиции, където длъжностните лица осъществяват конкретни административни или контролни действия, но не формират самостоятелно политики и не вземат стратегически решения. Деянията са тясно свързани с ежедневния контакт с граждани и юридически лица и се проявяват в дребни, рутинни практики. Корупционната облага е на относително ограничената стойност, но с относително висока честота на предоставяне. Такива са индивидуални решения за ускоряване, забавяне или селективно прилагане на административни процедури срещу неправомерно възнаграждение. Въпреки относително ограничения индивидуален мащаб, масовото възпроизвеждане на такива инциденти оказва значителен съчетан ефект върху доверието в засегнатата структура⁷³.

2) Корупцията на средно институционално ниво се реализира в рамките на оперативنو-управленски позиции, които разполагат с по-широки правомощия по разпределение на ресурси, координация на дейности и контрол върху подчинени структури. Тук корупционното поведение често надхвърля индивидуалния акт и придобива групов или организационен характер. Типични са корупционни практики, свързани с обществени поръчки, назначения, вътрешен контрол или разпределение на бюджети. В този контекст корупцията често се реализира чрез посредници и изисква по-

---

⁷¹ **Shelley, Louise.** *Dirty Entanglements: Corruption, Crime, and Terrorism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014).

⁷² **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

⁷³ **Klitgaard, Robert.** *Controlling Corruption* (Berkeley: University of California Press, 1988).

висока степен на координация, като рискът за участниците се компенсира от по-големи и по-устойчиви облаги⁷⁴.

3) Корупцията на високо институционално ниво се развива в рамките на стратегически и политически служби, които влияят върху формирането на политики, нормативни решения и дългосрочни институционални приоритети. Този вид има най-голям обществено вреден потенциал, тъй като засяга не само решения по отделни индивидуални случаи, а макрорамката на нормативното регулиране и институционално функциониране (правилата на играта). Корупционните практики често се проявяват под формата на търговия с влияние, незаконно финансиране, клиентелистки мрежи и стратегическо преразпределение на ресурси. Характерна е висока латентност поради високото ниво на прикритие и легитимация, както и институционалната позиция на участниците⁷⁵.

Пример:

През периода 2003–2009 г. министър-председателят на Хърватска участвал в множество мащабни корупционни схеми, свързани с публични средства и стратегически държавни ресурси, като приемал подкупи в многомилionни размери. Получил около 10 млн. евро от изпълнителния директор на унгарската енергийна компания MOL, за да улесни промени в договорни и корпоративни условия, предоставящи на MOL доминиращо положение в хърватската държавна петролна компания INA. Отделно, значителни държавни средства (9.3 млн евро) са били прехвърляни в полза на политическата партия, която той ръководи, чрез маркетинговата агенция Fimi Media⁷⁶.

1.3. Според степента на формализираност на процедурите, в рамките на които се осъществяват властови и административни решения

Корупцията не се свежда до функция от липса на правила. Тя може да се развива в симбиоза с формални процедури дори в силно формализирани и регулирани институционални среди, като ги използва, изкривява или инструментализира⁷⁷. Формализираността определя начина на възникване на корупционните възможности, формите на тяхното прикритие и типовете легитимация, използвани от участниците. Това

---

⁷⁴ **Rose-Ackerman, Susan and Palifka, Bonnie J.** *Corruption and Government*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).

⁷⁵ **Johnston, Michael.** *Political Corruption: Readings in Comparative Analysis* (New Brunswick: Transaction Publishers, 2002).

⁷⁶ **Vladislavjevic, Anja.** Croatian Ex-Premier Sanader Convicted in Slush Fund Case Retrial. Zagreb: BalkanInsight. 13.Nov.2020.

⁷⁷ **Rose-Ackerman, Susan and Palifka, Bonnie J.,** Ibid.

налага аналитично разграничаване между „корупция *въпреки* правилата“ от „корупция *чрез* правила“.

1) **Високо формализираната процедурна среда** се характеризира с детайлно регламентирани процедури, ясно разпределени компетентности, писмени правила и документооборот, формални механизми за отчетност и контрол. Привидно тя предполага нисък корупционен риск, но бюрократичното усложнение поражда разнообразни бариери пред достъпа на третите лица до бързото, ефективно и законосъобразно обслужване. Такива бариери са непроницаемост и трудна ориентация в регулаторната рамка и терминология, продължителността на процедурата и др.

Поради това емпиричните и теоретичните изследвания показват адаптация, а не намаляване на корупцията⁷⁸. Тя се насочва чрез манипулиране, а не пряко нарушаване на процедурите и към използване на формална законосъобразност и селективно прилагане на правила, като разчита на експертно познание и институционална компетентност. Типични примери включват формално законосъобразни решения, взети при преднамерено тълкуване на неясни норми; процедури, при които изискванията са ориентирани да обслужват конкретен интерес; корупционни практики, скрити зад обективно изглеждащи критерии и оценки. В този контекст корупцията е трудно откриваема, тъй като външно съответства на нормативната рамка, а противоправността ѝ се проявява на равнището на намерението и функционалния резултат⁷⁹.

Пример:

Деецът бил председател на спортна федерация, регистрирана като сдружение с нестопанска цел. Дъщеря му притежавала 51% от дяловете на търговско дружество. Законът и уставът допусkali безвъзмездно разпореждане със средства в полза на свързани лица само след решение на върховния орган с мнозинство 2/3. В нарушение на тези правила и възползвайки се от правото си на еднолично представителство, през юли 2005 г. деецът сключил с банка договор за залог на 350 000 лв. на федерацията, с който бил обезпечен кредит от 180 000 лв., изтеглен от дружеството на дъщеря му. Деецът удължил 8 пъти действието на залога с нови договор, вкл. след като бил вече освободен от длъжност, възползвайки се от технологичното време за вписване на освобождаването му в търговския регистър. Отделно сключил договор за спонсорство за 6 000 лв., по който плащане не било извършено.

Съдилищата приели, че действайки със специална цел да облагодетелства дружеството на дъщеря си, той създал реална опасност от немаловажни вредни последици за федерацията –

---

⁷⁸ Klitgaard, Robert, Ibid.

⁷⁹ Lamsdorff, Johann Graf. *The Institutional Economics of Corruption* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

принудително удовлетворяване на банката от заложената сума. Липсата на реално настъпили вреди обосновава квалификация по чл. 282, ал. 2, пр. 2 вр. ал. 1, пр. 3 вр. чл. 26, ал. 1 НК.⁸⁰

2) Слабо формализираната или дискреционна среда се характеризира с широки дискреционни правомощия и значителна роля на личната преценка, неясни или твърде общи правила и ограничена процедурна отчетност. Липсата на ясно структурирани процедури създава условия за персонализиране на решенията и за превръщането им в обект на договаряне. Това е класическият контекст, в който корупцията възниква като пряка размяна между услуги и облага⁸¹. Тя обикновено е по-пряка, по-слабо прикрита и по-лесно разпознаваема от участниците, както и по-зависима от личните качества и позиции на конкретни длъжностни лица.

Типични сфери са контролни, надзорни и лицензиращи институции, при които резултатът зависи от субективна оценка, вкл. симпатии и благосклонност на длъжностни лица; административни и съдопроизводствени практики без ясни срокове и критерии.

Слабо формализираната среда улеснява епизодична и рутинна корупция, но не е достатъчна да обуслови системна корупция без допълнителна организационна подкрепа⁸².

Пример:

В периода 2006–2009 г. общински служители в малки населени места в Андалусия (Испания) използвали широката си свобода да одобряват или блокират разрешения за строеж при тълкуване на устройствени планове, за да изискват „възнаграждение“ за благоприятно решение. Процедурите формално съществували, но съдът приел, че липсвали ясни критерии, контролът бил минимален и решенията зависели почти изцяло от индивидуалната преценка на длъжностното лице.⁸³

3) Корупция в смесен процедурен режим, който съчетава елементи на формализираност и дискреция. Това е най-разпространеният тип институционална среда в съвременните управленски системи. При него формалните правила съществуват, но оставят „прозорци“ за преценка, процедурите са детайлни на едни етапи и неясни на други и контролът е фрагментиран и неравномерно прилаган. В такава среда корупцията проявява най-висока адаптивност, като съчетава процедурното прикритие, характерно за

---

⁸⁰ Решение № 148/03.08.2016г. по н.д. №144/2016 г. на II н.о. на ВКС. Проверявано е Решение на САС по в.н.о.х.д. №795/2015 г.

⁸¹ **Becker, Gary S., Stigler, George J.** “Law Enforcement, Malfeasance, and Compensation of Enforcers,” *Journal of Legal Studies* 3, no. 1 (1974): 1–18.

⁸² **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption*, Ibid.

⁸³ Audiencia Provincial de Málaga, Sentencia nº 327/2014; **Tribunal Supremo**, Sala Penal, 2016 (<https://www.poderjudicial.es>).

високо формализираните системи, с персонализираното договаряне, присъщо на дискреционните режими. При равни други условия тя създава оптимални условия за рутинна и системна корупция, тъй като позволява едновременно прикриване и гъвкавост⁸⁴. Типичните примери включват: многостепенни процедури, при които решаващият етап е оставен на субективна преценка; формално законосъобразни процеси, в които ключовите решения се вземат неформално; институционални практики, при които се допускат изключения от правилата.

Пример:

Частен съдебен изпълнител (ЧСИ) образувал изпълнително дело по молба на търговско дружество и въз основа на изпълнителен лист за дължима сума срещу дружество – длъжник. Вискателят и длъжникът имали сходни наименования и идентичен предмет на дейност, като вероятно вискателят бил за мним кредитор, стремящ се да получи активи на мнимия длъжник във вреда на реални кредитори (банка по ипотека и държавата за данъчни задължения).

Дължимата сума била ниска, но ЧСИ незабавно насочил производството към публична продан на недвижим имот с висока стойност, като се опитал да я извърши без законната разгласа и без да уведоми и присъедини други кредитори. Определил многократно занижена начална цена, съзнателно ползвайки преправено заключение на вещо лице. С това създад риск от загуба на обезпечението на банката и невъзможност за събиране на данъчните вземания. Тези вреди не настъпили, тъй като друг кредитор узнал за продажбата и я спрял.⁸⁵

2. Критерии, свързани със степента на системност (корупцията като индивидуален акт или структурен процес)

2.1. Според системността на корупционното поведение

Критерият отразява честотата, устойчивостта и предвидимостта на корупционните прояви във времето. Той не се отнася до броя участници или до сложността на механизма, а до това дали корупцията функционира като изключение, практика или система. В литературата това разграничение е утвърдено като ключово за отделянето на „индивидуална корупция“ от „структурна корупция“⁸⁶.

1) **Епизодична (инцидентна, опортюнистична) корупция**⁸⁷. Възниква в среда, в която формалните правила функционират относително ефективно, а контролът е реален. Корупционният акт е дисфункционално отклонение, а не елемент от системата. Той е

⁸⁴ Ashforth, Blake E., Anand, Vikas. “The Normalization of Corruption in Organizations,” *Academy of Management Review* 28, no. 1 (2003): 1–52.

⁸⁵ Решение № 131/29.09.2020 г. по н.д. №579/2020 г. на I н.о. на ВКС.

⁸⁶ Johnston, Michael. *Syndromes of Corruption*, Ibid.

⁸⁷ Rose-Ackerman, Susan, *Corruption and Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999); Klitgaard, Robert. *Controlling Corruption*. University of California Press, 1988; Transparency International. *Corruption Perceptions and Individual Acts*, методологични доклади.

единичен или изолиран, възниква в конкретна ситуация в момент на възможност, без устойчив модел на възпроизвеждане. Деянието е резултат от ситуационна комбинация на възможност, мотив и слаб контрол, но не води до нормализация – не формира очакване за повтаряне на деянието, не създава стабилни роли и канали и не променя трайно институционалните практики. Такива примери са еднократен подкуп за ускоряване на административна услуга, която обичайно се извършва законно; „изкушение на възможността“ при липса на свидетели или моментно отслабване на контрола или спонтанно индивидуално решение без предварителна подготовка.

Пример:

Деецът бил управител на общинско еднолично дружество с предмет на дейност стопанисване на общински гори и икономическа дейност с цел опазване и развитие на горския фонд. За целта били продадени близо 15 000 декара общински гори, а Общинският съвет отпуснал прихода от продажбата в размер на 1 500 000 лв. като субсидия на дружеството за финансиране на основната му дейност. Още на следващия ден деецът похарчил парите за закупуване на отдалечена ловна хижа, ненужна за дейността на дружеството, на цена близо 4 пъти по-висока от пазарната. Така били причинени щети в размер на 976 194 лв.⁸⁸

Полицейски орган поискал и получил 850 лв., за да не връчи призовка на лице, срещу което се водело административно-наказателно производство, с което да се приближи края на давностния срок.⁸⁹

2) Повторяема (рутинна) корупция⁹⁰. Деянието се възпроизвежда регулярно в сходни ситуации и се възприема от участниците като функционална практика. Налице са устойчиви изпълнителски модели, очакване за корупционен обмен при определени условия и частична предвидимост за участниците. Този вид корупция има социализиращ ефект и заразява новите членове в организацията през обучаване, наблюдение и включване, но може да оцелява без пълна институционална легитимация, докато продължава да функционира като неформален регулатор, допълващ или модифициращ формалните правила. Сред типичните примери са системното таксуване за ускоряване на предоставяни услуги, повтарящи се плащания към едни и същи длъжностни лица, локално установени корупционни тарифи. Такъв е примерът с продажбата на имот от ЧСИ, описан по-горе.

---

⁸⁸ Решение № 522/07.03.2013г. по н.д. № 1730/2912 г. на I н.о. на ВКС.

⁸⁹ Решение № 320 / 21.09.2023 г. по н. д. № 180/2023 г. на I н.о. на ВКС.

⁹⁰ **Lambsdorff, Johann Graf**, *The Institutional Economics of Corruption* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007); Heidenheimer, A., Johnston, M. *Political Corruption*. Transaction Publishers, 2002; **Ledeneva, Alena**. *Can Russia Modernise?* Cambridge University Press, 2013 (за рутинни неформални практики).

3) **Системна (институционализирана) корупция**⁹¹. При този вид корупционните практики са структурно вградени във функционирането на институцията, организацията, системата или сектора. Те се възпроизвеждат устойчиво независимо от персоналните смени в състава. Корупционните роли и очаквания са предвидими. Налице е сливане между формални и неформални правила с подмяна на официалните цели на организацията. Отказът от корупционна съпричастност може да бъде санкциониран, а законното поведение – маргинализирано или девалидизирано като неадаптивно и антисистемно. Системната корупцията се среща в институции, в които решенията се вземат извън формалните процедури; в които корупционни практики са защитени от йерархията; в които е налице устойчиво отклоняване на публични ресурси. Тя престава да се преживява като нарушение и се превръща в условие за функциониране на структурата.

Пример, който демонстрира границата между системната и рутинната корупция, предлага следният случай:

За период от около 3 години 2004-2006 г. управител на еднолично общинско търговско дружество със значителния финансов ресурс – монополен доставчик на комунална услуга – разпореждал да бъдат заплащани и осчетоводявани като представителни разходи за различни стоки, вкл. хранителни и луксозни, които потребявал той или неговите близки. Наел скъп джип, въпреки че дружеството имало множество собствени превозни средства. Без пазарно проучване на цените, сключил серия договори с едно и също търговско дружество за рекламни услуги на цена, значително по-висока от пазарната. Така били причинени щети за 325 694лв.

Пред съда защитата изложила теза за несъставомерност на извършеното поради липса на изричен регламент и нормативно определен лимит на представителните разходи на общинските дружества. Съдът отговори, че това не овластява длъжностните лица да вземат произволни решения относно тяхната необходимост и стойност, а да издирят и съобразят относими добри практики, като най-малкото се придържат към житейски обоснован стандарт за адекватност и добросъвестност на разходите за такива нужди.⁹²

В този случай дългосрочността, обхватът на решенията и отсъствието на вътрешна организационна реакция обосновават принадлежността на описаните практики към елементите на функционирането на организацията. Те не са просто сбор от индивидуални нарушения.

В рамките на системната структурна корупция в науката са известни модели, които могат да се обединят в следната класификация според **мащаба**:

---

⁹¹ **North, Douglass C., Wallis, John J., Weingast, Barry R.** *Violence and Social Orders* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009); **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption*. Ibid; **World Bank.** *Diagnosing Corruption in Institutional Systems*.

⁹² Решение № 374/19.11.2015 г. по н.д. №1107/2015 г. на III н.о. на ВКС.

3.1) Завладяване на държавата (State Capture). Понятието е въведено емпирично в анализи на постсоциалистическите държави⁹³ и по-късно развито в общ институционален план⁹⁴. При тази най-висша форма на структурна корупция носители на частни интереси, най-често престъпни сдружения, систематично овладяват нормотворчеството, правоприлагането и ключови управленски институции в държавата.

3.2) Регулаторно завладяване (Regulatory Capture)⁹⁵. Регулаторното завладяване е по-тясна форма, при която икономически елити или престъпни структури овладяват регулаторни органи, за да насочват регулативната дейност в свой интерес.

3.3) Корупция на „въртящата се врата“ (Revolving Door Corruption). Този вид се характеризира с трансфер на кадри между публичния и частния сектор, при който се използват служебни връзки, информация и влияние за частна облага. В литературата се разглежда като сива зона между законно поведение и структурна корупция, особено при слаба регулация⁹⁶.

3.4) Тиха (мълчалива) корупция. Понятието описва масово, неорганизирано поведение, възникващо като адаптация към срив в нормативната и институционалната среда. Явлението не се характеризира с пряко корупционно взаимодействие, а с паралелни практики, които компенсират ниското качество на публичните услуги, възникнало в резултат на ерозия⁹⁷.

2.2. Според степента на интегрираност в организацията

Този критерий описва доколко корупционното поведение е вградено в социалната и функционалната структура на организацията, независимо от честотата на извършване.

1) Индивидуална девиация. Организацията функционира по принцип законно и не подкрепя корупционно поведение. Корупционното действие е прикривано и

---

⁹³ **Hellman, Joel S., Jones, Geraint, Kaufmann, Daniel.** “Seize the State, Seize the Day.” World Bank Policy Research Working Paper 2444, 2000.

⁹⁴ **Kaufmann, Daniel, Vicente, Pedro.** “Legal Corruption.” *Economics & Politics* 23, no. 2 (2011): 195–219.

⁹⁵ Класическата формулировка е на **Stigler, George J.** “The Theory of Economic Regulation.” *Bell Journal of Economics* 2, no. 1 (1971): 3–21. По-късно е развита от **Laffont, Jean-Jacques, Tirole, Jean.** *A Theory of Incentives in Procurement and Regulation*. Cambridge: MIT Press, 1991.

⁹⁶ **Dal Bó, Ernesto.** “Regulatory Capture: A Review.” *Oxford Review of Economic Policy* 22, no. 2 (2006): 203–225; **Lessig, Lawrence.** *Republic, Lost*. New York: Twelve, 2011.

⁹⁷ **World Bank.** *Silent and Lethal: How Quiet Corruption Undermines Africa’s Development*. Washington, DC, 2010; **Persson, Anna, Rothstein, Bo, Teorell, Jan.** “Why Anticorruption Reforms Fail.” *Governance* 26, no. 3 (2013): 449–471.

индивидуално, намира се в ясно изразено противоречие с доминиращите организационни норми. Рискът е изцяло личен.

2) **Групова практика**⁹⁸. Организацията като цяло може да не е корумпирана, но съдържа „джобове“ на корупционна практика. Корупцията се споделя от ограничен кръг лица (екип, отдел, неформална група) и се поддържа чрез групова лоялност и вътрешна солидарност, мълчание, частично взаимно прикриване и локална нормализация. Такива примери са корупционно заразени отдели в институция.

Пример:

Ползвайки натрупания си опит като държавни служители в ДФЗ трима приятели – бивш служител (мъж, 38 г.) и две настоящи служителки - решили да принуждават към подкуп земеделски стопани. Използвайки служебни автомобили и под предлог, че изпълняват рутинни задължения, започнали да извършват проверки на място, като при констатирано запалване на полски култури разяснявали на бенефициера предвидените за това санкции (включително намаляване или лишаване от субсидии) и го убеждавали, че няма да документират нарушението и да сигнализират инспектората срещу определена сума пари. Бившият служител заблудил четирима стопани, че като длъжностно лице може да предотврати намаляването на субсидията, следващо от изгаряне на стърнища, с което им причинил вреда в общ размер 11 500 лева. От началото на октомври 2014 г. до 18.11.2014г. такова въздействие било оказано върху десет стопани. Общият размер на поискания подкуп бил 34 000 лева, от които получили 23 500 лева от осем стопани.⁹⁹

3) **Организационна норма**¹⁰⁰. Корупционното поведение се възприема като обичаен начин на работа, част от неформални правила и условие за кариерна реализация или оцеляване. То престава да се приема като девиация и се превръща в механизъм на вътрешна регулация. Новоназначените се социализират в корупционната практика чрез системно изискване за участие. В такива институционални среди формалните правила, неформалните практики и реалните критерии за успех влизат в системно противоречие, при което спазването на официалните норми води до санкции, а отклонението от тях – до адаптивни ползи. Поради това корупционното поведение престава да се преживява като изключение и се превръща в инструмент за институционално функциониране. Индивидуалният корупционен мотив постепенно се институционализира, като губи личностна отчетливост и морална конфликтност – корупционното поведение е стабилно възпроизвеждано, социално очаквано и функционално необходимо за участие в системата.

---

⁹⁸ Sutherland, Edwin H. *White Collar Crime* (New Haven: Yale University Press, 1949); Ashforth, Blake E., Anand, Vikas. *The Normalization of Corruption in Organizations*, Ibid.

⁹⁹ Решение № 35/09.03.2017 г. по в.н.о.х.д. № 436/2016 г. на АС-Варна.

¹⁰⁰ Anand, Vikas, Ashforth Blake E., Joshi, Mahendra. “Business as Usual,” *Academy of Management Journal* 47, no. 1 (2004): 39–53.

Пример:

В периода 2004–2009 г. в регионалната здравна администрация на Кампания (Италия) било установено, че изборът на доставчици на медицинско оборудване системно се извършвал чрез формално законосъобразни процедури, но неформално решенията били предварително координирани срещу процент от стойността на договорите. Съдът в Неапол приел, че новоназначени служители били въвеждани в практиката, отказът от участие водел до маргинализиране и служебна изолация и корупционното поведение било вътрешно нормализирано и възпроизвеждано като част от организационната култура.¹⁰¹

4) Междуинституционална мрежа¹⁰². Корупционните практики надхвърлят рамките на една организация и образуват хоризонтални и вертикални мрежи на основата на устойчиви връзки между институции, разпределени и координирани роли и функции по веригата и взаимна протекция. Това е най-високата степен на интеграция и предпоставка за макросистемна корупция.

Пример:

Във връзка с приватизацията на държавната компания BUWOG, която управлява предоставянето на държавни социални жилища, през 2000-2004 г. австрийското правителство продало 60 000 апартаменти, собственоост на федералната държава, на частния консорциум Измофинанц. В замяна на значителни незаконни комисионни — над €9.6 млн. - бившият финансов министър заедно с други длъжностни лица и високопоставени частни лобисти и мениджъри съдействали да бъде избран този консорциум, като предварително му предоставяли вътрешна информация за минималния приемлив размер на оферти, манипулирали търгове и влияели върху изготвянето на привилегирани договори, които гарантират значителни печалби от продажбата на тези имоти. В хода на приватизационната процедура била изградена мрежа от посредници, включваща консултанти и свързани търговски дружества, чрез които била договорена тайната комисиона, платима при успех на конкретен кандидат. Плащането ѝ било прикрито чрез фиктивни консултантски договори и трансгранични плащания към офшорни структури.

Министърът имал решаваща роля при определянето на условията и при избора на купувач в рамките на формално законосъобразна приватизационна процедура. Съдът установил, че той умишлено манипулирал процедурните условия, включително срокове и информация, така че да осигури предимство на избрания купувач, срещу което е получил непряка материална облага, разпределена чрез мрежата от посредници. Плащанията не са били насочени директно към него, а са преминали през свързани лица и дружества, с цел прикриване на корупционния характер на сделките.¹⁰³

---

¹⁰¹ Tribunale di Napoli, Sentenza n. 1487/2011.

¹⁰² **Shelley, Louise.** *Dirty Entanglements: Corruption, Crime, and Terrorism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014).

¹⁰³ *Oberster Gerichtshof [OGH], Urteil der Buwog-Causa (25. März 2025)* Reuters, “Former Austrian finance minister Grasser handed four-year prison term”, 25 March 2025.

2.3. Според наличието на корупционна инфраструктура

Този критерий описва техническата и социалната обезпеченост на корупционното поведение – механизмите, които го улесняват, прикриват и защитават. При **липса на инфраструктура** корупционният акт се реализира директно, с висок риск за участниците и без посредници, като често разчита на личен контакт¹⁰⁴. Хипотезата е типична за епизодична и индивидуална корупция. При **частичната инфраструктура** възникват посредници и базови канали за договаряне и прикритие, които значително намаляват риска за дееца и увеличават повторемостта на деянието¹⁰⁵.

Пример за частична корупционна инфраструктура дава следният случай:

На 28.01.2019 г. в кабинета си в болнично заведение председателка на ТЕЛК приела 200 лв., за да издаде експертно решение с вписан конкретен процент на инвалидност в полза на конкретно лице. Това лице и неговата съпруга влезли в контакт с извършителката с посредничеството на обща позната (съседка на съпрузите), която дала указания къде да отидат, какви документи и суми да носят и пр. На следващия ден предстояло заседание на ТЕЛК по общи заболявания. Ползвателят се явил пред комисията два часа по-късно от определеното му време, без да е подлаган на личен преглед и без да са били разглеждани и обсъждани представените от него документи за заболяването му. Получил решението в деня на явяването си, по указание на извършителката.¹⁰⁶

Развитата инфраструктура е ключов белег на системната и мрежова корупция, която се поддържа от устойчиви системи от лични връзки и лоялности, снабдени с механизми за защита от разкриване, влияние върху контролни и санкциониращи органи и непрозрачни практики на функциониране¹⁰⁷. При развита корупционна инфраструктура посредничеството, каналите за договаряне и механизмите за защита са стабилизирани, разпределени между множество участници и функционират независимо от конкретните лица. Такъв пример е случаят с изнудване на земеделски стопани от служители на ДФЗ, описан като групова корупция по-горе.

3. Корупцията според ролевата конфигурация, степента на доброволност и позицията на субекта

Тази група класификационни критерии разглежда корупцията като социално взаимодействие независимо от формалната правомерност. Аналитичният фокус се премества от институционалната среда към **структурата на участието**, начина на

---

¹⁰⁴ Klitgaard, Robert. *Controlling Corruption*. Ibid.

¹⁰⁵ Ledeneva, Alena. *Russia's Economy of Favours* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

¹⁰⁶ Решение № 321 / 04.06.2024 г. по н. д. № 77/2024 г. на III н.о. на ВКС.

¹⁰⁷ Johnston, Michael. *Syndromes of Corruption*, Ibid, Shelley, L., Ibid.

включване на субектите и разпределението на корупционните роли. Тези критерии позволяват разграничаване между опростени и сложни форми на корупция и имат отношение към наказателноправната квалификация и индивидуализацията на наказателната отговорност¹⁰⁸.

3.1. Според ролевата конфигурация на корупционното взаимодействие

Критерият описва структурата на участието в корупционното поведение, т.е. броя на участниците, начина на тяхното взаимодействие и степента на координация между тях.

1) **Двустранна корупция**¹⁰⁹. Тя представлява най-опростената, класическа форма на корупционно взаимодействие, при която участват длъжностното лице и активният корупционен деец. За нея е характерен пряк контакт между страните, ограничена координация и относително ниска степен на прикритие. Индивидуалният подкуп е типичният пример. Тази форма е характерна за епизодична и рутинна корупция и често се среща в слабо формализирани или дискреционни среди.

2. **Многостранна корупция.** Тя включва повече от двама участници, които изпълняват различни функции в корупционното договаряне, без непременно да са обвързани в устойчива мрежа. Тя се характеризира с разпределение на роли (инициатори, посредници, изпълнители), по-висока степен на координация, по-добро прикритие в сравнение с двустранната форма. Типичните примери са посредничеството при подкуп и хипотези на търговия с влияние, както и случаи, в които едно лице договаря условията, друго осигурява формалното решение, а трето гарантира прикриването. Тази конфигурация често се наблюдава при рутинна корупция в по-сложни организационни структури¹¹⁰.

Пример:

Между 03-23.10.2009 г. прокурор в окръжна прокуратура поискал и на два пъти получил общо 25 000 лева, за да изрази в съдебно заседание становище за прекратяване на съдебно наказателно производство и връщането на делото на прокуратурата, след което като наблюдаващ прокурор да го прекрати. Парите били предадени на срещи, уговорени от помагача, който работел в правоохранителните органи. Той посредничил и убедил страните да си имат доверие. Впоследствие по-голямата част от подкупа била предадена от прокурора на помагача.¹¹¹

---

¹⁰⁸ Sutherland, Edwin H. *White Collar Crime* (New Haven: Yale University Press, 1949).

¹⁰⁹ Rose-Ackerman, Susan and Palifka, Bonnie J., *Corruption and Government*, Ibid.

¹¹⁰ Lambsdorff, Johann Graf, *The Institutional Economics of Corruption* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

¹¹¹ Решение № 224 / 01.07.2013 г. по н. д. № 479/2013 г. на III н. о. на ВКС.

3. Йерархично наложена корупция. Характерна е с ограничена автономия на по-ниските нива, формален или неформален натиск за участие и прехвърляне на отговорността нагоре или надолу в организационната йерархия. Корупционното поведение се иницира или санкционира отгоре надолу по веригата. Такъв пример е изпълнението на корупционни указания от служители като част от служебните им задължения, без те пряко да получават облага. Тази форма е тясно свързана със системна и организационно нормализирана корупция¹¹².

Пример:

На 12.02.2009 г. като областен управител извършителката сключила сделка, с която заменила около 5000 кв.м. площ на стойност около 1 032 800 лева, на която се разполага държавна резиденция, срещу пет апартамента с обща жилища площ 400 кв.м. на стойност 385 200 лева. Между септември 2008 г. и март 2009 г. присвоила мебели и вещи за 22 653 лева. от обзавеждането на резиденцията, които нейни подчинени бракували. Отделно подбудила други лица към съставяне на невярна оценка на имоти, които присвоила в съучастие с други лица и нанесла отделна вреда в размер на 647 600 лева.¹¹³

4. Мрежова корупция. Това е най-сложната ролева конфигурация, при която корупционните практики се реализират чрез устойчиви, хоризонтални и вертикални мрежи от участници. Тя се характеризира с разпределени и взаимозаменяеми роли, висока степен на адаптивност и колективни механизми за защита. Пример са междуинституционални корупционни мрежи, в които различни актьори осигуряват достъп, решения, контролна неутрализация и санкционна безнаказаност. Мрежовата конфигурация е структурно свързана със системна корупция и развита корупционна инфраструктура¹¹⁴.

Пример:

В периода 1999–2009 г. в Испания функционираше устойчива корупционна схема, известна като „Caso Gürtel“, включваща частни търговски дружества, висши представители на местната и регионалната власт и политически длъжностни лица от управляващата партия в редица автономни области (Мадрид, Валенсия, Кастилия и Леон и др.). Деецът, който бил основната фигура в схемата, организирано предоставяло услуги за публични институции (събития, реклама, обществени поръчки) чрез мрежа от дружества. Предварително договорени обществени поръчки системно се възлагали на свързани с него фирми. Срещу това длъжностни лица получавали парични плащания, скъпи подаръци, луксозни пътувания и други облаги, прикривани чрез фиктивни договори и счетоводни операции. Съдът установил, че корупционната дейност е представлявала устойчива, структурирана и дългосрочна мрежа, функционираща по сходен модел в различни институции и територии. Тя била известна в политическите и административните среди, като в продължение на години не е била ефективно санкционирана.¹¹⁵

---

¹¹² Ashforth, Blake E., Anand, Vikas. The Normalization of Corruption in Organizations, Ibid.

¹¹³ Присъда № 120 / 16.06.2014 г. по в.н.о.х.д. № 81/2014г. на АС-Велико Търново.

¹¹⁴ Johnston, Michael *Syndromes of Corruption*, Ibid.

¹¹⁵ Caso Gürtel – Época I, *Sentencia n° 20/2018*, Sala de lo Penal, Sección Segunda, 17 de mayo de 2018.

3.2. Според степента на доброволност в корупционното участие

Критерият отразява субективното преживяване на избора за участие в корупционното поведение и е от значение за разграничаване между активна и пасивна корупционна включеност.

1) Взаимноизгодна корупция. При нея двете страни възприемат корупционния обмен като доброволен, очакват полза и не се преживяват като жертви. Това е класическата форма на корупция в икономическата теория, която е характерна за стабилни корупционни пазари¹¹⁶.

2) Принудителна корупция (изнудване). Принудителната корупция възниква, когато едната страна използва властовото си положение, за да извлече облага чрез натиск или заплаха от другата. Типични примери са искане на подкуп чрез изнудване и злоупотреба със служебно положение (чл. 302, т. 2 НК), включително хипотези на блокиране на законна услуга до „уреждане на въпроса“. В тези случаи корупцията функционира като форма на злоупотреба с власт, а не като равнопоставен обмен¹¹⁷. Такъв е примерът с групата служители на ДФЗ, изнудвали земеделски производители, описан по-горе.

Пример:

Разследващ полицай (42 г.) водел четири досъдебни производства, образувани през юли 2014 г., за кражби на бетонни колове от лозови масиви, към които вероятно бил съпричастен криминално проявен неграмотен и маргинализиран мъж от ромското малцинство. Той бил разпитан като свидетел, като наблюдаващият прокурор разпоредил следствен експеримент и последваща преценка на процесуалното качество. Под този претекст разследващият полицай поискал от него 200 лв., за да не бъде привлечен като обвиняем. Пострадалият, който бил условно осъден, се притеснил да не влезе в затвора при ново осъждане и обещал да плати след 15.08.2014 г. След тази дата полицаят започнал настойчиво да го търси, посетил дома му и се държал агресивно. Пострадалият споделил пред близки и с полицейски служители. Деецът бил задържан на 01.09.2024 г. след като приел 200 лева в описани банкноти, оставени в цигарена кутия в кабинета му, след като я избутал в чекмедже на бюрото си.

Съдилищата внимателно изследвали трудовата биография на дееца и положителната оценка за работата му преди инкриминираното деяние, за да приемат, че въпреки демонстрираната престъпна упоритост, тази проява е по-скоро инцидентна.¹¹⁸

3) Адаптивна корупция. Този вид се характеризира с участие, което формално изглежда доброволно, но реално представлява приспособяване към корупционна среда, в

---

¹¹⁶ **Becker, Gary S., Stigler, George J.**, “Law Enforcement, Malfeasance, and Compensation of Enforcers,” *Journal of Legal Studies* 3, no. 1 (1974): 1–18.

¹¹⁷ **Klitgaard, Robert.** *Controlling Corruption*, Ibid.

¹¹⁸ Решение № 4 / 04.02.2017 г. по н. д. № 1250/2106 г. на III н. о. на ВКС.

която отказът от съпричастност е свързан с високи социални или професионални рискове или разходи. Пример за това са „малките участници“, които плащат или съдействат не заради лична изгода, а за да избегнат изключване, санкции или блокиране¹¹⁹.

За разлика от принудителната корупция, при адаптивната липсва пряка заплаха или изнудване, като натискът се реализира чрез институционални очаквания и социални санкции.

Адаптивното корупционното поведение често се реализира чрез участието на лица, които заемат периферни, подчинени или изпълнителски позиции в корупционни схеми и които не иницират, а реализират или подпомагат корупционното решение. При тях корупционният мотив формално е налице, но субективното преживяване на морална отговорност често е значително редуцирано. Това се дължи на дифузия на отговорността, йерархична подчиненост, рутинен характер на действията и възприемането им като „част от работата“ или като неизбежно следствие от институционални практики. В резултат корупционният акт рядко се преживява като автономен морален избор, а като адаптивна реакция към средата, което притъпява преживяването за вина и улеснява повторемостта на поведението. Тази особеност не отменя индивидуалната отговорност, но поставя въпроса за нейния психологически и морален интензитет в условията на системна или институционализирана корупция.

Пример:

В периода 2012–2014 г. множество малки предприемачи в Полша били въввлечени в корупционни отношения с регионална трудова инспекция. Разследването установило, че инспекторите системно налагали максимални санкции, като търговците били уведомявани неофициално, че „оказването на съдействие“ ще предотврати последващи проверки. Съдът в Краков подчертал, че участието на предприемачите не било мотивирано от стремеж към незаконна облага, а представлявало адаптация към среда, в която отказът водел до фалит или трайни административни проблеми.¹²⁰

3.3. Според функционалната роля на субекта в корупционния процес

Този критерий позволява корупцията да се анализира като структурирано социално взаимодействие, в което участието и отговорността са разпределени неравномерно, което има значение за индивидуализацията на отговорността. **Инициаторът** предлага или изисква корупционния обмен, задава рамката на взаимодействието и често контролира условията. **Медиаторът** посредничи между страните, намалява риска и улеснява договарянето. Тази роля е ключова за рутинна и мрежова корупция¹²¹. **Изпълнителят** реализира конкретното корупционно действие, често без да е основният бенефициент и при ограничена автономия. **Пасивният бенефициер** получава полза от корупционното

---

¹¹⁹ Ledeneva, Alena. *Can Russia Modernise?* Ibid.

¹²⁰ Sąd Okręgowy w Krakowie, Wyrok z dnia 18.09.2015 r., sygn. akt III K 112/14.

¹²¹ Ledeneva, Alena. *Russia's Economy of Favours* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

поведение, без да участва пряко в договарянето или изпълнението. Тази позиция е характерна за йерархично и мрежово организирани корупционни системи¹²².

4. Критерии, свързани с механизма на реализация (корупцията като процес)

4.1. Според начина на прикриване на корупцията

Корупционните практики не само се реализират по различен начин, но и използват различни стратегии за прикриване, които еволюират с повишаването на системността и сложността на корупционните взаимодействия¹²³. Критерият отразява степента на нормализация, институционална интеграция и осъзнат риск, характерни за различните корупционни форми.

1) В някои институционални контексти корупцията се реализира чрез **открита нормализация**, при която неправомерните практики са публично известни и социално приети в рамките на съответната среда. Тук прикритието не се постига чрез тайна, а чрез социална толерантност и рутинност. Корупционните действия се възприемат като „част от работата“, а тяхната противоправност се неутрализира чрез културни и професионални оправдания. Този тип прикритие е характерен за рутинна корупция на по-ниски и средни институционални равнища¹²⁴.

Пример: На 22.10.2009 г. в частния си лекарски кабинет лекар поискал и приел 400 лв. от съпруга на своя здравно осигурена пациентка, хоспитализирана в родилното отделение на държавната болница, в която лекарят също работел. Получаването на парите бил поставил като условие да извърши медицински необходима и дори закъсняла хирургична интервенция във връзка с усложнено раждане. Отлагането на операцията удължило страданията на родилката. Съпругът ѝ осъзнавал рисковата ситуация и бил непосредствено възприел започналите и преживявани от нея родилни мъки. Съдът установил, че деецът употребил за своя изгода тревожността и уязвимостта на близките на пациентката, като размерът не е бил пренебрежим към 2009 г., като злоупотребил и с частната си практика, използвана за прикритие, за да постигне безпрепятствено целта си.¹²⁵

2) **Процедурното маскиране** представлява по-сложна форма на прикритие, при която корупционното решение формално следва установените правила, но тяхното прилагане е манипулирано. В този случай корупцията се „скрива“ зад привидно

---

¹²² Shelley, Louise. *Dirty Entanglements*, Ibid.

¹²³ Lambsdorff, Johann Graf. *The Institutional Economics of Corruption* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

¹²⁴ Ashforth, Blake E., Anand, Vikas. *The Normalization of Corruption in Organizations*, Ibid.

¹²⁵ Решение № 498 от 18-01.2011 г. по н.о.х.д. № 488/2010 г., II н.о. на ВКС. Проверявано е Решение № 119/22.07.2010 г. по в.н.о.х.д. № 201/2010 г. на АС-Варна, с което е потвърдена осъдителна Присъда № 45/12.04.2010 г., по н.о.х.д. № 20/2010 г. на ОС-Варна.

законосъобразни процедури, селективно тълкуване на критерии или формално обективни оценки. Типичен пример са процедури, които са структурирани така, че предварително да обслужват конкретен интерес, без да нарушават открито нормативната рамка¹²⁶.

Пример:

На 10.11.2014 г. изпълнителният директор на многопрофилна болница за активно лечение (61 г., доктор по неврология) сключил два договора с консултантско дружество, всеки за по 23 400 лева, за подготовка на документи за участие на болницата в проектно кандидатстване по Оперативна програма „Регионално развитие”. Поводът за това било писмо на МЗ от 04.11.2015 г., с което болницата е поканена да заяви нужди от апаратура с оглед намерение на министерството да предостави на програмата обобщени проектни идеи с искане за финансиране при наличие на свободен финансов ресурс и време за изпълнение. В писмото нямало изискване директорът да подготвя проектно предложение.¹²⁷

3) Правната симулация представлява още по-висока степен на прикритие, при която корупционното поведение се облича в сложни правни конструкции, договорни схеми или нормативни решения. Тук неправомерният резултат се постига чрез формално законни инструменти, което значително затруднява доказването на корупционния елемент. Този тип прикритие е характерен за корупция на високи институционални равнища и често е свързан с участието на експерти, юристи и консултанти¹²⁸.

Такъв е примерът с управителя на общинско дружество за стопанисване на горския фонд, който купил ловна хижа, описан по-горе като хипотеза на епизодична корупция.

Пример:

В периода 1997–2003 г. ръководството на италианската компания Parmalat S.p.A. в съучастие с финансови посредници и консултанти изградило сложна система от фиктивни договори, офшорни дружества и правно валидни, но икономически несъстоятелни сделки, чрез които прикривало липса на реални активи, създавало привидина финансова стабилност и поддържало достъп до публично финансиране и доверие на надзорни органи. Правната форма на сделките отговаряла формално на закона, но била използвана симулативно, за да се прикрият незаконни операции, включително корупционни плащания и злоупотреби със служебно положение. Съдът в Милано приел, че правните конструкции не са случайни, а целенасочено използвани като инструмент за заобикаляне на контрол и отговорност.¹²⁹

4) Криминалната конспирация представлява форма на прикритие, при която корупционните практики се реализират чрез строга секретност, кодирана комуникация, посредници и механизми за защита от разкриване. Този тип прикритие е типичен за

---

¹²⁶ Klitgaard, Robert. *Controlling Corruption*. Ibid.

¹²⁷ Решение № 315 / 14.02.2018 г. на ВКС, с което е оставено в сила Решение № 3 / 27.03.2017 г. на АС-Бургас, с което е потвърдена осъдителна Присъда № 94 / 27.10.2016г. на ОС-Ямбол.

¹²⁸ North, Douglass C., Wallis, John J., Weingast, Barry R. *Violence and Social Orders*, Ibid.

¹²⁹ Tribunale di Milano, Sezione Penale, *Sentenza 18 dicembre 2008*; Corte di Cassazione, Sez. V penale, *Sentenza 2011* (<https://www.italgiure.giustizia.it>).

мрежова и системна корупция, често в трансграничен контекст, и се доближава по своите характеристики до организираната престъпност. Тук рискът от санкция се минимизира чрез колективна защита и институционално влияние¹³⁰.

Пример:

През май–юни 2009 г. двама мъже, демонстриращи свои лични и професионални отношения с преподаватели в държавен икономически университет в София, системно приемали плащания от студенти, за да окажат влияние за успешно вземане на изпити. Съдебните актове установяват мащабна и организирана схема, от която множество студенти са се възползвали. За единия извършител било установено, че поне в един случай той приел парите без да има възможност и намерение да окаже търсеното влияние.¹³¹

Между 01.11.2006 г. и 31.12. 2010 г. двама от ръководителите на британската печатница Smith & Ouzman Ltd със седалище в Източен Съсекс (Великобритания), специализирана в изработване на защитени формуляри, включително изборни бюлетини и сертификати – председателят и директорът по маркетинг, които били баща и син – дали подкупи в общ размер £395 074 на държавни служители в Кения и Мавритания, за да осигурят на печатницата търговски поръчки за отпечатване на изборни материали (бюлетини и сертификати). Схемата на плащанията преминавала през различни посредници и банкови канали, като подкупите били включвани в търговските цени и предавани на държавните служители срещу обещание за подписване на договори в нарушение на тогава действащия *Prevention of Corruption Act 1906*.¹³²

4.2. Според формата на облагодетелстване

Критерият позволява анализ на корупционното поведение според естеството на очакваната полза, която мотивира и структурира корупционния обмен. Този критерий надхвърля редуционистското разбиране за корупцията като паричен подкуп и разкрива разнообразието от ресурси, които могат да функционират като предмет на неправомерно облагодетелстване¹³³.

1) **Пряката материална облага** се изразява в непосредствено получаване на парични средства, вещи или други икономически измерими блага в резултат на корупционното действие. Този тип облагодетелстване е най-лесно разпознаваем и традиционно доминира в нормативните дефиниции на корупцията. Характерен е за дребна и рутинна корупция, особено на ниски и средни институционални равнища, където корупционният обмен често има ясно очертана двустранна структура. Въпреки своята

¹³⁰ Shelley, Louise. *Dirty Entanglements*, Ibid.

¹³¹ Решение № 162 / 05.08.2014 г. по н.д. № 421/2014 г. на III н.о. на ВКС.

¹³² **R v Smith & Ouzman Ltd, Southwark Crown Court (UK), 13 Feb. 2015.** Conviction for corruptly agreeing to make payments to foreign public officials. Sentences imposed under the *Prevention of Corruption Act 1906*. Решението е сред първите значими осъдителни присъди по корупционни престъпления с транснационален елемент в британската съдебна практика.

¹³³ **Rose-Ackerman, Susan, Palifka, Bonnie J.,** *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).

привидна простота, пряката материална корупция може да придобие масов характер и да има значителен системен ефект¹³⁴.

2) Непряката материална облага се реализира чрез икономически ползи, които не се предоставят директно или веднага на длъжностното лице, а се опосредстват чрез трети лица, бъдещи договори или структурни предимства. Типични примери са предоставяне на изгодни обществени поръчки, концесии, назначения на свързани лица или създаване на регулаторни условия, благоприятстващи конкретен икономически субект. Тази форма на облагодетелстване е характерна за по-високи институционални равнища и често се прикрива чрез формално законосъобразни процедури, което значително затруднява нейното разкриване¹³⁵.

Пример:

В периода 2007–2010 г. служител на строителния надзор в гр. Вупертал (Германия) системно упражнявал административен натиск върху местни строителни фирми, като забавял разрешения, предприемал допълнителни проверки и тълкувал рестриктивно технически изисквания. Не било доказано директно да е получавал пари, но в резултат на дейността му стопанските субекти сключвали договори с консултантска компания, контролирана от близък негов родственик. Според съда в Дюселдорф десет пъти получавал косвена икономическа изгода чрез стабилизиране на доходите на свързаното лице, което косвено подобрявало и неговото имуществено положение.¹³⁶

3) Нематериалната облага включва придобиване на власт, влияние, статус, защита или стратегическо предимство, които не винаги могат да бъдат директно и конкретно остойностени, но имат дълбока и често дългосрочна социална значимост, която интегрира и материални ползи. Корупционното поведение функционира като инвестиция в социален и политически капитал. Този тип облагодетелстване е особено характерен за политическата и стратегическата корупция, където неправомерният обмен цели укрепване на позиции, контрол върху процеси или осигуряване на институционална недосегаемост, но с някаква относимост към достъпа до публичен ресурс¹³⁷.

Пример:

В периода 2013–2014 г. бившият президент на Френската република Никола Саркози заедно със своя адвокат установил неформален контакт със съдия от Касационния съд. Двамата търсили вътрешна информация и съдействие относно висящо касационно производство, засягащо законността на изземване на телефонни разпечатки по друго дело. Срещу това съдията получил обещание за съдействие за заемане на престижна високоплатена и почетна длъжност в Монако, но до

---

¹³⁴ Klitgaard, Robert. *Controlling Corruption*, Ibid.

¹³⁵ Lambsdorff, Johann Graf. *The Institutional Economics of Corruption*, Ibid.

¹³⁶ Landgericht Wuppertal, Urteil vom 12.06.2012 – Az. 25 KLs 45/11.

¹³⁷ Johnston, Michael. *Syndromes of Corruption*, Ibid.

оказването на такова не се стигнало. Съдът приел, че корупционната облага е самото обещание за професионално и кариерно издигане.¹³⁸

4.3. Според времевия хоризонт на ползата

Критерият позволява вникване в стратегическата дълбочина на корупционното поведение и разграничаване между опортюнистична и стратегическа корупция. Той отразява дали корупционният акт е ориентиран към незабавно удовлетворяване на потребности или към дългосрочно позициониране и акумулиране на ресурси¹³⁹.

1) **Краткосрочната корупционна полза** е насочена към незабавно получаване на облага, без съществено отчитане на бъдещи последици или устойчивост на корупционното взаимодействие. Този тип корупция често се реализира спонтанно и е свързан с конкретна ситуация или възможност. Тя е характерна за епизодични и рутинни корупционни практики, при които рискът и печалбата се възприемат в кратък времеви хоризонт¹⁴⁰.

2) **Средносрочната корупционна полза** предполага по-висока степен на планиране и устойчивост на корупционното взаимодействие. Тук корупционните практики се възпроизвеждат във времето и целят стабилизиране на доходи, позиции или взаимоотношения в рамките на предстоящ етап от стопанска дейност. Типични са случаи, при които корупционното поведение се превръща в регулярна практика, а участниците изграждат взаимни очаквания и механизми за координация. Този тип корупция често се среща в организационен и групов контекст¹⁴¹.

Пример:

В периода 1999–2006 г. висши мениджъри и служители на концерна Siemens AG изградили системна схема за плащане на подкупи на публични длъжностни лица в редица държави от ЕС с цел осигуряване на бъдещи договори за обществени поръчки, най-вече в областта на инфраструктурата, телекомуникациите и енергетиката. Плащанията не били насочени към незабавно получаване на конкретно административно решение, а към стратегическо позициониране на компанията; осигуряване на предимство в бъдещи процедури; и изграждане на благоприятна среда за договори, които да се реализират след месеци или години. Съдът приел, че облагата не е нито моментна, нито хипотетична, а средносрочна, тъй като **корупционното поведение цели икономически резултат в рамките на планиран бизнес цикъл**¹⁴².

---

¹³⁸ **Cour de cassation**, Chambre criminelle, *Arrêt du 18 décembre 2024*, Affaire dite „Azibert / Sarkozy“.

¹³⁹ **Becker, Gary S.** “Crime and Punishment: An Economic Approach,” *Journal of Political Economy* 76, no. 2 (1968): 169–217.

¹⁴⁰ **Tanzi, Vito.** “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures,” *IMF Staff Papers* 45, no. 4 (1998): 559–594.

¹⁴¹ **Ashforth, Blake E., Anand, Vikas.** The Normalization of Corruption in Organizations. Ibid.

¹⁴² Landgericht München I, Strafkammer, Urteil vom 10. Dezember 2008 (Siemens-Korruptionsverfahren, <https://www.justiz.bayern.de>).

4) **Дългосрочната или инвестиционната корупционна полза** се характеризира с ориентация към бъдещи, често индиректни резултати, като изграждане на мрежи, институционално влияние или структурна защита. В този случай корупционният акт може да не носи непосредствена материална облага, но се разглежда като стратегическа инвестиция в дългосрочно предимство. Този тип корупция е типичен за високи институционални равнища и за системна и мрежова корупция, при която времевият хоризонт се измерва в години, а не в отделни сделки¹⁴³.

Пример:

В периода 2001–2006 г. висши служители в Министерството на благоустройството в Нидерландия системно фаворизирали определени строителни компании при големи проекти. В замяна те не получавали непосредствени плащания, но след напускане на длъжността били назначавани на високи постове в тези компании. Съдът в Ротердам квалифицирал това като инвестиционна форма на корупция, при която корупционното действие значително предхожда по време облагата, а водещият корупционен мотив е очакването за бъдеща реализация.¹⁴⁴

5. Корупцията според функционалната ѝ роля, отношението към социалния ред и обществената видимост

Този набор от класификационни критерии разглежда корупцията като **многофункционален социален механизъм**, който не е еднозначно деструктивен и може едновременно да стабилизира, изкривява и разрушава институционалния ред. Тази амбивалентност обяснява нейната устойчивост и трудната ѝ податливост на контрол. Подходът позволява анализ на корупцията отвъд индивидуалното поведение и разкрива нейната системна логика и социални ефекти.

5.1. Според функционалната роля на корупцията

1) В редица социални и институционални контексти корупцията функционира като **неформален механизъм за ускоряване на процеси**, които формално са възможни, но реално са блокирани от бюрократични забавяния, неефективни процедури или административна инерция. В тези случаи корупционното поведение се възприема от участниците не като средство за извличане на незаконна привилегия, а като начин за постигане на резултат, който иначе би бил неоправдано отложен. Типичен пример са ситуации, при които законово допустими действия се реализират по-бързо срещу

---

¹⁴³ North, Douglass C., Wallis, John J., Weingast, Barry R. *Violence and Social Orders*, Ibid.

¹⁴⁴ Rechtbank Rotterdam, Vonnis van 22 mei 2010, LJN: BM4581.

неправомерно възнаграждение, като корупцията изпълнява ролята на неформален „смазочен механизъм“ на системата¹⁴⁵.

Пример:

През март–юни 2013 г. служители на общинска администрация в Букурещ (Румъния) имали задължението да издават разрешителни за строителство за малки жилищни и търговски обекти. Въпреки че съществувала законова процедура за подаване на документи и срокове за разглеждане, те упражнявали широка дискреция и често определяли еднолично реда и необходимите документи за получаване на разрешителното. В този контекст поискали подкуп в размер от 500 до 2 000 евро от заявителите с цел ускоряване на издаването на разрешителни, като обяснили, че без плащане процедурата ще отнеме няколко месеца, а с плащане ще бъде завършена в рамките на седмица. Случаят бил разкрит чрез сигнал на друг служител.¹⁴⁶

2) Корупцията може да действа като механизъм за **компенсация на институционални дефицити**, особено в среди с ограничен административен капацитет, противоречиви нормативни изисквания или хроничен недостиг на ресурси. Тук корупционните практики запълват празнините, оставени от неработещи или непълни институционални механизми. Макар подобна корупция да може да има краткосрочен стабилизиращ ефект, тя дългосрочно възпроизвежда слабостите на институциите и блокира възможностите за реформа¹⁴⁷.

Пример

В периода 2009–2011 г. общински строителен инспектор в Словакия системно приемал плащания от предприемачи, за да ускори проверки, да „помогне“ при липсващи или неясни документи и да предотврати спиране на строителство. Съдът в Братислава установил, че практиката е възникнала в условия на неясни нормативни изисквания, забавени административни процедури и хроничен недостиг на административен капацитет. Корупционният механизъм функционираше като неформален заместител на нефункциониращи институционални механизми, без да се поставя под въпрос самото право на строеж.¹⁴⁸

3) Корупцията може да се използва за **дисциплиниране** на подчинени, зависими лица или външни актьори. В този контекст достъпът до ресурси, услуги или защита се поставя в зависимост от участие в корупционни практики, а отказът води до санкции, изключване или репресии. Така корупцията се превръща в инструмент за упражняване на власт, който допълва или подменя формалните механизми на управление¹⁴⁹.

---

¹⁴⁵ **Leff, Nathaniel H.** “Economic Development through Bureaucratic Corruption,” *American Behavioral Scientist* 8, no. 3 (1964): 8–14.

¹⁴⁶ *Curtea de Apel București, Sentința nr. 123/2015.*

¹⁴⁷ **Rose-Ackerman, Susan and Palifka, Bonnie J.** *Corruption and Government*, Ibid.

¹⁴⁸ Okresný súd Bratislava I, Rozsudok sp. zn. 3T/45/2012 (<https://www.justice.gov.sk>).

¹⁴⁹ **Klitgaard, Robert.** *Controlling Corruption*, Ibid.

Пример:

В периода 2008–2012 г. ръководни служители и свързани лица на металургичния концерн ILVA в Таранто (Италия) упражнявали системен натиск върху държавни инспектори и подчинени длъжностни лица от органите за екологичен и трудов контрол. Служители, които проявявали склонност да прилагат закона стриктно, били изолирани, преназначавани или отстранявани; други били насърчавани да омаловажават констатациите си с обещания за кариерно развитие, командировки и вътрешни привилегии. Корупционните практики не били насочени основно към външна облага, а към вътрешно поддържане на дисциплина и подчинение в административната структура. Съдът приел, че корупцията е използвана като инструмент за контрол, а не само за лично обогатяване.¹⁵⁰

4) В по-широк системен план корупцията често изпълнява функцията на **инструмент за преразпределение на власт и ресурси**. Чрез нея се формират устойчиви елити, поддържат се неформални коалиции и се гарантира достъп до стратегически позиции. В този смисъл корупцията не просто нарушава социалния ред, а активно участва в неговото възпроизводство, като определя кой има достъп до власт, влияние и защита¹⁵¹. Такъв е примерът с търговия с влияние сред преподаватели в университет, описан като хипотеза на криминална конспирация по-горе.

5.2. Според отношението на корупцията към социалния ред

1) От гледна точка на въздействието си върху социалния ред корупцията може да има **паразитен** характер, когато извлича ресурси от институциите, без да допринася за тяхното функциониране, и подкопава доверието в публичната власт. В този случай тя действа като чисто разрушителен фактор, който ерозира легитимността на нормите и задълбочава социалното неравенство¹⁵².

Пример:

В хода на данъчна ревизията на търговско дружество извършващият я данъчен инспектор законосъобразно изискал декларация за произход на средства, с които била финансирана дейността на проверяваното дружество и за които управителят заявил, че са лични. Тези обстоятелства подлежали на допълнителна проверка от нарочен данъчен отдел по сигнал на ревизиращия. Инспекторът предложил проверката да бъде избегната, ако се представи нова декларация, че средствата са оборотни, и поискал 10 % от декларираната сума – 14 700 лв. Управителят споделил за това със счетоводителя и съпругата си, която сигнализирала органите. Под контрола на полицията на 04.11.2010 г. в заведение, посочено от него, инспекторът получил белязани банкноти на стойност 1 000 лв. като частично плащане на подкупа - по негови указания парите били оставени в плик при

---

¹⁵⁰ Tribunale di Taranto, Sentenza n. 357/2021 (Дело „Ambiente Svenduto“ – ILVA)

¹⁵¹ Johnston, Michael. *Syndromes of Corruption*, Ibid.

¹⁵² Lambsdorff, Johann Graf, *The Institutional Economics of Corruption*, Ibid.

бармана, който после в друго заведение от същия комплекс и в присъствието на инспектора ги предал на трето лице, посочено от инспектора¹⁵³.

2) В други контексти корупцията придобива **адаптивен** характер, като позволява на социалните актьори да се приспособят към нефункциониращи или противоречиви институционални условия. Макар това да създава илюзия за стабилност, адаптивната корупция често закрепва съществуващите деформации и отлага необходимите структурни промени¹⁵⁴.

Пример

В периода 1998–2007 г. гръцкото дружество Siemens Hellas и негови представители прилагали гъвкави корупционни стратегии, съобразени с конкретния орган, конкретния проект и конкретния етап от съответната процедура. Подкупите варирали по форма (пари, услуги, спонсорства), размер и използваните посредници. Съдът приел, че корупционното поведение не следва фиксиран модел, а се адаптира към институционалната среда, което позволява дългосрочно функциониране на схемата при променящи се условия.¹⁵⁵

3) Съществуват и ситуации, в които корупцията има **трансформиращ** ефект, като допринася за пренареждане на социални и властови отношения. Това може да се наблюдава в преходни общества, където корупционните мрежи участват в изграждането на нови икономически и политически структури. В този смисъл корупцията не е просто симптом, а активен фактор на социална трансформация, макар и с противоречиви последици¹⁵⁶.

Пример:

Главният секретар на изпълнителна агенция към Министерството на отбраната бил упълномощен от изпълнителния директор да сключва договори по Закона за обществени поръчки. На 05.12.2005 г. в нарушение на този закон сключил договор за строителство с предмет „извършване на непредвидени, допълнително възникнали строително-монтажни работи при изграждане на Национален армейски комплекс – втори и трети етап” на стойност 11 061 406,03 лв. Стойността на възложените с договора работи - която надхвърляла с повече от 50 % стойността на основната поръчка по договор от 14.07.2005 г. със същата фирма (17 949 919,33), а именно с 2 086 446,36 лв. - предполага обявяване на открит конкурс за възлагане на обществена поръчка, а не пряко договаряне. Описаната като „изненадващо” появила се в изкопа подпочвена вода не била непредвидена, а установена през 2004 г. в задължителния за обекта инженерногеоложки доклад. Въпреки това предложение за пряко договаряне било подкрепено с множество документи, констатиращи извънредност на положението и неотложност на мерките и получило формално одобрение от

¹⁵³ Решение № 373 / 15.10.2013 г. по н. д. № 1127/2103 г. на I н.о. на ВКС. Проверявано е въззивно Решение на АС-Варна по в.н.о.х.д. № 222/2012 г., с което е била потвърдена осъдителна Присъда по н.о.х.д. № 1363/2011 г. на ОС-Варна.

¹⁵⁴ Ledeneva, Alena. *Can Russia Modernise?* Ibid

¹⁵⁵ Efeteio Kakourgimaton Athinon, Απόφαση 2150/2019 (<http://www.areiospagos.gr>).

¹⁵⁶ North, Douglass C., Wallis, John J., Weingast, Barry R. *Violence and Social Orders*, Ibid.

началника на отдел „Управление на собствеността“. Съдът приел, че главният секретар искал да набави облага за фирмата-изпълнител в размер на стойността на втория договор - 11 061 406,03 лв.¹⁵⁷

Случаят е илюстративен още и за стратегическа ,процедурно прикрита корупция във високо формализирана среда с частично изградена корупционна инфраструктура и краткосрочна пряка материална облага.

5) В крайните си форми корупцията придобива **дестабилизиращ** характер, когато подкопава основните механизми на социална интеграция, правова държава и публична отчетност. При такъв сценарий корупцията води до системна криза на легитимността и може да предизвика дълбоки социални конфликти¹⁵⁸. Такъв пример е случаят с 25 000 лева подкуп на прокурор с помагачеството на служител на правоохранителните органи, описан по-горе като хипотеза на високоинституционализирана мрежова корупция, както и споменатата вече афера BUWOG.

Пример:

В периода 2005–2008 г. кмет и общински съветници в автономна област Мурсия (Испания) системно отклонявали публични средства чрез фиктивни договори. Последниците достигнали до невъзможност да се изпълняват основни общински функции, фалит на общински дружества и намеса на държавата за стабилизиране на бюджета. Съдът подчертал, че корупцията подкопала финансовата устойчивост на институцията, надхвърлила индивидуалната вреда и имала системно дестабилизиращо въздействие.¹⁵⁹

5.3. Според обществената видимост и толерантност към корупцията

1) Корупцията може да съществува в **латентна** форма, когато е скрита от публичното пространство и се реализира чрез ограничен кръг от участници. В тези случаи липсва обществен дебат, а корупционните практики остават невидими за по-широката социална среда.

2) В редица общества корупцията е **публично известна, но социално търпима**. Тя се възприема като неизбежна част от „начина, по който системата работи“, а моралното осъждане е слабо или формално. Този тип толерантност създава условия за рутинна и системна корупция, тъй като липсва обществен натиск за санкциониране¹⁶⁰. Такъв е примерът с испанския казус „Caso Gürtel“, обсъден по-горе като илюстрация на мрежова корупция.

Пример:

¹⁵⁷ Решение № 59/19.07.2018 г. по н.д. № 51/2018 г. на II н.о. на ВКС.

¹⁵⁸ **World Bank**, *World Development Report: Governance and the Law* (Washington, DC: World Bank, 2017).

¹⁵⁹ Audiencia Nacional, Sentencia 45/2012 (Caso “Novo Carthago”).

¹⁶⁰ **Ashforth, Blake E., Anand, Vikas**. The Normalization of Corruption in Organizations. Ibid.

В Италия, от края на XX и първото десетилетие на XXI век редица местни администрации продължили практики на рутинно приемане на подкупи при: строителни разрешения; обществени доставки; концесии и лицензи. По конкретни дела съдилищата установяват, че практиките били широко известни в местните общности, възприемани като част от нормалния ред и рядко водели до обществена реакция или сигнализиране. Коруptionята не се прикривала активно и не била възприемана като девиантна, което съдът отчита като утежняващ институционален фактор.¹⁶¹

3) В някои контексти корупцията придобива **демонстративен** характер и се практикува открито като символ на власт, принадлежност или статус. Публичната показност тук не е страничен ефект, а елемент от самата корупционна логика, който утвърждава йерархиите и сигнализира безнаказаност¹⁶².

Пример:

В периода 2013–2015 г. председателят на Окръжния съвет на Телеорман (Румъния) и лидер на управляваща политическа партия използвал институционалната си позиция, за да поддържа фиктивна заетост на две лица в държавна агенция, които фактически работели за партийна структура. Назначенията и разпорежданията били извършвани открито, като част от демонстрация на контрол над администрацията, насочена към утвърждаване на личната власт на дееца, демонстриране на безнаказаност и дисциплиниране и подчиняване на служителите. Съдът приел, че поведението има изразен публичен и символен характер, надхвърлящ индивидуалната облага.¹⁶³

В рамките на делото *Caso Gürtel* (виж по-горе) испанските съдилища установили, че публични длъжностни лица и политици открито и показно възлагали обществени поръчки срещу подкупи под формата на луксозни пътувания, скъпи лични подаръци и финансиране на луксозен личен стил на живот. Демонстративният елемент се изразявал в липса на опит за прикриване, открито демонстриране на облагите и използване на корупцията като символ на власт и безнаказаност. Съдът приел, че корупцията изпълнявала и комуникативна функция да сигнализира йерархична доминация и контрол.¹⁶⁴

4) Накрая, корупцията може да бъде **криминализирана и стигматизирана**, когато съществува ясно обществено осъждане, ефективни санкции и ниска толерантност към корупционни практики. В този случай дори ограничени прояви на корупция предизвикват силен обществен и институционален отзвук, което значително повишава риска за участниците¹⁶⁵.

¹⁶¹ Tribunale di Milano, Sezione Penale, Sentenza 12 giugno 2003; Corte di Cassazione, Sez. VI penale, 2004–2006 (<https://www.italgiure.giustizia.it>).

¹⁶² Shelley, Louise. *Dirty Entanglements*, Ibid.

¹⁶³ Înalta Curte de Casație și Justiție (Румъния), Decizia nr. 386/2019 (<https://www.iccj.ro>).

¹⁶⁴ Audiencia Nacional (España), Sala de lo Penal, *Sentencia n° 20/2018, de 17 de mayo* (Caso Gürtel); Tribunal Supremo, *Sentencia 2020* (<https://www.poderjudicial.es>).

¹⁶⁵ **Transparency International**, *Global Corruption Report* (годишни доклади).

6. Интегриран модел

6.1. Обобщена матрица

Моделът позволява да се видят типичните признаци на корупционните прояви чрез едновременно отчитане на всички използвани в анализа критерии. Той обяснява защо дадено проявление е систематично или епизодично, защо е видимо или латентно, каква е неговата функционална роля, и как се свързва със социалния ред и институционалната среда.

Критерий	Типични съчетания		
	А: Корупция чрез формално легитимни сделки	Б: Корупция чрез институционално абдикиране	В: Корупция чрез пряко властово въздействие / натиск
	големи, институционализирани и стратегически корупционни практики с развита корупционна инфраструктура	рутинни / адаптивни прояви, групово осъществявани, частично видими и с частична инфраструктура	единични, епизодични, често демонстративни / изнудващи действия с краткосрочна облага
Сфера на реализация (сектор)	Държавни предприятия и регулатори	Публична администрация	Съдебна система
Ниво на власт	Високо (стратегическо)	Високо / средно	Високо
Степен на формализираност на процедурите	Високо формализирана среда	Смесен режим	Слабо формализирана / дискреционна
Системност на корупционното поведение	Системна (институционализирана)	Повторяема / рутинна	Епизодична / инцидентна
Степен на интегрираност в организацията	Организационна норма / междуинституционална мрежа	Групова практика	Индивидуална девиация
Наличие на корупционна инфраструктура	Развита (покровителствени мрежи, канали за защита)	Частична (посредници, фиксатори)	Липсва
Ролева конфигурация	Мрежова	Двустранна (даващ–получаващ)	Йерархично наложена
Степен на доброволност	Взаимноизгодна	Адаптивна	Принудителна (изнудване)
Позиция на субекта	Инициатор	Медиатор / изпълнител	Пасивен бенефициент
Облага	Пряка материална	Пряка материална	Нематериална (власт, влияние, защита)
Времени хоризонт на ползата	Дългосрочна / инвестиционна	Средносрочна	Краткосрочна

Критерий	Типични съчетания		
	А: Корупция чрез формално легитимни сделки	Б: Корупция чрез институционално абдикиране	В: Корупция чрез пряко властово въздействие / натиск
	големи, институционализирани и стратегически корупционни практики с развита корупционна инфраструктура	рутинни / адаптивни прояви, групово осъществявани, частично видими и с частична инфраструктура	единични, епизодични, често демонстративни / изнудващи действия с краткосрочна облага
Функционална роля на корупцията	Инструмент за преразпределение на власт и ресурси	Ускорител на процеси / компенсатор на институционални дефицити	Контрол и подчинение
Отношение към социалния ред	Паразитна	Адаптивна	Трансформираща / дестабилизираща
Обществена видимост и толерантност	Латентна	Публично известна, но търпяна	Демонстративна / криминализирана

6.2. Илюстративни примери

Съдебната практика съдържа примери за всяко от типичните съчетания:

6.2.1. Корупция чрез формално легитимни действия, актове или сделки, които поотделно са правомерни, но в съвкупност обслужват целенасочено прехвърляне на публичен или корпоративен ресурс към частен интерес.

Илюстративен пример от първата група е случай на високоинституционална стратегическа корупция в частния сектор, насочена към дългосрочна или средносрочна пряка облага, която се извършва в условия на развита корупционна инфраструктура, прикрита е зад процедурни формално правомерни механизми и интегрирана в нормалното функциониране на организацията (търговско дружество), поради което и латентно видима.

Деецът (65 г.) бил изпълнителен директор на търговско дружество, чиято основна производствена дейност изисква внос на технически текстил. Той се осъществявал от двама доставчици - немско и турско дружество, с които били установени трайни търговски отношения. Чрез подставени лица, сред които и двамата му сина, деецът създал няколко търговски дружества, които през 2004 – 2006 г. сключили множество сделки с тези доставчици, след което препродавали суровината на управляваното от дееца дружество на завишени цени, като тя продължавала да се доставя директно на дружеството-краен получател от доставчиците. Така дружествата - посредници реализирали печалба без никакви разходи освен необходимите за оформянето на съответните сделки, а дружеството на подсъдимия се ощетявало с разликата в цената, без за него да е имало пречки да продължи да договаря директно с доставчиците. Така на дружество била причинена вреда в общ размер от близо 724 630 лв.

Пред съда деецът изложил защитна теза, отхвърлена като икономически неубедителна, че за да спаси дружеството си от фалит, възнамерявал да изтегли банков кредит, но за целта било нужно да декларира пред банката по-висок оборот, който постигал чрез включването на посредниците.¹⁶⁶

6.2.2. Следващият случай принадлежи към групата рутинни и/или адаптивни частично видими прояви

За да извърши действия по служба, в периода от 16.03.2018 г. до 17.04.2018 г. с посредничеството на помагач и улеснена от своята заместничка кметицата на район на столицата поискала от управител на строителна фирма 250 000 евро, които на 11-13.04.2018 г. намалила на 187 500 евро и от които на 17.04.2018 г. получила 70 000 евро като първа вноса. Дължимите по служба действия се изразявали в техническо обявяване на заповед на главния архитект, с която е одобрено изменение в строителен план, и срокът за изпълнението им бил тридневен. Те не могли да се извършат от друг административен орган. Те не били извършени в продължение на повече от 9 месеца, независимо от образуваните производства по административно и съдебно обжалване на бездействието – през това реме преписката стояла неразпределена или служителите, на които била разпределяна, били инструктирани да не работят по нея или да извършват несвързани с процедурата действия, или им била отнемана. Съдът установил, че бездействието било целенасочено, мащабно и повтарящо се, пораждащо преки вреди за строителният предприемач, когото подлагало на административен натиск. Изпълнението на уведомителното задължение било ясно поставено под условие той да плати подкуп и било изпълнено веднага след плащането.

По делото са обсъждани доказателства за аналогична стратегия на принуждаване към подкуп чрез многомесечно служебно бездействие по отношение на други лица, довело до масови оплаквания пред общинското ръководство (съставляващи 1/3 от всички постъпващи жалби). Още с встъпването си в длъжност, извършителката монополизирала разпределението на постъпващите преписки, като предизвиквала голямо забавяне на тези, които се отнасяли до инвестиционни строителни проекти. Съдът описал „създадена от нея практика да задържа преписки на строителни инвеститори, като не позволява тяхното процедиране“, включително изземвайки ги от кабинетите на ресорните служители без тяхно знание. По такава жалба ход на процедурата бил даден едва след изслушване на кметицата от Столичния общински съвет. Впоследствие на срещите с ръководството по такива въпроси кметицата изпращала заместничката си.

Особеност на обстановката е избирането на извършителката с голямо мнозинство след надигане на обществено недоволство срещу строителната политика на предходната кметска администрация. Правомощия на кмета на столицата и на главния архитект по контрол върху строителството били изрично делегирани на извършителката заради поетите в предизборната ѝ кампания ангажименти за спиране на презастрояването в района.¹⁶⁷

Случаят представя персонализирана корупция чрез деформация на позиционна дискреция на високо управленско ниво. Корупционното поведение се разгръща като **рутинна и адаптивна частично видима практика**, вградена в текущото функциониране на районната администрация и генерирала системни оплаквания. Централният

---

¹⁶⁶ Решение № 462/23.05.2013 по н.о.х.д. №1187/2012 г. на III н.о. на ВКС. Потвърдена въззивна Присъда №14 по в.н.о.х.д. №754/2011 г. на ОС – Пазарджик.

¹⁶⁷ Решение № 49/ 09.11.2022 г. по н.д. № 340/2021 г. на I н.о. на ВКС. Потвърдена относно квалификацията е въззивна Присъда № 6/06.07.2020 г. по в.н.о.х.д. № 314/2019 г. на АпСНС.

изпълнителски механизъм е продължително, целенасочено и координирано служебно бездействие, прикрито зад формално допустими случаи на забавяне и преразпределяне на преписки. В случая то е превърнато в устойчив инструмент за натиск с корупционна цел, който включва и инструктиране на подчинени и блокиране на процедурния ход. Корупционният резултат се постига не чрез открито нарушение на формата, а чрез манипулиране на темпа, последователността и достъпа до административни решения. Допълнително, делегираните правомощия и политическият контекст на мандата засилват възможността тази практика да функционира продължително време, без да нарушава формалните очертания на административната компетентност.

6.2.3. Третата група обхваща единични, епизодични, често демонстративни или изнудващи действия с краткосрочна облага. Корупцията се проявява като **пряко използване на служебна власт, зависимост или уязвимост**, за да бъде принуден или мотивиран друг субект да обслужи интерес на дееца. Деянията са конкретни и ситуационни, но не напълно спонтанни. Изпълнителският механизъм протича в рамките на формално уредени процедури чрез изкривяване на дискреция, а не чрез пълно и грубо нарушаване на правилата – функционират като деформиращ елемент на системата, а не като нейна алтернатива. Средата не включва устойчива корупционна инфраструктура, но механизмът използва налични институционални роли и зависимости. Насочеността е към краткосрочна частна полза, която може да има и непряк материален или нематериален характер (услуга, протекция, благоприятно третиране). Това са хипотези на корупция на длъжностното положение – отключвани с индивидуално влияние или натиску и без структурна подкрепа или системност – а не на системата. Те са не съвместими с установения ред и правила, но не ги подменят, а ги подкопават.

Такъв е следният пример от практиката:

През 2010 г. извършителката - прокурор в районна прокуратура - била командирована в друга прокуратура. Преди това прекратила досъдебно производство срещу обвиняем в измама (чл. 209 НК). След командироването съдът отменил постановлението, а преписката била преразпределена на младши прокурор, което извършителката узнала. Тя се свързала с колежката си и настояла делото да се прекрати, тъй като според нея ставало дума за граждански спор. След като се запознала с преписката, колежката ѝ приела, че е налице измама и възнамерява да внесе обвинителен акт. Извършителката ѝ казала, че „колелото се върти“ и е в нейн интерес да прекрати делото. То завършило с осъдителна присъда, а извършителката била осъдена по чл. 289 НК.

Отделно от това, след завръщане от командировка, извършителката била помолена от интимния си приятел да съдейства на колега, причинил пътено произшествие с пострадала възрастна жена. В деня на инцидента тя била дежурен прокурор и знаела за случая от разследващ полицай.

След като разбрала, че животът на пострадалата не е застрашен, но има увреждане на гръбначния стълб, тя разпоредила да не се извършва оглед и случаят да се „мине по КАТ“, т.е. само по административен ред. След жалба на пострадалата било образувано наказателно производство, завършило с осъждане на извършителката по чл. 288 НК.¹⁶⁸

7. Основни корупционни модели

В следващата таблица е представено систематизирано обобщение на основни корупционни модели, картографирани според най-разпространените нормативни наказателноправни режими за противодействие на корупцията.

Модел / схема	Описание	Участници	Функции и последици	Превенция
Същински корупционен модел				
Подкуп	Конкретна корупционна сделка между клиент и длъжностно лице, по силата на която клиентът предоставя имотна или оценима в пари облага срещу услуга, която длъжностното лице извършва в длъжностното си качество или в причинна връзка с него	Трето лице, заинтересовано да получи услугата, и конкретно длъжностно лице	Публичен ресурс се предоставя в полза на подкупващия независимо дали той е оправомощен да го получи Подмяна на правилата за предоставяне на ресурса	Ситуация на безконтролност Култура на безнаказаност
Административен рекет	Изискване на облага от длъжностно лице в условия на заплашване, че то ще злоупотреби с властта или положението си, за да навреди на изнудвания	Трето лице, заинтересовано да получи услуга, и конкретно длъжностно лице	Създаване на административни препятствия за достъп до ресурси и упражняване на права Експлоатация на зависимост	Слаба отчетност Тежки бюрократизирани процедури за достъп до блага, които разширяват прекомерно контрола на администрацията
Несъщински корупционен модел				
Непотизъм Фаворитизъм Хронизъм	Назначаване или предоставяне на ресурси на роднини, приятели или политически приближени.	Властови елити и техните приближени	Селективно разпределение на длъжности, договори или ресурси Премахване на конкуренция	Възможност за нови назначения Проекти с големи ресурси Силно овластяване на администрацията
Присвояване и измама	Отклоняване на целеви средства, поверени на длъжностното лице, в чужда полза	Длъжностно лице	Редукция на ресурса	

¹⁶⁸ Решение № 200/06.07.2023 г. по н.д. №200/2023 г. на I н.о. на ВКС. Проверявана е въззивна присъда на САС по в.н.о.х.д. № 830/2022 г.

Дял I, Глава четвърта: ВИДОВЕ КОРУПЦИЯ

Модел / схема	Описание	Участници	Функции и последици	Превенция
Същински корупционен модел				
Злоупотреба с обществени поръчки	Манипулиране на състезателни процедури за достъп до публично финансирано възлагане на стопанска дейност с цел получаване на средствата от предварително определен изпълнител поради близостта му с властта	Властови елити и техните приближени в стопанския сектор	Деформации на конкуренцията Загуба на публичен ресурс Влошаване на качеството на физическата обществена среда и стагнация на общественото развитие	Големи финансови потоци Недостиг на контрол
Злоупотреба с конфликт на интереси	Използване на служебна информация в частна полза за получаване на лична или групова облага / предимство	Длъжностни лица и външни партньори	Деформации на конкуренцията	Слаба защита на чувствителна информация
Политическа корупция (клиентелизъм)	Частни субекти финансират или контролират политически решения в собствена полза	Политически субекти, стопански субекти, длъжностни лица	Ерозия на политическите институции и органите, чиито състав и решения зависят от тези институции	Избори, приемане на бюджети, законодателни промени

ГЛАВА V.

РАЗГРАНИЧЕНИЕ НА КОРУПЦИЯТА ОТ СХОДНИ КРИМИНОЛОГИЧНИ ЯВЛЕНИЯ

1. Понятийна рамка (обзор)

Корупцията на длъжностните лица е многопластово социално, правно и институционално явление, което в криминологията се дефинира чрез **злоупотребата с поверена власт, доверие или институционално положение** за частно облагодетелстване от публичен ресурс. Понятието описва специфичен начин на функциониране на властта и вземане на решения относно публични ресурси в отклонение от нормативно установените цели и процедури в частна полза. Като социален механизъм тя трансформира функционирането на институциите и подкопава принципите на публичен интерес, равнопоставеност и правова държава.

Класическата дефиниция на Джоузеф Най, според която корупцията представлява отклонение на длъжностното лице от формално установените задължения на публичната роля в полза на частни интереси (лични, семейни или групови)¹⁶⁹, поставя акцент върху нарушаването на нормативно определени роли, на публичното доверие и на очаквания за безпристрастност, а не единствено върху противоправността на корупционното поведение.

Съвременните интердисциплинарни подходи надграждат това разбиране чрез включване на по-широк кръг от носители на власт – не само държавни служители, но и лица, упражняващи организационна, професионална или фактическа власт в публични, квазипублични и дори частни структури. От такава перспектива корупцията се превръща в явление, към което потенциално е уязвима всяка структура, в която има делегирани правомощия, дискреция и асиметрия на информация. Тези възгледи водят до тезата, че корупцията може да бъде институционално вградена, рутинна и социално нормализирана, без непременно да се възприема от участниците като изключение или отклонение¹⁷⁰. Тогава тя се институционализира в паралелни неформални регулаторни практики, които

---

¹⁶⁹ Nye, Joseph S. "Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis," *American Political Science Review* 61, no. 2 (1967): 419–427.

¹⁷⁰ Johnston, Michael. *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 22–35.

заместват или изкривяват официалните правила, особено в среди с висока степен на дискреция, слаба отчетност или хронични институционални дефицити¹⁷¹. Те могат да изпълняват различни функции – от осигуряване на достъп до ресурси и ускоряване на процеси, до преразпределение на власт и дисциплиниране на участници в рамките на конкретна вътрешноорганизационна или междуинституционална среда¹⁷².

Такива виждания позволяват корупцията да бъде интерпретирана като динамично явление, чиито проявления варират според степента на формализираност на процедурите, характера на институционалната среда, наличието на устойчиви корупционни мрежи и начина, по който тя се вписва или влиза в конфликт със съществуващия социален и правен ред¹⁷³. Тези подходи позволяват да се обхванат форми като рутинна, мрежова, адаптивна или трансформираща корупция, които не винаги се възприемат от участниците като открито противоправни, но имат дълбоко ерозиращо въздействие върху социалния и правния ред. Тази широка концептуална рамка обосновава необходимостта от използването на множество класификации и типологии на корупционните явления – подробно разгледани в раздела „Видове корупция“ – които да разкрият разнообразието от корупционни практики и да позволят анализ на корупцията като многоизмерно явление с различни изпълнителски механизми, социални функции и институционални ефекти.

В този широк теоретичен хоризонт корупцията се отличава от сходни явления (конфликт на интереси, клиентелизъм, лошо управление), с които може да споделя елементи на системно изместване на публичния интерес чрез повтарящи се поведенчески модели и използване на власт или влияние за лични или групови цели, като се рушат институционални механизми за въздържане. Основната разлика е в това, че корупционните механизми **използват властта за извличане на неправомерна облага.**

---

¹⁷¹ **Della Porta, Donatella & Vannucci, Alberto.** *Corrupt Exchanges: Actors, Resources, and Mechanisms of Political Corruption* (New York: Aldine de Gruyter, 1999), 3–18.

¹⁷² **Rose-Ackerman, Susan.** *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform, 2nd ed.* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 8–15.

¹⁷³ **Rothstein, Bo, & Teorell, Jan.** “What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions,” *Governance* 21, no. 2 (2008): 165–190.

2. Разграничение от явления, които корупцията поглъща

2.1. Конфликт на интереси

Конфликтът на интереси представлява положение, при което длъжностно лице обективно има личен интерес, който може да повлияе на служебните му решения и резултати от служебната дейност, като внесе в тях предубеденост или съмнение относно критерии и съображения¹⁷⁴. Ключовият признак е потенциалният сблъсък между обществената роля и личния интерес. Служебното поведение може да остане в рамките на законовите или организационните норми.

В академичната литература това явление се разглежда като **корупционен риск, предпоставка или ранен индикатор за потенциални корупционни практики, но не и като проява на корупция сама по себе си**¹⁷⁵. Макар двете явления да могат да се припокриват емпирично на равнището на фактическо проявление на изпълнителски механизми, те са концептуално различни. Конфликтът на интереси може да се прояви дори при пълно отсъствие на материална или нематериална изгода. Той е обективно състояние на конкуриращи се частни и служебни интереси, които могат да повлияят върху безпристрастното изпълнение на службата¹⁷⁶, но не предполага действие в морално или правно отклонение от установения служебен стандарт.

Когато такова отклонение възникне и то има признаците на корупционно поведение, явлението е корупция, а не конфликт на интереси. В този смисъл режимите за превенция на конфликт на интереси имат превантивна функция спрямо корупцията, но не са предназначени, нито годни да се борят с нея¹⁷⁷.

2.2. Злоупотреба с власт

Злоупотребата с власт се характеризира с неправомерно, вкл. произволно или дискриминационно упражняване на властови правомощия, което може да нарушава права

---

¹⁷⁴ Nye, Joseph S. "Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis." *American Political Science Review* 61, no. 2 (1967): 419–427.

¹⁷⁵ Thompson, Dennis F. "Understanding Financial Conflicts of Interest." *New England Journal of Medicine* 362 (2010): 1066–1070; Heidenheimer, Arnold J., Michael Johnston, & Victor T. Levine, eds. *Political Corruption: Concepts and Contexts*. 3rd ed. New Brunswick: Transaction Publishers, 2013.

¹⁷⁶ Thompson, Dennis F. "Ethics in Congress: From Individual to Institutional Corruption." *Brookings Institution*, 1995, 28–31.

¹⁷⁷ OECD. *Managing Conflict of Interest in the Public Sector*. Paris: OECD Publishing, 2003.

и да създава институционални дефицити, но не включва непременно мотивираща облага за извършителя¹⁷⁸. В практиката тя може да се прояви в административни решения, които ощетяват определени групи, но не носят финансова или нематериална полза за длъжностното лице или свързани с него лица. Поради това злоупотребата е по-общо явление и обхваща широк кръг прояви, при които властта се упражнява извън или против целите, за които е предоставена, поради разнообразие от идеологически, политически, репресивни, дисциплинарни, дискриминационни или институционални съображения¹⁷⁹.

Корупцията, следователно, е вид злоупотреба с власт, при който отклонението е функционално свързано с набавяне на облага¹⁸⁰. Когато властта се използва произволно, но без трансфер или очакване за облага, е налице некорупционна злоупотреба с власт.

2.3. Административен произвол

Явленията на лошо управление (административен произвол) се характеризират с вземане на решения без ясни критерии, в противоречие с принципите на предвидимост, равнопоставеност и правна сигурност¹⁸¹. Тя може да бъде резултат от некомпетентност, неподходящи лидерски стилове, институционален дефицит или прекомерна дискреция.

Корупцията се различава от тези явления инструментализацията на произволното решение за конкретна облага или поддържане на неформални зависимости с такава насоченост. Докато административният произвол подкопава доверието в управлението поради непоследователност, корупцията го подкопава чрез предвидима селективност и дискриминативност – благоприятстване на участници срещу заплащане или лоялност¹⁸².

2.4. Клиентелизъм

Клиентелизмът представлява устойчива система на обмен между патрони и клиенти, при която ресурси (работни места, услуги) и привилегии (защита) се разпределят към определени индивиди или групи срещу политическа или изборна подкрепа или

---

¹⁷⁸ **Persson, Anna, Bo Rothstein, & Jan Teorell.** “Why Anticorruption Reforms Fail—Systemic Corruption as a Collective Action Problem.” *Governance* 26, no. 3 (2013): 449–471.

¹⁷⁹ **Markovits, Inga.** “Abusive State Power.” *University of Chicago Law Review* 51, no. 4 (1984): 991–1011.

¹⁸⁰ **Rose-Ackerman, Susan, & Palifka, Bonnie J.** Ibid.

¹⁸¹ **Galligan, Denis J.** *Due Process and Fair Procedures*. Oxford: Oxford University Press, 1996, 55–63.

¹⁸² **Rothstein, Bo, Teorell, Jan.** “What Is Quality of Government?” *Governance* 21, no. 2 (2008): 165–190.

социална лоялност¹⁸³. Той се различава от корупцията по своята социална и институционална динамика. Клиентелистките отношения не винаги са противоправни и често функционират като социално признат механизъм, който може да бъде дори институционализиран и легитимен в определени контексти. Такива са хипотези, в които управляващата политическа сила предпочита да назначава на сменяеми длъжности (съветници, секретари и пр.) свои членове, симпатизанти или други лица, които са политически лоялни към нея¹⁸⁴. Оттук, клиентелизмът засяга преди всичко политическата представителност и демократичната конкуренция, докато корупцията засяга непосредствено функционирането на институциите и върховенството на правото.

Корупцията облагодетелства неправомерно конкретно лице или малка група хора на основата на частен интерес. Тя може да бъде вплетена във функционирането на клиентелистки мрежи и деецът да търси да я прикрие зад такива отношения. Тогава акцентът при разграничението не пада върху разпределението на ресурси, а върху насочеността на облагата да даде нелегитимно и неоправдано предимство на частен интерес пред публичен.

В допълнение, клиентелизмът предполага дългосрочни, йерархично структурирани отношения на лоялност, докато корупцията може да бъде епизодична, транзакционна и анонимна¹⁸⁵.

2.5. Лобизъм с финансов ефект

Разграничението е особено деликатно, тъй като и двете практики предполагат въздействие върху процеса на вземане на публични решения, което може да доведе до значими икономически последици за конкретни частни субекти. Това налага висока аналитична прецизност при оценката на финансово мотивираното влияние върху публични политики.

---

¹⁸³ **Kitschelt, Herbert, & Wilkinson, Steven I.** *Patrons, Clients and Policies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007; **Stokes, Susan C.** *Political Clientelism*. In *Oxford Handbook of Comparative Politics*, edited by Carles Boix and Susan C. Stokes, 2005.

¹⁸⁴ Такива примери в **Putnam, Robert D.** *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1993.

¹⁸⁵ **Piattoni, Simona.** *Clientelism, Interests, and Democratic Representation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Когато за лобистки дейности няма установени официални правила, тези дейности са корупция и тяхното извършване не е явно. От определена гледна точка, следователно, лобизмът е форма на узаконена корупция, поради което той често се възприема като морално уязвим независимо от възможната си формална правомерност.

Когато лобизмът е официално регулиран, ключовият разграничителен критерий не е наличието на финансов резултат, а законността на процеса и прозрачността на облагата¹⁸⁶, т.е. механизмът, чрез който финансовият резултат се постига. Лобизмът с финансов ефект представлява инструмент за влияние върху нормативни решения, чиято легитимност се гарантира чрез отчетност и процедурна регулация, ако за него е налице официална регулативна основа. Тогава той се характеризира с публично допустима форма на влияние, упражнявана чрез аргументация, експертна информация, участие в консултативни процедури или други институционализирани канали за взаимодействие между частни интереси и публична власт¹⁸⁷. Трансферът на ресурси (включително дарения, финансиране на кампании или експертни услуги) не е насочен към конкретно служебно действие в нарушение на задълженията на длъжностното лице, а към оформяне на общата рамка на публичната политика, при което формалното решение остава резултат от нормативно установена процедура.

Корупцията, обратно, предполага персонализирано и неформално въздействие, при което частната облага е функционално свързана с конкретно решение, действие или бездействие на носител на власт, осъществено в отклонение от служебните му задължения или от принципите на безпристрастност и равнопоставеност¹⁸⁸. Дори когато корупционното въздействие води до промяна в нормативна уредба или до решение с общо действие, отличителното за корупцията е скритият, неотчетен характер на обмена, както и наличието на конкретен бенефициер, чиито интереси са обслужени извън или против правилата на легитимния процес¹⁸⁹.

---

¹⁸⁶ **Drutman, Lee.** *The Business of American Democracy: How Companies Influence Politics and What We Can Do About It.* Oxford: Oxford University Press, 2015.

¹⁸⁷ **Baumgartner, Frank R., & Leech, Beth L.** *Basic Interests: The Importance of Groups in Politics and in Political Science.* Princeton: Princeton University Press, 1998, 5–9.

¹⁸⁸ **Nye, Joseph S.** Corruption and Political Development, *Ibid.*

¹⁸⁹ **Della Porta, Donatella, & Vannucci, Alberto.** Corrupt Exchanges, *Ibid.*

Особено проблематични са граничните случаи, в които лобистката дейност е формално допустима, но е де факто монополизирана от тесен кръг участници чрез неформални контакти, „въртящи се врати“ („revolving doors“) или асиметричен достъп до вземащите решения¹⁹⁰. В тези случаи разграничението между лобизъм и корупция не се прави въз основа на самия финансов ефект, а на това дали въздействието е общодостъпно и процедурно равно, или представлява скрито отклонение, осигуряващо частно преимущество.

Следователно, докато лобизмът с финансов ефект може да бъде политически и морално спорен или недостатъчно нормативно регулиран, той преминава в корупция едва когато влиянието се упражнява чрез неформални, персонализирани и нерегламентирани механизми, които подменят институционалната логика на публичното решение.

3. Организирана престъпност

Корупцията и организираната престъпност са качествено различни явления, които не се намират в причинно следствена връзка или отношения на общо към частно, но често са съчетани в проявленията си и тогава взаимно се улесняват, усилват и стабилизират. И двете са насочени към материално облагодетелстване в широк смисъл, като и двете могат да атакуват публични ресурси и да увредят институционалните структури и механизми за достъпа до тях и разпределението им, като предпочитаните методи са конспиративни.

Разликите между двете явления са структурни и функционални.

3.1. Общи структурни различия между двете явления

Организираната престъпност разполага със собствена трайна структура – престъпното сдружение – чрез която си набавя облаги чрез извършване на престъпления от всякакъв вид¹⁹¹. Механизмът на облагодетелстване е изцяло криминален, мотивацията е

---

¹⁹⁰ **OECD**. *Lobbyists, Governments and Public Trust, Volume 1: Increasing Transparency through Legislation*. Paris: OECD Publishing, 2009.

¹⁹¹ **Paoli, Letizia**. *Mafia Brotherhoods*. Oxford: Oxford University Press, 2003, **Пушкарлова, Ива**. Форми на организирана престъпност по НК на Република България, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011; **Пушкарлова, Ива**. Видове престъпни сдружения и критерии за тяхното разграничение в съдебната практика. *Общество и право*, 2018, № 9 (с. 3-16) и № 10 (с. 11-27); **Пушкарлова, Ива**. Образоване, участие и ръководене на престъпно сдружение: проблеми на правната квалификация в съдебната практика. *Общество и право*, № 10, 2019, с. 19-43; **Petrunov, Georgi**. *Dangerous Liaisons: Corruption and Money Laundering in Contemporary Society*, Limen 2020.

користна в широк смисъл и напълно лишена от стратегии за неутрализация на контрамотиви. Участниците в престъпното сдружение са организационно обвързани и лоялни към него, престъпната им дейност целенасочено обслужва постигането на неговите колективни цели, като облагодетелстването престава да бъде просто лична цел за отделния деец.

Обратно, корупцията се нуждае от структура, която да използва за облагодетелстване и която сама по себе си е законно установена и законно функционираща, а достъпът до и използването на служебно положение е необходимо условие за корупционната дейност. Изпълнителският механизъм е прикрит, паралелен, вграден или по друг начин дефиниран от служебната функция, която той частично уврежда. Деецът винаги се ръководи от цели за някакво лично облагодетелстване.

Практически значимото разграничение е между навлизането на организирана престъпност в законна структура (мафиотизация) и появата на структурна и институционализирана корупция в тази структура. Тази форма на корупция се характеризира с интегрирани мрежи и инфраструктури, които поддържат неправомерно облагодетелстване и разрушават механизми за контрол и интегрират корупционните практики в нормалното функциониране на организацията¹⁹². Тази структурна корупция разрушава механизми за контрол и отчетност, превръщайки се в самоподдържащ се модел на неправомерно облагодетелстване. Основните признаци включват: системност, устойчивост във времето, множественост и разнообразие на облагите и механизмите за облагодетелстване, институционална толерантност и наличие на демонстративни действия за легитимиране на поведението¹⁹³.

В този смисъл различни видове структурна корупция могат да служат като инфраструктура за организираната престъпност и като методи на мафиотизацията. От своя страна мафиотизацията създава високо рисков контекст за възникване, разрастване и повторемост на самостоятелни корупционни практики и комплексна комбинация от

---

¹⁹² **Gans-Morse, Jordan.** “Authoritarianism, Corruption, and the Provision of Public Goods: Lessons from the Literature.” *World Politics* 64, no. 4 (2012): 582–622.; **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

¹⁹³ **Gans-Morse, Jordan.** “Authoritarianism, Corruption, and the Provision of Public Goods: Lessons from the Literature.” *World Politics* 64, no. 4 (2012): 582–622.; **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

различни видове корупция поради вредите, които организираната престъпност нанася на институционалния имунитет. Организираната престъпност и корупционните явления обаче запазват своята аналитична автономия като форма на отклонено упражняване на власт в рамките на легални институции¹⁹⁴.

3.2. Функционални разграничения между корупционно заразяване и мафиотизация

Като процеси корупцията и мафиотизацията представляват различни режими на подмяна на публичното предназначение на институциите, които се отличават по степента на институционално овладяване, по характера на лоялността на служителите и по начина, по който се вземат и изпълняват решенията.

Корупцията като процес предполага частично и фрагментарно отклоняване на институционалното функциониране в полза на частни интереси. Корумпираният служител нарушава служебните си задължения в конкретни ситуации, мотивиран от облага, но институционалната му идентичност остава формално непрекъсната. Дори когато действа неправомерно, той продължава да функционира в рамките на институционалната логика, организационна култура и предназначение: изпълнява част от задачите си, прилага процедури, подчинява се на йерархията и може, макар и непоследователно, да произвежда публична ползност. В този смисъл корупцията паразитира върху институцията, но не я замества. Институционалният имунитет е отслабен, но не е унищожен.

Мафиотизацията представлява принципно различен процес. Тя не се изчерпва с неправомерно облагодетелстване, а включва пълна подмяна на институционалната лоялност. Мафиотизираният служител не действа едновременно като държавен агент и като корумпиран индивид, а като функционален елемент на външна престъпна структура. Институцията престава да обслужва целите, за които е създадена, и започва да изпълнява решения, формулирани извън нея, но облечени във формата на институционални актове. В този режим публичната власт не е изкривена, а присвоена.

Симптомите на мафиотизацията могат външно да наподобяват тези на корупция, дерегулация, токсично лидерство или управленска некомпетентност.

---

¹⁹⁴ della Porta, Donatella, and Vannucci, Alberto. *Corrupt Exchanges*. New York: Aldine de Gruyter, 1999.

Разграничаването им изисква анализ не само на отделни актове, а на динамиката на кадровите процеси, честотата и характера на вътрешните репресии, степента на институционална парализа и устойчивостта на неформалните властови мрежи. Мафиотизацията не се разпознава по един признак, а по кумулативния ефект от множество процеси, които водят до подмяна на институционалната идентичност.

За обобщено представяне на това разграничение могат да се ползват редица водещи теоретични направления в криминологичното обяснение на корупцията.

Според едното корупцията е последица от дефекти в стимулите и контрола в публичния сектор¹⁹⁵. Към това виждане настоящият анализ добавя, че при мафиотизация стимулният модел вече не е достатъчен: институцията не е просто корупционно заразена, а превзета.

Мафиотизацията най-близо съответства на комбинация между „елитни картели“ и „олигархии и кланове“ в парадигмата на „синдромите на корупция“¹⁹⁶ на Джонстън, но надхвърля и двете, като включва пряко структурно участие на организирана престъпност като автономен властови актьор.

Спрямо теорията на Аджемоглу и Робинсън мафиотизираната институция представлява крайна форма на екстрактивна институция, при която политическата власт системно се използва за извличане на ресурси, а не за производство на публични блага¹⁹⁷. Разликата е, че при мафиотизацията екстракцията на ресурси не е само материална, а и институционална.

В допълнение, мафиотизацията е процес на сливане на властв общ механизъм, който обединява преразпределение на ресурси, улесняващи изменения в нормативната регулация, съдействие на изпълнителни органи в изпълнителските механизми и протекция или бездействие на контролни и съдебни органи.

Така **мафиотизацията може да се определи като един от възможните оперативни механизми на „завладяване на държавата“** (*state capture*), описан като най-

---

¹⁹⁵ **Rose-Ackerman, Susan.** *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform.* Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

¹⁹⁶ **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy.* Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

¹⁹⁷ **Acemoglu, Daron, Robinson, James A.** *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty.* New York: Crown Business, 2012

висшата форма на структурно навлизане на престъпни сдружения в конституционните институции на държавата с едновременно овладяване на нормотворчество, правоприлагане и правосъдие.¹⁹⁸

3.3. Етапи на мафиотизацията

Процесът на мафиотизация е **постъпателен и структурно организиран** и може условно да се раздели на следните етапи:

Първият етап започва с **дублиране на институционалната структура** от страна на престъпното сдружение чрез инфилтрация на ключови позиции – изборни или назначаеми – с лица, които формално отговарят на изискванията за длъжността.

Следва **етап на масово корумпиране на заварения състав** чрез примамване на служители, които не са част от сдружението, с облаги с цел неутрализиране на институционалната им съпротива, както и на техния неутралитет. Едновременно се разгръщат дългосрочни стратегически форми и механизми на корумпиране, при които възникват институционализирани корупционни мрежи и развити корупционни инфраструктури. Успоредно с това протичат процеси на взаимна адаптация на тези нови механизми към съществуващата регулаторна рамка, чието следване започва да се руши в частите, които не позволяват обслужване на частния интерес.

Когато купуването на лоялност и обвързването в зависимости от втория етап се насити – тъй като се сблъсква с професионалната устойчивост на служители или сдружението не желае да споделя ресурси с толкова много хора – процесът преминава в открита или прикрита форма на **селективен и стратегически насочен институционален терор** (трети етап). Репресиите се прицелват избирателно и основно към носителите на професионални ценности и символен авторитет в институцията, чието професионалното поведение обективира институционалния интегритет.

Методите включват системен административен тормоз, компроматни кампании, дисциплинарни производства, формално легитимирани отстранявания и изолиране на

---

¹⁹⁸ **Hellman, Joel S., Jones, Geraint, Kaufmann, Daniel.** “Seize the State, Seize the Day.” World Bank Policy Research Working Paper 2444, 2000; **Kaufmann, Daniel, Vicente, Pedro.** “Legal Corruption.” *Economics & Politics* 23, no. 2 (2011): 195–219.

служителя чрез разрушаване на професионалните мрежи, включително аналогичен вид инфилтриране на неформални мрежи и професионални сдружения.

Характерно за този етап е съчетанието между демонстративност и процедурна прикритост: сигналите са достатъчно ясни за вътрешната среда, но трудно еднозначно доказуеми за външни контролни субекти и наблюдатели. По този начин се постига блокиране на институционалния имунитет без необходимост от открито или прекомерно нарушение на правния ред.

Този етап е критичен за ефективността на мафиотизацията, която е най-силно заплашена от имунен отговор на институцията тъкмо в него поради „свалянето на маските“ и преминаване към твърдите методи на насилие, характерни за организираната престъпност и нетипични за корупционните явления.

Резултатът от този етап е състояние на **институционално замръзване**, при което способността на институцията да функционира законно, предсказуемо и последователно е значително увредена. Служителите губят доверие помежду си, прекратяват служебната си инициативност и започват да търсят **индивидуални защитни стратегии чрез неформални зависимости от оформилия се неформален доминиращ властови център**. Формалните правила и йерархии се подменят от паралелна „кръвоносна система“ на лични връзки, страх и лоялност. На този последен етап корупцията вече не е отклонение, а нормализирана среда – тя се превръща в естествен механизъм за оцеляване, а не в морален избор.

Особено разрушителна е мафиотизацията на органи с репресивни, контролни и правосъдни функции, каквито са прокуратурата, разследващите служби, полицията, съдът. Сред тях институциите, чрез които се осъществява държавната функция по наказателно разследване и преследване, са особено уязвими, тъй като организираната престъпност ги възприема като пряка заплаха.

Поради относително стабилния си персонален състав и по-значими властови правомощия, прокуратурата е специфично уязвима. Мафиотизацията ѝ се отличава от стратегиите за корумпирането ѝ по амбицията за цялостно подчиняване. Процесът цели да елиминира самата възможност за наказателно преследване, а не просто да контролира риска чрез осигуряване на ситуативна благосклонност в отделни случаи. За разлика от корумпираната, мафиотизираната прокуратура не е неефективна; тя функционира избирателно, като запазва оперативна активност и висока ефективност единствено при изпълнение на поръчки, но е функционално регресивна, когато поръчка няма. Така структурата престава да бъде елемент на държавна институция и се превръща в звено на престъпна организация. Това е хипотеза, в която държавата е *лишена* от прокурорски органи, което е несъвместимо с каквато и да е форма на демократично управление.

Такъв пример е емпирично наблюдаван в **Румъния** в края на 90-те години. Множество изследвания и официални доклади регистрират драстична и закономерно повтаряща се асиметрия в активността на прокуратурата по различни категории дела. Безрезултатността на производствата срещу конкретни лица и сдружения заради претоварване на прокурорите, специфични правни и процедурни пропуски и институционални слабости е аналитично защитено като емпиричен маркер за избирателност и структурни деформации на наказателното правоприлагане, относими към мафиотизация¹⁹⁹.

Друг емпиричен пример за институционална деформация в резултат на навлизане на организирана престъпност дава **Южна Африка**, където специализираната прокуратура Дирекция за особени разследвания е създадена през 2001 г. с широки правомощия за разследване и преследване на организирана престъпност и корупция, но през 2009 г. е разпусната и реорганизирана под пряк политически контрол с отслабване на независимостта и капацитета ѝ и инструментализирана за избирателно преследване и засилена имунитетна протекция за влиятелни лица²⁰⁰.

След определена степен на институционална интеграция корупцията се самовъзпроизвежда и започва да използва формалните контролни механизми срещу професионалните си противници²⁰¹. **При мафиотизацията протича същият процес, но при него има праг на необратимост, след който класическите антикорупционни инструменти стават не просто неефективни, а контрапродуктивни**²⁰². Те започват да се използват избирателно за защита на престъпното сдружение, като обслужват целите на вътрешни чистки, укрепват формално недосегаемостта и формалния кариерен възход на участниците, тяхното трайно усядане на стратегически контролни и управленски

---

¹⁹⁹ **Stan, Lavinia, Turcescu, Lucian.** *Romania since 1989: Politics, Economics, and Society.* Lanham: Lexington Books, 2005; **Gallagher, Tom.** *Modern Romania: The End of Communism, the Failure of Democratic Reform, and the Theft of a Nation.* New York: NYU Press, 2005; **World Bank.** *Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate.* Washington, DC: World Bank, 2000 (Romania chapter); **OCCRP.** *Romania: Prosecutors Overwhelmed.* Organized Crime and Corruption Reporting Project, 2025. <https://www.occrp.org/en/project/battered-justice/romania-prosecutors-overwhelmed>.

²⁰⁰ **Lodge, Tom.** *Politics in South Africa: From Mandela to Mbeki.* Bloomington: Indiana University Press, 2002; **Von Holdt, Karl.** *The Political Economy of Corruption in South Africa.* Johannesburg: SWOP, 2010; **South African History Online.** “Scorpions (South Africa).” Wikipedia, last modified 2025; **South African History Online.** *Glenister v President (2011).* Wikipedia, last modified 2025; **Corruption Watch South Africa.** “Scorpions’ downfall due to political interference.” Corruption Watch, October 10, 2018.

²⁰¹ **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption,* Ibid.

²⁰² **Persson, Anna, Rothstein, Bo, Teorell, Jan.** “Why Anticorruption Reforms Fail—Systemic Corruption as a Collective Action Problem.” *Governance* 26, no. 3 (2013): 449–471; **Mungiu-Pippidi, Alina.** *The Quest for Good Governance.* Cambridge: Cambridge University Press, 2015. Виж и **North, Douglass C., Wallis, John Joseph, Weingast, Barry R.** *Violence and Social Orders.* Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Изследването въвежда теоретичната основа за наличието на устойчиви ограничени порядки, при които корупционни елити блокират реформи, използват институциите за взаимна защита и правят оздравяващата промяна структурно скъпа и рискована.

длъжности („окопаване“²⁰³). Когато институционалният имунитет е разрушен – като минимум това включва овладяване на контролните механизми от антиинституционален агент, прилагащ санкционните процедури изборително и своеволно – **антикорупционният контрол засилва корупционното заразяване и съдейства за срастването на престъпната и институционалната структура**²⁰⁴. Времето е от критично значение за този процес – колкото по-дълго сдружението взаимодейства с институцията, толкова по-трайно е вграждането му в нея. На този етап мафиотизацията като процес е завършила и **институцията вече функционира като звено на престъпна организация, а не като част от държавата.**

Този праг е емпирично наблюдаван в класически случаи на мафиотска инфилтрация в местната власт в южните райони на Италия през 80-те и 90-те години на XX век, където дисциплинарните и контролни механизми започват да функционират обратно на предназначението си. Вместо да ограничават неправомерното поведение, те се използват прицелно за дисциплинарно отстраняване на служители, отказващи съдействие, и за ускорен кариерен напредък на лоялни лица. Мафията не заобикаля институциите, а ги използва: режисирани проверки, разследвания и кадрови производства се превръщат в инструменти за вътрешни чистки, а заемането на контролни длъжности от свързани лица води до трайно „усядане“ на престъпното влияние.

Италианската държава реагира не с допълнителни антикорупционни мерки, а с временно разпускане на общински съвети и администрация, тъй като стандартните инструменти са компрометирани²⁰⁵.

Като следствие от горното корупционно засегнати системи по правило могат да бъдат реформирани чрез обновяване на механизмите за контрол, прозрачност и институционално прочистване. При тях прагът, след който увреждането става необратимо, настъпва рядко и силно отложено във времето и в практиката се наблюдава най-вече при еволюция на корупцията в по-тежко явление (организирана престъпност) или наличие на съпричиняващи некорупционни фактори.

---

²⁰³ **Hellman, Joel S., Jones, Geraint, Kaufmann, Daniel.** *Seize the State, Seize the Day.* Ibid; **Varese, Federico.** *Mafias on the Move,* Ibid.

²⁰⁴ **Rose-Ackerman, Susan.** *Corruption and Government,* Ibid.

²⁰⁵ **Varese, Federico.** *Mafias on the Move,* Ibid; **Paoli, Letizia.** *Mafia Brotherhoods.* Oxford: Oxford University Press, 2003.

3.4. Формални индикатори за разграничаване между корупция и мафиотизация

Корупцията и мафиотизацията не са различни степени на едно и също явление. Корупцията е девиация в рамките на институцията; мафиотизацията е нейното функционално превземане. Справянето с първата допуска реформа и възстановяване чрез контрол и санкции. Отговорът при втората изисква структурно прочистване (лустрация) и възстановяване на институционалния състав и ценностна основа. Именно затова разграничението между двете е ключово не само аналитично, но и стратегически.

То може да бъде формализирано чрез набор от индикатори, които отразяват промени в режима на функциониране на институцията. Докато корупцията се проявява като девиантно поведение в рамките на съществуващата институционална логика, мафиотизацията представлява цялостна подмяна на тази логика.

Първият индикатор е източникът на лоялност. При корупция принципната лоялност на служителя остава формално към държавата или институцията, като корупционното поведение е вторично и ситуационно. Дори и трайно корумпираният служител действа независимо, когато не се намира под корупционен натиск. При мафиотизация лоялността се пренасочва изцяло към външен за институцията, неформален властови център, а институцията функционира като инструмент за изпълнение на негови решения²⁰⁶. Това е така, тъй като деецът е участник в сдружението, а не държавен служител в съдържателен смисъл. Неговата роля в сдружението е да предприема действия в изпълнение на решения на сдружението, като си служи с правомощията на длъжността, която заема. Оттук, този извършител не действа на основата на корупционна мотивация и не се нуждае от характерните за нея стратегии за оправдаване на поведението си.

---

²⁰⁶ Такъв механизъм е очертан в рамките на теорията на социалните порядки, която изяснява как институции, основани на правов ред и конкуренция, ограничават насилието и създават механизми срещу екстрактивни практики като структурна корупция и мафиотизация, които са улеснени в институции с „отворени“ социални порядки, при които насилието и ресурсите се контролират чрез неформални коалиции. **North, Douglass C., Wallis, John Joseph, Weingast, Barry R.** *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Виж обзор на труда в **Bates, Robert H.** “A Review of Douglass C. North, John Joseph Wallis, and Barry R. Weingast’s *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*.” *Journal of Economic Literature* 48, no. 3 (2010): 752–56.

Вторият индикатор е характерът на вземане на решения. Корупционните решенията остават повече или по-малко институционално мотивирани, но изкривени от частни стимули. При вземането и изпълнението им е налице някаква, макар и външна и привидна съгласуваност с правомощията, процедурите и целите на институцията, като се търси да бъдат прикрити зад присъщи за нея функции и практики. Дейността е характерна с вградени техники за неутрализация.

При мафиотизацията решенията се вземат извън институцията. Ако изобщо се легитимират, това става постфактум чрез формални процедури, създадени специално за целта и често действащи с обратна сила. В редица случаи решенията са в грубо открито нарушение на императивни правила, които извършителят просто пренебрегва, без да ангажира оправдателни стратегии. Това е ключов белег на системното подчиняване на държавни функции на частни интереси като признак на завладяването на държавата²⁰⁷.

Третият индикатор е отношението към професионалните ценности на институцията и към техните носители. Корупцията може да съществува паралелно с професионални стандарти, докато мафиотизацията е несъвместима с тях и изисква тяхното унищожаване или подмяна. Систематичните чистки, маргинализацията на професионално автономни фигури и целенасочената им подмяна с лоялни, дори и некомпетентни кадри са класически индикатор за институционално завладяване.²⁰⁸

Четвъртият индикатор е режимът на страх и несигурност. При корупция страхът е свързан най-вече с разкриване и санкции; при мафиотизация той е инструмент за управление. Институционалното „замръзване“, сривът на вътрешното доверие между служителите и замяната на формалните йерархии с лични зависимости са емпирично описани в литературата, макар и с друга терминология, като характерни за напредналите фази на организирана престъпна инфилтрация²⁰⁹.

---

²⁰⁷ **Hellman, Joel S., Jones, Geraint, Kaufmann, Daniel.** *Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption and Influence in Transition Economies.* World Bank Policy Research Working Paper No. 2312, Washington, DC: World Bank, April 2000.

²⁰⁸ **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

²⁰⁹ **Varese, Federico.** *Mafias on the Move: How Organized Crime Conquers New Territories.* Princeton: Princeton University Press, 2011. Емпирично и теоретично изследване на механизми на разширяване на организираната престъпност, включително институционална инфилтрация и овладяване на законни структури.

Петият индикатор е по-скоро допълващ и свързан с **ефективността на механизмите за вътрешен институционален отпор (имунна реакция)**. При корупция институционалната самокорекция е теоретично възможна, тъй като системите са частично запазени; при мафиотизация те са системно блокирани, тъй като процесът целенасочено ги атакува.

4. Тероризъм

Корупцията и тероризмът са явления с различна целева ориентация. Дори когато е демонстративна, публична и принудителна, корупцията остава процесно и стратегически целенасочена към **частно облагодетелстване чрез злоупотреба с институционална власт** и за сметка на публичен ресурс. Тероризмът, дори когато ползва формално законосъобразни тактики за терористично овладяване на институции (например чрез избори като елемент от по-широка стратегия за инфилтриране на изборни институции) или инструментализира институции за терористични действия срещу население, отделни лица или други институционални структури (характерно за държавния тероризъм), той е насочен към **политическа промяна чрез насилие**²¹⁰. Това фундаментално различие предопределя и всички останали, независимо от вида корупция и вида тероризъм.

Първо, като явление, **корупцията е вътрешноинституционално явление**, което се развива в служебната среда, към която деецът принадлежи. Тероризмът е **външна атака** срещу тази среда. По правило деецът не е част от нея, а евентуалното заемане на длъжност в нея е преходен елемент от приготвянето на терористичния акт. Терористичните групи са автономни, с външна спрямо институциите структура и функционални механизми²¹¹.

Второ, корупцията използва **прикрити и формално легитимирани механизми** за влияние върху властнически решения, докато тероризмът използва **открито насилие**, за да предизвика промяната, която цели. И двете явления могат да причинят институционална парализа или други дългосрочни вреди, но по различен начин: корупцията чрез вътрешно

---

²¹⁰ Пушкарова, Ива. Тероризмът. Криминологична характеристика и наказателноправен режим. София: Сиела, 2026 г. Crenshaw, Martha. *Explaining Terrorism: Causes, Processes, and Consequences*. New York: Routledge, 2011; Hoffman, Bruce. *Inside Terrorism*. 2nd ed. New York: Columbia University Press, 2006.

²¹¹ Neumann, Peter R. *Radicalized: New Jihadists and the Threat to the West*. London: I.B. Tauris, 2013

разлагане на интегритет и регулаторни механизми, а тероризмът чрез принуда и разрушения като пряк и самостоятелен инструмент²¹².

Трето, целената с **корупцията облага възниква за силно ограничен кръг частни субекти**. Търсената от терористичния акт **политическа промяна настъпва за широк или неограничен кръг субекти**.

Четвърто, по правило корупцията **подкопава институционалния ред и постепенно видоизменя функционалните характеристики на институцията, без да я унищожава**. Тя по правило позволява частична функционалност. Корупционните мрежи, дори когато възникват автономно и извънинституционално като престъпни сдружения, обикновено взаимодействат с институцията чрез мафиотизация или структурна корупция и се интегрират в законно функциониращи институции, използвайки вградени механизми на власт и контрол и без да променят целенасочеността си към облагодетелстване²¹³.

Обратно, **тероризмът е насочен към разрушаване или съществено разстройване на институционални структури**, независимо дали това е част от стратегическата терористична цел или представлява тяхна инструментализация за бъдещо постигане на тази цел. И в двата случая терористичният контакт с институцията е директен, относително внезапен и насочен към бърза радикална промяна.

Ключовият аналитичен извод е, че при корупцията институционалната деградация е вградена и постепенна, докато при тероризма е външна и внезапна, което определя различни и специализирани подходи за превенция и контрол²¹⁴.

В заключение, разграниченията на корупцията от сходни явления изискват внимателно теоретично осмисляне. Те се основават на набор от признаци: наличие на облага и механизъм на облагодетелстване, характер на обслужвания интерес, правомерност на дейността, социална приемливост, институционална интеграция и ефект

---

²¹² Bjørge, Tore. *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward*. London: Routledge, 2011; Crenshaw, Martha. *Explaining Terrorism*, 2011; Hoffman, Bruce. *Inside Terrorism*, 2006; Cronin, Audrey Kurth. *How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns*. Princeton: Princeton University Press, 2009.

²¹³ Johnston, Michael. *Syndromes of Corruption*: Ibid; Varese, Federico. *Mafias on the Move*, Ibid.

²¹⁴ Persson, Anna, Rothstein, Bo, Teorell, Jan. "Why Anticorruption Reforms Fail—Systemic Corruption as a Collective Action Problem." *Governance* 26, no. 3 (2013): 449–471; Crenshaw, Martha. *Explaining Terrorism*, Ibid.

върху системата за контрол. Корупцията се отличава с неправомерност, социална неоправданост, насоченост към частно облагодетелстване от публичен ресурс в противоречие с обществения интерес. Конфликтът на интереси, злоупотребата с власт, клиентелизмът и легалният лобизъм не са корупция, ако не удовлетворяват нейните критерии. Структурната корупция и мафиотизацията променят логиката на функциониране на системата, интегрират корупционните практики в нейната структура и изискват допълнително разглеждане на системността, мрежовите зависимости и устойчивостта във времето. Тероризмът е различен с идеалната си политическа целенасоченост и агресивен подход. Тези разграничения позволяват изграждането на аналитични модели за превенция, оценка и контрол на корупционни практики.

ДЯЛ ВТОРИ.
КОЛИЧЕСТВЕН АНАЛИЗ ЗА КОРУПЦИОННИ
ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ

проф. д-р Георги Петрунов

1. Въведение

Количествени данни за корупционни престъпления се събират от Прокуратурата на Република България (ПРБ) и Върховния касационен съд (ВКС). В Националния статистически институт (НСИ) също могат да се открият данни за корупционни престъпления, но установихме, че те се разминават по някои показатели със статистиката на ПРБ¹. По силата на Конституцията на Република България ПРБ следи за спазване на законността като ръководи разследването; привлича към отговорност лицата, които са извършили престъпления, и поддържа обвинението по дела от общ характер; упражнява надзор при изпълнение на наказателните и други принудителни мерки и т.н. Поради тези конституционни задължения на ПРБ, приемаме, че водената от тях статистика е по-достоверна от данните, представени от НСИ. Това е причината в настоящия текст да използваме само статистически данни от ПРБ и ВКС.

Препоръка по отношение на статистиката, отнасяща се до корупционни престъпления, е данните, публикувани от ключови държавни институции по отношение на нея, като ПРБ и НСИ, да бъдат уеднаквени и да не се допускат разминавания в статистическите данни.

От важно значение при събиране на съдебната статистика в ПРБ и ВКС са въведените каталози на корупционни престъпления. Това са:

Единен каталог на корупционните престъпления, въведен със Заповед № ЛС-726/18.03.2014 г., изм. и доп. със Заповед № РД-04-279/02.10.2017 г., изм. и доп. със Заповед № РД-04-425/28.12.2017 г. на Главния прокурор на Република България.

---

¹ Например, осъдените лица за подкуп (чл. 301-307 НК) през 2024 г. по данни на НСИ са 60, през 2023 г. са 86, през 2022 г. са 58 (ИС ИНФОСТАТ, Осъдени лица през 2022, 2023, 2024 г. по глави от НК и някои видове престъпления и по наложени наказания, достъпно на: <https://infostat.nsi.bg/infostat>, последно посетено на 30.11.2025 г.), а по данни на ПРБ са 71 през 2024 г., 96 през 2023 г., 80 през 2022 г. (Доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи за 2022, 2023 и 2024 година) и други подобни разминавания.

Единен каталог на престъпленията, свързани с корупционно поведение и практики, по който да се води статистика във Върховния касационен съд на Република България, въведен със Заповед № 777/18.10.2022 г. на председателя на Върховния касационен съд.

Двата каталога на корупционните престъпления са структурирани по сходен начин и във всеки от тях са обособени следните три групи корупционни престъпления:

1. Същински корупционни престъпления, които обхващат следните текстове от Наказателния кодекс (НК) – чл. 224 (икономически шпионаж), чл. 225б (получаване на наследваща се имотна облага за работа или услуга), чл. 225в (подкуп в стопанския сектор), чл. 301 (подкуп), чл. 302, т. 1 (подкуп от лице, заемащо отговорно служебно положение), чл. 302, т. 2 (подкуп, чрез изнудване при използване на служебно положение), чл. 302, т. 3 (подкуп, извършен повторно), чл. 302, т. 4 (подкуп в големи размери), чл. 302а (подкуп в особено големи размери, особено тежък случай), чл. 304 (подкуп на длъжностно лице), чл. 304а (подкуп на длъжностно лице, заемащо отговорно служебно положение), чл. 304б (пасивна търговия с влияние), чл. 304б, ал. 2 (активна търговия с влияние), чл. 301, ал. 5; чл. 304, ал. 3 (подкуп от и на чуждо длъжностно лице), чл. 305 (подкуп на арбитър/вещо лице), чл. 305а (посредничество за подкуп), чл. 307 (провокация към подкуп), чл. 307в-г (търговия с влияние в спортната сфера).

2. Престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив, които обхващат текстовете от НК по чл. 145а, ал. 2 (използване на информация, събрана чрез СРС от длъжностно лице), чл. 159а, ал. 2, т. 7 (трафик на хора от длъжностно лице), чл. 159б вр. чл. 159а, ал. 2, т. 7 (превеждане през границата на трафикирани лица от длъжностно лице), чл. 219, ал. 3 (умишлена безстопанственост), чл. 219, ал. 4 вр. ал. 3 (безстопанственост в особено големи размери, представляваща особено тежък случай), чл. 220 (неизгодна сделка), чл. 235, ал. 3, т. 2 (незаконна сеч в съучастие със служител по горите), чл. 242, ал. 1, б. „в“ (контрабанда от митнически служител), чл. 242, ал. 4 вр. ал. 1, б. „в“ (контрабанда от митнически служител в особено големи размери, особено тежък случай), чл. 248а, ал. 4 (разрешаване на кредит или отпускане на средства от длъжностно лице въз основа на неверни сведения), чл. 253, ал. 3, т. 3 (пране на пари от длъжностно лице), чл. 253б (нарушаване на ЗМИП), чл. 254а (разпореждане

с целеви средства не по предназначение от длъжностно лице), чл. 254б, ал. 2 (разпореждане от длъжностно лице със средства от еврофондове), чл. 255, ал. 2 (укриване на данъци с участието на длъжностно лице), чл. 256, ал. 2 (бюджетна измама с участието на длъжностно лице), чл. 278, ал. 5 (нерегистриране на културна ценност от длъжностно лице), чл. 278б, ал. 2 и ал. 3 (противозаконно разпореждане за културна ценност от длъжностно лице), чл. 280, ал. 2, т. 5, пр. последно (организиране на превеждане през граница от организация), чл. 282 (престъпление по служба), чл. 282а (длъжностно лице, което откаже или забави издаване на документ), чл. 283 (длъжностно лице, използващо служебно положение с цел набавяне на облага), чл. 283а (престъпление по служба, свързано с приватизация, продажба, даване под наем или аренда на чужда собственост), чл. 283б (длъжностно лице, което пречи на собственици да упражняват правата си), чл. 284 (издаване на служебна тайна), чл. 285 (съзнателно допускане от длъжностно лице за извършване на престъпления от подчинен), чл. 288 (осуetyаване на наказателно преследване), чл. 294, ал. 4 (лично укривателство от магистрат, полицейски орган или разследващ полицай), чл. 295 (орган на власт, който пречи за изпълнение на наказанието), чл. 299 (самоволно пускане на затворник), чл. 310, ал. 1 (съставяне или преправяне на документ от длъжностно лице), чл. 311, ал. 1 (лъжливо документиране), чл. 354а, ал. 2, т. 3 (разпространение на наркотици от длъжностно лице), чл. 387 (общо военно длъжностно престъпление).

3. Злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив, обхващащи следните текстове от НК – чл. 167, ал. 2-4 (търговия с гласове), чл. 167а (продажба на гласове), чл. 169 (нарушения на изборния процес от длъжностно лице), чл. 169в (нарушения на изборния процес от длъжностни лица при и по повод на изпълнение на служебни задължения), чл. 201 (длъжностно присвояване), чл. 202, ал. 1, т. 1 и т. 2 (длъжностно присвояване, за улесняване на което е извършено и друго престъпление или е извършено от две или повече лица, сговорили се предварително), чл. 202, ал. 2, т. 1 (длъжностно присвояване в големи размери), чл. 202, ал. 2, т. 2 (длъжностно присвояване, представляващо опасен рецидив), чл. 202, ал. 2, т. 3 (длъжностно присвояване със средства от еврофондове), чл. 203, ал. 1 (длъжностно присвояване в особено големи размери, представляващо особено тежък случай), чл. 226 (частна стопанска дейност чрез използване или прикриване под формата на държавна или

обществена организация), чл. 260 (представяне на невярно заключение от лицензиран оценител или одитор), чл. 291, ал. 1 (невярно заключение от вещо лице), чл. 312 (издаване на лъжливо здравно свидетелство от лекар), чл. 354а, ал. 2, т. 2 (държане или разпространение на наркотични вещества от лекар или фармацевт), чл. 354б, ал. 2, т. 3 (склоняване към употреба на наркотични вещества от длъжностно лице), чл. 354б, ал. 5 (нарушение на предписването на наркотични вещества от лекар).

Посочените по-горе текстове от НК са включени и в двата каталога на корупционните престъпления. **В допълнение към тях** в Единния каталог на корупционните престъпления, въведен **със заповед на Главния прокурор на Република България**, са включени и текстовете от НК по чл. 240а, ал. 3, т. 6 (добив на подземни богатства без предоставена концесия, извършено с участието на длъжностно лице, което се е възползвало от служебното си положение), чл. 260а (придобиване или разпореждане за собствена сметка или за сметка на трето лице, пряко или косвено, с финансови инструменти, като противозаконно използва вътрешна информация, отнасяща се до тях, и от това са настъпили значителни вредни последици, когато е извършено от лице, което разполага с вътрешна информация), чл. 260б (противозаконно разкриване на вътрешна информация относно финансов инструмент и от това са настъпили значителни вредни последици), чл. 260в (манипулиране на пазара), чл. 280, ал. 3 (превеждане през границата на страната на отделни лица или групи от хора без разрешение на надлежните органи на властта, извършено с участието на длъжностно лице, което се е възползвало от служебното си положение), чл. 167, ал. 5 (престъпление, свързано с изборното право, извършено от длъжностно лице при или по повод изпълнение на служебните му задължения).

В Единния каталог, по който се води статистика във **ВКС** на престъпления, свързани с корупционно поведение и практики, в групата на престъпленията на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив е включен един текст, който не присъства в каталога на ПРБ. Това е **чл. 280, ал. 2, т. 5, пр. последно** - превеждане през границата на страната на отделни лица или групи от хора без разрешение на надлежните органи на властта или макар с разрешение, но не през определените за това места, когато е извършено по поръчение и/или в изпълнение на решение на организирана престъпна група.

Препоръчително е да се обмисли уеднаквяване на текстовете от НК, включени в Единния каталог на корупционните престъпления на ПРБ и в Единния каталог на престъпленията, свързани с корупционно поведение и практики на ВКС.

Количествените измерения в корупционните престъпления в Република България през периода от 2004 до 2025 г. в следващите таблици и графики в тази част от изследването са извлечени и систематизирани от Докладите за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи в периода 2017-2024 година и от статистически данни на ВКС и ПРБ, предоставени на изследователския екип за целите на настоящия анализ.

2. Общи тенденции

В Таблица 1 са представени данни за общия брой на наблюдаваните досъдебни производства за корупционни престъпления в периода от последните десет години, както и за новообразуваните, и за решените досъдебни производства в същия период от 2015 до 2024 година.

Таблица 1. Досъдебни производства за корупционни престъпления в периода 2015 – 2024 г.

Година	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Наблюдавани досъдебни производства	2 976	2 830	2 825	2 864	2 759	2 685	2 859	2 777	2 857	2 756
Новообразувани досъдебни производства	1 039	1 028	1 046	932	935	763	956	848	1 063	886
Решени досъдебни производства	1 573	1 442	1 373	1 379	1 280	1 183	1366	1335	1 317	1 293

Източник: Доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи в периода 2017-2024 година.²

Данните в Таблица 1 показват сравнително равномерно разпределение в броя на наблюдаваните досъдебни производства за корупционни престъпления през десетгодишния период. Най-голям брой (2 976) досъдебни производства са

² Докладите за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи съдържат статистически данни за съответната година и предходните две години. Така в доклада за 2017 г. са включени някои статистически данни за 2016 и 2015 г., които са представени в таблица 1 и следващите.

ДЯЛ II: КОЛИЧЕСТВЕН АНАЛИЗ ЗА КОРУПЦИОННИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

наблюдавани през 2015 г., а най-малък брой (2 685) през 2020 г. Подобна е тенденцията и при решените досъдебни производства. Броят на новообразуваните досъдебни производства варира в по-широки граници, достигащи около 20% нарастване или намаляване в отделни години, спрямо предхождащата ги. Устойчива е тенденцията през последните десет години новообразуваните досъдебни производства за корупционни престъпления да бъдат около една трета от общия брой на наблюдаваните досъдебни производства.

В Таблица 2, която следва, са представени броят на прокурорските актове за корупционни престъпления, които са внесени в съда, и броят на тези, които са върнати от съда.

Таблица 2. Прокурорски актове за корупционни престъпления в периода 2015 – 2024 г.

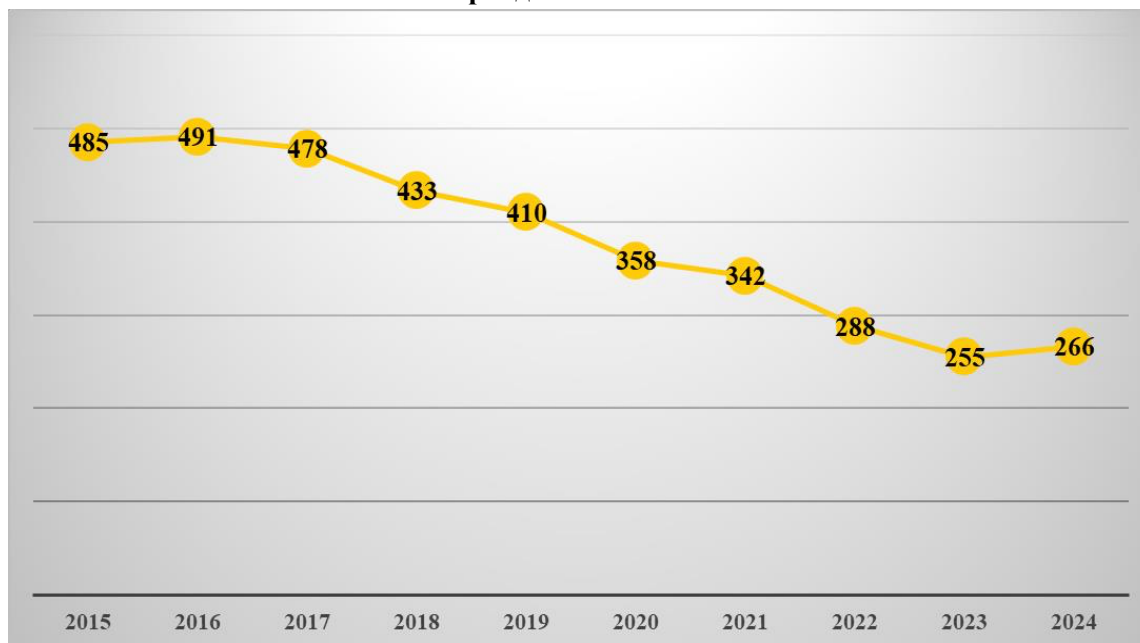
Година	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Внесени в съда прокурорски актове	485	491	478	433	410	358	342	288	255	266
Прокурорски актове за същински корупционни престъпления	-	-	138	164	133	118	103	80	87	84
Прокурорски актове за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив	-	-	130	135	107	95	89	71	53	65
Прокурорски актове за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив	-	-	210	134	170	145	150	137	115	117
Върнати от съда прокурорски актове	-	-	-	-	61	40	44	51	41	39

Източник: Доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи в периода 2017-2024 година.

Данните, представени в Таблица 2, очертават много **ясна тенденция на намаление на броя на внесените прокурорски актове в съда**. Тази тенденция се наблюдава както при същинските корупционни престъпления, така и при тези на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив, както и при злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив. В началото на разглеждания период през 2015, 2016 и 2017 г. общият брой на внесените прокурорски актове доближава петстотин годишно, а в края на периода през 2022, 2023 и 2024 г. този брой намалява почти наполовина до

малко над 250 внесени прокурорски актове в съда на година. Тази тенденция е добре изразена в следващата Графика 1.

Графика 1. Внесени в съда прокурорски актове за корупционни престъпления в периода 2015 – 2024 г.

Източник: Доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи в периода 2017-2024 година.

В Графика 1 е очертана тенденцията на намаляване на броя на внесените в съда прокурорски актове за корупционни престъпления през последните десет години. В периода 2015-2019 г. броят на внесените прокурорски актове в съда устойчиво намалява, но остава над 400 годишно. През следващия петгодишен период 2020-2024 г. този брой продължава да намалява, преминавайки на нива около 350 внесени акта в съда през 2020 и 2021 г., за да падне под 300 в следващите години и да достигне малко над 250 в края на периода.

Информация за броя на върнатите от съда на ПРБ актове за корупционни престъпления е налична в Таблица 2 за периода от 2019 до 2024 г. В абсолютни стойности тенденцията е към намаляване на броя на върнатите от съда прокурорски актове от 61 на 39, както и на внесените в съда прокурорски актове от 410 на 266. В процентно съотношение спрямо броя на внесените прокурорски актове броят на върнатите от съда актове остава без промяна –15% през 2019 и през 2024 г.

ДЯЛ II: КОЛИЧЕСТВЕН АНАЛИЗ ЗА КОРУПЦИОННИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

През 2023 г. с промени в Закона за съдебната власт е въведено нормативно задължение ПРБ да изготвя „Доклад относно дейността на Прокуратурата по противодействие на корупционните престъпления“. В тези доклади се съдържа по-детайлна информация за корупционните престъпления и най-вече за тази част от тях, която попада в категорията на ПРБ дела с висок обществен интерес, оставаща извън интереса на настоящото изследване. Докладът за 2024 г. показва, че 266 (а този за 2023 г. - 255) прокурорски актове, внесени в съда, се разпределят по следните видове: 218 обвинителни актове (219 за 2023 г.), 37 споразумения по чл. 381 НПК (30 за 2023 г.), 5 предложения по чл. 78а НПК (3 за 2023 г.), 6 споразумения по чл. 375а, ал. 1 НПК (3 за 2023 г.).

В следващата Таблица 3 е представена информация за осъдените и оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт за корупционни престъпления в периода 2015 – 2024 г.

Таблица 3. Лица с влязъл в сила съдебен акт за корупционни престъпления в периода 2015 – 2024 г.

Година	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Осъдени и санкционирани лица за корупционни престъпления	312	371	364	375	343	262	288	227	226	224
Оправдани лица за корупционни престъпления	79	52	78	57	38	43	39	48	40	44

Източник: Доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи в периода 2017-2024 година

Информацията от Таблица 3 за осъдените и оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт за корупционни престъпления в периода 2015 – 2024 г. е визуализирана в следващата Графика 2.

Графика 2. Осъдени и оправдани лица с влязъл в сила съдебен акт за корупционни престъпления в периода 2015 – 2024 г.

Източник: Доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи в периода 2017-2024 година.

Данните, представени в Таблица 3 и визуализирани в Графика 2, показват **устойчива тенденция на намаление на броя на осъдените и оправданите лица в разглеждания десетгодишен период**. През първите пет години от периода, представен в графиката, броят на осъдените лица за корупционни престъпления е над 300 годишно, като достига пик от 375 през 2018 г. Във втората петилетка от разглеждания период осъдените за корупционни престъпления са под 300 на година, като най-нисък брой от 224 осъдени лица е регистриран през 2024 г. При оправданите лица за корупционни престъпления най-голям брой от 79 се наблюдава в началото на периода през 2015 г., а в средата и края на периода са регистрирани 38, 39 и 40 оправдани лица, което представлява намаление наполовина.

Разпределение на осъдените и оправданите лица за същински корупционни престъпления, такива на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив и злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив е представено в Таблица 4, която следва.

Таблица 4. Лица с влязъл в сила съдебен акт за корупционни престъпления в периода 2015 – 2024 г.

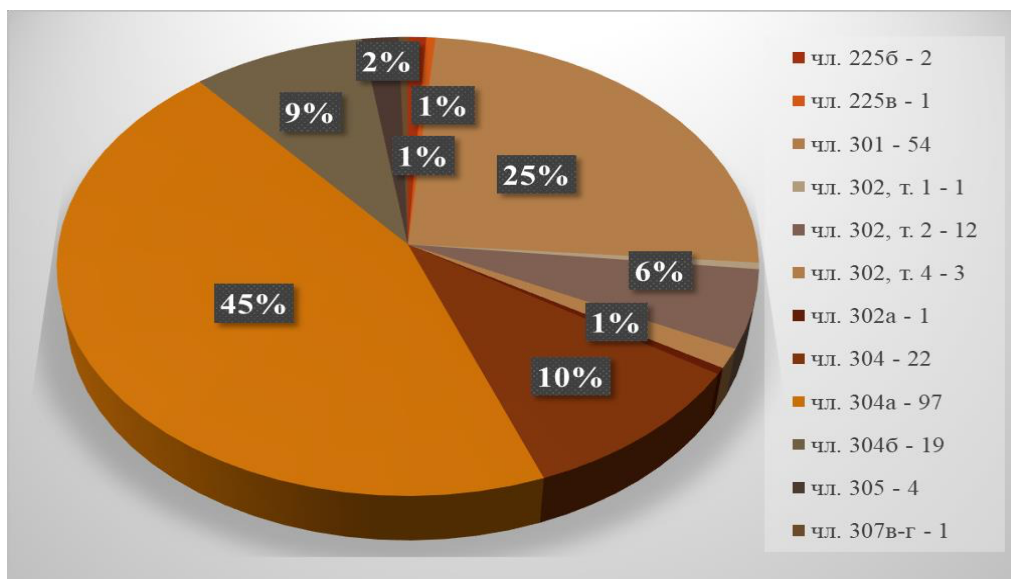
Година	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Общо осъдени и санкционирани лица за корупционни престъпления	312	371	364	375	343	262	288	227	226	224
Осъдени за същински корупционни престъпления	-	-	125	155	128	96	101	80	97	72
Осъдени за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив	-	-	93	101	86	74	69	59	44	54
Осъдени за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив	-	-	146	119	129	92	118	88	85	98
Общо оправдани лица за корупционни престъпления	79	52	78	57	38	43	39	48	40	44
Оправдани за същински корупционни престъпления	-	-	15	3	2	12	3	0	8	8
Оправдани за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив	-	-	46	20	13	11	21	22	19	14
Оправдани за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив	-	-	17	34	23	20	15	26	13	22

Източник: Доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи в периода 2017-2024 година.

Данните в Таблица 4 показват **значителен брой на осъдените и санкционирани лица с влязъл в сила съдебен акт за същински корупционни престъпления и ниски стойности, а през 2020 г. дори нулеви, на оправданите за същински корупционни престъпления.** Осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив и за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив също надвишават съществено броя на оправданите лица.

В следващата Графика 3 е представено разпределение на съдебните дела за **същински корупционни престъпления** във ВКС, образувани в периода от 2012 – до месец ноември 2025 г.

Графика 3. Дела за същински корупционни престъпления във ВКС, образувани в периода от 2012 – до 11.2025 г.

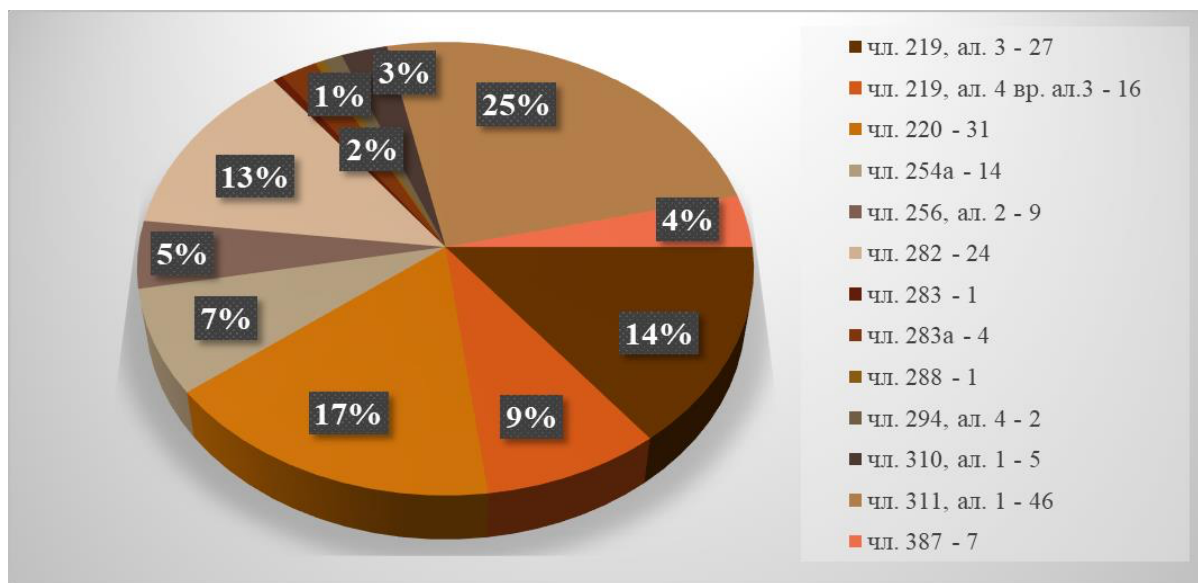
Източник: Статистически данни, предоставени от Върховен касационен съд.

В Графика 3 не е включена информация за текстовете от НК за същински корупционни престъпления, по които няма образувани дела във ВКС за периода от 2012 г. до месец ноември 2025 г. Това са текстовете по чл. 224, чл. 302, т. 3, чл. 304б, ал. 2, чл. 301, ал. 5; чл. 304, ал. 3, чл. 305а, чл. 307.

През разглеждания период делата във ВКС за същински корупционни престъпления са общо 217 броя. Най-голям брой сред тях са делата във ВКС за същински корупционни престъпления по чл. 304а НК, отнасящ се до подкуп на длъжностно лице, заемащо отговорно служебно положение – 97 броя, следван от чл. 301 (подкуп) – 54 дела и чл. 304 (подкуп на длъжностно лице) – 22 дела. Делата по тези три текста от НК представляват 80% от делата за същински корупционни престъпления във ВКС за периода от 2012 г. до месец ноември 2025 г.

В следващата Графика 4 е представено разпределение на съдебните дела за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив във ВКС, образувани в периода от 2012 – до 11.2025 г.

Графика 4. Дела за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив във ВКС, образувани в периода от 2012 – до 11.2025 г.

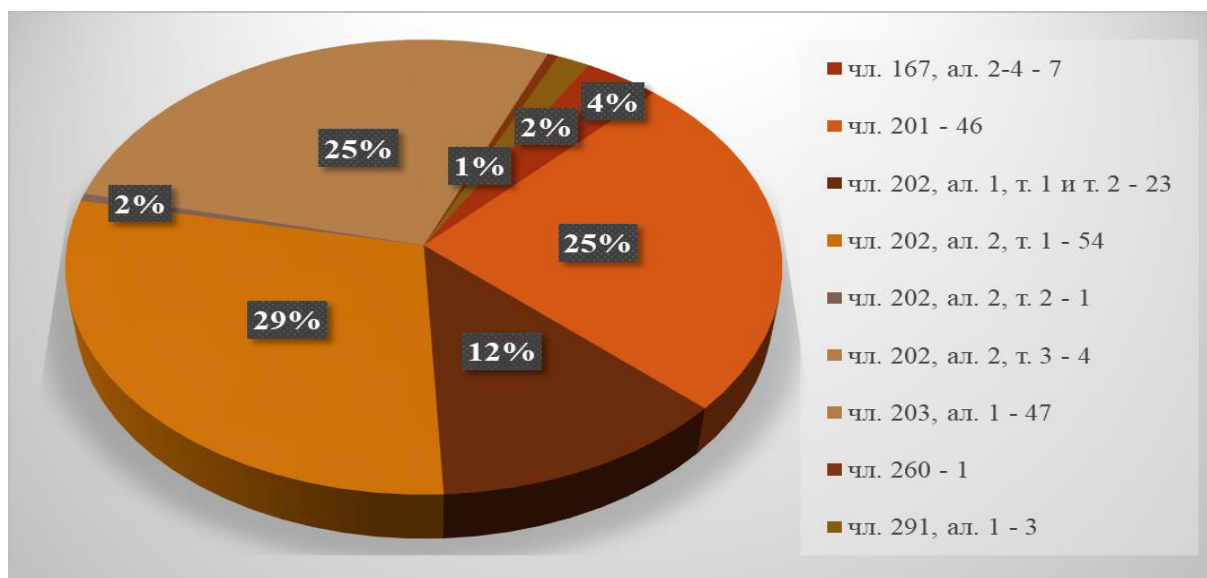
Източник: Статистически данни, предоставени от Върховен касационен съд.

В Графика 4 не е включена информация за текстовете от НК за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив, по които няма образувани дела във ВКС за периода от 2012 г. до месец ноември 2025 г. Това са текстовете по чл. 145а, ал. 2, чл. 159а, ал. 2, т. 7, чл. 159б вр. чл. 159а, ал. 2, т. 7, чл. 235, ал. 3, т. 2, чл. 242, ал. 1, б. „в“, чл. 242, ал. 4, вр. ал. 1 б „в“, чл. 248а, ал. 4, чл. 253, ал. 3, т. 3, чл. 253б, чл. 254б, ал. 2, чл. 255, ал. 2, чл. 278, ал. 5, чл. 278б, ал. 2 и ал. 3, чл. 280, ал. 2, т. 5, пр. последно, чл. 282а, чл. 283б, чл. 284, чл. 285, чл. 295, чл. 299, чл. 354а, ал. 2, т. 3.

През разглеждания период делата във ВКС за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив са общо 187 броя. Най-голям брой сред тях са делата във ВКС по чл. 311, ал. 1 НК, отнасящ се до лъжливо документиране – 46 броя, които представляват една четвърт от делата за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив във ВКС за периода от 2012 г. до месец ноември 2025 г. След тях следват делата по чл. 220 (неизгодна сделка) – 31 броя, чл. 219, ал. 3 (умишлена безстопанственост) – 27 броя и чл. 282 (престъпление по служба) – 24 броя. Делата по тези четири текста от НК представляват 69% от делата за престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив във ВКС за периода от 2012 г. до месец ноември 2025 г.

В следващата Графика 5 е представено разпределение на съдебните дела за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив във ВКС, образувани в периода от 2012 – до 11.2025 г.

Графика 5. Дела за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив във ВКС, образувани в периода от 2012 – до 11.2025 г.

Източник: Статистически данни, предоставени от Върховен касационен съд.

В Графика 5 не е включена информация за текстовете от НК за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив, по които няма образувани дела във ВКС за периода от 2012 г. до месец ноември 2025 г. Това са текстовете по чл. 167а, чл. 169, чл. 169в, чл. 226, чл. 312, чл. 354а, ал. 2, т. 2, чл. 354б, ал. 2, т. 3, чл. 354б, ал. 5.

През разглеждания период делата във ВКС за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив във ВКС са общо 186 броя. Най-голям брой сред тях са делата във ВКС по чл. 202, ал. 2, т. 1 НК, отнасящ се до длъжностно присвояване в големи размери – 54 броя, следван от чл. 203, ал. 1 (длъжностно присвояване в особено големи размери, представляващо особено тежък случай) – 47 дела и чл. 201 (длъжностно присвояване) – 46 дела. Делата по тези три текста от НК представляват 79% от делата за злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив във ВКС за периода от 2012 г. до месец ноември 2025 г.

ДЯЛ II: КОЛИЧЕСТВЕН АНАЛИЗ ЗА КОРУПЦИОННИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

По-подробна информация за присвояванията и някои други корупционни престъпления, като подкупа, престъпления по служба, престъпления против политическите права на гражданите и документни престъпления с корупционен мотив ще представим в следващите страници.

3. Присвоявания

В следващата таблица са представени статистически данни за присвоявания, предоставени от Прокуратурата на Република България³.

Таблица 5. Статистически данни за присвоявания (чл. 201 – 203 НК) в периода 2004 – 2024 г.

Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Образувани досъдебни производства	575	572	687	713	533	561	600	534	487	447	321	339	337	296	287	244	212	164	192	183	196
Внесени в съда прокурорски актове	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	180	128	147	135	121	99	80	90
Осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт	103	123	187	204	186	179	155	173	172	154	81	94	110	113	111	101	88	95	62	56	71
Оправдани лица с влязъл в сила съдебен акт	5	3	13	18	32	34	41	30	35	17	6	16	17	15	30	20	19	12	23	9	11
Наложени наказания - общо	-	-	-	-	-	201	176	200	203	185	108	125	146	140	148	137	112	132	87	69	109
Лишаване от свобода - ефективно	-	-	-	-	-	9	11	8	9	11	7	5	3	6	6	8	6	6	5	2	8
Лишаване от свобода - условно	-	-	-	-	-	88	69	113	118	112	62	71	85	87	89	78	64	71	46	46	49
Пробация	-	-	-	-	-	66	70	46	36	24	13	19	21	18	14	16	18	17	10	6	10
Глоба	-	-	-	-	-	-	7	3	4	5	1	0	1	3	2	1	1	2	1	2	4
Други наказания	-	-	-	-	-	38	19	30	36	33	25	30	36	26	37	34	23	36	25	13	38

Източник: Статистически данни, предоставени от Прокуратура на Република България.

³ В предоставените от Прокуратурата на Република България статистически данни липсва информация по някои от показателите за отделни години, които са означени със знак „-“ в таблици 5, 6, 7 и 8.

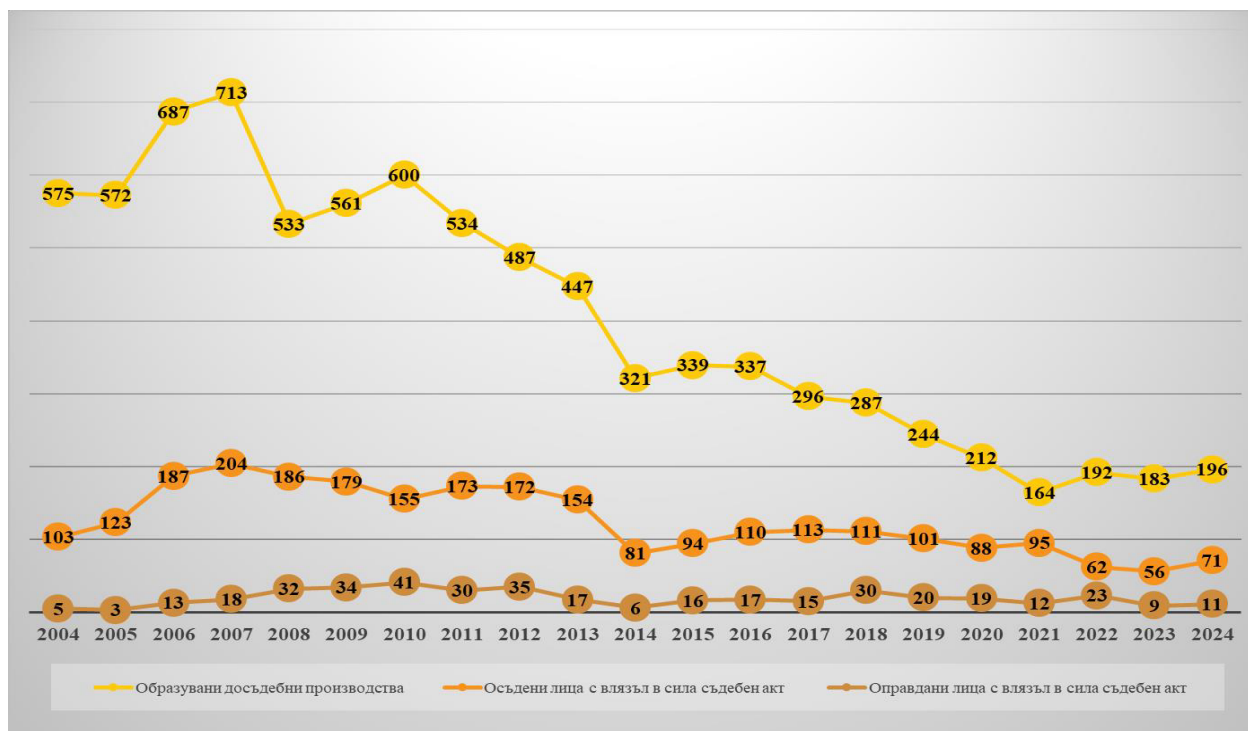
Най-често налаганото наказание за присвоявания в представения двадесетгодишен период е лишаване от свобода – условно. Пробацията е по-често налагана като наказание за присвоявания в периода 2009-2013 г., като през 2010 г. дори надвишава броя на наложените наказания условно лишаване от свобода и е най-често налаганото наказание на осъдените лица за присвоявания, след което това наказание започва да се налага в по-малък брой от случаите.

Откроява се **тенденция за присвоявания да се налагат наказания ефективно лишаване от свобода в изключително малък брой от случаите в периода 2004 – 2024 г.** Най-нисък е процентът на наложеното наказание лишаване от свобода – ефективно през 2016 г., когато то е наложено 3 пъти от общо 146 наложени наказания през годината, което представлява 2%. Във всяка година от двадесетгодишния период, представен в горната таблица, наложените наказания лишаване от свобода – ефективно са под 10%, а в повече от половината години, за които разполагаме с данни, този процент е дори под 5%.

В периода от 2017 до 2024 г. внесените в съда прокурорски актове намаляват наполовина.

Данните в Таблица 5 за броя на образуваните досъдебни производства, броя на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт и броя на оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт за присвоявания (чл. 201 – 203 НК) в периода 2004 – 2024 г. са графично визуализирани в следващата Графика 6.

Графика 6. Присвоявания (чл. 201 – 203 НК) в периода 2004 – 2024 г.

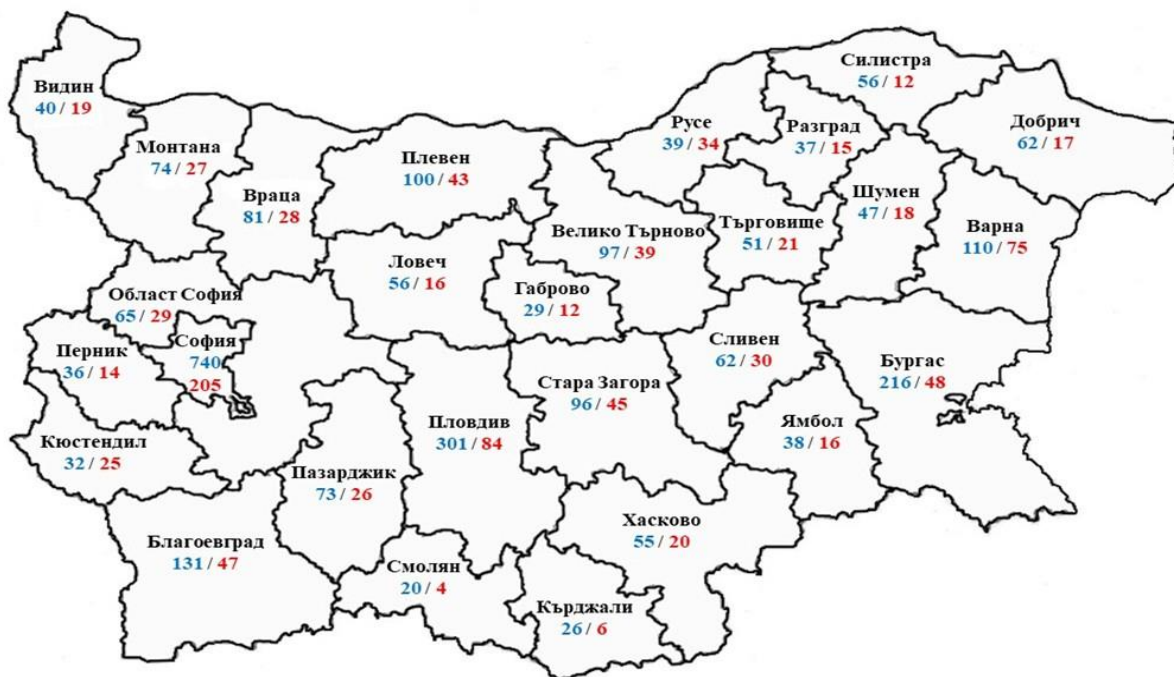
Източник: Статистически данни, предоставени от Прокуратура на Република България.

Данните, представени в Графика 6, показват, че в периода от 2004 до 2024 г. образуваните досъдебни производства за присвоявания намаляват три пъти от над 570, а дори и над 700 през 2007 г. до под 200 през последните четири години от разглеждания период. Съществено намаление през двадесетгодишния период се очертава и при броя на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт за присвоявания, докато при броя на оправданите лица динамиката е по-умерена.

В следващата Графика 7 по административни области са представени образуваните досъдебни производства и осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт за присвоявания (чл. 201 – 203 НК) в периода 2014 – 2024 г. Първичните статистически данни са предоставени от ПРБ и са разпределени по отделно за всяка окръжна прокуратура и градска прокуратура⁴.

⁴ В предоставените от ПРБ данни се съдържа информация и за случаи на присвоявания, отчетени от Военно-окръжните прокуратури в София, Пловдив и Сливен, както и от Специализираната прокуратура. Общо образуваните досъдебни производства по чл. 201-203 НК в четирите прокуратури в периода 2014-2024 г. са под 50. Тези случаи не са включени в Графика 7, защото четирите прокуратури имат компетентност в повече от една област на страната и предоставената информация не позволява коректното отнасяне на данните в определена административна област на страната.

Графика 7. Образуваните досъдебни производства и осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт за присвоявания (чл. 201 – 203 НК) по области в периода 2014 – 2024 г.

В син цвят е представен броят на образуваните досъдебни производства за присвоявания (чл. 201 – 203 НК)
 В червен цвят е представен броят на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт за присвоявания (чл. 201 – 203 НК)

Източник: Статистически данни, предоставени от ПРБ и изчисления на проф. д-р Георги Петрунов.

В периода 2014 – 2024 г. най-голям брой досъдебни производства за присвоявания са образувани в гр. София от Софийска градска прокуратура, където са осъдени най-много лица с влязъл в сила съдебен акт за такива престъпления. По брой на образуваните досъдебни производства следват Окръжна прокуратура – Пловдив и Окръжна прокуратура – Бургас. В разглеждания единадесетгодишен период още три окръжни прокуратури имат трицифрен брой досъдебни производства – Благоевград, Варна и Плевен. Най-малък брой на образуваните досъдебни производства през периода се наблюдава в Окръжна прокуратура – Смолян и Окръжна прокуратура – Кърджали.

Статистическите данни за присвояванията показват, че съотношението за броя на образуваните досъдебни производства и броя на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт варира значително в различни окръжни прокуратури. Например, в Окръжна прокуратура – Русе са осъдени 34 лица при образувани 39 досъдебни производства, което е съотношение от 87%. Докато в Окръжна прокуратура – Смолян

ДЯЛ II: КОЛИЧЕСТВЕН АНАЛИЗ ЗА КОРУПЦИОННИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

са осъдени 4 лица при образувани 20 досъдебни производства, което е съотношение от 20%. При това по едно досъдебно производство е възможно да бъдат осъдени няколко лица.

4. Подкуп

За различни текстове от НК, свързани с подкуп, данните са обобщени и представени в следващата Таблица 6.

Таблица 6. Статистически данни за подкуп (чл. 301 – 302а, чл. 304б и чл. 305 НК) в периода 2004 – 2024 г.

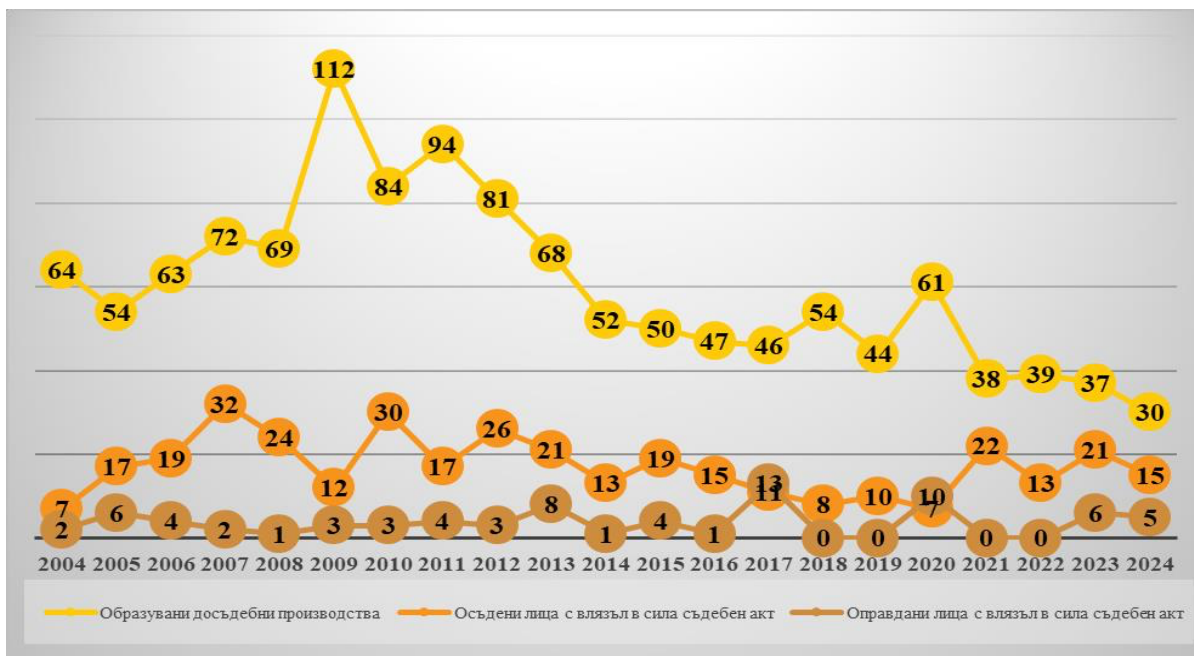
Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Образувани досъдебни производства	64	54	63	72	69	112	84	94	81	68	52	50	47	46	54	44	61	38	39	37	30
Осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт	7	17	19	32	24	12	30	17	26	21	13	19	15	11	8	10	7	22	13	21	15
Оправдани лица с влязъл в сила съдебен акт	2	6	4	2	1	3	3	4	3	8	1	4	1	13	0	0	10	0	0	6	5
Наложени наказания - общо	-	-	-	-	-	-	56	27	59	54	24	55	33	26	18	28	19	51	40	64	42
Лишаване от свобода - ефективно	2	5	-	-	-	-	2	1	3	1	2	2	1	0	0	0	0	5	4	3	0
Лишаване от свобода - условно	5	11	-	-	-	-	16	12	20	19	9	15	14	9	5	9	7	16	9	18	13
Пробация	-	-	-	-	-	-	12	3	1	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	2
Глоба	-	-	-	-	-	-	12	5	18	18	7	18	8	9	7	9	6	14	12	19	12
Други наказания	1	8	-	-	-	-	14	6	17	16	6	18	10	8	6	9	6	16	15	24	15

Източник: Статистически данни, предоставени от Прокуратура на Република България.

В Таблица 6 прави впечатление, че **най-често налаганите наказания за подкуп (чл. 301 – 302а, чл. 304б и чл. 305 НК) са лишаване от свобода – условно, глоба и други наказания**. Спрямо тези наказания лишаването от свобода - ефективно и пробацията се налагат значително по-рядко, като в някои от годините въобще не са налагани. В Таблица 6 прави впечатление и трайна тенденция на малък брой на оправданите лица за подкуп през разглеждания период, който е нулев в четири от включените години.

Данните за броя на образуваните досъдебни производства, броя на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт и броя на оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт за подкуп са графично представени в следващата Графика 8.

Графика 8. Подкуп (чл. 301 – 302а, чл. 304б и чл. 305 НК) в периода 2004 – 2024 г.

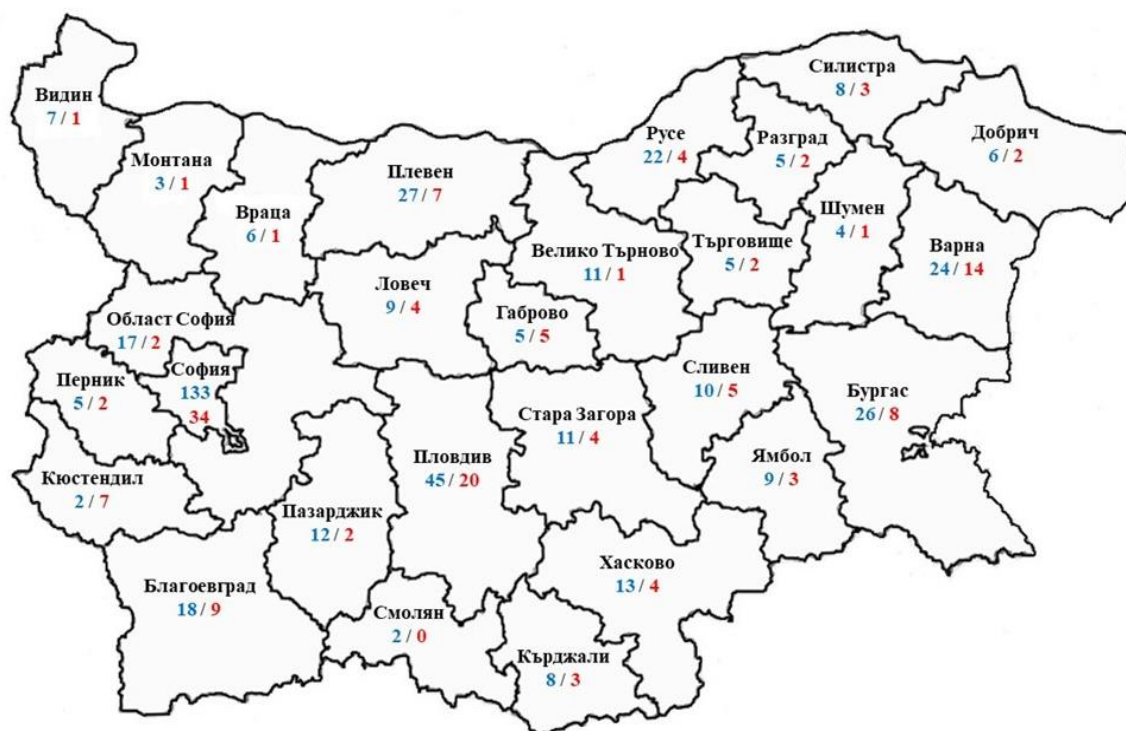
Източник: Статистически данни, предоставени от Прокуратура на Република България.

Тенденцията, която се очертава при анализ на данните в Графика 8, е към **намаление на образуваните досъдебни производства за подкуп** (чл. 301 – 302а, чл. 304б и чл. 305 НК) от 64 през 2004 г. до 30 през 2024 г. Най-голям брой досъдебни производства са образувани през периода 2009 – 2012 г. След този период започва спад на образуваните досъдебни производства, за да се достигне до най-малкия брой новообразувани производства в периода 2021 – 2024 г. Въпреки намалението на образуваните досъдебни производства, при броя на осъдените и оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт за подкуп тенденцията е за сравнително равномерно разпределение през двадесетгодишния период.

В следващата Графика 9 по административни области са представени образуваните досъдебни производства и осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт за подкуп (чл. 301 – 302а, чл. 304б и чл. 305 НК) в периода 2014 – 2024 г. Първичните

статистически данни са предоставени от ПРБ и са разпределени поотделно за всяка окръжна прокуратура и градска прокуратура⁵.

Графика 9. Образуване досъдебни производства и осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт за подкуп (чл. 301 – 302а, 304б, 305 НК) по области в периода 2014 – 2024 г.

В син цвят е представен броят на образуваните досъдебни производства за подкуп (чл. 301 – 302а, 304б, 305 НК)
 В червен цвят е представен броят на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт за подкуп (чл. 301 – 302а, 304б, 305 НК)

Източник: Статистически данни, предоставени от ПРБ и изчисления на проф. д-р Георги Петрунов.

В периода 2014 – 2024 г. в петнадесет административни области на Република България са отчетени едноцифрен брой на образуваните досъдебни производства и на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт за подкуп. **В повече от половината области на страната средно на година през единадесетгодишния разглеждан период се падат под един случай на подкуп, достигнал до образуване на досъдебно производство.**

⁵ В предоставените от ПРБ данни се съдържа информация и за случаи на подкуп, отчетени от Военно-окръжните прокуратури в София, Пловдив и Сливен, както и от Специализираната прокуратура. Общо образуваните досъдебни производства по чл. 301 – 302а, чл. 304б и чл. 305 НК в четирите прокуратури в периода 2014-2024 г. са под 50. Тези случаи не са включени в Графика 9, защото четирите прокуратури имат компетентност в повече от една област на страната и предоставената информация не позволява коректното отнасяне на данните в определена административна област на страната.

ДЯЛ II: КОЛИЧЕСТВЕН АНАЛИЗ ЗА КОРУПЦИОННИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

Най-много образувани досъдебни производства за подкуп и най-голям брой осъдени лица за това престъпление в периода 2014 – 2024 г. се наблюдават при **Софийска градска прокуратура, която е следвана от Окръжна прокуратура–Пловдив**. Най-малък брой на образуваните досъдебни производства през единадесетгодишния период се наблюдава в Окръжна прокуратура–Кюстендил, Окръжна прокуратура–Смолян и Окръжна прокуратура–Монтана.

Статистическите данни за подкуп показват, че **съотношението за броя на образуваните досъдебни производства и броя на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт варира значително в различни окръжни прокуратури**. Например, в Окръжна прокуратура–Габрово са осъдени 5 лица при образувани 5 досъдебни производства, което е съотношение от 100%. В Окръжна прокуратура–Кюстендил осъдените лица са повече от образуваните досъдебни производства. Докато в Окръжна прокуратура–Велико Търново е осъдено 1 лице при образувани 11 досъдебни производства, което е съотношение от 9%. Дори в Софийска градска прокуратура, където са най-голяма част от отчетените случаи, са осъдени 34 лица при образувани 133 досъдебни производства, което е съотношение от 25%.

5. Престъпления по служба

В следващата Таблица 7 са представени статистически данни за престъпления по служба.

**Таблица 7. Статистически данни за престъпления по служба (чл. 282 НК)
в периода 2004 – 2024 г.**

Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Образувани досъдебни производства	571	352	286	253	254	285	352	205	134	103	104	118	116	115	100	106	101	108	158	133	107
Осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт	17	13	18	15	17	18	14	16	15	6	3	12	7	1	5	7	5	4	8	8	6
Оправдани лица с влязъл в сила съдебен акт	1	5	16	24	15	35	5	8	14	14	16	13	9	8	3	2	3	4	10	3	3
Наложени наказания - общо	-	-	-	-	-	-	15	18	23	7	3	18	10	1	9	13	7	4	12	8	7

ДЯЛ II: КОЛИЧЕСТВЕН АНАЛИЗ ЗА КОРУПЦИОННИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

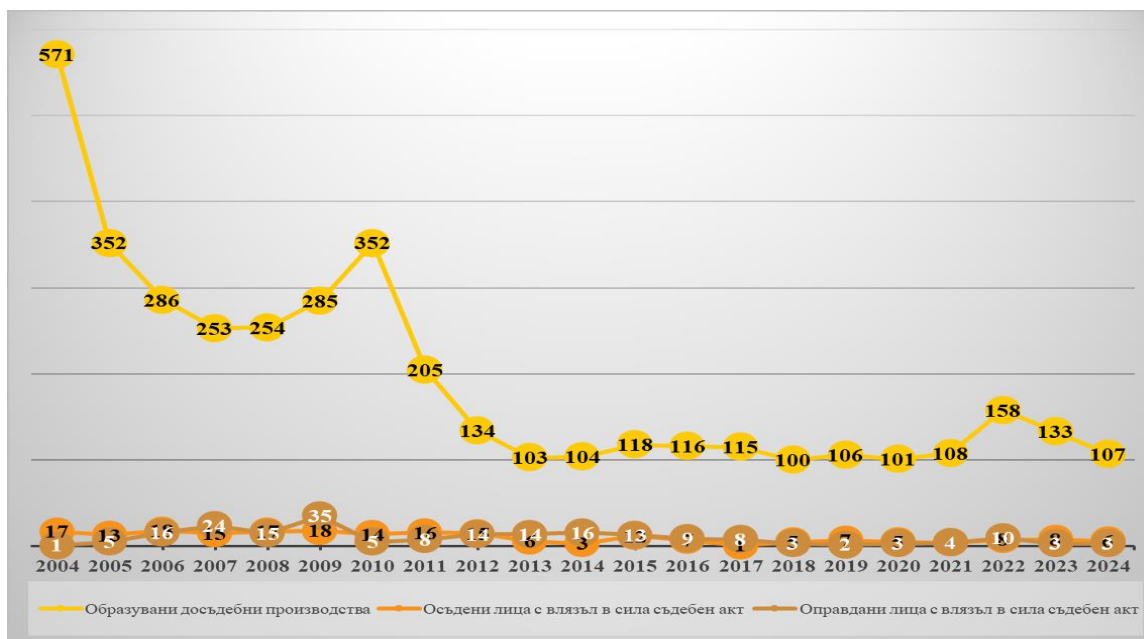
Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Лишаване от свобода - ефективно	-	-	-	-	-	-	0	1	6	0	1	2	1	0	2	1	0	0	0	0	0
Лишаване от свобода - условно	-	-	-	-	-	-	13	13	10	4	1	4	5	0	3	5	5	3	4	5	4
Пробация	-	-	-	-	-	-	0	1	3	1	1	5	0	0	0	1	0	1	3	3	2
Глоба	-	-	-	-	-	-	1	1	0	1	0	1	2	1	1	2	0	0	0	0	0
Други наказания	-	-	-	-	-	-	1	2	4	1	0	6	2	0	3	4	2	0	5	0	1

Източник: Статистически данни, предоставени от Прокуратура на Република България.

Представените в Таблица 7 статистически данни за престъпления по служба показват, че **броят на образуваните досъдебни производства надвишава значително броя на осъдените и оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт**. Тази тенденция е забелязана от ПРБ и в редица доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи е изрично посочено, че малкият брой на делата, внесени в съда за престъпления по служба, се дължи на обективните трудности по разкриване на този вид престъпления. Малкият брой на внесените в съда дела за престъпления по служба е предпоставка и за малкия брой на лицата с влязъл в сила съдебен акт за такива престъпления. Осъдените и оправданите лица са единици годишно. Наложените наказания на осъдените лица за престъпления по служба през периода 2004 – 2024 г. най-често са лишаване от свобода – условно. Наказание лишаване от свобода – ефективно се налага само в единични случаи, а през повече от половината години, за които в Таблица 7 се съдържа информация за наложените наказания, няма нито един осъден ефективно.

Графична визуализация на тенденциите при данните за броя на образуваните досъдебни производства, броя на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт и броя на оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт, свързани с престъпленията по служба е представена в следващата Графика 10.

Графика 10. Престъпления по служба (чл. 282 НК) в периода 2004 – 2024 г.

Източник: Статистически данни, предоставени от Прокуратура на Република България.

Тенденцията при престъпленията по служба, която се очертава от анализа на данните в Графика 10, показва сериозен спад над пет пъти в броя на образуваните досъдебни производства от 571 през 2004 г. до 107 през 2024 г. Още в периода 2005 – 2007 г. се наблюдава значителен спад в броя на образуваните досъдебни производства спрямо 2004 г. Втори съществен спад в броя на образуваните досъдебни производства се очертава в периода 2011 – 2013 г., след което се наблюдава устойчивост и леко нарастване на броя на образуваните досъдебни производства в предпоследните две години от разглеждания двадесетгодишен период.

През периода 2004 – 2024 г. броят на осъдените и оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт по чл. 282 НК е сравнително равномерен, но остава многократно по-малък от броя на образуваните досъдебни производства.

В следващата Графика 11 по административни области са представени образуваните досъдебни производства и осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт за престъпления по служба (чл. 282 НК) в периода 2014 – 2024 г. Първичните статистически данни са предоставени от ПРБ и са разпределени поотделно за всяка окръжна прокуратура и градска прокуратура⁶.

⁶ В предоставените от ПРБ данни се съдържа информация и за случаи на престъпления по служба, отчетени от Военно-окръжните прокуратури в София, Пловдив и Сливен, и най-вече от

ДЯЛ II: КОЛИЧЕСТВЕН АНАЛИЗ ЗА КОРУПЦИОННИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

лица с влязъл в сила съдебен акт по чл. 282 НК при образувани 337 досъдебни производства по този текст. В окръжните прокуратури Велико Търново, Враца, Перник, Добрич и Видин са образувани двуцифрен брой досъдебни производства за престъпления по служба и няма нито едно осъдено лице с влязъл в сила съдебен акт през периода 2014 – 2024 г.

6. Престъпления против политическите права на гражданите

В следващата Таблица 8 са представени статистически данни за престъпления против политическите права на гражданите (чл. 167-169, чл. 169г НК).

Таблица 8. Статистически данни за престъпления против политическите права на гражданите (чл. 167-169, чл. 169г НК) в периода 2007 – 2024 г.

Година	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Образувани досъдебни производства	177	190	196	92	104	125	92	117	908	287	125	43	134	322	471	317	496	358
Осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт	24	68	53	66	32	22	56	29	31	153	58	20	34	14	42	57	75	49
Оправдани лица с влязъл в сила съдебен акт	2	4	5	10	7	0	4	2	4	2	8	4	0	1	2	5	9	9
Наложени наказания - общо	-	-	65	69	38	25	64	38	42	158	75	30	47	15	54	69	95	55
Лишаване от свобода - ефективно	-	-	0	1	1	0	1	1	0	1	2	0	4	0	1	3	3	3
Лишаване от свобода - условно	-	-	1	4	3	3	7	9	15	15	28	7	20	1	18	22	22	17
Пробация	-	-	21	5	14	8	13	14	2	4	1	2	1	0	4	4	8	2
Глоба	-	-	-	50	16	14	38	12	19	136	33	15	14	13	22	35	55	32
Други наказания	-	-	43	9	4	0	5	2	6	2	11	6	8	1	9	5	7	1

Източник: Статистически данни, предоставени от Прокуратура на Република България.

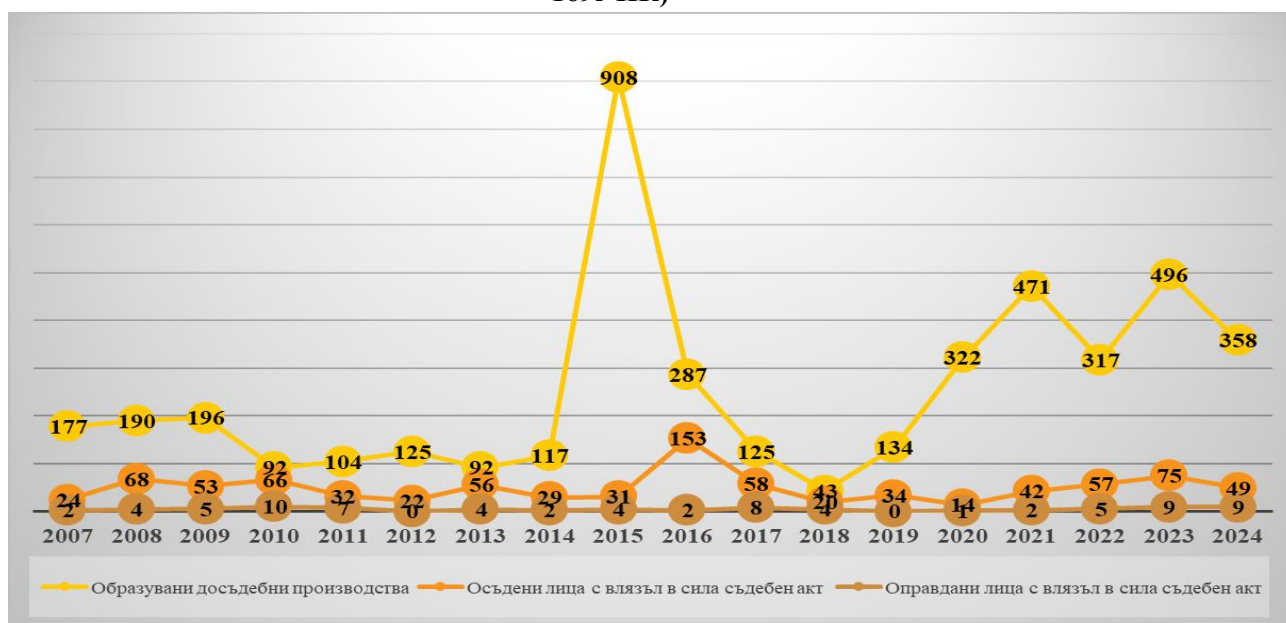
В години, в които се провеждат избори, се наблюдава нарастване на броя на образуваните досъдебни производства по чл. 167-169 и чл. 169г НК в периода 2007 – 2024 г. Съответно последващо нарастване на броя на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт. Например, през 2015 г. е най-висок броят на образуваните досъдебни производства и тогава са проведени местни избори и национален референдум.

Най-често налаганото наказание за престъпления против политическите права на гражданите е глоба. Лишаването от свобода – ефективно и при това

корупционно престъпление, както при разгледаните по-напред, се налага само в единични случаи, представляващи незначителен процент от общия брой на наложените наказания. В периода 2009 – 2024 г. са наложени общо 939 наказания за престъпления против политическите права на гражданите като от тях 21 са ефективно лишаване от свобода, което представлява 2%.

Данните в Таблица 8 за броя на образуваните досъдебни производства, броя на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт и броя на оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт са графично представени в следващата Графика 12.

Графика 12. Престъпления против политическите права на гражданите (чл. 167-169, чл. 169г НК)

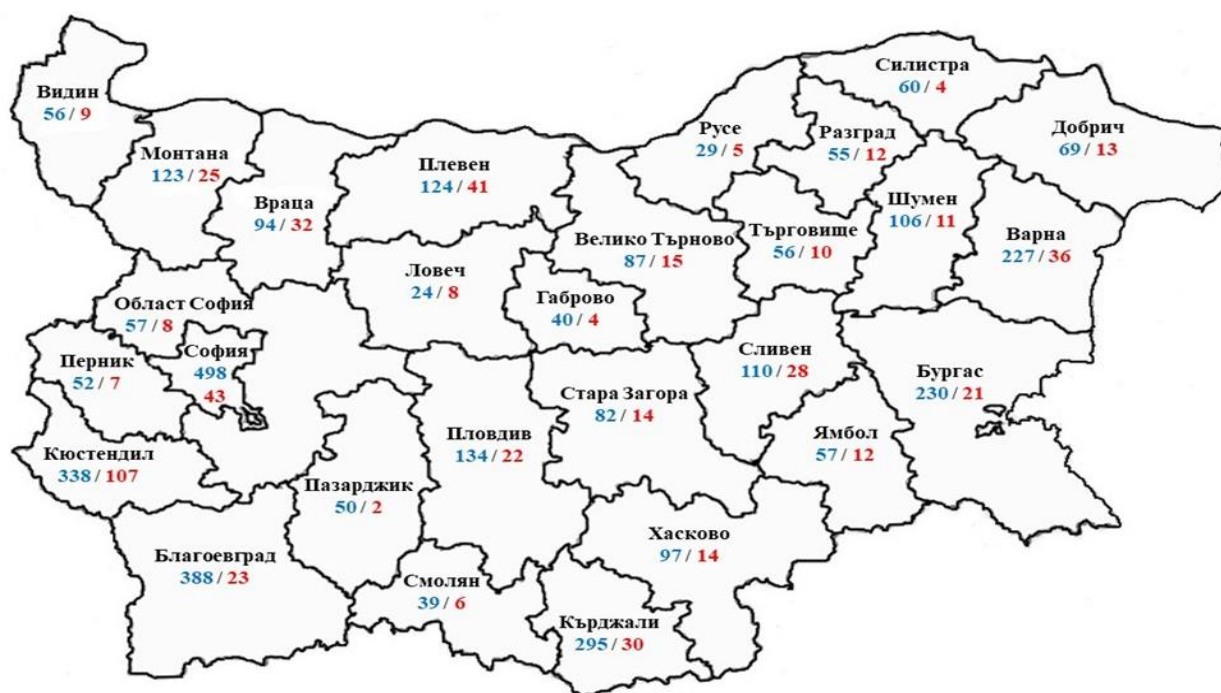
Източник: Статистически данни, предоставени от Прокуратура на Република България.

Най-големият брой на образуваните досъдебни производства през представения в Графика 12 период е 908, постигнат **2015 г.** Почти три четвърти (72%) от тези досъдебни производства за престъпления против политическите права на гражданите са образувани от три окръжни прокуратури в Благоевград, Кюстендил и Кърджали. Значителен брой досъдебни производства (над 300 годишно) се наблюдава в периода 2020 – 2024 г.

В периода 2007 – 2024 г. при престъпленията против политическите права на гражданите броят на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт надвишава съществено броя на оправданите лица с влязъл в сила съдебен акт.

В следващата Графика 13 са представени по административни области образуваните досъдебни производства и осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт в периода 2014 – 2024 г. за престъпления против политическите права на гражданите (чл. 167-169, чл. 169г НК). Първичните статистически данни са предоставени от ПРБ и са разпределени поотделно за всяка окръжна прокуратура и градска прокуратура⁷.

Графика 13. Образувани досъдебни производства и осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт за престъпления против политическите права на гражданите (чл. 167-169, чл. 169г НК) по области в периода 2014 – 2024 г.

В син цвят е представен броят на образуваните досъдебни производства за престъпления против политическите права на гражданите (чл. 167-169, чл. 169г НК)
 В червен цвят е представен броят на осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт за престъпления против политическите права на гражданите (чл. 167-169, чл. 169г НК)

Източник: Статистически данни, предоставени от ПРБ и изчисления на проф. д-р Георги Петрунов.

Административните области, в които са образувани най-голям брой досъдебни производства за престъпления против политическите права на гражданите в периода 2014 – 2024 г., са София-град, Благоевград, Кюстендил, Кърджали, Бургас, Варна, Пловдив, Плевен, Монтана, Сливен и Шумен. Във всяка от

⁷ В предоставените от ПРБ данни не се съдържа информация за случаи на престъпления против политическите права на гражданите (чл. 167-169, чл. 169г НК), отчетени от Военно-окръжните прокуратури в София, Пловдив и Сливен, както и от Специализираната прокуратура.

тези области градска прокуратура и окръжните прокуратури са образували трицифрен брой досъдебни производства по чл. 167-169 и чл. 169г НК. Данните за разглеждания единадесетгодишен период показват, че натрупването на повече новообразувани досъдебни производства за престъпления против политическите права на гражданите е в различни години за изброените области.

През 2015 г. са образувани най-голяма част от досъдебните производства в Окръжна прокуратура–Благоевград (290 досъдебни производства), Окръжна прокуратура–Кюстендил (248 досъдебни производства), Окръжна прокуратура–Кърджали (117 досъдебни производства за 2015 г. и 94 през 2016 г.). За сравнение във всяка от тези три прокуратури през разглеждания период са образувани по-малко от 25 досъдебни производства годишно.

В Софийска градска прокуратура съществено нарастване на образуванияте досъдебни производства за престъпления против политическите права на гражданите се наблюдава през 2020 г. – 145 броя и през 2021 г. – 111 броя. Отчетеното в гр. София през 2020 г. и 2021 г. представлява повече от общия брой на образуванияте досъдебни производства през останалите девет години от разглеждания период.

Данните за окръжните прокуратури в Бургас и Варна показват леко нарастване на образуванияте досъдебни производства през 2023 г. и 2024 г. спрямо предходните години.

Въпреки че може да се очаква нарастване на броя на престъпленията против политическите права на гражданите в годините на провеждане на избори, в редица окръжни прокуратури като Плевен, Сливен, Шумен се наблюдава сравнително равномерен брой на образуванияте досъдебни производства по чл. 167-169, чл. 169г НК в периода 2014 – 2024 г.

7. Документни престъпления с корупционен мотив

В Таблица 9 са представени статистически данни за документни престъпления с корупционен мотив.

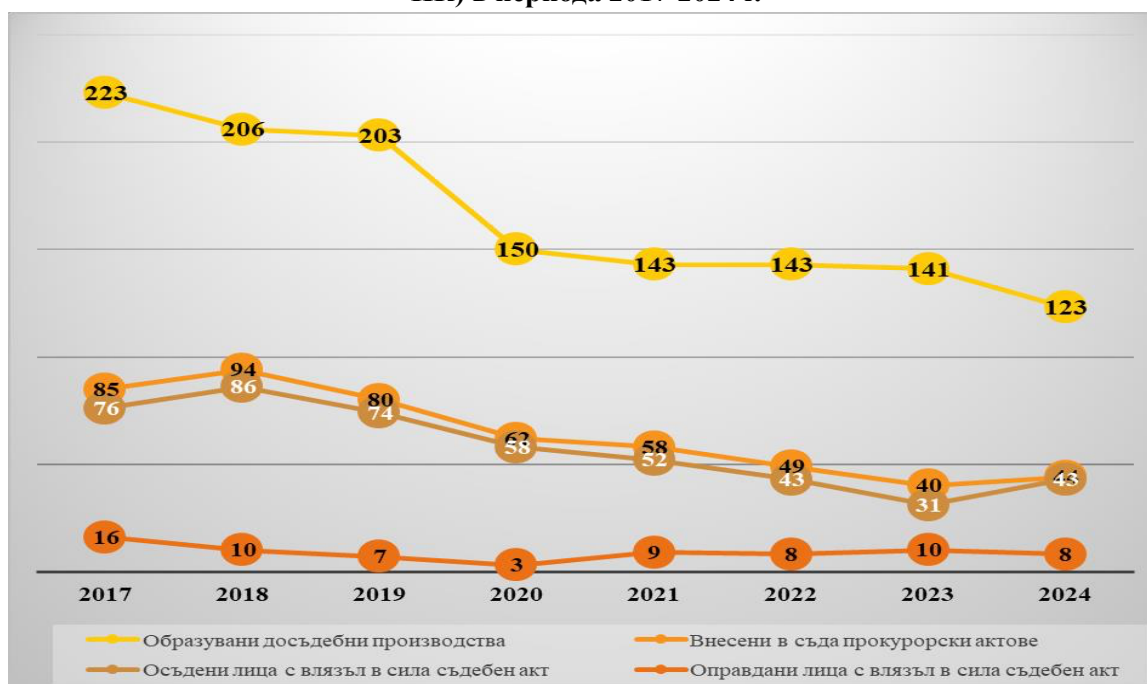
Таблица 9. Статистически данни за документни престъпления с корупционен мотив (чл. 310, ал. 1 и чл. 311, ал. 1 НК) в периода 2017 – 2024 г.

Година	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Образувани досъдебни производства	223	206	203	150	143	143	141	123
Внесени в съда прокурорски актове	85	94	80	62	58	49	40	44
Осъдени лица с влязъл в сила съдебен акт	76	86	74	58	52	43	31	43
Оправдани лица с влязъл в сила съдебен акт	16	10	7	3	9	8	10	8

Източник: Доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи в периода 2019-2024 година

Данните в Таблица 9 са графично представени в следващата Графика 14.

Графика 14. Документни престъпления с корупционен мотив (чл. 310, ал.1 и чл. 311, ал.1 НК) в периода 2017-2024 г.

Източник: Доклади за прилагането на закона и за дейността на Прокуратурата и на разследващите органи в периода 2019-2024 година

При документните престъпления с корупционен мотив, представени в Графика 14, се наблюдава тенденция на съществено намаление на броя на образуваните досъдебни производства, внесените в съда прокурорски актове и лицата с влязъл

в сила съдебен акт през периода 2017 – 2024 г. Наблюдава се тенденция на известно припокриване между внесените в съда прокурорски актове и осъдените лица с влязъл в сила съдебен акт, особено в края на разглеждания период.

Представените данни в тази част от криминологичното изследване обхващат наличната информация от ПРБ и ВКС, с която разполага екипът по проекта, за да изведе количествените измерения в корупционните престъпления в Република България през периода от 2004 до 2025 г.

ДЯЛ ТРЕТИ: НАКАЗАТЕЛНО-ПРАВЕН АНАЛИЗ НА КОРУПЦИОННИТЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ

ГЛАВА I. ПРАВНО-ПОЛИТИЧЕСКА РАМКА

доц. д-р Ива Пушкарова

Относими към стратегиите на държавата за предотвратяване и противодействие на корупцията са главно следните пет документа, от които с основно значение за настоящото изследване са НАС, АССР и НСФИЕС:

Документ	Стратегически цели / приоритети
Национална стратегия за превенция и противодействие на корупцията (2021–2027), в сила от 19.03.2021 г. (НАС) + Пътна карта към нея	<ol style="list-style-type: none"> 1. Укрепване на капацитета и повишаване на прозрачността в работата на антикорупционните органи и звена. 2. Противодействие на корупционните престъпления. 3. Укрепване на капацитета и подобряване на работата на органите с контролни и санкционни правомощия в администрацията. 4. Повишаване прозрачността и отчетността на местната власт. 5. Освобождаване на гражданите от „дребната“ корупция. 6. Създаване на среда за обществена нетърпимост към корупцията. 7. Своевременен отговор на необходимостта от актуализация на антикорупционните мерки.
Национална стратегия за превенция и борба с нередностите и измамите, засягащи финансовите интереси на ЕС (2021–2027) (НСФИЕС)	<p>Защита на финансовите интереси на Европейския съюз:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. превенция на нередности и измами 2. разкриване на нередности 3. ефективно разследване 4. санкциониране 5. координация между институциите
Актуализирана стратегия за продължаване на съдебната реформа (АССР)	<p>Изграждане на ефективна, независима и отчетна съдебна система:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. независимост на съдебната власт 2. ефективност на правосъдието 3. отчетност и прозрачност 4. борба с корупцията в съдебната система
Национална програма за развитие България 2030 (НПР)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ускорено икономическо развитие. 2. Демографски подем. 3. Намаляване на неравенствата. 4. Зелена и цифрова трансформация. 5. Утвърждаване на България като модерна и иновативна държава
План за възстановяване и устойчивост (ПВУ)	<p>Възстановяване на икономиката и повишаване на устойчивостта чрез реформи и инвестиции</p>

1. Методология

Анализът в настоящата глава е фокусиран върху съдържанието на стратегическите документи и не включва оценка на тяхното прилагане или ефективност.

1.1. В научната литература са познати два основни подхода към изследването на антикорупционния отговор.

Най-влиятелен сред тях е **институционалният модел (principal-agent model)**, който разглежда корупцията като отклонение от формалните правила на публичното управление¹. В тази традиция корупцията е злоупотреба с публична власт за частна изгода, произтичаща от несъвършенства в институционалния дизайн, слаб контрол и асиметрия на информацията между различните участници в управлението.

По-новите изследвания оспорват приложимостта на традиционния модел при политически системи, в които корупцията е устойчива и широко разпространена, а традиционните мерки на индивидуално санкциониране имат ограничена ефективност. В такива условия корупцията не се проявява само като индивидуално нарушение, а като **колективно действие**, създаващо устойчив модел на взаимодействие между политически, административни и икономически субекти². При системно разпространена корупция поведението на участниците се определя от очакването, че всички останали също участват в подобни практики.

1.2. За целите на анализа беше разработен **индекс на стратегическо покритие**, който позволява сравнителна оценка на степента, в която стратегическите документи на държавната политика реагират на различните типове корупция. Той се основава на типологична рамка, включваща 14-те аналитични категории, описани подробно в Дял Първи.

Индексът на стратегическо покритие се изчислява като относителен дял на категориите (общ индекс), съответно видовете (специален индекс), които са отразени от съответния документ, спрямо общия им брой (14, съответно 51). Формално индексът се определя по следната формула: $\text{Index (общ)} = (\text{брой покрити категории} / 14) \times 100$ и $\text{Index (специален)} = (\text{брой покрити видове} / 51) \times 100$. Получената стойност

---

¹ **Rose-Ackerman, Susan, Palifka, Bonnie J.** *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2016); **Klitgaard, Robert.** *Controlling Corruption* (Berkeley: University of California Press, 1988);

² **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005; **Hellman, Joel S., Jones, Geraint, Kaufmann, Daniel.** "Seize the State, Seize the Day." World Bank Policy Research Working Paper 2444; No. 2312, Washington, DC: World Bank, April 2000.

представлява процентът от аналитичните измерения на корупцията, които даденият стратегически документ обхваща. По-високите стойности на индекса показват по-широко концептуално покритие на различните форми на корупция, докато по-ниските стойности свидетелстват за по-тесен и институционално ограничен подход.

Оценката на стратегическото покритие се извършва чрез съдържателен анализ на съответните стратегически документи - за всяка категория и вид се проверява дали в текста на документа съществуват цели, приоритети, политики или мерки, пряко или косвено насочени към тяхното предотвратяване, ограничаване или санкциониране. Когато такива липсват или могат да бъдат изведени единствено чрез далечна имплицитна интерпретация, типът корупция се счита за непокрит.

Индексът не измерва действителното разпространение на различните форми на корупция, нито ефективността на антикорупционните политики, а **степената на концептуално присъствие на различните видове и категории корупция в стратегическото мислене на държавата**. Неговата основна функция е да позволи систематично сравнение между стратегическите документи по отношение на това кои типове корупционни практики са концептуално разпознати и включени в политическите рамки. Така той допринася да се идентифицират областите на висока и ниска политическа чувствителност към корупционните рискове. Оттук, високата стойност на индекса не е показател за ефективност на съответната стратегия, а за декларираната от нея степен на разпознаване на различните форми на корупция.

2. Стратегическа концептуализация на корупцията

Нито един от стратегическите документи не пояснява какво съдържание влага в понятието за корупция, макар всички да използват понятието като централен елемент. То функционира като нормативно и политически натоварена категория, чието общоизвестно съдържание изглежда се предполага, отколкото като прецизно концептуализиран аналитичен инструмент.

Неговото съдържание се извлича на основата на сложен дълбочинен сравнителен систематичен анализ на политиките, инструментите и институционалните механизми, които стратегиите предвиждат, и съпоставянето им с конкретни видове корупция.

Националната стратегия за превенция и противодействие на корупцията работи с най-широката имплицитна концепция за корупцията в качеството ѝ на институционален и управленски проблем, проявяващ се в публичната администрация,

съдебната система, правоохранителните органи и взаимодействието между публичния и частния сектор. Стратегията имплицитно признава различни равнища на корупционни практики – от ниско административно ниво до високи политически позиции, но остава в границите на класическия институционално-правен подход и не развива концепции за системните форми на завладяване на институции или за функционалната роля на корупцията в политико-икономическите процеси.

Националната стратегия за превенция и борба с нередностите и измамите, засягащи финансовите интереси на ЕС изхожда от значително по-тясно разбиране за корупцията като форма на неправомерно финансово поведение в управлението на публични ресурси, свързано с измами, нередности и злоупотреби при изпълнението на програми и проекти. Корупционните практики се разглеждат основно през призмата на финансовите нарушения и злоупотребите с европейски средства. Тази перспектива поставя акцент върху механизмите за финансов контрол, одит и институционално наблюдение, като оставя извън фокуса по-широките политически и институционални измерения на корупцията.

Актуализираната стратегия за съдебна реформа концептуализира корупцията основно като институционален дефицит на функционирането и независимостта на съдебната система и риск за върховенството на правото. Мерките са насочени към укрепване на отчетността, прозрачността и институционалната ефективност на съдебните органи. Това води до силна концентрация върху съдебните институции, докато останалите институционални сфери на корупционен риск остават слабо адресирани.

Националната програма за развитие България 2030 включва корупцията в значително по-широк контекст на институционално развитие, добро управление и икономическа конкурентоспособност. Корупцията се разглежда като фактор, подкопаващ ефективността на публичните институции, доверието в държавата и качеството на бизнес средата. Антикорупционните политики не са основен фокус на програмата, а част от по-широки институционални реформи. В резултат корупцията се третира по-скоро като индикатор за институционална слабост, отколкото като самостоятелен политически проблем.

Планът за възстановяване и устойчивост представя корупцията основно като структурно препятствие пред икономическото развитие, инвестиционния климат и ефективното управление на публичните ресурси. В този документ антикорупционните

мерки са интегрирани в по-широка програма от институционални реформи, насочени към подобряване на бизнес средата, укрепване на върховенството на правото и повишаване на прозрачността на публичното управление. В резултат корупцията се концептуализира предимно като институционален риск, който влияе върху икономическата ефективност и доверието в публичните институции.

Макар разгледаните стратегии да показват значително разнообразие в институционалните си приоритети, всички остават **в традиционния нормативно-институционален модел**. Този модел е ориентиран към укрепване на формалните правила, контролни механизми и институционална отчетност, но е значително по-слабо пригоден да отговори на сложните системни форми на корупция. Стратегиите разбират корупцията като институционално отклонение от формалните правила на публичното управление и като въпрос на административна и съдебна прозрачност и отчетност. Извън стратегическия хоризонт остават нейните по-сложни структурни измерения – завладяване на институции, мрежови форми на влияние или функционалната роля на корупционните практики в политико-икономическите системи.

3. Стратегическо покритие на видове корупция

Анализът показва **ясно изразена структурна асиметрия** в начина, по който държавната политика отразява корупционните явления. Макар стратегическите документи формално да обхващат широк спектър от институционални и процедурни мерки, реалното стратегическо покритие на различните видове корупция е силно неравномерно. Систематичната концентрация е върху институционално дефинирани проявления на фона на съществено подценяване или пълно отсъствие на по-сложни системни и функционални корупционни явления.

Степента на отразеност на различните видове и категории корупция в стратегическото мислене на държавата е представена на следващата Таблица.

Най-пълно покритие получават класическите институционални форми на корупция - в публичната администрация, съдебната власт и свързани сфери. Те задържат и основния фокус на повечето мерки, свързани с прозрачност, отчетност, контролни механизми и институционална реформа.

Заявявайки относително системно цел за борба с корупцията „на всички етажи“, стратегиите най-малкото разкриват съзнаване, че явлението се проявява с някои разлики на различните нива. За съжаление, това разграничение не навлиза по същество в съответно диференцирани стратегически мерки.

Дял III, Глава първа: ПРАВНО-ПОЛИТИЧЕСКА РАМКА

ТАБЛИЦА: Стратегическо покритие на корупцията Вид корупция	НС - борба с корупцията	НС – финанс. интереси на ЕС	АС- съдебна реформа	НПР 2030	ПВУ
	П (приоритет); М (мярка)	ОЦ (оперативна цел)	Стратегическа цел	Приоритет	Компонент
1. Институционална среда					
корупция в публичната администрация	П 1 М 1, 2, 4	ОЦ 5.2.5	4.2.1-4.2.4; 4.3.1 – 4.3.5; 4.5.1	10.5	C10.R2
корупция в съдебната система	П 3 М 1, 2	ОЦ 5.2.6	1.3.1-1.3.10; 1.4.1-1.4.3; 4.3.1	10.5б, 10.6	C10.R1 и 2
корупция в правоохранителните органи	П 3 М 3	ОЦ 5.2.6	4.2.1 – 4.2.4	НЕ	C10.R2
политическа корупция	П 2 М 1, 3	НЕ	1.1.4, 1.1.5, 6.1.1-6.1.3	10.1	C10.R2
корупция в държавни предприятия и регулатори	П 4 М 1, 2	НЕ	НЕ	10.2	C10.R2
корупция в частния сектор (при публични функции)	П 5 М 2, 3	ОЦ 5.2.5	4.5.1; 6.2.2	10.2	C10.R2
трансгранична корупция	П 7 М 1, 2	ОЦ 5.2.4	НЕ	НЕ	C10.R2
2. Ниво на институционална власт					
корупция на ниско ниво	П 1 М 2	ОЦ 5.2.5	1.3.1; 1.3.3; 1.3.5	10.1	C10.R2
корупция на средно ниво	П 2 М 2	ОЦ 5.2.5	1.2.1-1.2.3; 1.3.6	10.1	C10.R2
корупция на високо ниво	П 2 М 1, 3	НЕ	4.4.2; 4.3.4	10.5	C10.R2
3. Процедурна среда					
във високо формализирана среда	П 1 М 3	ОЦ 5.3.2	1.3.8	10.2	C10.R1
в слабо формализирана / дискреционна среда	П 2 М 1, 2	ОЦ 5.2.5	1.3.5	10.1	C10.R2
корупция в смесен режим	П 3 М 1	ОЦ 5.3.4	3.3.1-3.3.4	10.1	C10.R2
4. Степен на системност					
епизодична	П 1 М 1	ОЦ 5.3.4	1.3.4	НЕ	НЕ
повторяема (рутинна)	П 1 М 2, 3	ОЦ 5.2.1	1.3.2	10.1	C10.R2
Системна	П 5 М 1, 2	ОЦ 5.2.5	1.3.9-1.3.10	10.5	C10.R2
5. Специални форми на системна корупция					
завладяване на държавата	П 5 М 3	НЕ	1.1.1-1.1.5	НЕ	НЕ
регулаторно завладяване	П 4 М 2	НЕ	НЕ	10.,2	НЕ
„въртяща се врата“	П 6 М 1	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
тиха корупция	П 3 М 2	НЕ	1.3.2	НЕ	НЕ
6. Степен на организационна интеграция					
индивидуална девиация	П 1 М 2	ОЦ 5.3.4	1.3.4	НЕ	C10.R2
групова практика	П 2 М 1, 2	ОЦ 5.2.4	1.3.9	НЕ	C10.R2
организационна норма	П 5 М 1	ОЦ 5.2.5	1.3.1	10.1	C10.R2
междуинституционална мрежа	П 7 М 1, 2	ОЦ 5.4.2	4.3.3	НЕ	C10.R2
7. Корупционна инфраструктура					
липсваща	П 1 М 1	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
частична	П 2 М 1, 2	ОЦ 5.2.5	1.3.2	10.1	C10.R2
Развита	П 5 М 2, 3	ОЦ 5.2.4	1.3.9	НЕ	C10.R2

Дял III, Глава първа: ПРАВНО-ПОЛИТИЧЕСКА РАМКА

ТАБЛИЦА: Стратегическо покритие на корупцията Вид корупция	НС - борба с корупцията	НС – финанс. интереси на ЕС	АС- съдебна реформа	НПР 2030	ПВУ
	П (приоритет); М (мярка)	ОЦ (оперативна цел)	Стратегическа цел	Приоритет	Компонент
8. Ролева конфигурация					
Двустранна	П 1 М 1	ОЦ 5.3.4	1.3.1	НЕ	C10.R2
многостранна	П 2 М 2	ОЦ 5.4.2	4.3.3	НЕ	C10.R2
йерархично наложена	П 5 М 1,2	НЕ	1.2.1-1.2.2	10.1	C10.R2
Мрежова	П 7 М 1,2	ОЦ 5.4.2	4.4.2	НЕ	C10.R2
9. Степен на доброволност					
взаимноизгодна	П 1 М 1,3	ОЦ 5.2.4	1.3.1	НЕ	C10.R2
принудителна (изнудване)	П 3 М 2	НЕ	НЕ	НЕ	C10.R2
адаптивна	П 2 М 2	ОЦ 5.2.5	НЕ	НЕ	НЕ
10. Начин на прикриване					
открита нормализация	П 1 М 2	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
процедурно маскиране	П 3 М 1	ОЦ 5.3.2	1.3.8	10.2	C10.R2
правна симулация	П 4 М 2	ОЦ 5.3.1	4.3.5	10.2	C10.R2
криминална конспирация	П 5 М 3	ОЦ 5.3.4	4.4.2	НЕ	C10.R2
11. Форма на облага					
пряка материална	П 1 М 1,2	ОЦ 5.2.4	1.3.5	НЕ	C10.R2
непряка материална	П 2 М 2	ОЦ 5.2.4	2.6.1-2.6.2	НЕ	C10.R2
нематериална	П 3 М 2	НЕ	1.3.1	НЕ	C10.R2
12. Времеви хоризонт					
краткосрочна	П 1 М 1,3	ОЦ 5.3.4	1.3.4	НЕ	C10.R2
средносрочна	П 2 М 2	ОЦ 5.3.3	3.4.4.	10.1	C10.R2
дългосрочна (инвестиционна)	П 5 М 1,3	НЕ	3.4.1-3.4.8	10.1	C10.R2
13. Функционална роля					
„смазочен механизъм“	П 1 М 1	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
компенсация на институционални дефицити	П 2 М 1,2	ОЦ 5.2.5	3.2.4	10.1	C10.R1 и 2
инструмент за дисциплиниране	П 3 М 2	ОЦ 5.3.2	2.5.1-2.5.3	НЕ	НЕ
инструмент за преразпределение на власт	П 5 М 1,3	НЕ	1.1.1-1.1.5	НЕ	НЕ
14. Отношение към социалния ред					
паразитна	П 1 М 1,2	ОЦ 5.3.4	1.3.9. – 1.3.10	НЕ	НЕ
адаптивна	П 2 М 1,3	ОЦ 5.2.5	НЕ	НЕ	НЕ
трансформираща	П 5 М 2	НЕ	НЕ	НЕ	НЕ
ИНДЕКС на стратегическо покритие на корупцията					
Общ: (брой покрити от документа категории /14) x100	100 % (14 категории)	93% (13 категории)	100 % (14 категории)	91 % (11 категории)	74 % (10)
Специфичен: (брой покрити видове / 51) x 100	100 % (51 вида)	69 % (35 вида)	78 % (40 вида)	51 % (29 вида)	65% (37)

Частично присъства и категорията, свързана с начините на прикриване на корупционните практики. Политиките за прозрачност, електронно управление, предотвратяване на конфликт на интереси и засилен контрол върху административните процедури косвено адресират форми като процедурно маскиране и правна симулация.

Най-съществените пропуски се наблюдават в категориите, които описват структурните и системни форми на корупционна интеграция в политико-институционалния ред. Това се отнася преди всичко до т.нар. специални форми на системна корупция (завладяване на държавата, регулаторно завладяване, корупция на „въртящата се врата“ и „тихата“ корупция). Тези форми предполагат трайна институционална интеграция на корупционните практики и дългосрочно преразпределение на публична власт в полза на частни интереси. Въпреки тяхната централна роля в съвременната сравнителна литература за корупцията, стратегическите документи почти изцяло ги игнорират като аналитична категория.

Аналогичен модел се наблюдава и при **категиите, които разглеждат функционалната роля на корупцията в институционалната система**. Концепции за корупцията като „смазочен механизъм“, инструмент за дисциплиниране или средство за преразпределение на власт практически отсъстват от стратегическото мислене. Документите **третират корупцията изключително като нормативно отклонение** от институционалните правила, без да анализират нейните структурни функции в реалното функциониране на публичната власт.

Подобен е подходът и при категориите, описващи **отношението на корупцията към социалния ред** (паразитна, адаптивна или трансформираща корупция). Тези аналитични разграничения, които позволяват да се оцени ролята на корупционните практики в еволюцията на институционалните системи, също остават извън концептуалния хоризонт на стратегическите документи.

Относително слабо, непряко или фрагментарно отразени са типове корупция според процедурната среда. Стратегическите документи съдържат множество мерки, насочени към административни процедури, прозрачност и отчетност, но рядко анализират различията между корупцията във високо формализирана процедурна среда и в условия на широка дискреция. Това затруднява диференцирането на политиките за превенция.

Сходни ограничения засягат и категориите, свързани със степента на **системност** на корупционните практики. Макар документите често да говорят за

„системен проблем“ или „разпространена корупция“, те не разграничават ясно епизодични, рутинни и структурно интегрирани форми, което води до стратегическо третиране на корупцията като относително хомогенен феномен, какъвто тя не е.

Слабо развито е и **разграничението между различните форми на облага** (пряка материална, непряка материална и нематериална). Стратегиите имплицитно предполагат материална облага, без да разглеждат нематериалните ползи - политическо влияние, институционален достъп или кариерно израстване - които имат нарастващо ключова роля в сложните корупционни мрежи.

Стратегиите рядко правят разграничение и между **краткосрочни транзакционни корупционни сделки и дългосрочни „инвестиционни“ форми** на корупция, насочени към изграждане на устойчиви канали за влияние върху публичната политика.

На тази основа може да бъде направен **извод за ясно доминиране на институционално-правния модел на корупцията в стратегическото мислене на държавата**. Корупцията се възприема главно като отклонение от формалните институционални правила и като дефицит на отделни публични институции, като значителна част от структурните и системните ѝ измерения остават извън стратегическия хоризонт.

Тази асиметрия повишава готовността за отговор срещу административни и процедурни проявления на корупцията и обезсилва реакцията срещу сложните мрежови и системни форми на корупционна интеграция, които характеризират съвременните политико-икономически режими.

4. Влияние на европейските политики

Съществена особеност на разгледаните стратегически документи е силното влияние на европейските институционални рамки върху тяхното съдържание и приоритети. Значителна част от мерките са разработени в контекста на европейски политики и механизми за контрол, свързани с управлението на публични средства, върховенството на правото и институционалната отчетност.

Тази зависимост е особено видима в стратегиите, свързани с управлението на европейските фондове и в реформите, включени в ПВУ. Техните антикорупционни мерки са формулирани в значителна степен като отговор на изискванията на европейските институции, което показва, че част от стратегическите инициативи са форма на външно стимулирана институционална адаптация с двоен ефект.

От една страна, европейските механизми могат да създадат допълнителен институционален натиск за подобряване на контролните системи и публичната отчетност. От друга страна, зависимостта от външни стимули може да доведе до формализиране на антикорупционните политики, при което стратегическите документи функционират предимно като декларативен инструмент за институционално съответствие, а не като израз на осъзната и самостоятелна национална политика.

5. Основни групи антикорупционни мерки и потенциал за ефективност

Въпреки различията в институционалния фокус, стратегическите документи **разчитат на сходен инструментариум** от антикорупционни мерки, които могат да бъдат групирани в няколко основни типа. Всеки от тях предполага различен механизъм на въздействие върху корупционните практики и различен потенциал за ефективност според вида корупционна система и степента на институционална деформация, към които е насочен. Оттук, самият избор и структура на мерките влияе на прогнозата за ефективност на стратегията.

5.1. Според своето съдържание мерките могат условно да бъдат групирани в пет категории.

Първата и най-разпространена група включва **мерки за повишаване на прозрачността и отчетността на публичните институции**. Сред тях се открояват механизми за достъп до информация, публичност на решенията, декларации за имущество и за интереси и процедури за предотвратяване на конфликт на интереси. Този вид мерки са широко представени във всички стратегически документи и представляват **основния инструмент** за ограничаване на корупционните рискове. Техният потенциал за ефективност се основава на очакването, че увеличената прозрачност намалява възможностите за скрити корупционни взаимодействия и улеснява обществения и институционален контрол. Тези мерки обаче са успешни в условия на слаба към средна корупционна уязвимост и слаба заразеност, в които корупционното поведение е основно инцидентно, опортюнистично и предимно индивидуално. Отделно, ефективността на този тип мерки зависи решаващо от наличието на активни контролни институции и реална способност за прилагане на санкции. Сами по себе си те не са ефективни, а постигат резултатите си само при системно взаимодействие с контролно-санкционни мерки.

Втората група мерки обхваща **институционалните и организационни реформи**, насочени към укрепване на капацитета на антикорупционните органи и

подобряване на координацията между различните институции. В тази категория попадат създаването или реорганизацията на специализирани антикорупционни органи, укрепването на вътрешните контролни механизми в администрацията, както и развитието на междуинституционално сътрудничество в разследването на корупционни престъпления. **Потенциалът за ефективност на тези мерки е сравнително висок, когато институционалните промени са съпроводени от реална независимост на съответните органи и достатъчен административен и експертен капацитет. В противен случай те остават формални и имат ограничено практическо въздействие.**

Този вид мерки са най-успешни към корупционни явления, които не са ескалирали в трайно институционализирани форми на системна и стратегическа корупция. Към прояви на корупционно овладяване на институции и структури те са неефективни и дори контрапродуктивни, тъй като в хода на прилагането им новосъздаваните или подложени на реорганизация институции са уязвими на корупционно заразяване, ако в процеса участват корупционно засегнати субекти.

Третата група мерки включва **процедурни и административни реформи**, насочени към ограничаване на възможностите за корупционни взаимодействия в процесите на публично управление. Сред тях се открояват стандартизирането на административните процедури, намаляването на административната дискреция, дигитализацията на административните услуги и въвеждането на електронно управление. Основната логика на тези мерки е да се намали прекия контакт между администрацията и гражданите или бизнеса и така да се ограничат възможностите за корупционни сделки. Международният опит показва, че този тип политики може да има значителен превантивен ефект в области с висока честота на рутинни административни взаимодействия. Ползността им намалява с напредването на корупционното заразяване, институционално вграждане и социално нормализиране.

Четвъртата група мерки се отнася до **укрепването на контролните и санкционните механизми**. Тук попадат политики, свързани с разследването на корупционни престъпления, подобряване на процесуалните инструменти за борба с корупцията и засилване на ролята на съдебната система в санкционирането на подобни практики. Потенциалът за ефективност на тези мерки е **пряко свързан с независимостта и ефективността на правораздавателните институции**. Без

функциониращи механизми за разследване и наказване на корупционните престъпления превантивните политики остават недостатъчни.

Накрая, част от стратегическите документи включват и **мерки за подобряване на управлението на публичните ресурси**, особено в контекста на управлението на европейски средства и публични инвестиции. Тези обикновено се реализират чрез системи за финансов контрол, одит, мониторинг и управление на риска. Техният потенциал за ефективност се основава на способността им да идентифицират нередности и измами на ранен етап и да ограничат възможностите за злоупотреба с публични ресурси.

Въпреки относителното разнообразие на използваните инструменти, сравнителният анализ показва, че стратегическите документи **следват сходна антикорупционна логика**. Основният акцент е поставен върху укрепването на формалните институционални правила, повишаването на прозрачността и подобряването на контролните механизми. Този подход е потенциално ефективен при ограничаването на административната и процедурната корупция, особено на по-ниски и средни равнища на публичното управление. Неговата полезност намалява прогресивно при по-устойчиви корупционни явления.

В същото време **потенциалът на стратегиите да адресират такива по-сложни форми на системна корупция е силно ограничен**. Мрежовите форми на влияние, политическото покровителство и механизмите на институционално завладяване често функционират извън рамките на формалните административни процедури и следователно са по-трудно засегнати от стандартните инструменти за прозрачност и контрол.

Казаното създава **структурно напрежение между концептуалния модел на корупцията, използван в стратегическите документи, и реалните форми на корупционни практики, които тези политики се стремят да ограничат**.

5.2. Според механизма на антикорупционно въздействие мерките подлежат на анализ по три направления

На първо място, **преобладават превантивните мерки спрямо мерките за разследване и санкциониране на корупционни практики**. Значителна част от тях са насочени към повишаване на прозрачността, подобряване на административните процедури, укрепване на вътрешния контрол в институциите и ограничаване на възможностите за конфликт на интереси. Тези инструменти са характерни за

класическия модел на антикорупционна политика, при който корупцията се разглежда като отклонение от формалните правила. Мерките за реално противодействие чрез разследване, наказване и институционална отговорност са сравнително по-слабо представени и формулирани общо.

На второ място, стратегиите разчитат на **еволюционен, а не шок (радикален) подход към институционалната промяна**. Мерките са насочени към постепенно усъвършенстване на съществуващите институции, процедури и контролни механизми. Типични примери са подобряването на административните процедури, развитието на електронното управление, усъвършенстването на механизмите за контрол върху публичните разходи и укрепването на институционалния капацитет на съществуващите органи. Липсват мерки, които предполагат дълбоки структурни трансформации на институционалната система или радикално реструктуриране на централните власти и контрол.

Трето, доминират **функционални и процедурни мерки за сметка на сравнително ограничено използване на структурни реформи, сред които от своя страна преобладават непоследователни и фрагментарни мерки**. Функционалните мерки се стремят да подобрят начина, по който институциите изпълняват своите функции – чрез по-добри процедури, повече прозрачност, дигитализация на услугите или по-ефективни механизми за отчетност. Структурните мерки, които при последователно и системно прилагане биха могли да променят разпределението на властта, зависимостите между институциите или механизмите за политическо влияние, са значително по-слабо представени.

Тази комбинация от превантивни, еволюционни и функционални политики е потенциално ефективна преди всичко при **административна и процедурна корупция**, която възниква в рамките на рутинните взаимодействия между граждани, бизнес и публична администрация. Те могат да намалят възможностите за дребни корупционни практики, произтичащи от прекомерна административна дискреция, непрозрачни процедури или липса на ефективен вътрешен контрол.

Тези политики **имат значително по-ограничен потенциал да решат системни форми на корупция**, при които корупционните практики са интегрирани в самото функциониране на политическите и икономическите институции. При такива условия корупцията не се проявява единствено като индивидуално нарушение на правилата, а като устойчива мрежа от зависимости между политически актьори, икономически

интереси и административни структури. Тя може да се изразява в механизми на институционално завладяване, политическо покровителство, контрол върху регулаторните органи или стратегическо разпределение на публични ресурси.

При наличие на такава системна корупционна структура превантивните и процедурни мерки често имат ограничено въздействие. Причината е, че мрежите на влияние, които поддържат подобни корупционни системи, функционират до голяма степен извън рамките на формалните административни процедури. Те могат да адаптират своето поведение към новите правила или дори да ги използват като инструмент за легитимиране на съществуващите зависимости.

6. Обобщени изводи

Очакваната полезност на преобладаващите антикорупционни мерки в стратегическите документи може да бъде оценена като **умерена по отношение на административната корупция и силно ограничена по отношение на системните форми на корупция**, които засягат висшите равнища на политическата и икономическата власт. Политики, способни да адресират подобни структури, обикновено изискват по-дълбоки институционални промени – включително радикално укрепване на независимите контролни институции, реална политическа отчетност на висшите публични длъжности и механизми за ограничаване на концентрацията на политическо и икономическо влияние.

Анализът разкрива и **по-дълбок институционален парадокс**. Държавата е едновременно основният субект, който формулира и прилага антикорупционните стратегии, и институционалната среда, в рамките на която се развиват корупционните практики. В политически системи, в които корупционните зависимости са частично интегрирани в механизмите на власт и разпределение на ресурси, този парадокс често води до предпочитание към умерени и еволюционни политики, които подобряват съществуващите институционални механизми, без да променят съществено структурните условия, в които възникват корупционните практики.

Следователно анализът на стратегическите документи показва ясно напрежение между **концептуалния модел на корупцията**, заложен в политиките, и **възможната реална структура на корупционните практики** в България. Докато мерките са проектирани предимно за управление на административни отклонения в рамките на функционираща институционална система, тяхната ефективност значително намалява,

когато корупцията придобие системен характер и се превърне в структурен елемент на политико-икономическия ред.

В обобщение, антикорупционната политика е концептуализирана предимно в рамките на институционално-правен модел, който разглежда корупцията като отклонение от формалните правила на публичното управление. Макар той да предоставя важни инструменти за ограничаване на административните корупционни практики, неговата ефективност остава ограничена при наличие на системни форми на корупция. Това поставя въпроса дали съществуващите мерки са достатъчни за справяне със сложните структурни измерения на корупцията или са необходими по-дълбоки и радикални мерки. Тогава антикорупционната политика престава да бъде само въпрос на институционален дизайн и се превръща в проблем на политическата икономия на властта и ресурсите.

ГЛАВА II. ДЕЙСТВАЩ НАКАЗАТЕЛНОПРАВЕН РЕЖИМ НА КОРУПЦИОННИТЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

доц. д-р Ива Пушкарова

Корупцията е сложно и променливо явление, поради което с основание не е определена в НК, а корупционните престъпления не са кодифицирани в един раздел/глава на Особената част на НК. В тесен смисъл те се свеждат до подкупа (Раздел IV, Глава Осма, вкл. стопанския подкуп по чл. 224, чл. 225б и чл. 225в НК), а в по-широк - обхващат още същинските длъжностни престъпления (Раздел II, Глава Осма), специалните длъжностни престъпления (най-вече користните), както и някои отделни престъпления против стопанството, собствеността, правосъдието и др., намиращи се в други части на Особената част.

Следвайки подхода на широко дефиниране на понятието за корупционни престъпления, настоящото изследване се ръководи от разбирането, че това са **прояви при или по повод изпълнение на службата на длъжностни лица, обективно и субективно насочени към неправомерно обогатяване.**

Този подход позволява използването на широк набор от наказателноправни състави, включително при реална или идеална съвкупност от престъпления, което потенциално усилва интензитета на наказателноправната репресия.. Последното увеличава наказателната тежест върху деца и намалява възможностите му да избегне отговорност.

Такъв е подходът и във всички останали държави, страни по конвенциите за противодействие на корупцията.

Въпреки това широкото понятие за корупция не е ясно установено в правната теория и практика, нито в останалите хуманитарни науки¹. От чл. 411а, ал. 4 от НПК е видно, че законодателят ползва два съчетани критерия за определяне на корупцията по високите етажи на властта: вид на престъплението и особености на виновното длъжностно лице². В единните каталози на корупционните престъпления, с които работят ВКС и ПРБ, е възприет широк

---

¹ Според политологията, чието разбиране е най-широко, корупцията се свързва с придобиване на наследваща се частна полза чрез злоупотреба с власт. Вж. подробности у **Rose, J., P.M.Heywood**, Political Science Approaches To Integrity And Corruption, Institute for Research in Social Communication, Slovak Academy of Sciences, Human Affairs 23, 148–159, 2013 DOI: 10.2478/s13374-013-0116-6.

² От изброените в разпоредбата лица необяснимо отсъстват ръководните длъжностни лица от БНБ и Сметната палата, висшите административни длъжности на президентската институция, Конституционния съд и др.

подход, според който повече от 40 вида посегателства, различни от същинските корупционни престъпления, потенциално могат да се извършат в рамките на корупционна схема – престъпления на длъжностни и недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив и форми на злоупотреба със служебно положение.

На равнище разследване подходът е оправдан, тъй като изостря чувствителността на разследващите към възможните корупционни практики, скрити зад привидно некорупционна проява.

На нивото на материалноправната квалификация той съдържа риск от размиване на понятието, преувеличаване на корупционните елементи на престъплението за сметка на други, изкуствен статистически ръст на корупционните явления и намаляване на ефективността на специфичния отговор срещу тях. Това очертава напрежение между оперативната полезност на широкото понятие и необходимостта от неговата наказателноправна прецизност.

1. Общ нормативен обхват на криминализацията

В следващата таблица е представена обобщена приблизителна картина на нормативния обхват и структурна логика на криминализацията на корупционните явления според действащото българско наказателно право.

Таблицата показва дали действащият НК съдържа разпоредби, конкретно насочени или непряко приложими към отделните видове корупция от 15-те категории, идентифицирани и развити в Дял Първи. Тя е аналитичен инструмент за картографиране на видовете корупция, към които наказателният закон проявява чувствителност, и няма за цел нито да отнася отделните видове корупция към конкретни правни квалификации, нито е годна да оценява ефективността и съдържателната адекватност на криминализацията.

ТАБЛИЦА Вид корупция	Разпоредби на НК, насочени конкретно към явлението от съответния вид, независимо от негови други признаци
1. Според сферата на институционална реализация	
в публичната администрация	Раздел „Подкуп“
в правосъдието	Чл. 302, т. 1 – деецът е съдия, съдебен заседател, прокурор или следовател, Чл. 305 – деецът е вещо лице, защитник или повереник Чл. 294, ал. 2
в правоохранителните органи	Чл. 302, т. 1 – деецът е полицейски орган / разследващ полицай Чл. 294, ал. 4, вр. с ал. 2
политическата система	Чл. 167, ал. 2-5
държавни предприятия и регулаторни органи	Чл. 305 – деецът е арбитър
в частния сектор	Чл. 225б, чл. 225в
в трансгранични и наднационални структури	Всички състави със субект „чуждо длъжностно лице“
2. Според нивото на институционална власт, на което корупцията се извършва	
Корупцията на ниско институционално ниво	Чл 301, ал. 1
Корупцията на средно институционално ниво	Чл. 301, ал. 1-2, 5
Корупцията на високо институционално ниво	Чл. 302, т. 1 – подкупът е извършен от лице, което заема отговорно служебно положение
3. Според степента на формализираност на процедурите, в рамките на които се осъществяват властови и	

ТАБЛИЦА Вид корупция	Разпоредби на НК, насочени конкретно към явлението от съответния вид, независимо от негови други признаци
административни решения	
Високо формализираната процедурна среда	Чл. 301, ал. 1-3
Слабо формализираната или дискреционна среда	Чл.301, ал. 5, чл. 304б
Корупция в смесен процедурен режим	Всички състави
4. Според системността на корупционното поведение	
Епизодична (инцидентна, опортюнистична) корупция	Чл. 301, ал. 1
Повторяема (рутинна) корупция	Чл. 302, т. 3 – подкупът е извършен повторно
Системна (институционализирана) корупция	Чл. 302, т. 1 – подкупът е извършен от лице, което заема отговорно служебно положение Чл. 302, т. 3 – подкупът е извършен повторно чл. 304б, ал. 1 и ал. 2 – търговия с влияние с отегчаващи обстоятелства, сочещи системност
5. Според мащаба на системната корупция:	
Завладяване на държавата	чл. 304б, ал. 2 НК – търговия с влияние в особено тежки случаи чл. 302а НК – подкуп в особено големи размери, особено тежък случай
Регулаторно завладяване	чл. 304б, ал. 1 чл. 301, ал. 5
Корупция на „въртящата се врата“	Косвена приложимост
Тиха (мълчалива) корупция	чл. 301, ал. 1, ал. 5
6. Според степента на интегрираност в организацията	
Индивидуална девиация	Основни състави
Групова практика	Чл. 301, ал. 1 и 2, вр с чл. 20
Организационна норма	чл. 302, т. 1 – отговорно служебно положение чл. 302, т. 3 – повторност чл. 304б, ал. 1
Междуйнституционална мрежа	чл. 304б, ал. 1 и ал. 2 – търговия с влияние косвена приложимост на квалификации в съучастие / организирана престъпност
7. Според наличието на корупционна инфраструктура	
Липса на инфраструктура	чл. 301, ал. 1 и чл. 304, ал. 1 като еднократни
Частична инфраструктура	чл. 302, т. 3 НК – повторност чл. 304б, ал. 1, вр с чл. 26
Развита инфраструктура	чл. 304б, ал. 2– особено тежък случай чл. 302а – особено големи размери хипотези на съучастия и продължавано престъпление
8. Според ролевата конфигурация на корупционното взаимодействие	
Двустранна корупция	Основни състави
Многостранна корупция	Основни състави в съучастие
Йерархично наложена корупция	чл. 302, т. 2 НК – изнудване чрез злоупотреба със служебно положение чл. 301, ал. 2
Мрежова корупция	чл. 304б, ал. 1 и ал. 2 в съучастие
9. Според степента на доброволност в корупционното участие	
Взаимноизгодна корупция	Основни състави, насрещна приложимост на активен и пасивен

ТАБЛИЦА Вид корупция	Разпоредби на НК, насочени конкретно към явлението от съответния вид, независимо от негови други признаци
Принудителна корупция (изнудване)	подкуп Чл. 302, т. 2 – подкупът е извършен чрез изнудване посредством злоупотреба със служебното положение
Адаптивна корупция	Косвена приложимост
10. Според функционалната роля на субекта в корупционния процес	
Инициатор	Чл. 301 - Длъжностно лице, което поиска...
Посредник	Чл. 304б – търговия с влияние; чл. 301 и сл. вр. с чл. 20, т. 2 (чл. 305а) – посредничество при подкуп (помагачество преди постигане на съгласие)
Изпълнител	Чл. 301 – длъжностното лице е подкупвано, „за да извърши или да не извърши действие по служба, или загдето е извършило или не е извършило такова действие“ (1), „за да използва или загдето е използвало служебното си положение, извън случаите по ал. 1 (5): „за да наруши или загдето е нарушило службата си“ (2); „за да извърши или загдето е извършило друго престъпление във връзка със службата“ (3)
Пасивен бенефициер	Чл. 301 – облагата е предназначена „за друго лице“
11. Според начина на прикриване на корупцията	
Открита нормализация	Чл. 301, вр. с чл. 26
Процедурно маскиране	чл. 301, ал. 5 чл. 304б, ал. 1 – търговия с влияние
Правна симулация	Чл. 301, ал. 5
Криминална конспирация	Чл. 301, ал. 3 и 5 в съучастие / организирана престъпна дейност
12. Според формата на облагодетелстване	
Пряка материална облага	Всички състави
Непряка материална облага	чл. 301, ал. 5 (облага за друго или чрез посредник) чл. 304б, ал. 1
Нематериална облага	чл. 301, ал. 2 и ал. 5 (при услуги, влияние, позиции) чл. 304б, ал. 1
13. Според времевия хоризонт на ползата	
Краткосрочна корупционна полза	чл. 301, ал. 1 и ал. 2
Средносрочна корупционна полза	чл. 301, ал. 5 чл. 304б, ал. 1
Дългосрочна (инвестиционна) корупционна полза	чл. 302а НК – особено големи размери чл. 304б, ал. 2
14. Според функционалната роля на корупцията	
ускоряване на процеси	чл. 301, ал. 1 и 2
компенсация на институционални дефицити	чл. 301, ал. 5 чл. 304б, ал. 1
дисциплиниране на подчинени, зависими лица или външни актьори	чл. 302, т. 2 НК – изнудване чрез злоупотреба чл. 301, ал. 2
преразпределение на власт и ресурси	чл. 302а НК – особено големи размери чл. 304б, ал. 2
15. Според отношението на корупцията към социалния ред	
паразитна	Основни състави
адаптивна	Косвена приложимост

ТАБЛИЦА Вид корупция	Разпоредби на НК, насочени конкретно към явлението от съответния вид, независимо от негови други признаци
трансформираща	Чл. 302а – подкупът е в особено големи размери, представляващ особено тежък случай чл. 304б, ал. 2
дестабилизираща	Чл. 302а – подкупът е в особено големи размери, представляващ особено тежък случай чл. 304б, ал. 2

От Таблицата могат да се извлекат следните по-общи изводи:

На първо място, ядрото на наказателноправната уредба е концентрирано около съставите на подкупа, които осигуряват нормативната основа за отговор срещу широко разнообразие от корупционни явления. Макар корупционните престъпления да не са кодифицирани, абстрактността и функционалната широта на съставите на подкупа показват амбиция те да бъдат приложими към множество институционални и поведенчески контексти.

На второ място, нормативната уредба е изразено чувствителна към институционалното измерение на корупцията, като: 1) отделя особено внимание на сфери, в които злоупотребата със служебна власт има потенциал за най-сериозни обществени последици – публичната администрация, правосъдието, правоохранителните органи, елементи на политическия процес (изборна корупция), частния сектор, трансгранични институционални контексти; 2) въвежда квалифицирана защита при специфични признаци на заеманата длъжност, на институционалната позиция на дееца и на различните по тежест нарушения на служебната роля. Изводът допълнително се подсилва от избора на съдебната практика да изключва длъжностните лица от частния сектор от обхвата на длъжностните престъпления по Глава осма³.

Трето, наказателноправната рамка позволява да бъдат обхванати различни степени на структурна и организационна сложност на корупционното поведение, вариращи от индивидуални и епизодични актове до по-устойчиви и институционализирани форми. Макар основните състави да са формулирани като реакции срещу единични актове на подкуп, чрез квалифициращи признаци като

³ Решение № 235/2003 г. по н.д. №79/2003 г. на III н.о. на ВКС (докладчик Вероника Ймова): "Когато се засягат отношения с обект на защита управление и стопанисване на собствеността, която е публична и частна, съставите на престъпленията по служба не следва да се прилагат в сферата на отношенията, свързани с функционирането на частната собственост, и деянията следва да се квалифицират доколкото осъществяват признаците им, като престъпления при обща или специална безстопанственост".

повторност, особено тежък случай или особено големи размери, както и чрез институтите на съучастието, продължаваното престъпление, търговията с влияние, организираната корупционна престъпност (чл. 321, ал. 3 НК), законът разширява обхвата си към по-комплексни корупционни конфигурации, включително свързани с организационна интеграция или мрежова структура.

На четвърто място, правната уредба се отличава с относително широка концепция за корупционната облага, чиято формулировка включва не само преки материални ползи, но и непреки (облаги за трети лица) и нематериални предимства. Това позволява адаптиране на наказателноправния отговор към разнообразни съвременни форми на корупционно взаимодействие, при които икономическата изгода се реализира чрез посредничество, отложени ползи или институционално влияние.

На пето място, таблицата разкрива определена асиметрия в нормативното покритие на различните корупционни явления. Докато класическите форми на подкуп са предмет на изрична криминализация, редица по-сложни явления – като регулаторното завладяване, мрежовите корупционни структури или корупцията на „въртящата се врата“ – се ползват с далечна и непряка наказателноправна релевантност. Те могат да бъдат обхванати чрез сложна комбинация от разпоредби, но не са изрично концептуализирани в наказателния закон като самостоятелни видове корупционно поведение.

В обобщение, таблицата показва, че на равнище обхват действащият наказателен закон притежава **значителен нормативен потенциал за реакция срещу разнообразни проявления на корупцията.** Този потенциал обаче се реализира предимно чрез сравнително ограничен брой общи правни конструкции – съставите от раздел „Подкуп“ - които функционират като основни стълбове на криминализацията. Това придава на наказателноправния режим на корупцията в българското наказателно право характер на потенциално **широко приложим, но структурно фрагментиран.** Това затруднява системното разграничаване на отделните форми на корупционно поведение и създава предпоставки за непоследователност в правоприлагането.

2. Структурни слабости на криминализацията, засягащи ефективността на наказателноправния отговор

Тук ще бъдат засегнати най-съществените слабости на действащия наказателноправен антикорупционен режим. Те най-вече засягат престъпленията от раздел „Подкуп“, който образува и ядрото на режима.

2.1. Нематериални корупционни облаги

Общото неквалифицирано понятие „облага“ е възприето в съставите на подкупа през 2002 г., когато под влияние на чл. 2 и чл. 3 от Наказателната конвенция на Съвета на Европа за корупцията е заличено пояснението, че облагата е имуществена. Така предметът на подкупа може да бъде всякаква изгода, включително неимуществена.

За такава облага обаче липсва както определение в конвенцията, така и указания в тълкувателен акт. Междувременно, другите относими наднационални антикорупционни стандарти боравят с дефинирани по-тесни понятия за облага, гравитиращи около форми на материално и икономическо облагодетелстване⁴. Такъв е подходът и на чл. 53 от НК. Той е оправдан от гледище преди всичко на възможността предметът на престъплението да бъде отнеман, съответно да бъде присъждана неговата парична равностойност, но и с оглед преценката дали се следва на длъжностното лице и дали надхвърля обичайните благодарствени дарения. Аргумент дава и определението на пряка и непряка облага с новата ал. 3 на чл. 53 от НК. За икономически измерими ползи правната система съдържа общоприети методики и правила за преценка дали се дължат, каквито по начало не съществуват за нематериалните облаги.

Оттук, неяснотата коя облага е неимуществена, по какви критерии се преценява съставомерността ѝ от гледище на стойност и дължимост затруднява съдебната практика да преодолява консервативния подход, при който съставомерна е само полза с някакво икономическо съдържание.

---

⁴ Например, чл.1, буква „а“ от Европейската конвенция относно изпиране, издирване, изземване и конфискация на облагите от престъплението, 1992г. (облага е „всяка икономическа изгода от престъпление“); чл. 1 б. „а“ от Конвенцията на Съвета на Европа относно изпиране, издирване, изземване и конфискация на облагите от престъпление и относно финансирането на тероризма („облага“ е „всяка икономическа изгода, извлечена или получена, пряко или непряко, от престъпление“). Според Конвенцията на ООН срещу корупцията „облагата“ е имущество.

2.2. Специални видове пасивни корупционни субекти

Редица законодателни решения, свързани със специални видове пасивни субекти, пораждаат асиметрии в антикорупционния подход. Тук ще бъдат изброени основните проблеми:

- Систематичното място на **разпоредбата на чл. 305 НК** не е в Раздел „Подкуп“, а при престъпленията против правосъдието, тъй като **получаващите дара субекти не са длъжностни лица, а участници в съдебен процес;**

- Формулировката на **чл. 302, ал. 1, т. 1 НК** е объркваща относно съотношението на изброените възможни признаци на особения пасивен субект - „лице, което заема отговорно служебно положение, включително съдия, съдебен заседател, прокурор или следовател, или от полицейски орган, или от разследващ полицаи“.

Съгласно ПП № 8/1981 г. на ВС, преценката дали длъжностното лице **заема отговорно служебно положение по смисъла** е фактическа за всеки отделен случай, като се съобразяват характерът, съдържанието и обемът на изпълняваната длъжност или работа, функциите и правомощията, с които е овластено, мястото, което заема в служебната йерархия, и характерът на учреждението или обществената организация, в която лицето работи.

Хаос в концептуализацията внася непонятната употреба на думата „включително“ с изменение на закона, добавящо конкретни видове длъжностни лица, които не непременно заемат отговорно служебно положение. Със сигурност такова не заемат съдебните заседатели и разследващите полицаи, а доколко го заема магистрат или полицейски орган, е фактически въпроси.

В допълнение, важният въпрос за квалификацията на извършеното опасно доближава границата на закононеустановеност поради явната свобода на преценка на прокурора как да третира извършител, който е едновременно магистрат или полицейски орган на власт и длъжностно лице, заемащо отговорно служебно положение.

По случай на подкуп, в който субектът бил едновременно квалифициран като „лице, което заема отговорно служебно положение“ и „разследващ полицаи“, ВКС прецизирал квалификацията в полза на подсъдимия⁵. Последният бил оправдан да е

---

⁵ Решение № 4 / 04.02.2017 г. по н.д. № 1250/2106 г., III н. о. на ВКС.

лице, заемащо отговорно служебно положение, но признат за виновен да е действал като разследващ полицаи.

Така ВКС изрично приел, че отделните предложения на чл. 302, т.1 НК са самостоятелни качества на дееца, които не се поясняват и не се поглъщат. Те могат да се проявят едновременно само ако получаващият облагата (пасивният) деец е съдия, прокурор, следовател или полицейски орган, който предвид мястото си в йерархията или ръководните си функции в орган на съдебната или изпълнителната власт заема и „отговорно служебно положение“. Макар и имплицитно, тази интерпретация е застъпена и в други актове на ВКС, обхванати от изследването⁶, и заслужава да бъде подкрепена.

Накратко, думата „включително“ следва да се премахне от разпоредбата.

- Пак към разпоредбата на чл. 301, ал. 1, т. 1 НК следва да се отпрати **упрек за нормативна празнота** по отношение на значимо количество овластени длъжностни лица, които не са включени в изброяването - разследващи митнически инспектори, неполицейски длъжностни лица с правомощия да упражняват държавна принуда (затворнически надзиратели и други наказателно-изпълнителни служители), служители от Военна полиция, ДАНС, НСО, ДАР и др.

- **В материята на стопанския подкуп разнообразие от специални видове длъжностни лица няма**, а вероятно е уместно директори на болници, ректори на висши училища, управители на търговски дружества и пр. да бъдат структурно разграничавани от обикновените счетоводители не само на равнището на индивидуализацията.

2.3. Форми на изпълнителното деяние по основните състави на подкупа и отражение на проблемите върху състави на други престъпления

2.3.1. Действащата формулировка на обективните основни състави на същинския подкуп по чл. 301 и чл. 304 от НК е въведена през 2002 г. В оскъдните мотиви към изменението основанията му формално се свързват с международни задължения по повод влизането в сила на конвенционални стандарти на ООН и СЕ против корупцията, без да се изяснява същността нито на тези задължения, нито на

---

⁶ Решение № 320 / 21.09.2023 г. по н. д. № 180/2023 г., I н. о. на ВКС, Решение № 173 / 02.04.2018 г. по н. д. № 888/2017 г., III н. о. на ВКС; Решение № 224 / 01.07.2013 г. по н. д. № 479/2013 г., III н. о. на ВКС.

избрания подход за изпълнението им. ТР №1/12.03.2021 г. по т.д. № 1/2019 г. на ОСНК на ВКС разрешава само част от проблемите.

Основният нормативен проблем се проявява в създадената конкуренция на формите „обещае / предложи“, съответно „приеме обещание / предложение“ както помежду им, така и при съотнасянето им към „даде / приеме“ дар или облага.

Приликите преобладават до степен на законова колизия, проявена в наблюдаваното в практиката разнопосочно квалифициране с разнопосочни аргументи и при отсъствие на преобладаваща теза. И при двете двойки изпълнителни деяния -- „обещае / предложи“, съответно „приеме обещание / предложение“ – съответният вид подкуп е външно проявен в действие по обективизиране на воля (намерение, желание, готовност) за бъдещо предаване / приемане на облага, която не напуска фактическата или разпоредителна власт на предоставящия я, нито преминава у длъжностното лице. Видно от използваното минало свършено глаголно време на изпълнителните деяния, и двете форми са довършени в момента, в който насрещната страна, адресат на изявлението, възприеме предложението / обещанието, съответно тяхното приемане. Това узнаване, свързано с поява на конкретни представи в съзнанието на адресата, е **престъпният резултат**.

Съгласието на адресата има значение само за неговата отговорност и не влияе на довършеността или съставомерността на поведението на предлагащия / обещаващия, съответно на приемащото предложението / обещанието длъжностно лице. Многократното безуспешно отправяне на съставомерното изявление, без то да достигне до адресата, технически би очертало продължаван недовършен опит към подкуп, но обсъждането на хипотезата няма особена практическа стойност.⁷

И двете двойки форми **принадлежат към подготвителния преговорен етап на корупционното договаряне**. Всяка от тях може да постави началото му и да се прояви в края му и да се изпълни продължавано. Преговорният етап се развива до момента, в който страните постигнат съгласие относно конкретната облага и обстоятелствата по нейното предоставяне или се пристъпи към даване при липсата на заявена воля от длъжностното лице. Обсъжданите форми на изпълнителното деяние по чл. 301/304 са

---

⁷ **Решение № 379/12.04.1961 г. по н.д. № 233/1961 г., I н.о. на ВС:** За да има завършено престъпление по чл. 261 от НК¹1951 г., е необходимо предложението или обещанието да се даде дар да стигне до знанието на длъжностното лице, чието подкупване се цели. В противен случай може да има само опит за подкуп.

предварителни спрямо формите „даде“ / „приеме“, очертаващи същинския увреждащ стадий на корупционното поведение. Когато деецът е изпълнил както „предлагане / обещаване“ (съответно „приемане на предложение / обещание“), така и „даване“ (съответно „приемане“), всяка от първите хронологично предшества третата и в този смисъл я подготвя.

Всъщност, преговорните форми на деянието са форми на приготвяне към увреждащия подкуп, въздигнати в самостоятелни форми на изпълнителното деяние по основните състави, тъй като описват резултатна дейност (арг. от чл. 17 от НК). При липса на изричен състав за наказуемо приготвяне към подкуп **този подход поражда нормативна празнота, дисбалансираща наказателния отговор**. Така например действията по набавяне на облагата и подготовка на предаването ѝ преди то да започне е резултатна дейност по приготвяне към даване, а не по обещаване или предлагане. Постигането на съгласие на страните относно вида и размера на облагата е несъставомерен резултат, който не е относим към никоя от преговорните форми на деянието, но бележи края на предоговорния етап. След него страните преминават към даване и приемане. Тази празнота би породила деформации в практиката, насочени към забавяне на правосъдния отговор до навлизане на извършителя в увреждащата форма на деянието, която единствена позволява отнемане на облагата.

2.3.2. Тълкувателните проблеми произтичат от законодателното решение за въвеждане на преговорните форми на изпълнителното деяние редом с увреждащата в основните състави на подкупа. В негова полза може да се изтъкне единствено произтичащото от конвенциите задължение националният закон да осигурява наказателно преследване на всички етапи на корупционно договаряне, вкл. на ранните му фази, които конвенциите формулират като отправяне и приемане на обещаване и предлагане. Самите първоизточници не определят тези понятия.

Оттам следва, че по отношение на тях **националните състави не са бланкетни**, а подлежат на съдържателно тълкуване по общите правила. Поради това самите конвенции не могат да помогнат за целите на правоприлагането, тъй като нито поясняват обсъжданите понятия, нито дават преки указания как законодателят да изгради наказателноправната защита. Изцяло национално е решението да бъдат интегрирани като форми на деянието именно по основните състави при бувално придържане към конвенционалните формулировки и без да бъдат взети мерки за

законовото им определяне или поне изясняване в мотивите към законопроекта. Именно то е източник на проблемите в практиката.

От една страна е вярно, че **всяка от формите на изпълнителното деяние може да се осъществи самостоятелно и не предполага предходното или последващо изпълнение на други**. Такава е позицията и на ТР №1/2021 г. В този смисъл даване е възможно и без предхождащо го обещаване или предлагане и обратното. При множество на формите е възможно даването да следва както обещаването, така и предлагането.

Несъмнено е единствено това, че формите не могат да се изпълнят едновременно по отношение на корупционна сделка с един и същ предмет, а само последователно, като обещаването и предлагането предшестват даването / приемането⁸. Това разбиране прозира в тезата и на ВКС в ТР №1/2021 г., според който „множествеността на формите не определя престъпната дейност като усложнена, а се касае до едно престъпление, тъй като корупционното отношение се развива по един и същ повод, между едни и същи лица (корумпиращия и длъжностното лице) и е с едно и също съдържание“, поради което отделните форми „са обективно и субективно свързани така че се явяват елементи от изпълнението на едно престъпление, насочено към престъпно мотивиране на длъжностното лице“ към поведение по служба.

Така когато конкретният обект на подкупа – конкретно обществено отношение, възникнало по повод конкретни задължения на длъжностното лице, което се засяга от конкретно корупционно въздействие – е засегнат последователно от повече от една форми на изпълнителното деяние, те **представяват стадии на развитие на едно корупционно договаряне** между едни и същи страни по повод едно и също служебно поведение на длъжностното лице. Квалификацията следва да е ограничена само до една от формите, а именно *последната по време*, тъй като предходните са се „погълнали“ и техният вид, брой, общо времетраене, броят отделни действия, в които са обективирани, промените във вида и размера на дара/облагата, в поведението на длъжностното лице по служба и пр. се имат предвид само при индивидуализацията.

Такъв е подходът в **Решение № 168/03.12.2020 г. по н.д. № 690/2020 г. на П н.о. на ВКС**: В обстоятелствената част на диспозитива на присъдата и в мотивите на въззивното

---

⁸ Ако длъжностното лице приеме облага и веднага поиска втора или допълнителна, с това се поставя началото на нови преговори. Не е възможно едновременно приемане на предложение и обещание по една и съща корупционна сделка.

решение неправилно е изведена като самостоятелна една от формите на деянието „поиска“, след като съдилищата категорично приемат за доказано, че предметът на подкупа е бил получен и приет от дееца. Всъщност, всяко деяние е самостоятелно извършено и представлява едно логическо единство от действия по искане и приемане на банкнота с номинал от 10 евро, подчинени на едно престъпно решение, а не на отделно взети решения за извършване на подкуп чрез искане и на друг подкуп чрез приемане на една и съща престъпна облага. Аналогично в **Решение № 31/24.02.2021 г. по н.д. № 946/2020 г. на II н.о. на ВКС**: Неправилно съдилищата са приели, че са реализирани две форми на изпълнително деяние със самостоятелно правно значение. Фактът, че дейците първо са поискали подкуп, а след това са го приели, представя развитието на едно престъпление подкуп, при който престъпният резултат настъпва с приемането на паричния дар от длъжностните лица в съучастие. Затова приемането на предмета на престъпление „поглъща“ предходните форми на изпълнително деяние на подкупа.

Съотношението между формите на изпълнителното деяние и оттам правната квалификация на извършеното **зависи от връзките между тези форми**. Доколкото всяка форма може да бъде осъществена самостоятелно, деецът ще отговаря за всичките, ако между тях липсва връзка, т.е. всяка е етап от отделно корупционно договаряне по повод различно поведение на длъжностното лице и с оглед различна облага. Ако са изпълнени и другите условия на чл. 26 НК, цялата престъпна дейност ще се накаже като едно престъпление с един съвкупен предмет.

Когато субектът по чл. 301 / 304 НК изпълнява множество на формите на изпълнителното деяние в рамките на едно корупционно отношение, той действа на основата на **едно решение, което обхваща всички форми**. Това е решението да облагодетелства (чл. 304), съответно да се облагодетелства (чл. 301) по повод конкретно служебно поведение. При неговото вземане това решение няма степента на определеност на вида и размера на облагата, на условията, времето и начина на нейното предоставяне / получаване и пр., характерни за даването / приемането, когато се изпълняват като единствена форма на изпълнителното деяние.

При множество на формите деецът действа с пряк умисъл, който е условен и неопределен по отношение на конкретните параметрите на облагата, времето, начина и обстановката на нейното предоставяне и пр. Именно конкретизацията на тези въпроси в преддоговорните преговори между страните очертава множеството на формите на деянието, но всичките са подчинени на едно престъпно решение. От тази гледна точка изменението през 2002 г. всъщност е довело и до промени в субективната страна на състава, като е внесло неопределеност и условност в прекия умисъл при множество на изпълнените форми на деянието, която се извършват по повод една и съща служебна престация на длъжностното лице.

Поглъщането е обективно и следва от естеството на самата престъпна дейност, като стабилизира и концепцията как се определя предметът на подкупа. Последният може да разкрива съществени разлики по вид и размер в хода на преддоговорните преговори между страните и спрямо облагата, за която е постигнато съгласие. Според ТР № 1/2021 г. „на отнемане [по чл. 307а] подлежи само реално даденото“⁹, тъй като престъплението е едно и то може да има само един предмет (арг. от чл. 307а). Той би се определил от уговореното в последна сметка между страните, тъй като те разменят това, за което са постигнали съгласие. Ако даденото / приетото представлява само част от това, което страните са се съгласили да си разменят, частичното даване / приемане ще обуслови отговорност за недовършен опит към даване / приемане. Ако страните не са достигнали етап на размяна, предметът се определя от волите на страните към момента, до който е достигнало корупционното договаряне. Този момент ще се определя от последното по време отправено / прието предложение / обещание. В тази хипотеза, ако взаимното съгласие не е оформено, е възможно предложението / обещанието да имат един предмет, а искането – друг. Това може да обуслови значителни разлики в квалификацията на извършеното от всяка от страните, вкл. при прилагането на квалифицираните състави с оглед размера на дара / облагата.

Законодателната техника по очертаване на изпълнителното деяние по чл. 301 и чл. 304 няма аналог в НК. Това позволява по-широк поглед върху разликата между обещаването и предлагането. Между тези две форми липсва хронологичната последователност, каквато е налице между всяка от тях и даването / приемането на облагата, а очертаните по-горе прилики повишават значението на критерия за прецизното им разграничение. То може да бъде търсено в различни насоки, като ВКС се спира на степента на готовност на автора на съставомерното изявление да престава облагата по време и условия, като ползва пар. 36 от Обяснителния доклад към

---

⁹ От подобни съображения се е ръководила старата съдебна практика по тълкуване и прилагане на чл. 259 и чл. 261 от НК'1951 г., формулирани аналогично на чл. 301 / 304 по отношение на формите на деянието. Текстовете са наследени от НЗ'1896 г. и изоставени едва с действащия НК'1968 г., като през целия период практиката приема преговорните форми предварителни спрямо резултатната и подлежащи на наказване доколкото тя не е осъществена. Аргументите за отказ от формите на деянието, свързани с обещаване и предлагане, са осъдното правоприлагане по тях, трудностите в доказването им и съмненията в оправдаността да се търси отговорност за изразено мисловно намерение. Вж. подр. у **Михайлов, Димитър**. Нови положения в Особената част на НК, С., Сиела, 2003 г., с.196-197. Вж. още **Решение № 1305/1955 г. на II н.о. на ВС**: „предлагането и след това даването на обещания дар не представляват две отделни деяния, а едно, което не следва да се разделя и да се определят две наказания; друго е положението, ако обещанието и даването на дара стават по различни поводи.“

Наказателната конвенция относно корупцията. Предлагащият заявява готовност да престира облагата във всеки момент и независимо от настъпването на бъдещи несигурни събития, докато обещаващият се задължава за по-късен момент, вкл. след като и при условие че длъжностното лице е изпълнило поведението, по повод на което бива подкупвано, съответно е доставило корупционния резултат.

Критерият функционира в прости случаи, но при фактически усложнения - уговорки за частични плащания към различни моменти на облага, която се набавя на части или в причинна връзка с етапи от корупционното поведение на длъжностното лице – и съвкупност на подкупа с други престъпления прилагането му е трудно предсказуемо, тъй като той изисква прецизно установяване на фактически подробности и прави квалификацията зависима от дискретни нюанси в поведението на страните. Това по-скоро засилва казуистичността на закона и би могло допълнително да затрудни практиката по случаи с фактическа и правна сложност.

Проблемът би се облекчил донякъде, ако критерият бъде доведен до крайност, която обаче е избегната от ВКС. Тогава би се приело, че предложението винаги изразява готовност за предварително плащане, а обещанието винаги се отнася до плащане след като длъжностното лице осъществи исканото поведение. Такова тълкуване би вградило предлагането и обещаването в различни мотивационни механизми – с предлагането длъжностното лице би било мотивирано към корупционно поведение по служба, а с обещаването би било възнаградено за вече осъществено такова поведение или доставен резултат. За квалификацията няма да има значение как нещата са се развили впоследствие, тъй като преминаването към реална размяна на дара ще обективира встъпване в даване / приемане като друга форма на изпълнителното деяние и то ще управлява квалификацията (ще погълне и обещаването, и предлагането).

Разликата между предлагане и обещаване по принцип може да се търси в субекта на инициативата за корупционното отношение. При „предлагането“ инициатор е предлагащият, като длъжностното лице отговаря с „приемане на предложението“. При „обещаването“ инициатор е длъжностното лице, което е отправило „искане“ за дар или облага. В отговор на искането субектът на активния подкуп отговаря с обещаване, на което длъжностното лице отговаря с приемане на обещанието. Във всеки момент от това развитие, разбира се, може да се премине направо към резултатната форма. Този критерий може да бъде изведен от съдържанието на предлагането и обещаването в българския език, когато са елементи от двустранна комуникация. Този критерий е най-сигурен, с предсказуемо приложение и в най-голяма степен би съдействал за преодоляване на противоречията в практиката, но се нуждае от официална тълкувателна санкция, за да бъде възприет, каквато към момента липсва.

Ако в преговорния процес са обсъждани различни видове и размери на облагата, това ще се отрази на индивидуализацията на отговорността на различните съучастници. Хипотеза, при която съучастници в едно престъпление отговарят за различни по вид и размер предмети, е възможна само при ексцес. Такъв е възможно да настъпи на всеки етап от договарянето, вкл. за съучастник в преддоговорна форма на деянието – ако излизайки от общия умисъл, той внезапно предложи / обещае, съотв. поиска дар / приеме предложение / обещание за дар, нещо различно. Трябва обаче да се има предвид, че в предварителните форми на изпълнителното деяние общият пряк умисъл за подкуп типично е неопределен и условен и съучастниците, участващи в тези етапи, на практика най-често предлагат/обещават, съотв. приемат обещание / предложение за облаги, които се различават.

2.4. Отражение на въвеждането на преговорните форми на подкупа върху други видове корупционни престъпления

Въвеждането на формите „приеме обещание / предложение“ в основния състав на пасивния подкуп, съответно на „обещае / предложи“ в този на активния подкуп, в значителна степен **ефективно декриминализира посредничеството към подкуп (чл. 305а НК) и провокацията към подкуп (чл. 307 НК)** чрез поглъщане на основната част от приложните им полета от подкупите.

Ефектът се дължи на обстоятелството, че при тези видове престъпления отговорност се търси за намеса на трето лице в предварителния етап на корупционно договаряне – посредникът съгласува волите между бъдещите страни по корупционната сделка преди нейното сключване, а провокаторът преднамерено създава благоприятна среда провокираният да предприеме корупционно поведение. Разпоредбите на чл. 305а и на чл. 307 са субсидиарни – извършеното прераства в съучастие към подкуп, ако страните по корупционната сделка, между които посредникът посредничи, съответно провокираното лице преминат към съставомерно поведение. Посредникът прераства в помагач, а провокаторът – в подбудител.

Тази класическа структура на взаимодействието между подкупа, посредничеството към подкуп и провокацията към подкуп, която отразява оригиналния законодателен замисъл при въвеждането ѝ, е компрометирана от необмислените изменения в основните състави на подкупи.

Приложните полета на посредничеството и провокацията зависят от обхвата на криминализацията на подкупа. Ако той е стеснен само до формите на изпълнителното деяние „поиска/приеме“, съответно „даде“, тогава дейността на посредника в преговорите между активния и пасивния извършител на подкупа получава собствена криминализация до постигане на съгласие между страните и преминаване към размяна на облагата. От този момент насетне посредникът действа като помагач. Изключение вероятно е възможно само в редки и нетипични хипотези, в които например посредникът организира срещи, без това да е помагачество към (приемане на) обещаване или предлагане.

Аналогично, дейността на провокатора до вземане на решение за извършване на подкуп от провокирания би попаднала в приложното поле на самостоятелния състав на чл. 307 само ако дейността по предлагане / обещаване не е обхваната от състав на подкупа. Ако е, деецът ще отговаря за довършен подкуп, а не за провокация. Специалната цел по чл. 307 не е достатъчен разграничителен критерий, тъй като тя може да бъде несъставомерен мотив при съучастие в същински подкуп.

Запазването на разпоредбите на чл. 305а и чл. 307 в НК показва, че законодателят не е осъзнал описаните последици от изменението на основните състави на подкупа. В допълнение, държавата има наднационално задължение ефективно да криминализира посредничеството при подкуп, което предполага осигуряване на автентично приложно поле на престъплението.

3. Предложения за подобрене на раздел „Подкуп“

3.1. Описаните дотук структурни дефекти могат да бъдат лесно преодолени с изменение на закона, което **избягва поместване на трите форми на изпълнителното деяние на подкупите в едни и същи състави като равностойни.**

Например, обещаването / предлагането, съответно тяхното приемане могат да бъдат обособени в отделни състави, които може да бъдат в отношение на привилегирован към основен или на основен към квалифициран със сегашните чл. 301, ал. 1 и чл. 304, ал.1. Първият вариант е по-консервативен, тъй като съхранява традиционните основни състави на двата вида подкуп, и поради това вероятно е по-подходящ. И в двата случая изискванията на конвенциите са удовлетворени, но изцяло се избягват проблемите, свързани със съотношението на формите на изпълнителното деяние.

Ако преговорните форми бъдат изведени в привилегирован състав, би било уместно редом с тях да бъде вписано и **приготовлението към даване / приемане по основния състав**. В противен случай, както бе споменато по-горе, резултатните действия по подготовка на даването / приемането на дара, извършени след като страните са постигнали съгласие и са довършили обещаването / предлагането, съотв. приемането на обещание / предложение, би било несъставомерно. В същото време тази дейност застрашава обекта на посегателство и нейната обществена опасност не е явно по-ниска или незначителна спрямо тази на преговорните форми на деянието. Ненаказването ѝ създава рискове от неравнопоставено третиране на лица, които само обещават / предлагат, съответно приемат обещание / предложение, спрямо лица, предприели действия, пряко подготвящи даването / приемането на облагата.

Извеждане на преговорните форми на изпълнителното деяние в отделен състав би позволило и въвеждането на допълнителни привилегии при самоволен последващ отказ от довършено престъпление. Те биха възстановили и приложното поле на посредничеството и провокацията към подкуп.

Описаните предложения следва да се съгласуват с разпоредбите за стопанския подкуп.

3.2. Не достигат разпоредби, стимулиращи последващото добросъвестно поведение на далия подкуп, които да изключват наказуемостта, ако той доброволно е съобщил за престъплението, дори да не е направил това незабавно или да не е бил изнудван.

Облекчения в наказателната отговорност са уместни и при особен принос на това лице за разкриване и наказване на тежки престъпления, в които то е участвало.

Липсата на такива стимули отслабва ефективността на разкриването на корупционни престъпления.

ГЛАВА III.

ОСОБЕНОСТИ НА ПРАВОСЪДНИЯ ОТГОВОР

доц. д-р Ива Пушкарлова, Сава Петров, съдия Иван Стойчев

Най-често срещаните в съдебната практика корупционни схеми представляват вериги от юридически и фактически действия по служба с или във връзка с имуществен или икономически актив, насочени към юридически валидно придобиване на окончателни права върху него от дееца или друго лице. Те са предназначени (привидно) да прекъсват значими причинни връзки между деянието, резултата и субекта. Престъпният резултат възниква от съвкупността от всички действия, като привидно не може да бъде свързан пряко с избираемо поведение на конкретно физическо лице.

Механизмът се прикрива зад привидно субективно несъставомерно поведение, мотивирано от съображения за оправдан стопански риск, крайна необходимост, фактическа грешка и др. Централен елемент при разпознаването на корупционната сделка е мотивацията на страните, която свързва привидно независими и формално законни действия на различни субекти и придава на цялата система престъпен характер, като я подчинява на забранени цели.

В настоящото изложение „правосъден отговор“ се разбира като съвкупността от дейностите на разследващите органи, прокуратурата и съда по разкриване, доказване, правна квалификация и санкциониране на корупционните престъпления. Анализът е насочен към функционалната ефективност на тази система, а не към отделни нейни елементи, разглеждани изолирано. Той позволява да бъдат изведени **няколко групи системни дефицити на правосъдния отговор**, които имат съчетан ефект върху неговата ефективност:

- Дефицити в прилагането на материалноправната рамка, водещи до стесняване на приложното поле на съставите и до неравномерна наказателноправна защита на публичния и частния сектор;

- Нееднакви и колебливи доказателствени стандарти, особено по отношение на субективната страна на престъпленията по служба;

- Структурни слабости в разследването и обвинителната дейност, включително недостатъчно планиране, фрагментарност и липса на стратегическа последователност,

тенденция към „стратегически минимализъм“ на обвинението (предпочитане на по-лесно доказуеми състави за сметка на по-пълното отразяване на обществената опасност на деянието);

- Ограничена способност на системата да разпознава и доказва сложни корупционни схеми, включително такива, реализирани чрез колективни органи и разпределени управленски решения („сляпо петно“).

Основните слабости на разследването и наказателното преследване на корупционни престъпления могат да бъдат обобщени като слабоефективни и разнопосочни практики по събиране на доказателства при неправилно определяне на предмета на доказване, грешки в съставомерността и правната квалификация и непознаване на съдебната практика в материята, водещи до хаотични обвинителни стратегии, продължително разследване и слабости на обвинителната теза в съдебна фаза. В годишните и вътрешноведомствените анализи на ПРБ и академични изследвания се правят изводи за недостатъчна подготовка на обвинителната теза за съдебната фаза, неефективност и непрозрачност на досъдебната фаза, чиято средна продължителност от над 4 години заема близо 2/3 от общата средна продължителност на изследваните наказателни производства.¹

Съдебната практика по корупционни престъпления е характерна с противоречия в тълкуването и прилагането на закона, в разбиранията за тежестта на извършеното при определяне на наказанието и висока, не винаги разумна и последователна взискателност към доказателствената обезпеченост и обосноваването на обвинението. Когато делата са с висок обществен интерес, съдът е подчертано предпазлив и процедурно педантичен. Той е склонен да приема дори явно необосновани доказателствени искания на страните и да връща делото дори при несъществени процесуални нарушения², което увеличава обема на доказателствения материал и удължава процедурата дори въпреки явни усилия за нейното приключване в кратки срокове.

---

¹ **Илкова, Ралица.** Организирана престъпност и корупция: ключови съдебни дела. С:РискМонитор, 2010, с. 18-19; **Доклад на ПРБ** за извършен анализ на делата за корупция, по които е работила прокуратурата през периода 01.03.2013 г. - 01.03.2016 г.; **Пушкарлова, Ива.** Корупцията по високите етажи на властта: Анализ на наказателни производства по дела с висок обществен интерес, 2016-2018 г. – В: Антикоруptionни институции: тенденции и практики, С: АКФ, 2019 с.12-23; **Янкулов, Андрей.** Наказателно преследване на корупция по високите етажи на властта – В: Антикоруptionни институции 2024: ново начало, С:АКФ, 2025, с. 15-18.

² Констатирано и в Доклад на Комисията към ВСС по изпълнението на Мерките за организацията на работата по делата с особен обществен интерес, Цит. съч.

В следващото изложение тези проблеми се разглеждат в тяхната взаимовръзка, като акцентът е поставен не върху отделни пропуски, а върху възпроизвеждащите се модели на правоприлагане.

Методологично важно е да се уточни, че настоящата глава съзнателно е фокусирана главно върху системни слабости на правосъдния отговор, които могат да бъдат повлияни от законодателна дейност и изпълнителско-организационни мерки и които не се дължат на несъмнено корупционно влияние. В това изследване корупционни практики, увреждащи функционирането на системата на наказателно правосъдие, се разглеждат като част от корупционното явление, а не като част от държавния отговор срещу него. Известно изключение е допуснато за провокацията към подкуп, която е разгледана с повече подробности чрез установена положителна практика, тъй като дефицитите при нея са свързани главно с латентността ѝ.

1. Основни проблеми при прилагането на материалния закон

1.1. Длъжностното качество на субекта

По въпроса дали всяко длъжностно лице по чл. 93, т. 1 НК може да бъде субект на подкуп и общи престъпления по служба съдебната практика се развива към стесняване на отговора.

До 2003 г. непротиворечиво се приема положителният отговор³.

През 2003 г. съдебната практика възприема разбирането, че субект на длъжностните престъпления по Глава Осма може да бъде само държавен служител. Въпреки че решението, което го въвежда, няма тълкувателен характер⁴, то поражда радикален и внезапен обрат в правосъдния отговор срещу подкупа и същинските престъпления по служба от тази глава, вкл. длъжностните престъпления против правосъдието.

Това тълкуване, чиято основателност изобщо не е безспорна⁵, **сериозно дисбалансира наказателната защита на частния сектор срещу корупционни явления, тъй като отстранява приложимостта на основните наказателноправни инструменти** – съставите на подкупа и на общите същински престъпления по служба. В противоречие с конституционното изискване за равенство пред закона както на

---

³ Сред последните решения в този смисъл Решение № 102/2003 г. I н.о. ВКС.

⁴ Решение № 235/2003 г. по н.д. № 79/2003 г. на III н.о. на ВКС.

⁵ Виж критика на тълкуването в **Пушкарлова, Ива**. Обхват, цели, материалноправни и процесуалноправни аспекти на финансовото профилиране. София: ВСС, 2015, с.34-37.

извършителите, така и на пострадалите, както и за равнопоставена защита на частната и публичната собственост, наказателната защита на частния сектор бе свита главно до длъжностното присвояване и състави на стопански престъпления – стопанския подкуп, който не е равностоеен по структура на криминализацията и наказателна тежест на огледалните състави на подкупа, общата и специалната безстопанственост.

Субект на корупционно престъпление в публичния (държавния) сектор може да бъде всякакъв вид длъжностно лице, включително чуждо длъжностно лице. Специфични признаци като отговорно служебно положение, или конкретни длъжностни качества (съдия, прокурор, следовател, съдебен заседател, полицейски служител и др.) са квалифициращи обстоятелства.

За субектите на корупционно престъпление в частния сектор законът поставя изисквания, произтичащи от естеството на престъплението. Обобщено, това е длъжностно лице, на което е възложено:

1. да изпълнява дейност по ръководене, управление, стопанисване или запазване на имущество, принадлежащо на стопанския субект, възложил функцията, и поверено на дееца в служебното му качество (чл. 219, ал. 1); или

2. да изпълнява работа, несвързана с поверено имущество, която не е на материално изпълнение, но от недобросъвестното изпълнение на която може да последва значителна щета за търговеца или за стопанския сектор, в който той извършва дейността си (чл. 219, ал. 1); или

3. да изпълнява контролни функции по отношение на дейността по ръководене, управление, стопанисване и пазене на чуждо имущество и по извършване на работа, възложена на длъжностни лица, които са възможни субекти по чл. 219, ал. 1 (чл. 219, ал. 2); или

4. да сключва сделки от името на предприятието с други стопански субекти и трети страни (чл. 220) или

5. е лице, което изпълнява работа за юридическо лице или едноличен търговец при осъществяване на търговска дейност (чл. 225б).

Особени качества, произтичащи от йерархична позиция, обем на длъжностните права и др. са индивидуализиращи обстоятелства.

Основните структурни разлики в наказателната защита, произтичащи от изваждането на частното длъжностно лице от субектния обхват на Глава Осма, **не се ограничават само до признаците на субекта, но и до вида на криминализираното**

поведение и неговите вредоносни последици. Корупционното поведение в публичния сектор е съставомерно при голямо разнообразие от действия и бездействия и независимо от вида на вредата, включително когато реална вреда няма (чл. 282, ал. 1, чл. 282а, чл. 283 и др.). Корупционното поведение в частния сектор е ограничено до конкретна форма на изпълнителното деяние – бездействие (чл. 219), сключване на неизгодна сделка (чл. 220), вредоносен подкуп при изпълнение на търговска дейност и пр. – а вредите са описани конкретно. Най-често това са преки имуществени последици.

Дори повърхностното сравнение на стопанския подкуп със съставите от Раздел „Подкуп“ показва несъразмерност в наказателната тежест, произтичаща както от многократно по-леките по вид и тежест наказания, така и от отсъствието на квалифициращи признаци извън повторност и големи размери на облагата (чл. 225б, ал. 2).

Тълкуването от 2003 г. представлява функционална декриминализация с обратна сила. То премахва наказателната защита по отношение на основни корупционни явления в частния сектор, изразяващи се в:

- нарушение на службата или превишаване на правата на длъжностния субект, създаващо опасност от немаловажни вредни последици или пораждащо косвени или нематериални вреди;

- бездействие по служба, породило вреди, които не са значителни имотни щети и не представляват пряко присвоително облагодетелстване;

- приемане на обещаване / предлагане на подкуп, посредничество при подкуп, търговия с влияние.

Така например, ако с действие по ръководене, управление, стопанисване или пазене на имущество на търговец, което не се изразява в сключване на неизгодна сделка, длъжностно лице нанесе значителни вреди на търговец (включително частен университет, болница и др.), то няма да носи наказателна отговорност.

Тази деформация в наказателноправния отговор и до днес не е компенсирана нито от законодателя, нито от последвалата съдебна практика. Тъй като промяната е извършена чрез тълкуване, тя автоматично дезактуализира цялата предходна практика като неправилна и засяга и всички висящи производства, независимо дали създава по-благоприятен закон или не. През 2011 г. тълкуването на закона в описания смисъл е потвърдено от ВКС с отказа му да се произнесе с изрично тълкуване на чл. 282 и сл. по искане на главния прокурор. Отказът е мотивиран с

липсата на противоречива практика по тези разпоредби, без да бъде изрично засегнат въпросът дали тя е правилна.

В периода след 2003 г. се развива тенденция, според която субектът на подкуп и общите длъжностни престъпления се ограничава допълнително в рамките на длъжностните лица по чл. 93, т.1, б.”а” НК.

Може да се каже, че дори законовите критерии, свързани с вида на структурата, в която длъжностното лице функционира – частно юридическо лице, държавно дружество, учреждение - не е дава еднакви резултати при определяне на субекта на пасивния подкуп. Така например, според ТР № 2/2011 г. на ОСНК на ВКС всички лекари в четирите държавни болници към Министерството на отбраната, МВР и Министерски съвет са длъжностни лица от категорията по чл.93, ал.1, б.,„а” НК, докато в останалите останалите държавни болници длъжностни лица са само лекарите, изпълняващите ръководна функция, и то от категорията по чл.93, ал.1, б.,„б” НК.

В резултат на описаните процеси се формира **устойчива празнина в наказателноправната защита срещу корупция в частния сектор, която не произтича от съзнателна законодателна политика, нито изцяло от официална и последователна тълкувателна практика**. Това поставя въпроса за необходимостта от изрична законодателна интервенция или преосмисляне на съдебната практика за възстановяване на баланса в защитата на публичния и частния сектор.

1.2. Значение на поведението по служба, към което длъжностното лице е корупционно мотивирано

Разпоредбата на чл.301, ал.2 НК предвижда по-тежко наказание, когато длъжностното лице е корупционно възнаградено, **за да наруши или загдето вече е нарушило службата си**.

Макар според старата практика нарушението да може да се изразява и в действие, и в бездействие⁶, неправомерното бездействие по служба не се разпознава като основание за прилагане на квалифицирания състав, включително и при повдигане на обвинението. Съвременната практиката относително последователно приема, че понятието „наруши“ включва единствено действия, с които деецът извършва нещо различно от служебните си задължения.

---

⁶ Например Решение № 566-83-I н.о. на ВС.

Такъв, изглежда, е тълкувателният подход към понятието и в други части на закона. От една страна той осигурява задължителното съдържателно единство на наказателноправните понятия в закона, но очертава нормативно ограничение на приложното поле на квалифицирания състав. Това създава рискове от системно подценяване на обществената опасност на деяния, при които именно бездействието представлява същинската форма на корупционно поведение.

Следва да се **препоръча** съответно изменение на чл. 301, ал. 2, което изрично да включи и неправомерното бездействие на длъжностното лице.

1.3. Реална съвкупност от корупционни престъпления

Повечето сложни и предизвикателни корупционни схеми очертават съвкупности с типично съчетание на подкупа с престъпления по чл. 282, чл. 202, чл. 219/220 НК, документни престъпления. Тези различни от подкупа посегателства очертават преди всичко изпълнителския механизъм на корупционното поведение, към което деецът е мотивиран чрез облагата. Появата на такава съвкупност очертава квалифициращо обстоятелство по чл. 301, ал. 3 НК.

Хипотезата поставя пред практиката усложнения, свързани с въпроса дали всички престъпления от съвкупността следва да бъдат предмет на едно и също наказателно производство и как следва да се постъпи, когато друго престъпление по служба е предмет на отделно производство.

Разрешаването на тези въпроси изисква последователен подход, за да се избегнат рисковете от фрагментиране на наказателното преследване и непълно отразяване на цялостния механизъм на корупционното поведение.

1.4. Недостатъчна интензивност на наказателноправния отговор за някои корупционни престъпления

Резултатите от изследването на съдебната практика показват известни дефицити на наказателно-правния отговор при доказани обвинения.

На първо място, налице е тенденция на надценяване на смекчаващите отговорността обстоятелства на фона на относително висока обществена опасност и на деянието, и на дееца.

Практиката е склонна да **придава твърде голямо значение на подразбиращи се положителни качества на осъдения извършител**, като например: неговата социална интегрираност, трудова заетост, трудов стаж, чистото му съдебно минало,

относително високия му образователен ценз и статус в обществото⁷. Тези признаци поначало са типични за субекта на длъжностните престъпления, който трябва поне формално да отговаря на съответните изисквания за заемане на длъжността. В този смисъл те са интегрирани в самото съставомерно длъжностно качество – престъплението не може изобщо да се извърши, ако деецът ги няма. Оттук, когато те са стандартно изпълнени, няма основания да бъдат въздигани в гарантирано съществено предимство на дееца при отмерване на размера на наказанието и определяне на начина на изтърпяването му. Такова системно надценяване води до изкривяване на заложения от законодателя санкционен баланс. Основание за отчитане при индивидуализацията би възникнало единствено, ако в конкретен случай някои от тези признаци са съществено надхвърлени – например дългогодишен стаж на длъжността без провинения, личен принос към развитието на структурата, лични качества като работливост и др.

Наблюдаваният подход може да се разглежда и като проявление на по-широк проблем – липса на ясно диференциране между типичните характеристики на субекта на престъплението и действително смекчаващите отговорността обстоятелства. Той крие съществени рискове от омаловажаване, обезценяване и дори заличаване на обективни обстоятелства, повишаващи обществената опасност на деянието. Такива са например: значителна стойност на предмета на подкупа; овластяването на дееца с особени публични функции и злоупотребата с тях; прояви на престъпна настоятелност, находчивост или конспиративност от извършителя; сложност на изпълнителския механизъм с въвличане на трети лица и изграждане на корупционни структури; особено

---

⁷ Решение № 320 / 21.09.2023 г. по н. д. № 180/2023 г. на I н. о. на ВКС: Случаят се отнася до полицейски орган, който поискал и получил 850 лв., за да не връчи призовка на лице, срещу което се водело административно-наказателно производство и така да се приближи края на давностния срок. Пред съда не се признал за виновен. Бил осъден условно на 1 година лишаване от свобода с 3-годишен изпитателен срок с приложение на чл. 55 НК, мотивирано с чисто съдебно минало, добри характеристични данни, социална интеграция и трудова ангажираност;

Решение № 148/03.08.2016 г. по н.д. № 144/2016г. на II н.о. на ВКС: Случаят е обсъден в Дял Първи. В нарушение на закона и устава на спортна федерация, председателят, чиято дъщеря притежавала 51% от дяловете на търговско дружество, председателят сключил с банка договор за залог на 350 000 лв. на федерацията, с който бил обезпечен кредит от 180 000 лв., изтеглен от дружеството на дъщеря му. Деецът удължил 8 пъти действието на залога с нови договор, вкл. след като бил вече освободен от длъжност, възползвайки се от технологичното време за вписване на освобождаването му в търговския регистър. Отделно сключил договор за спонсорство за 6 000 лв., по който плащане не било извършено. Бил осъден за продължаващо престъпление по чл. 282, ал. 1 НК на 2 години условно лишаване от свобода с 4-годишен изпитателен срок предвид добрите характеристични данни за, които според съдилищата следва да имат превес над характеристиките на деянието и в частност проявената престъпна упоритост.

груба злоупотреба с доверие; настъпили тежки несъставомерни вреди за трети лица; и др. Системното им пренебрегването в съдебната практика при преценката на обществената опасност на деянието и на дееца е сред факторите за нормализация на корупцията.

Такъв пример е обсъденият в края на глава „Видове корупция“ в Дял Първи случай на високоинституционална стратегическа корупция, извършвана в условия на развита корупционна инфраструктура, прикрита е зад процедурни формално правомерни механизми и интегрирана в нормалното функциониране на търговско дружество.

Той се отнася до дейността на изпълнителен директор (65 г.) на търговско дружество, чиято основна производствена дейност изисквала внос на технически текстил, доставян от немско и турско дружество. Чрез подставени лица, сред които и двамата му сина, деецът създаде няколко търговски дружества, които през 2004 – 2006 г. сключили множество сделки с тези доставчици, след което препродавали суровината на управляваното от дееца дружество на завишени цени, като тя продължавала да се доставя директно на дружеството-краен получател от доставчиците. Така дружествата - посредници реализирали печалба, а дружеството на подсъдимия се ощетявало с разликата в цената, без за него да е имало пречки да продължи да договаря директно с доставчиците. Така на дружество била причинена вреда в общ размер от близо 724 630 лв. - надвишаващ с над 323 пъти минималния праг за квалифициране на вредите като значителни по смисъла на чл.220, ал.1 от НК.

Бил осъден за продължавано престъпление по чл. 220, ал. 1 НК на 1 година и 6 месеца ефективно лишаване от свобода. Съдилищата отчели като единствено отегчаващо обстоятелство размера на вредата. Пренебрегната е престъпната упоритост, предварителният умисъл, сложността на изпълнителския механизъм, създадената структура, въвличането на трети лица, продължителността на периода и др. Многобройните смекчаващи обстоятелства са добрата характеристика, чистото съдебно минало и напредналата възраст.

На второ място, преувеличаване се наблюдава и на смекчаващия характер на продължителността на наказателния процес, която при тази категория дела е относително по-голяма. Поне част от причините за това са обективни и следва да се съобразяват при преценката за разумен срок. Към тези производства е неприложимо решаването делото със споразумение по реда на Глава XXIX от НПК, типично се използват всички възможности за въззивна и касационна проверка на присъдата и често делата разкриват фактическа и правна сложност. Когато при тези условия производството е протекло без излишно забавяне, продължителността не може да бъде самостоятелно основание за намаляване на наказанието и/или отлагане на изпълнението на наложеното лишаване от свобода със съответните рискове за пропорционалността на наказанието⁸.

---

⁸ Виж примери за относително щадящ подход при сравнително тежки престъпления в Решение № 4 / 04.02.2017 г. по н.д. № 1250/2106 г., III н. о. на ВКС; Решение № 224 / 01.07.2013 г. по н. д. № 479/2013 г., III н. о. на ВКС; Решение № 320 / 21.09.2023 г. по н. д. № 180/2023 г., I н. о. на ВКС.

В такъв случай наказание пробация, определена при условията на чл. 55, ал. 1, т. 2 НК, е наложена за подкуп по чл. 301, ал. 1 НК с признаци да е елемент от системна мрежова корупция. Той е обсъден в Дял Първи и се отнася до приемане на 200 лева подкуп от председателка на ТЕЛК в кабинета ѝ в болнично заведение на 28.01.2019 г., за да издаде експертно решение с вписан конкретен процент на инвалидност в полза на конкретно лице. Изпълнителският механизъм включва посредничеството на обща позната, която дала указания къде пациентът и съпругата му да отидат, какви документи и суми да носят и пр.⁹

Упрекът за снизходителност е относим към цялостния правораздавателен отговор. В някои случаи самият ВКС в окончателното си решение е приемал изрично, че обществената опасност на деянието е била явно подценена. Въпреки това резултатът е останал непроменен поради отсъствието на съответен протест на прокурора.

Пример за очертани тук слабости е обсъденият в Дял Първи случай с данъчен инспектор, който на 02–04.11.2010 г. получил 1000 лева от управителя на ревизираното от него търговско дружество, за да не инициира допълнителна проверка на произхода на лични средства, с които управителят финансирал търговската дейност. Инспекторът предложил проверката да бъде избегната, ако се представи нова декларация, че средствата са оборотни, и поискал 10 % от декларираната сума – 14 700 лв. Управителят споделил за това със счетоводителя и съпругата си, която сигнализирала органите. Под контрола на полицията на 04.11.2010 г. в заведение, посочено от него, инспекторът получил белязани банкноти на стойност 1000 лв. като частично плащане на подкупа - по негови указания парите били оставени в плик при бармана, който после в друго заведение от същия комплекс и в присъствието на инспектора ги предал на трето лице, посочено от инспектора.¹⁰

Извършителят, който не признал вината си пред съда, бил осъден за подкуп по чл. 301, ал. 1 НК на 1 година и 6 месеца условно лишаване от свобода с 3-годишен изпитателен срок и допълнителни наказания глоба от 1000 лева и лишаване от право да заема държавна длъжност за срок от 2 години.

ВКС изрично констатирал, че при определяне на размера на наказанието инстанционните съдилища „са подценили завишената степен на обществена опасност на деянието“, поради което наказанието е „явно несправедливо“.

В същото време квалификацията не отразява доказаното поведение на инспектора в нарушение на служебните му задължения да поиска допълнителната ревизия (квалифициращ признак по чл.301, ал. 2) и подбуждането към документно престъпление с предложението за невярно деклариране на средствата като оборотни, което дава основание най-малкото да се изследва „изнудване посредством злоупотреба със служебно положение“ по смисъла на чл. 302, т. 2 НК. При индивидуализацията не е отчетен значителният размер на поискания подкуп (над 60 пъти по-голям от минималната работна заплата) и конспиративността при получаването на парите с въвличане на трети лица.

1.5. Доказване на субективната страна. Особенности, свързани с корупционния мотив

Практиката среща системни трудности в установяването на последователен доказателствен стандарт относно субективната страна на престъпленията по служба.

---

⁹ Решение № 321 / 04.06.2024 г. по н.д. № 77/2024 г., III н. о. на ВКС.

¹⁰ Решение № 373 / 15.10.2013 г. по н. д. № 1127/2013 г., I н. о. на ВКС.

Деецът традиционно се позовава на благородни помисли и хуманитарни цели при извършване на деянието, несъвместими с користни и вредоносни цели и нагласи за злоупотреба със служебното си положение. Това е особено видимо при обвинения срещу политически фигури за престъпления, извършени като елемент от публична политика, но и в случаи на пренасочване на целеви средства към дейности, за които те не са отпуснати, но които по преценка на подължимия са по-важни за общността (напр. използване на средства за пътна инфраструктура за поправка на водопровод). Подобни защитни тези са успешни и при нарушения на обществени поръчки, обосновани с цели за бързо справяне с неочаквани допълнителни затруднения при изпълнение на главните договори.

Самостоятелно предизвикателство е **корупционният мотив**, който по принцип е несъставомерен и поради това не подлежи на задължително доказване, но в някои състави – например чл. 282 НК – той е в основата на съставомерната користна или вредоносна цел, а в други случаи установяването му съществено улеснява доказването на прекия умисъл. Механизмът на длъжностните престъпления често включва връзка със странично корупционно взаимодействие на основата на някаква паралелна лоялност между длъжностния субект и крайният бенефициер на облагата, без значение дали служебното поведение е насочено пряко към неговото облагодетелстване или към увреждане на трета страна. Функционалната полезност на съставите на общите престъпления по служба понякога се изразява и в компенсаторна реакция срещу неразкритото същинско корупционно престъпление или несъставомерното корупционно взаимодействие. Това придава на корупционния мотив стратегическо значение при преценката на субективната съставомерност.

Подходът на обвинителната власт и насрещният съдебен отговор разкриват **широко разнообразие от доказателствени стандарти**, илюстрация на които е практиката по чл. 282 НК. Стандартът варира от „кому е изгодно?“ (щом служебното нарушение е облагодетелствало някого обективно, значи това е била и целта на дееца) до пълен отказ да се изследват косвени доказателства за субективната цел на дееца, каквито са например флагрантният характер на нарушението, опити на дееца да го прикрие, наличието на роднинска връзка или общи имуществени интереси с облагодетелствания, инструментализирането на колективни органи, които с решенията си пряко причиняват съставомерната вреда.

Все пак анализът на съдебната практика позволява да се изведе **преобладаващият доказателствен стандарт на съдилищата**. На първо място последователно и почти без изключения се приема за недопустимо доказването на умисъла и субективната цел по подразбиране, на основата единствено на формалното наличие на облагодетелстване или на увреждане. На второ място, признаците на субективната страна като психични факти поначало трудно се подават на пряко доказване, освен когато деецът ги признава. Когато обвинението разчита на косвени доказателства, те следва да са несъмнено налични, а анализът им да е достатъчно конкретен и убедителен, за да позволява несъмнен и еднопосочен извод за вина. Такива по-типични факти и обстоятелства, в практиката са:

- **Флагрантният характер на нарушението**, с което например деецът нарушава пряка законова забрана или не извършва ясно разписани технически действия като разгласа, уведомяване, достъп до информация. Такива са и следните примери:

Частен съдебен изпълнител (ЧСИ) образувал изпълнително дело по молба на търговско дружество и въз основа на изпълнителен лист за дължима сума срещу дружество – длъжник. Дължимата сума била ниска, но ЧСИ незабавно насочил производството към публична продажба на недвижим имот с висока стойност, като се опитал да я извърши без законната разгласа и без да уведоми и присъедини други кредитори. Определил многократно занижена начална цена, съзнателно ползвайки преправено заключение на вещо лице. С това създал риск от загуба на обезпечението на банката и невъзможност за събиране на данъчните вземания. Тези вреди не настъпили, тъй като друг кредитор узнал за продажбата и я спрял.

Подсъдимият бил осъден по чл. 282 ал.1 и по чл. 316 вр. с чл.309 ал.1 НК.¹¹

Друг ЧСИ извършил принудително изпълнение, завършило с възлагане на вискателя на имот и 4 водни експлоатационни сондажи, включени в постановлението като прилежащи към имота. Само единият от сондажите обаче бил в имота. Оот намиращите се извън него 3 единият бил минерален и представлявал изключителна държавна собственост, вторият бил собственост на общината, а третият - на трето лице извън изпълнителното дело. И четирите явно се отличават от кладенец и повишават значително стойността на имота, подлежат на различен разрешителен режим, самостоятелна регистрация отделно от имота и имат отделна стойност, която съгласно експертната възлиза общо на 269 800.00 лв. ЧСИ не е имал фактическо или юридическо основание да ги включи в постановлението за възлагане, без да са включени в описа и да е изяснена тяхната собственост и цена към момента на възбраната. възлагайки на вискателя имущество за 269 800.00 лв. над изготвената оценка, включително 3 чужди съоръжения, ЧСИ набавил за него облага и бил осъден за престъпление по чл. 282, ал. 2, пр. 1, вр. ал. 1 от НК.¹²

- **Опит да бъде прикрито нарушението** чрез неуведомяване на вишестоящите за него, когато е дължимо, невключването му в официални отчети, невярно

---

¹¹ Решение № 131/29.09.2020 г. по н.д. № 579/2020 г. на I н.о. на ВКС.

¹² Решение № 489 / 16.04.2010 г. по н.д. № 513/2009 г., III н. о. на ВКС.

документиране и протоколиране на служебни действия и др. Случай, в който такъв подход е използван за прикриване на флагагрантно нарушение, е следният:

Свидетел посетил председател на Поземлена комисия в службата му и поискал част от земеделската земя, призната за възстановяване на наследниците на починало лице, да му бъде възстановена с максимално благоприятно разположение. За целта председателят убедил свидетеля да антидатира молбата си и я завел задна с дата, предхождаща вече проведеното заседание на Поземлената комисия. Така оформил протокола от него, като включил решение в съответствие с искането на свидетеля, каквото не било вземано. То ощетявало търговско дружество с вече придобити права върху земеделската земя. Деесът бил осъден по чл. 282 ал.1 НК.¹³

- Облагодетелстване на лица от семейния, приятелски и бизнес кръг. Такъв е познатият вече пример от практиката с процедурни нарушения, изразяващи се във вземане на еднолични решения от председател на спортна федерация вместо от на решение на колективен орган, с което е постигнато облагодетелстване на роднина

Дъщерята на дееца притежавала 51% от дяловете на търговско дружество. Законът и уставът допускали безвъзмездно разпореждане със средства на спортната федерация в полза на свързани лица само след решение на върховния орган с мнозинство 2/3. В нарушение на тези правила и възползвайки се от правото си на еднолично представителство, през юли 2005 г. деецът сключил с банка договор за залог на 350 000 лв. на федерацията, с който бил обезпечен кредит от 180 000 лв., изтеглен от дружеството на дъщеря му. Деецът удължил 8 пъти действието на залога с нови договор, вкл. след като бил вече освободен от длъжност, възползвайки се от технологичното време за вписване на освобождаването му в търговския регистър. Отделно сключил договор за спонсорство за 6 000 лв., по който плащане не било извършено.

Съдилищата приели, че действайки със специална цел да облагодетелства дружеството на дъщеря си, деецът създал реална опасност от немаловажни вредни последици за федерацията – принудително удовлетворяване на банката от заложената сума. Липсата на реално настъпили вреди обосновала квалификация по чл. 282, ал. 2, пр. 2 вр. ал. 1, пр. 3 вр. чл. 26, ал. 1 НК.¹⁴

- Стопанска и житейска неадекватност на неправомерното действие, например покупка на драстично отклонена от пазарната цена или изцяло ненужен разход. Такъв е вече обсъжданият пример с „ловната хижа“:

Деецът бил управител на общинско еднолично дружество с предмет на дейност стопанисване на общински гори и икономическа дейност с цел опазване и развитие на горския фонд. За целта били продадени близо 15000 декара общински гори, а Общинският съвет отпуснал прихода от продажбата в размер на 1 500 000 лв. като субсидия на дружеството за финансиране на основната му дейност. Още на следващия ден деецът похарчил парите за закупуване на отдалечена ловна хижа, ненужна за дейността на дружеството, на цена близо 4 пъти по-висока от пазарната. Така били причинени щети в размер на 976 194 лв.¹⁵

---

¹³ Решение № 613 / 4.10.2007 г. по н.д. № 343/2007 г., III н.о. на ВКС.

¹⁴ Решение № 148/03.08.2016г. по н.д. № 144/2016г. на II н.о. на ВКС.

¹⁵ Решение № 522/07.03.2013г. по н.д. № 1730/2912 г. на I н.о. на ВКС.

Опит да се предизвика уеднаквяване на стандарта на доказване е направен с искане на главния прокурор за тълкувателно произнасяне по въпроса „какви са пределите на доказване на прекия умисъл и специалната цел като елемент от субективната страна на престъпните състави по чл. 282 от НК?“. С определението си по образуваното т.д. № 7/2017 г. на ОСНК ВКС основателно го отклонил като недопустимо, тъй като въпросът не засяга тълкуване на законова разпоредба, а затруднения на прокуратурата при упражняване на обвинителната функция в условия на разнородни доказателствени стандарти на съдилищата. По тълкувателен път обаче не могат да се установяват доказателствени формули.

Друга възможност е въвеждане на оборима доказателствена презумпция в закона. Подходът е познат например в чл.63, ал.2 от НПК и чл.31 ал.2, чл.147 ал.2 от НК. Така стандартът ще бъде задължителен за съдилищата, но ще привлече възражение за противоконституционност поради вероятно противоречие с презумпцията за невинност и принципа за законоустановеност на престъплението¹⁶.

Относително най-препоръчителен в подход на **уеднаквяване на стандарта в системата на прокуратурата чрез методическото ръководство на главния прокурор**. Той позволява по голяма гъвкавост поради облекчената процедура за промяна на методическите указания към промени в регулираните обществени отношения в сравнение със законодателните разрешения. Недостатъкът му е, че не е обвързващ за съдилищата и не гарантира успех на обвинителната теза, дори да бъде стриктно спазен, но рискът подлежи на управление при достатъчно прецизна аналитична обезпеченост на указанието и неговите предели.

Уеднаквяването на доказателствения стандарт би имало значение и при доказване на други корисни длъжностни престъпления, включително най-прилаганите спрямо поведение с корупционен мотив – чл. 201 и сл., чл. 219 и чл. 220 и сл. от НК, когато в механизма им е включено служебно отклонение.

Примери за казаното са следните случаи от практиката.

---

¹⁶ Възможна редакция би била: „ако от доказателствата по делото не се установява противното деецът действа със специалната целта по 282 ал.1 от НК, когато“: например 1. е нарушил пряка законова забрана 2. не е потърсил разрешение, не е подал уведомление или не е отчетел неправомерното служебно действие, когато това е било част от служебните му задължения, или е съставил или съзнателно използвал протокол или друг документ с невряно съдържание. 3. от деянието са били облагодетелствани негови възходящи, низходящи, съпруг, фактически съжител братя и сестри и свързани лица 4. извършил е неправомерното служебно действие при очевидна липса на полезност или драстична нееквивалентност на потребените ресурси и очакваните ползи.

В обсъдения по-горе пример с веригата неизгодни сделки за снабдяване с технически текстил деецът бил признат за виновен по чл. 220 вр. с чл.26 ал.1 от НК. Квалификацията напълно съответства на доказаните факти. Обвинителната стратегия е развита без участие на преки или верига от косвени доказателства за присвояване на процесната сума.

Умисълът за сключване на неизгодна сделка се обосновава с две обстоятелства, изведени в доказателствения стандарт по чл. 282 и сл. от НК - икономическа неадекватност на разпоредителните действия на длъжностното лице и облагодетелстване на лица от семейния кръг.

Пак в разглеждан в това изследване случай за периода 2004-2006 г. управител на еднолично общинско търговско дружество, монополен доставчик на комунална услуга, разпоредил да бъдат заплащани и осчетоводявани като представителни разходи за различни стоки, вкл. хранителни и луксозни, които потребявал той или неговите близки. Наел скъп джип, въпреки че дружеството имало множество собствени превозни средства. Без пазарно проучване на цените, сключил серия договори с едно и също търговско дружество за рекламни услуги на цена, значително по-висока от пазарната. Така били причинени щети за 325 694лв.

Пред съда защитата изложила теза за несъставомерност на извършеното поради липса на изричен регламент и нормативно определен лимит на представителните разходи на общинските дружества. Проявената от дееца „щедрост“ обективно била в полза на имиджа на дружеството или поне той действал с такова съзнание, а не с умисъл да разпилее повереното му имущество.

Съдът отговорил, че това не овластява длъжностните лица да вземат произволни решения относно тяхната необходимост и стойност, а да издирят и съобразят относими добри практики, като най-малкото се придържат към житейски обоснован стандарт за адекватност и добросъвестност на разходите за такива нужди. Умишления характер на безстопанствеността е изведен от липсата на адекватност и добросъвестност в предприетите действия от длъжностното лице, в частта относно закупените с пари на дружеството луксозните стоки, които директно са се озовавали в неговото домакинство или са потребявани от членовете на семейството му

Подсъдимият е признат за виновен по чл. 219 ал.3 вр. с чл.26 ал.1 от НК. Вероятно само суверенното решене на прокуратурата да избере квалификацията по чл. 219, а не по чл. 201 и сл. е, попречило да се постигне осъждане за длъжностно присвояване.¹⁷

По-подробен анализ изисква следният случай. Подсъдимият бил признат за виновен от първата инстанция в извършването на престъпления по чл.220, ал.2, вр. са ал.1 и чл.282, ал.2, пр.2, вр. с ал. 1, пр.1 от НК.

През май 2005 г. ръководител на държавна агенция сключил договор с частна фирма за доставка на дизелово гориво на значителна стойност, без да има нужда от такова количество през съответната бюджетна година. То било нужно за попълване на резерва в по-дълъг период – до 2008 г., а не 2006 г. По тази причина не били предвидени и разходи в бюджета на агенцията, а нямало и свободна съдова вместимост за приемането на горивото в сроковете по договора. Така агенцията била поставена в положение да дължи и да заплати висока лихва за забава на плащането в размер на над 2 560 00 лв. Отделно, въпреки изричната забрана в Закона за обществените поръчки деецът сключил анекс към договора, с който приел поискана от доставчика промяна в начина на доставка от „жп. цистерни“ на „автоцистерни“ с цел да го облагодетелства. Последният не можел да осъществи доставката с жп-цистерни и щял да дължи неустойка. В същото време от промяната можело да настъпят немаловажни вредни последици,

---

¹⁷ Решение № 374/19.11.2015 г. по н.д. № 1107/2015 г. на III н.о. на ВКС.

тъй като обслужването на автоцистерните не можело да бъде организирано по безопасен за служителите на агенцията начин.¹⁸

Механизмът на деянието не е сред най-типичните по чл.220 от НК, които обичайно се проявяват в „надценяване“ на престацията на доставчика по цена и/или по полезност. В случая цената е борсова, а престацията на доставчика не е напълно ненужна, но още при сключване на сделката са били налице двата фактора, пречатващи срочното приемане на доставката и плащане на цената. Затова и вредата се формира от лихвата за забава на плащането, предизвикана от преждевременно сключване на сделката.

При осмисляне на субективната страна на общите длъжностни престъпления се натрапва **сравнението между чл. 282 и чл. 387 НК**. При твърде сходни форми на изпълнителното деяние основният състав по чл. 387, ал.1 не съдържа допълнителна субективна цел, но пък изисква реално настъпване на вредни последици. Допълнителната субективна цел е съставомерна по основния състав на чл.282 ал.1 от НК и по квалифицирания на чл. 387, ал.3 НК. В чл.387, ал.4 е предвиден състав на непредпазливо общо длъжностно военно престъпление.

Приложена към гражданните длъжностни лица конструкцията на чл. 387 НК би решила проблемите на доказването, разгледани по-горе, но поражда възражения за „военизиране на администрацията“ и свръхкриминализация на управленски дейности, ограничаваща свободата на длъжностните лица да действат по целесъобразност. Поначало военните длъжностни лица работят в свръхрегулирана, йерархично подчинена и командно-административна среда, която не само значимо ограничава дискрецията им, но и профилира дейността до специфичен клас обществени отношения.

1.5. Особености, свързани с провокацията към подкуп

Въпреки липсата на дела по чл. 307 от НК през изследвания период, **този престъпен състав има важно значение не толкова в същинското противодействие срещу корупцията, колкото за предотвратяване на инструментализирането на борбата с нея** за политическа пропаганда и саморазправа с опоненти, изнудване, завземане на бизнес, лично отмъщение и др.

Подстрекателството към престъпление се изразява в склоняване, убеждаване и мотивиране на провокирания да реши да приеме или даде подкуп с цел да бъде изобличен в извършването на това престъпление¹⁹.

В националната и наднационалната практика е разпознат и обсъждан рискът длъжностни лица или други държавни служители (агенти под прикритие) да се ангажират с провокативно поведение, като улесняват, **вместо да предотвратяват**

---

¹⁸ Решение № 105/11.05.2012 г. по н.д. №188/2012 г. на III н.о. на ВКС.

¹⁹ Постановление № 8/30.11.1981 г. по н. д. № 10/1981 г., Пленум на ВС.

даването на подкуп²⁰. Основополагащ е принципът, че придобити с провокация обвинителни доказателства не следва да се използват за осъждане за престъпление, което обвиняемият не би извършил, ако не е бил провокиран. В такива случаи е налице нарушение по чл. 6(1) от ЕКПЧ от самото начало на разследването, което не може да бъде оправдано с обществен интерес в борбата срещу престъпността. Когато се установят данни за провокация, в изпълнение на задълженията си по чл. 13 от ЕКПЧ държавата дължи механизъм за защита, който да послужи за преодоляване на нарушението и заличаване на неговите негативни последици. Такъв пример е **полицейската провокация**, при която операция е предприета и проведена с цел уличаване на конкретно лице в извършването на престъпление, което то не би извършило без намесата на участвалите в нея държавни служители, обичайно от състава на полицейските служби за сигурност или лица, действащи под техни инструкции и контрол²¹.

ЕСПЧ е извел критерии за отграничаване на поведението на агент-провокаatora от легитимните техники за разследване с агент под прикритие. Ключовият въпрос е **дали престъплението е щяло да се извърши без намесата на агента** или границите на допустима намеса е надхвърлена и изискването за пасивно по същността си разследване е нарушено. Преценката изисква изследване по проверим и обективен начин на **причините, залегнали в основата на операцията, и поведението на органите, които са я провели**, в това число времето и начина на извършване, характера и степента на полицейско участие, наличие на проверими в бъдещия наказателен процес разумни подозрения за участие или нагласа на лицето за извършване на подкуп, които следва да са налице още при първия контакт на лицето с полицията, по чия инициатива е установен контактът, оказано ли е било въздействие за извършване на престъплението, има ли проявена от агента настоятелност или друга

---

²⁰ **Постановление № 8/30.11.1981 г. по н. д. № 10/1981 г., Пленум на ВС. ECtHR, Cases Teixeira de Castro v. Portugal (09.06.1998), пар. 34-39, Vanyan v. Russia (15.03.2006), пар. 46-49, Khudobin v. Russia (26.01.2007), пар. 128-137, Ramanauskas v. Lithuania (05.02.2008), пар. 49-73, Ali v. Romania (09.11.2010), пар. 98-105, Bannikova v. Russia (04.02.2011), пар. 33-78, Furcht v. Germany (23.10.2014), пар. 46-69.**

²¹ Според дефиницията в ECtHR, Case Ramanauskas v. Lithuania, par. 55 Тя е налице, „когато служителите – от специалните служби или лица, действащи под техни инструкции, не се ограничават да разследват криминалната дейност по пасивен по същността си начин, а прилагат такова въздействие върху субекта, че го предизвикват/склоняват да извърши престъпление, което той не би извършил, за да стане възможно събирането на доказателства за извършването му и да бъде повдигнато обвинение” (entrapment / police incitement). Тя е включена в материалноправния тест, очертан по ECtHR, Case Bannikova v. Russia.

форма на натиск. Необходимо изискване е ясна и предвидима процедура за независим съдебен контрол върху разрешаване и провеждане на операцията.

ЕСПЧ ориентира съдилищата към спазването на конкретен процесуален стандарт.

Първо, в тежест на прокуратурата е да обори направено възражение за провокация.

Второ, съдебната проверка по направеното възражение трябва да обхваща всички фактически и правни елементи, които разграничават провокацията от законните форми на разследване, и да се извърши задълбочено и всеобхватно в състезателна процедура при спазване равенството на страните. На подсъдимия трябва да се предостави възможност да оспори всички данни за причините и целите на операцията, начина на провеждането ѝ, характера и степента на полицейското участие, да поиска събиране на доказателства, включително разкриване на секретни материали и непосредствен разпит на участниците в операцията. Съдът е длъжен да изложи и мотивира ясен и недвусмислен извод имало ли е провокация и нарушено ли е правото по чл. 6, ал. 1 от ЕКПЧ.

Трето, при установяване нарушение съд е длъжен да приложи **ефективен механизъм за поправянето му**, като изключи всички доказателства, придобити с провокация, или да предприеме сходно действие със същия ефект, а не само намаляване на наказанието²².

Показателен за горното е следният пример от българската практика, в който горните изисквания са спазени към случай, определен от ВКС като типична провокация.

Подсъдими са съдия, бивш министър и бивш държавен служител. През 2010 г. провокаторът бил следовател в разследващ екип по досъдебно производство, по което се проверявали действия по служба на бившия министър с оглед данни за престъпление по чл.219 от НК. Провокаторът познавал съдията и знаел, че той може да се свърже с министъра чрез държавния служител. Срещнал се със съдията, комуто съобщил, че разследването върви „зле“ за министъра и предложил да му бъде предадено, че следователят е готов срещу подкуп да води разследването към прекратяване.

Съдията приел да съдейства на последвали срещи между него, следователя и държавния служител били уговорени размер и начин на предаване на облагата. Впоследствие държавният служител бил задържан в нотариална кантора в момент на предаване на следователя на плик с общ 20 000 евро, който следователят предал на разследващите. По него били открити дактилоскопни следи само на следователя и водещите разследването за подкуп. От съдържанието на разговорите при първите две срещи, документирано със СРС, че съдията и

---

²² ECtHR, Case *Furcht v. Germany*, *op. cit.*, par. 69.

държавният служител за пръв път научили от следователя за съществуването на дело срещу министъра. Преди да се срещне с тях, следователят пък бил подал докладна, че е търсен от съдията, за да съдейства за оневиняването на министъра срещу подкуп и на всички срещи действал по указания на полицията.

Тримата били оправдани и от трите съдебни инстанции. ВКС определил установените факти като емблематичен случай на провокация към подкуп и подробно изяснил защо националното право и практиката на ЕСПЧ не допускат осъждане на провокирания.²³

След постановяване на окончателния съдебен акт, с който следователят бил недвусмислено посочен като провокатор по чл.307 от НК, прокуратурата била подложена на силен обществен натиск не само да бъде дисциплинарно уволнен от системата, но и привлечен като обвиняем. И двете били препятствани от изтичането на давностни срокове. Следователят подал оставка и преминал към адвокатурата. Дори да беше подложен на наказателно преследване обаче, щеше да бъде освободен от наказателна отговорност с налагане на административно наказание по чл. 78а от НК, при което за наказания не възниква положението на осъждан.

Случаят поставя въпроса доколко предвиденото в чл. 307 от НК наказание лишаване от свобода до 3 години е ефективно, пропорционално и възпиращо. Конкретният тежък случай на провокация към подкуп е останал без всякакъв отговор на фона на отсъстваща съдебна практика по разпоредбата. Това определя наказанието като несъответстващо на тези изисквания, което от своя страна допуска описаната корупционна инструментализация на дейността на държавните органи.

За да бъде осигурено това съответствие, уместни са две разрешения, при които случаи като описаният ще излязат от приложното поле на чл.78а от НК и срокът на давността за наказателно преследване по чл.80 ал.1 от НК ще се удължи от 5 на 10 години.

Първо, размерът на санкцията по чл.307 от НК може да се изравни с този по основния състав на подкупа и да стане лишаване от свобода до 6 години.

Второ, разпоредбата на чл. 307 от НК може да се раздели на две алинеи. Досегашният текст да стане алинея първа, а с алинея втора да се въведе квалифициран състав на провокация към подкуп, извършена от специален длъжностен субект - съдия,

---

²³ Решение № 189 по н.д. № 515/2014 г. на ВКС, с което е проверено въззивно Решение № 365/14.02.2014 г. по в.н.о.х.д. № 653/2013 г. на САС, с което е потвърдена Присъда № 310/29.10.2012 г. по н.о.х.д. № 4048/2010 г. на СГС, с която тримата подсъдими са оправдани - по чл. 304а, вр. чл. 304, вр. чл. 20 ал. 2 от НК за първите двама и по чл. 304а, вр. чл. 304, вр. чл. 20 ал. 4 от НК за третия.

прокурор, следовател, лице от състава на полицията, длъжностно лице в кръга на службата му, сходно със субектния обхват на чл. 302, т. 1 от НК.

Въпреки че описаният случай е сред малкото, в които порочната инструментализация на специализираните антикорупционни държавни органи е съществена част от мотивите на окончателното съдебно решение, съществуването на такива рискови практики недвусмислено се сочи от самия законодател като основен мотив за закриването на специализираните съдилища и прокуратури и като имплицитна причина за закриването на Комисията за противодействие на корупцията.

2. Слабости на разследването и наказателното преследване

2.1. Общи слабости

Редица слабости за общи и не засягат само дейността по корупционни престъпления. Те могат да бъдат обобщени като слабоефективни и разнопосочни практики по събиране на доказателства при неправилно определяне на предмета на доказване, грешки в правната квалификация и непознаване на съдебната практика в материята, водещи до **хаотични обвинителни стратегии, продължително разследване и слабости на обвинителната теза в съдебна фаза**. В индивидуален план това се проявява като пропуски в планирането и анализа; на институционално ниво – като устойчиви практики; а на системно ниво – като ефект от процесуалния модел, който едновременно концентрира събирането на доказателства в досъдебната фаза и допуска това да ограничава процесуалната динамика на обвинението в съдебната.

Тези слабости могат да бъдат разграничени аналитично като симптоми на по-дълбоки структурни дефицити, свързани както с организацията на разследването, така и с начина на формиране на обвинителната преценка. В този смисъл те не следва да се възприемат като изолирани практически пропуски, а като проявления на устойчив модел на функциониране. Той се възпроизвежда институционално чрез практики на обучение, вътрешноведомствен контрол и оценка на работата, които не стимулират достатъчно аналитичния и стратегически подход към разследването.

Настоящото изследване потвърждава изводите на годишните и вътрешноведомствените анализи на ПРБ и академични изследвания за **недостатъчна подготовка на обвинителната теза за съдебната фаза**²⁴. Изглежда, става въпрос за системен проблем, който се проявява едновременно при организацията на разследването и стратегиите на обвинението. Това обуславя неговата устойчивост и

---

²⁴ Илкова, Ралица. Цит. съч., стр. 18-19, Доклад на ПРБ за извършен анализ на делата за корупция, по които е работила прокуратурата през периода 01.03.2013 г. - 01.03.2016 г.

трудна преодолителност в контекст, в който практиката е наложила на прокурора още на досъдебната фаза да събере всички доказателства, обезпечаващи обвинителната теза. Това поражда структурен парадокс, който намалява процесуалната гъвкавост на обвинението и ограничава способността му да реагира динамично в съдебната фаза, като обуславя и нагласи за умереност на обвинителната теза и известна пасивност в съдебната фаза.

Традиционно за българската практика е и **преувеличеното използване на предварителни проверки, дори когато са налице основания за образуване на досъдебно производство.** Тези проверки фактически функционират като междинна зона между оперативна информация и процесуално доказване, при която липсват пълните гаранции на наказателния процес, но се извършват действия със сходен интензитет. Това създава предпоставки за размиване на стандарта на доказване и за дублиране на процесуални дейности. То често налага повторно извършване на действия по разследване, загуба на предимствата на конфиденциалността, повече рискове от грешки и разнопосочни подходи на разследване и от цялостно удължаване на процеса. В същото време качеството на тези проверки, масово извършвани от разследващи органи със слаба професионална подготовка, са с много ниско качество.²⁵

2.2. Слабости при разследването и събирането на доказателства

Въпреки че в състезателния наказателен процес страните са равнопоставени, **ролите им не са симетрични по отношение на доказателствената тежест.** Тя лежи изцяло върху обвинението, а практиката у нас е наложила на прокурора да предяви на обвиняемия и неговия защитник всички доказателствени материали, с които разполага. Така защитата, която няма задължения да доказва нищо, познава обвинителните доказателства още от досъдебната фаза. Обвинението няма симетрична информация за защитните доказателства, особено ако активно не е търсило и събирано такива, въпреки че законът го изисква.

Тази конфигурация създава изразена информационна асиметрия в полза на защитата, която разполага с пълен достъп до доказателствената основа на обвинението, без последното да има еквивалентна видимост върху потенциалните защитни стратегии

---

²⁵ Такива констатации са направени и в Независимия анализ на структурния и функционален модел на прокуратурата и нейната независимост, 2016 г. („Доклад на европрокурорите“), и в годишните доклади на ПРБ, както и в редица вътрешноведомствени анализи на ПРБ и комисии на ВСС за мониторинг на дела с висок обществен интерес.

и доказателства. Особено неблагоприятно се отразява подценяването на доказателствени искания на защитата на досъдебна фаза, както и на представени от защитата доказателства.

Планирането на разследването, както и извършването на следствени действия като неотложни понякога се забавя, което застрашава тяхната ефективност. „Провеждат се незадълбочени разпити на свидетели без ясна идея какво трябва да се установи чрез тях и кога и какви документи следва да им се предявят, което пречат събирането на необходимата информация”²⁶. Пропуска се да се съберат важни писмени доказателства поради незадълбочен първоначален и последващ анализ на данните. Това са все симптоми на липса на предварително структурирана доказателствена стратегия, а не самостоятелни дефекти. Непълнотите и слабостите в събирането и анализа на доказателствата на досъдебната фаза се пренасят пряко в съдебното производство, където се материализират под формата на съмнения в обвинителната теза и затруднения при постигане на стабилни осъдителни изводи.

Така **рисковете от недостатъчна доказателствена обезпеченост** на обвинителната теза растат, ако описаните практики се съчетаят с прибрзаност, недостиг на професионален опит и специфични знания, слабости на съдебната експертиза и пр.

Общото впечатление от изследваните производства обаче е за надценяване на доказателствената обезпеченост и обосноваване на обвинението от страна на прокурора – въпреки обемните доказателствените материали - дължаща се именно на недостатъчно внимание към възможните защитни контрастратегии, особено при пасивност на защитата в досъдебна фаза²⁷.

В такъв пример кмет на община бил обвинен в умишлена безстопанственост по чл. 219, ал. 3 НК, тъй като от 06.12.2005 г. до 19.05 2008 г. не включвал в общинския проектобюджет признато със съдебно решение вземане на голяма търговска верига. Според обвинението той не изпълнил задължението си да управлява общинското имущество, в тива число да предприема срочно и добросъвестно изпълнение на задълженията, за да избегне допълнителното увреждане

---

²⁶ Доклад на ПРБ за извършен анализ на делата за корупция, по които е работила прокуратурата през периода 01.03.2013 г. - 01.03.2016 г.

²⁷ Оттук и относителният дял на делата, върнати на прокурора от съда, при корупционни дела с висок обществен интерес е по-висок спрямо другите видове дела с висок обществен интерес (29-30% за 2016-2017 г.). По начало категорията дела с висок обществен интерес е характерна с по-висок дял на върнати дела от внесените в съд (4-6% з 2016-2017 г.) спрямо общите дела (4.9-5% за 2016-2017 г.). Вж подробности в Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2017 г.

чрез ненужно начисляване на лихви и разноски по принудителното изпълнение. Така причинил щети в размер на около 113 000 лева лихви.

Действително, съзнателният пропуск да се изпълни своевременно осъдително съдебно решение, за да се избегне ощетяване на управлявано от дееца чуждо имущество, с лихва за забава и разноски по принудителното изпълнение е възможен механизъм на безстопанственост по чл.219 от НК. Успешното му доказване обаче изисква задълбочен контекстуален анализ на спецификите и приоритетите в дейността на структурата, цялостното поведение на дееца, позицията и поведението на самия кредитор и пр. От него трябва несъмнено да следва извод, че деецът е разпилявал имуществото виновно.

На основата на такъв анализ съдилищата приели, че фактологията по случая всъщност очертава добросъвестно изпълнение на служебните задължения на кмета. Първо, той изчаквал общината да осъди веригата по насрещен иск за сума от 185 000лв., което станало на първа инстанция преди края на инкриминирания период. Освен прихващане на насрещните задължения, което можел да направи и едностранно, деецът активно преговарял за цялостно уреждане на спора със споразумение. Второ, всеки от приетите в периода проекто-бюджети бил обосновано насочен към финансирането на приоритетни, главно неотложни нужди на населението и пренасочването на средства от тях към изпълнението на конкретно парично вземане би могло да причини много по-значими материални и нематериални щети от начислената лихва за забава.²⁸

В съвкупност описаните наблюдения пораждаат рискове от системно разминаване между формалния обем на доказателствата и тяхната действителна доказателствена стойност, което се проявява най-ясно в съдебната фаза.

2.3. Обвинителни стратегии и актове. „Стратегически минимализъм“ на обвинението

В настоящото изследване под „стратегически минимализъм“ на обвинението се разбира устойчива практика на ограничаване на обвинителната теза до състави, които се възприемат като процесуално по-лесно доказуеми, независимо че събраните доказателства позволяват по-пълна и по-тежка правна квалификация на деянието. Този подход се проявява както при първоначалното повдигане на обвинението, така и при неговото поддържане и развитие в съдебната фаза, и води до системно разминаване между фактическата тежест на корупционното поведение и неговото наказателноправно третиране.

Освен това специфично явление, допускат се общите слабости при изготвяне на прокурорските актове: неправилна квалификация, включително преследване на несъставомерни деяния, непознаване на наложени в практиката стандарти, неправилно запълване на бланкетни норми, грешки при определяне на формата на изпълнителното деяние, несъответствия между диспозитиви и обстоятелствената част на актовете.

---

²⁸ Решение № 99/01.04.2013г. по х.д. № 152/2013 г. на I н.о. на ВКС.

Такъв пример е повдигането на обвинение за престъпление с квалификация чл. 202 ал.2 т.1 вр. с ал.1 т.1вр. с чл. 201 вр с чл. 282 ал.2 пр.1 и 2 вр. с ал.1 вр. с чл.26 ал.1 от НК на министър, който бил в близки приятелски отношения с висш служител в министерството. Служителят бил привлечен като обвиняем от прокуратурата за престъпление, свързано със службата му. За същите факти било образувано и дисциплинарно производство, като със заповед на министъра служителят бил временно отстранен от длъжност. Дисциплинарната комисия излязла с доклад, че липсват достатъчно данни за извършено дисциплинарно нарушение и препоръчала на дееца в качеството му на министър да прекрати производството. Според обвинението деецът не е следвало да се съобразява със становището на комисията, което за него било препоръчително, а следвало сам да анализира фактите и да наложи дисциплинарно уволнение като единствено адекватно. Вместо това той неправомерно наложил по-лекото наказание порицание, възстановил служителя на заеманата длъжност, а за времето, в което бил отстранен, на два пъти със свои заповеди наредил да му се изплати обезщетение в общ размер от 50 569 лв. Според обвинението дори и при този изход на дисциплинарното производство служителят не следвало да бъде възстановяван, а още по-малко да му се изплаща обезщетение, тъй като бил все още обвиняем, което била несъвместимо със заеманата от него длъжност.

По описания начин деецът присвоил сумата, като се разпоредил с нея в интерес на служителя, създавайки преди това с незаконосъобразните си служебни действия привидно основание за плащането ѝ. Подсъдимият бил оправдан.²⁹

Посочените слабости могат да бъдат разграничени на **технически** (свързани с формулирането на актовете) и **стратегически** (свързани с избора и поддържането на обвинителната линия), като именно вторите имат по-съществено значение за крайния изход на делото. Това разграничение е съществено, тъй като техническите слабости по правило могат да бъдат преодолени в рамките на конкретното производство, докато стратегическите дефицити имат кумулативен ефект и засягат цялостната ефективност на наказателното преследване.

При протестирането на присъдите понякога настъпват **структурни нарушения в обвинителната стратегия** - опити за изменение на обвинението извън допустимите от закона хипотези (вкл. включване на текстове, по които не е повдигано обвинение, за първи път в касационен протест), неконкретност и нецеленасоченост на оплакванията, излагане на съображения, които не са данни по НПК, повдигане пред ВКС на оплаквания, по които касационната инстанция не е оправомощена да се произнася, липса на искания за проверка на неизяснени обстоятелства, недобро познаване на мотивите на присъдата, която се протестира и др. Наблюдаваните слабости очертават дефицит на последователна въззивна и касационна стратегия, което ограничава възможността за коригиране на пропуски, допуснати на по-ранен етап.

В отделни случаи **съдебното отхвърляне на дадената с обвинението първоначална правна квалификация на установените факти на престъплението**

---

²⁹ Решение № 254/20.10.2015 г. по н.д. № 515/2015 г. на III н.о. на ВКС.

води до повдигане на ново обвинение за друго по вид престъпление. Тази смяна на квалификацията често предполага нов подход при събирането и организацията на доказателствата. Това не винаги се съобразява от прокурора, който използва старата доказателствена съвкупност и анализ и търси да наложи към нея новата правна квалификация. Към такъв минимистичен подход насърчава и самият НПК, и утановената у нас практика по прилагането му, тъй като реорганизацията на доказателствата и събирането на нови често обективно не е възможно, а понякога новата квалификация обективно не е и подходяща.

В контекста на тези наблюдения прави впечатление и нагласа за пасивност на държавното обвинение и умереност на обвинителните тези. Възприетата квалификация често се ограничава до основните състави, въпреки че съобразителната част очертава доказани квалифициращи признаци. Тази практика очертава тенденция към **минималистичен обвинителен подход**, при който се търси процесуално по-лесно доказуемият състав за сметка на по-пълното отразяване на действителната обществена опасност на деянието. Това е също фактор, затрудняващ изменението на обвинението в съдебната фаза и преквалификацията в по-тежко наказуемо престъпление от съда.

В дългосрочен план този подход води до ерозия на превантивната функция на наказателното право, тъй като санкционният риск не отразява реалната тежест на корупционното поведение.

Деецът бил управител на общинско еднолично дружество с предмет на дейност стопанисване на общински гори и икономическа дейност с цел опазване и развитие на горския фонд. За целта били продадени близо 15000 декара общински гори, а Общинският съвет отпуснал прихода от продажбата в размер на 1 500 000 лв. като субсидия на дружеството за финансиране на основната му дейност. Още на следващия ден деецът похарчил парите за закупуване на отдалечена ловна хижа, ненужна за дейността на дружеството, на цена близо 4 пъти по-висока от пазарната. Така били причинени щети в размер на 976 194 лв.³⁰

Бил осъден условно на 2 години лишаване от свобода с 4-годишен изпитателен срок в процедура по съкратено съдебно следствие. Основният правен спор бил дали квалификацията на обвинението по чл. 219, ал. 3 НК е правилна и дали фактите не съответстват на чл. 220, ал. 2 НК, която е по-тежка.

Има примери, в които каузата на подкупа е описана като очевидно нарушение на служебните задължения от страна на длъжностното лице, което го е получило, и въпреки това деянието не е било квалифицирано по чл. 301, ал. 2 НК, и не личи да е

---

³⁰ Решение № 522/07.03.2013 г. по н.д. № 1730/2912 г. на I н.о. на ВКС.

била обсъдена квалификация по чл. 301, ал. 3 НК в съвкупност с престъпление по служба³¹.

Тези примери не са изолирани, а илюстрират по-общ модел на избягване на по-сложни квалификации, изискващи по-висока доказателствена интензивност и по-задълбочен правен анализ.

Изглежда, че прокуратурата е готова да възприема постигането на осъдителна присъда по основния състав на престъплението като свой формален успех, без да се полагат усилия да се аргументира и докаже по-тежка квалификация, и без да проявява стремеж да отстоява необходимостта от налагане на съответстващо на сериозната обществена опасност на престъплението по-тежко наказание. Това може да се тълкува като подмяна на целите на наказателното преследване – от стремеж към пълно и адекватно правно квалифициране, ангажиращо пропорционална по тежест наказателна отговорност за реално извършеното престъпление, към постигане на икономично осъждане като формален процесуален резултат³².

По дела с висок обществен интерес по-често се стига до прибързано повдигане и упорито поддържане на обвинения, които не са достатъчно доказателствено обезпечени. По такива дела се забелязва и по-категорично и неадаптивно придържане към версията, която вече е оповестена пред обществеността. Съответно, доказателствените усилия се съсредоточават върху нея. Прокуратурата се ангажира трайно дори с работната правна квалификация на извършеното и трудно преразглежда позициите си. Тази зависимост между публичната комуникация и процесуалното поведение на обвинението създава риск от „заклучване“ на обвинителната версия, което намалява способността за обективна преоценка на доказателствата.

„Тази тенденция е оправдана от гледна точка задоволяването на обществените и най-вече – медиен, интерес към по-категорични резултати в превенцията и противодействието на ... корупцията по високите етажи на властта. От гледна точка на конкретното производство и приоритета на правните пред популистките методи... тя е изключително вредна, доколкото предполага, в редица случаи, предвидим неуспех на обвинението в съдебната фаза на производството“.

„Неблагополучието на обвинителната теза в съда, особено когато формирането ѝ е било съпроводено със засилен медиен натиск, всякога има по-силен отрицателен обществен отзвук, особено ако са положени неимоверни усилия и е вложен сериозен потенциал по разследването, отколкото би имал, ако прокуратурата предварително извърши обективен анализ на поведението на обвиняемите лица и застъпи принципни позиции относно виновността и отговорността им“.*

-----
* Илкова, Ралица. Цит съч. стр. 19.

---

³¹ Решение № 373 / 15.10.2013 г. по н. д. № 1127/2013 г., I н. о. на ВКС.

³² Решение № 320 / 21.09.2023 г. по н. д. № 180/2023 г., I н. о. на ВКС.

Забелязва се и недостатъчна активност на прокурорите по изследване на имущественото състояние на разследвания и близките му и извършване на финансов анализ на активите за установяване на произхода им и за обезпечаване изпълнението на евентуални бъдещи наказания глоба или конфискация. Този дефицит има съществено значение при корупционните престъпления, тъй като ограничаването на финансовия анализ намалява ефективността както на доказването, така и на последващите санкционни механизми като конфискацията, както и на приложението на чл. 53 от НК. След 2018-2019 г. се забелязва известно подобрене по тези показатели, но без утвърждаване на системни практики. Ограниченото използване на финансово-аналитични инструменти допълнително затруднява разкриването на сложни корупционни схеми, при които имуществените трансформации са ключов елемент от изпълнителния механизъм.

3. „Сляпо петно“ в правосъдния отговор

Практиката продължава да не разпознава като престъпления разнообразни схеми, важни елементи от които се изразяват в действия, бездействия или актове на колективни органи или поведение на трети лица, чието съучастие в престъплението не е доказано.

Изследваните дела очертават висока ефективност на такъв тип престъпления, тъй като съдилищата почти никога не ги приемат за доказани.

Уязвимият момент в разпознаването им е фактът, че вредата настъпва или от поведение, което деецът привидно не могъл да избира, тъй като действал в изпълнение на служебна заповед, която не му налагала очевидно престъпление, или настъпва от действие или решение на колективен орган, което препятства доказването на връзката с виновно поведение на конкретни физически лица. При процедурите по Закона за обществените поръчки вредоносното управленско решение често е резултат от верига действия на различни длъжностни лица, не всички от които са неправилни или незаконни по отделно, но в съвкупност водят до корупционна облага. Доказването на такива схеми е извънредно трудоемко и сложно, зависи от много висока професионална квалификация, опит и изобретателност на разследващите и от също толкова висока компетентност на съдиите.

Редица престъпни състави, по които наказателните производства изцяло липсват или са единични за целия изследван период (виж Дял втори), имат теоретичен

потенциал да са корупционно мотивирани, но или практикагта предпочита друга квалификация, или – по-вероятно за много от тях – те са с висока латентност.

Такива са престъпления по чл. 145а, ал. 2 (използване на информация, събрана чрез СРС от длъжностно лице); чл. 159а, ал. 2, т. 7 (трафик на хора от длъжностно лице); чл. 159б, ал. 2, т. 7 (превеждане през границата на трафикирани лица от длъжностно лице); чл. 242, ал. 1, б. „в“ и чл. 242, ал. 4 в. ал. 1, б. „в“ (контрабанда от митнически служител); чл. 248а, ал. 4 (разрешаване на кредит или отпускане на средства от длъжностно лице въз основа на неверни сведения); чл. 253, ал. 3, т. 3 (изпиране на пари от длъжностно лице); чл. 253б (нарушаване на ЗМИП); чл. 254б, ал. 2 (разпореждане от длъжностно лице със средства от еврофондове); чл. 255, ал. 2 (укриване на данъци с участието на длъжностно лице); чл. 256, ал. 2 (бюджетна измама с участието на длъжностно лице); чл. 278, ал. 5 (нерегистриране на културна ценност от длъжностно лице); чл. 278б, ал. 2 и ал. 3 (противозаконно разпореждане за културна ценност от длъжностно лице); чл. 295 (орган на власт, който пречи за изпълнение на наказанието); чл. 299 (самоволно пускане на затворник); чл. 354а, ал. 2, т. 3 (разпространение на наркотици от длъжностно лице); чл. 288 (осуetyаване на наказателно преследване); чл. 294, ал. 4 (лично укривателство от магистрат, полицейски орган или разследващ полицаи); чл. 226 (частна стопанска дейност чрез използване или прикриване под формата на държавна или обществена организация); чл. 312 (издаване на лъжливо здравно свидетелство от лекар); чл. 354а, ал. 2, т. 2 (държане или разпространение на наркотични вещества от лекар или фармацевт); чл. 354б, ал. 5 (нарушение на предписването на наркотични вещества от лекар); чл. 240а, ал. 3, т. 6 (добив на подземни богатства без предоставена концесия, извършено с участието на длъжностно лице, което се е възползвало от служебното си положение); чл. 260а (придобиване или разпореждане за собствена сметка или за сметка на трето лице, пряко или косвено, с финансови инструменти, като противозаконно използва вътрешна информация, отнасяща се до тях, и от това са настъпили значителни вредни последици, когато е извършено от лице, което разполага с вътрешна информация); чл. 260б (противозаконно разкриване на вътрешна информация относно финансов инструмент и от това са настъпили значителни вредни последици); чл. 260в (манипулиране на пазара); чл. 280, ал. 3 (превеждане през границата на страната на отделни лица или групи от хора без разрешение на надлежните органи на властта, извършено с участието на длъжностно лице, което се е възползвало от служебното си положение); чл. 167, ал. 5 (престъпление, свързано с изборителното право, извършено от длъжностно лице при или по повод изпълнение на служебните му задължения); чл. 280, ал. 2, т. 5, пр. последно (организирана каналджийска дейност).

Вместо да развива практики и стандарти за разпознаване на такива престъпления, практиката се придържа към самоограничителни консервативни стереотипи. По дела с висок обществен интерес органите са допълнително обезсърчени да експериментират. Тези затруднения при разпознаването и доказването на по-сложни форми на корупционно поведение произтичат от структурни ограничения на правосъдния модел, който е ориентиран към индивидуализирано и пряко причинено увреждане. В резултат най-сложните форми на корупция остават с най-висока степен на латентност.

В резултат се формира „сляпо петно“ в правоприлагането, при което именно най-сложните и социално значими форми на корупция остават извън обхвата на ефективното наказателно преследване. То очертава граница на ефективността на

класическия наказателноправен модел, който е ориентиран към индивидуализирано виновно поведение и изпитва затруднения при структурни и разпределени форми на причиняване на вреди. Това поставя под въпрос способността на системата да реагира адекватно на еволюиращите форми на корупционно поведение.

В заключение, анализът показва, че наблюдаваните слабости не са резултат от единични пропуски, а от устойчиво взаимодействие между нормативната рамка, институционалната практика и конкретното правоприлагане, което води до системно занижаване на ефективността на правосъдния отговор срещу корупцията и ограничава способността му да реагира адекватно на най-сложните и обществено значими форми на това явление.

БИБЛИОГРАФИЯ:

На български език:

1. **Антикорупционен фонд.** Антикорупционни институции 2024. Ново начало. София:АКФ, 2025 г.
2. **Антикорупционен фонд.** Антикорупционни институции 2023. Точка на замръзване. София:АКФ, 2024.
3. **Антикорупционен фонд.** Антикорупционни институции 2022. Широко затворени очи. София: АКФ, 2023.
4. **Антикорупционен фонд.** Антикорупционни институции 2021. Активност без видими резултати. София: АКФ, 2021
5. **Антикорупционен фонд.** Осемте джуджета. София:АФК, март 2022.
6. **Антикорупционен фонд.** Противодействие на корупцията и конфликта на интереси на местно ниво. София: АФК, 2024.
7. **Велчев, Борис.** Престъпления против републиката. София: Сиела, 2014.
8. **Илкова, Ралица, Ранчев, Иван.** Криминология. Обща част. София: Сиела, 2020, с. 59-82.
9. **Илкова, Ралица.** Организирана престъпност и корупция: ключови съдебни дела. С:РискМонитор, 2010.
10. **Михайлов, Димитър.** Нови положения в Особената част на НК. София: Сиела, 2003 г.
11. **Ненов, Иван.** Наказателно право на Народна република България. Особената част. София: Наука и изкуство. Т. 1. 1956, с. 61 и сл.
12. **Николов, Владимир.** Особенности на мотива при престъпленията против изборните права. Криминологична характеристика на извършителя. В: Сборник с доклади от Национална научна конференция в чест на 70 години от рождението на проф. Димитър Михайлов, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2025, с. 441-468.
13. **Николов, Владимир.** Усложнения във връзка със задружното изпълнение на изборни престъпления. // Сборник доклади от национална Научна конференция, посветена на 110 години от рождението на академик Стефан Павлов, съставител Ралица Илкова, С:УИ „Св. Климент Охридски“
14. **Пашев, Константин, Дюлгерев, Асен, Касчиев, Георги.** Корупция при обществените поръчки в България. Рискове и противодействие. София: ЦИД, 2006.
15. **Петрунов, Георги.** Развитие на антикорупционно образование в българските висши училища. Стратегии на научната и образователна политика, 2019, 27 (6), с. 567-579.
16. **Петрунов, Георги.** Проституцията в България: социологически анализ. София: Издателски комплекс – УНСС, 2020.
17. **Попов, Стефан.** Риск. Концептуална рамка. С:НБУ, 2022.
18. **Пушкарлова, Ива.** Свободата на изразяване и нейните съставомерни имитации: престъпни нарушения на обществения ред с политически мотив. В: Сборник „70 години ЕКПЧ - Въздействия върху вътрешното право, международното право и правото на Европейския съюз“, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023 г., с. 257-273.
19. **Пушкарлова, Ива.** Тероризмът. Криминологична характеристика и наказателноправен режим. София:Сиела, 2026.
20. **Пушкарлова, Ива.** Криминологичен профил на извършителя на трафик на хора. Сборник доклади от Национална конференция „110 години от рождението на акад. Стефан Павлов“, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2026 г.

21. **Пушкарлова, Ива.** Понятие за рисков фактор – В: Рискови криминогенни и виктимогенни фактори при децата. София: ССБ, 2009-2011.
22. **Пушкарлова, Ива.** Рискови фактори. В: Криминологични и виктимологични фактори при децата. С: ССБ, 2009.
23. **Пушкарлова, Ива.** Форми на организирана престъпност по НК на Република България, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011.
24. **Пушкарлова, Ива.** Видове престъпни сдружения и критерии за тяхното разграничение в съдебната практика. Общество и право, 2018, № 9 (с. 3-16) и № 10 (с. 11-27).
25. **Пушкарлова, Ива.** Образуване, участие и ръководене на престъпно сдружение: проблеми на правната квалификация в съдебната практика. Общество и право, № 10, 2019, с. 19-43.
26. **Пушкарлова, Ива.** Корупцията по високите етажи на властта: Анализ на наказателни производства по дела с висок обществен интерес, 2016-2018 г. – В: Антикоруptionни институции: тенденции и практики, С: АКФ, 2019 с.12-23.
27. **Пушкарлова, Ива.** Тероризмът. Криминологична характеристика и наказателноправен режим. София: Сиела, 2026.
28. **Пушкарлова, Ива.** Обхват, цели, материалноправни и процесуалноправни аспекти на финансовото профилиране. София: ВСС, 2015.
29. **Стойнов, Александър.** Наказателно право. Обща част. София: Сиела, 2019, с. 291, 330-331.
30. **Стойнов, Александър.** Корупцията в частния сектор в България. София: ЦИД, 2018.
31. **Център за изследване на демокрацията.** Завладяване на държавата. Противдействие на административната и политическата корупция. София: ЦИД, 2016.
32. **Център за изследване на демокрацията.** Корупция и антикорупция. София: ЦИД, 2003.
33. **Център за изследване на демокрацията.** Европейският опит в противодействието на корупцията. София: ЦИД, 2013.
34. **Янкулов, Андрей.** Наказателно преследване на корупция по високите етажи на властта – В: Антикоруptionни институции 2024. Ново начало, София: АКФ, 2025, с. 15-18.
35. **Янкулов, Андрей.** Какво трябва да се промени в наказателното правосъдие. София: АКФ, 2023.

На руски език:

1. **Ахунов, Денис Робертович.** Криминологический анализ личности преступника, совершающего коррупционные преступления в условиях городской агломерации. Вестник Казанского юридического института МВД России, № 3 (53) 2023, с. 64-70.

На английски език:

1. **Acemoglu, Daron, Robinson, James A.** *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty.* New York: Crown Business, 2012.
2. **Agnew, Robert.** *Foundation for a General Strain Theory of Crime.* Oxford: Oxford University Press, 1992.
3. **Ajzen, Icek.** “The Theory of Planned Behavior.” *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50, no. 2 (1991): 179–211.
4. **Anand, Vikas, Ashforth Blake E., Joshi, Mahendra.** “Business as Usual,” *Academy of Management Journal* 47, no. 1 (2004): 39–53.
5. **Ashforth, Blake E., & Vikas Anand.** The Normalization of Corruption in Organizations.” *Research in Organizational Behavior* 25 (2003): 1–52.

6. **Bandura, Albert.** *Moral Disengagement: How People Do Harm and Live with Themselves.* New York: Worth Publishers, 2016.
7. **Bao, Z. & Huang, D.** Reform scientific elections to improve gender equality. *Nat. Hum. Behav.* 6, 478–479. (2022).
8. **Bao, Z. & Huang, D.** Gender-specific favoritism in science. *J. Econ. Behav. Organ.* 221, 94–109. (2024).
9. **Barnes, T. D. & Beaulieu, E.** Introduction to the handbook on gender and corruption in democracies. In *Handbook on Gender and Corruption in Democracies*, chap. 1, 1–15 (eds Barnes, T. D. & Beaulieu, E.) (Edward Elgar Publishing, 2024).
10. **Bates, Robert H.** “A Review of Douglass C. North, John Joseph Wallis, and Barry R. Weingast’s *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History.*” *Journal of Economic Literature* 48, no. 3 (2010): 752–56.
11. **Bauhr, M. & Charron, N.** Will women executives reduce corruption? Marginalization and network inclusion. *Comp. Political Stud.* 54, 1292–1322. (2021).
12. **Baumgartner, Frank R., & Leech, Beth L.** *Basic Interests: The Importance of Groups in Politics and in Political Science.* Princeton: Princeton University Press, 1998, 5–9.
13. **Becker, Gary S.** “Crime and Punishment: An Economic Approach.” *Journal of Political Economy* 76, no. 2 (1968): 169–217.
14. **Becker, Gary S., Stigler, George J.** “Law Enforcement, Malfeasance, and Compensation of Enforcers,” *Journal of Legal Studies* 3, no. 1 (1974): 1–18.
15. **Becker, Howard S.** *Outsiders.* New York: Free Press, 1963.
16. **Bjørge, Tore.** *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward.* London: Routledge, 2011; **Crenshaw, Martha.** *Explaining Terrorism,* 2011.
17. **Bourdieu, Pierre.** *Practical Reason.* Stanford: Stanford University Press, 1998; **Bauman, Zygmunt.** *Postmodern Ethics.* Oxford: Blackwell, 1993.
18. **Card, D., DellaVigna, S., Funk, P. & Iriberry, N.** Gender gaps at the academies. *Proc. Natl. Acad. Sci.* 120 (2023).
19. **Cardwell, S. M., & Copes, H.** (2021). *Neutralization.* In *The Cambridge Handbook of Compliance* (pp. 451–464). Cambridge University Press.
20. **Center for the Study of Democracy.** *Illicit Financial Flows and Strategic Corruption.* Policy Brief No. 157, Sofia, April 2025.
21. **Clinard, Marshall B., and Richard Quinney.** *Criminal Behavior Systems.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1973.
22. **Copes, H. (2014).** *Techniques of Neutralization.* In *Encyclopedia of Theoretical Criminology* (pp. 1–5).
23. **Cornish, Derek B., and Ronald V. Clarke.** *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending.* New York: Springer-Verlag, 1986.
24. **Corruption Watch South Africa.** “Scorpions’ downfall due to political interference.” *Corruption Watch*, October 10, 2018.
25. **Crenshaw, Martha.** *Explaining Terrorism: Causes, Processes, and Consequences.* New York: Routledge, 2011.
26. **Dal Bó, Ernesto.** “Regulatory Capture: A Review.” *Oxford Review of Economic Policy* 22, no. 2 (2006): 203–225; **Lessig, Lawrence.** *Republic, Lost.* New York: Twelve, 2011.
27. **Della Porta, Donatella & Vannucci, Alberto.** *Corrupt Exchanges: Actors, Resources, and Mechanisms of Political Corruption* (New York: Aldine de Gruyter, 1999), 3–18.
28. **Dollar, D., Fisman, R. & Gatti, R.** Are women really the “fairer” sex? Corruption and women in government. *J. Econ. Behav. Organ.* 46, 423–429. (2001).

29. **Drutman, Lee.** *The Business of American Democracy: How Companies Influence Politics and What We Can Do About It.* Oxford: Oxford University Press, 2015.
30. **Esarey, J. & Schwindt-Bayer, L. A.** Women's representation, accountability and corruption in democracies. *Br. J. Political Sci.* 48, 659–690. (2018).
31. **Frankl, Viktor E.** *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy.* New York: World Publishing, 1969.
32. **Gallagher, Tom.** *Modern Romania: The End of Communism, the Failure of Democratic Reform, and the Theft of a Nation.* New York: NYU Press, 2005.
33. **Galligan, Denis J.** *Due Process and Fair Procedures.* Oxford: Oxford University Press, 1996, 55–63.
34. **Gans-Morse, Jordan.** “Authoritarianism, Corruption, and the Provision of Public Goods: Lessons from the Literature.” *World Politics* 64, no. 4 (2012): 582–622.
35. **Garland, David.** *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society.* Chicago: University of Chicago Press, 2001.
36. **Greenberg, Jerald.** “Equity and Workplace Status.” *Academy of Management Journal* 31, no. 4 (1988): 717–736.
37. **Greenberg, Jerald.** “Employee Theft as a Reaction to Underpayment Inequity.” *Academy of Management Journal* 33, no. 3 (1990): 561–568.
38. **Haggerty, RJ (eds).** 1994. Reducing Risks for Mental Disorders: Frontiers for preventive, p. 127.
39. **Heidenheimer, Arnold J., Michael Johnston, and Victor T. LeVine.** *Political Corruption.* New Brunswick: Transaction Publishers, 1989.
40. **Heidenheimer, A., Johnston, M.** *Political Corruption.* Transaction Publishers, 2002.
41. **Hellman, Joel S., Jones, Geraint, Kaufmann, Daniel.** “Seize the State, Seize the Day.” World Bank Policy Research Working Paper 2444; No. 2312, Washington, DC: World Bank, April 2000.
42. **Hirschi, Travis, and Michael Gottfredson.** *A General Theory of Crime.* Stanford: Stanford University Press, 1990.
43. **Hoffman, Bruce.** *Inside Terrorism.* 2nd ed. New York: Columbia University Press, 2006.
44. **Hoffman, Bruce.** *Inside Terrorism,* 2006; Cronin, Audrey Kurth. *How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns.* Princeton: Princeton University Press, 2009.
45. **Johnston, Michael.** *Syndromes of Corruption.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
46. **Johnston, Michael.** *Political Corruption: Readings in Comparative Analysis* (New Brunswick: Transaction Publishers, 2002).
47. **Kahn, C.** Mexican state's anti-corruption plan: Hire female traffic cops. (2013).
48. **Karim, S.** Madame officer. *Am. Q.* 5, 42 (2011).
49. **Katz, Jack.** *Seductions of Crime.* New York: Basic Books, 1988.
50. **Kaufman, Scott Barry.** *Transcend: The New Science of Self-Actualization.* New York: TarcherPerigee, 2020.
51. **Kaufmann, Daniel, Vicente, Pedro.** “Legal Corruption.” *Economics & Politics* 23, no. 2 (2011): 195–219.
52. **Kelman, Herbert C., and V. Lee Hamilton.** *Crimes of Obedience.* New Haven: Yale University Press, 1989.
53. **Keltner, Dacher, Gruenfeld, Deborah & Anderson, Cameron.** “Power, Approach, and Inhibition.” *Psychological Review* 110, no. 2 (2003): 265–284.

54. **Kitschelt, Herbert, & Wilkinson, Steven I.** *Patrons, Clients and Policies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
55. **Klitgaard, Robert.** *Controlling Corruption* (Berkeley: University of California Press, 1988).
56. **Kohlberg, Lawrence.** *The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice*. Vol. 1 of *Essays on Moral Development*. San Francisco: Harper & Row, 1981.
57. **Laffont, Jean-Jacques, Tirole, Jean.** *A Theory of Incentives in Procurement and Regulation*. Cambridge: MIT Press, 1991.
58. **Lambsdorff, Johann Graf.** *The Institutional Economics of Corruption* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).
59. **Laub, John H., and Robert J. Sampson.** *Shared Beginnings, Divergent Lives*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.
60. **Ledeneva, Alena.** *Can Russia Modernise?* Cambridge University Press, 2013 (за рутинни неформални практики).
61. **Ledeneva, Alena.** *Russia's Economy of Favours* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
62. **Leff, Nathaniel H.** "Economic Development through Bureaucratic Corruption," *American Behavioral Scientist* 8, no. 3 (1964): 8–14.
63. **Lodge, Tom.** *Politics in South Africa: From Mandela to Mbeki*. Bloomington: Indiana University Press, 2002.
64. **Markovits, Inga.** "Abusive State Power." *University of Chicago Law Review* 51, no. 4 (1984): 991–1011.
65. **Martins, A. F. et al.** Universality of political corruption networks. *Sci. Rep.* 12, 6858. (2022).
66. **Maslow, Abraham H.** *Toward a Psychology of Being*. New York: Van Nostrand, 1962.
67. **Merkle, O. & Kubbe, I.** Gender and corruption: What we've learned from 20 years of research (Part 1). (2023).
68. **Milgram, Stanley.** *Obedience to Authority*. New York: Harper & Row, 1974.
69. **Mungiu-Pippidi, Alina.** *The Quest for Good Governance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
70. **Mustakova-Possardt, Elena.** *Critical Consciousness: A Study of Morality in Global, Historical Context*. Westport, CT: Praeger, 2003.
71. **Neumann, Peter R.** *Radicalized: New Jihadists and the Threat to the West*. London: I.B. Tauris, 2013.
72. **North, Douglass C., Wallis, John Joseph, Weingast, Barry R.** *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
73. **North, Douglass C., Wallis, John Joseph, Weingast, Barry R.** *Violence and Social Orders*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
74. **Nye, Joseph S.** "Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis," *American Political Science Review* 61, no. 2 (1967): 419–427.
75. **OCCRP.** *Romania: Prosecutors Overwhelmed*. Organized Crime and Corruption Reporting Project, 2025.
76. **OECD,** *Corruption in the Private Sector* (Paris: OECD Publishing, 2000).
77. **OECD.** *Managing Conflict of Interest in the Public Sector*. Paris: OECD Publishing, 2003.
78. **OECD.** *Lobbyists, Governments and Public Trust, Volume 1: Increasing Transparency through Legislation*. Paris: OECD Publishing, 2009.
79. **OECD.** (2018). „Preventing Corruption in Public Procurement“ .

80. **Özler, S.** (2021). *Corruption as rational choice. Journal of Economic Behavior & Organization*, 180, 728–756.
81. **Paoli, Letizia.** *Mafia Brotherhoods*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
82. **Pessa, A.A.B., Martins, A.F., Prates, M.V.** et al. Structural roles and gender disparities in corruption networks. *Sci Rep* 15, 14201 (2025).
83. **Persson, Anna, Bo Rothstein, & Jan Teorell.** “Why Anticorruption Reforms Fail - Systemic Corruption as a Collective Action Problem.” *Governance* 26, no. 3 (2013): 449–471.
84. **Petrunov, Georgi.** *Sex Trafficking and Money Laundering: the Cases of Bulgaria*. Sofia: RiskMonitor 2010.
85. **Petrunov, Georgi.** *Dangerous Liaisons: Corruption and Money Laundering in Contemporary Society*, Limen 2020.
86. **Piaget, Jean.** *The Moral Judgment of the Child*. New York: Harcourt, Brace, 1932.
87. **Piaget, Jean.** *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press, 1952.
88. **Piattoni, Simona.** *Clientelism, Interests, and Democratic Representation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
89. **Pinto, Jonathan, Carrie Leana, and Frits K. Pil.** “Corrupt Organizations.” *Academy of Management Review* 33, no. 3 (2008): 685–709.
90. **Piscopo, J. M. & Kenny, M.** Rethinking the ambition gap: Gender and candidate emergence in comparative perspective. *Eur. J. Politics Gend.* 3, 3–10. (2020).
91. **Putnam, Robert D.** *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1993.
92. **Rivas, M. F.** An experiment on corruption and gender. *Bull. Econ. Res.* 65, 10–42, (2013).
93. **Rose-Ackerman, Susan.** *Corruption and Government*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
94. **Rose-Ackerman, Susan, Palifka, Bonnie J.** *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2016).
95. **Rose, J., Heywood, P.M.** *Political Science Approaches To Integrity And Corruption*, Institute for Research in Social Communication, Slovak Academy of Sciences, *Human Affairs* 23, 148–159, 2013.
96. **Rothstein, Bo, & Teorell, Jan.** “What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions,” *Governance* 21, no. 2 (2008): 165–190.
97. **Seo, G., Huang, W. & Han, S.-H.C.** Conceptual review of underrepresentation of women in senior leadership positions from a perspective of gendered social status in the workplace: Implication for HRD research and practice. *Hum. Resour. Dev. Rev.* 16, 35–59 (2017).
98. **Shelley, Louise.** *Dirty Entanglements: Corruption, Crime, and Terrorism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014).
99. **Smith, C. M.** Exogenous shocks, the criminal elite, and increasing gender inequality in Chicago organized crime. *Am. Sociol. Rev.* 85, 895–923, (2020). **South African History Online.** “Scorpions (South Africa).” Wikipedia, last modified 2025.
100. **South African History Online.** *Glenister v President (2011)*. Wikipedia, last modified 2025.
101. **Stan, Lavinia, Turcescu, Lucian.** *Romania since 1989: Politics, Economics, and Society*. Lanham: Lexington Books, 2005.
102. **Stigler, George J.** “The Theory of Economic Regulation.” *Bell Journal of Economics* 2, no. 1 (1971): 3–21.

103. **Stokes, Susan C.** *Political Clientelism*. In *Oxford Handbook of Comparative Politics*, edited by Carles Boix and Susan C. Stokes, 2005.
104. **Sung, H.** (2003). Fairer Sex or Fairer System? Gender and Corruption Revisited. *Social Forces*, 82(2), pp. 703–723.
105. **Sutherland, Edwin H.** *White Collar Crime* (New Haven: Yale University Press, 1949).
106. **Swamy, A., Knack, S., Lee, Y. & Azfar, O.** Gender and corruption. *J. Dev. Econ.* 64, 25–55, (2001).
107. **Sykes, Gresham M., and David Matza.** “Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency.” *American Sociological Review* 22, no. 6 (1957): 664–670.
108. **Tanzi, Vito.** “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures,” *IMF Staff Papers* 45, no. 4 (1998): 559–594.
109. **Thompson, Dennis F.** “Understanding Financial Conflicts of Interest.” *New England Journal of Medicine* 362 (2010): 1066–1070.
110. **Thompson, Dennis F.** “Ethics in Congress: From Individual to Institutional Corruption.” *Brookings Institution*, 1995, 28–31.
111. **Transparency International.** *Corruption Perceptions and Individual Acts*, методологични доклади.
112. **Transparency International,** *Global Corruption Report: Judicial Corruption* (Berlin: Transparency International, 2007).
113. **Transparency International,** *Global Corruption Report* (годишни доклади).
114. **UNODC** (2004, 2013). The Concept of Corruption (деление на извърители на административна, политическа и едра горушция).
115. **UNDP & UNIFEM.** *Corruption, Accountability and Gender: Understanding the Connections* (2010).
116. **UNODC.** *The Time Is Now. Addressing the Gender Dimensions of Corruption*. Vienna. 2020.
117. **Varese, Federico.** *Mafias on the Move: How Organized Crime Conquers New Territories*. Princeton: Princeton University Press, 2011.
118. **Vaughan, Diane.** *The Challenger Launch Decision*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
119. **Vladislavjevic, Anja.** Croatian Ex-Premier Sanader Convicted in Slush Fund Case Retrial. Zagreb: BalkanInsight. 13.Nov.2020.
120. **Von Holdt, Karl.** *The Political Economy of Corruption in South Africa*. Johannesburg: SWOP, 2010.
121. **Wagner, C., Garcia, D., Jadidi, M. & Strohmaier, M.** It’s a man’s Wikipedia? Assessing gender inequality in an online encyclopedia. In *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, Vol. 9, 454–463. (2021).
122. **Weber, Max.** *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press, 1978.
123. **World Bank.** *Diagnosing Corruption in Institutional Systems*.
124. **World Bank.** *Silent and Lethal: How Quiet Corruption Undermines Africa’s Development*. Washington, DC, 2010.
125. **World Bank,** *World Development Report: Governance and the Law* (Washington, DC: World Bank, 2017).
126. **World Bank.** *Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate*. Washington, DC: World Bank, 2000.
127. **World Bank Group.** (2006) *Anticorruption in Transition 3: Who Is Succeeding, and Why?*
128. **Zuber, M. J., Greenberg, E. W., & Williams, L. M. (2016).** *Differentiable Attitudes Towards Specific Crimes and Contexts: A Quantification of Neutralization Techniques*. *Resocjalizacja Polska*, (11), 163–183.

МИНИСТЕРСТВО НА ПРАВОСЪДИЕТО СЪВЕТ ЗА КРИМИНОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Състав на екипа:

доц. д-р Ива Пушкарлова (координатор, криминологичен, наказателноправен, сравнителноправен анализ, анализ на съответствието с наднационални стандарти, автор на използваните в анализите на съдебната практика специализирани методологии, събиране и анализ на емпирична информация, събиране и подбор на научна литература, автор на Дял Първи, Глави първа и втора на Дял Трети, съавтор на Резюме и Препоръки)

проф. д-р. Георги Петрунов (автор на Дял Втори, съавтор на Резюме и Препоръки, консултиране на правните и криминологичните анализи)

прокурор Сава Петров, ВКП (събиране, подбор и анализ на съдебна практика, съавтор на Глава трета на Дял Трети, Резюме и Препоръки, консултиране на правните и криминологичните анализи)

съдия Иван Стойчев, ВКС (събиране, подбор и анализ на съдебна практика, съавтор на Глава трета на Дял Трети, съавтор на Резюме и Препоръки, консултиране на правните и криминологичните анализи)

© **КОРУПЦИОННИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ: тенденции, отговор и превенция**

© Авторски колектив: Ива Пушкарлова, Георги Петрунов, Иван Стойчев, Сава Петров

Рецензенти: доц. д-р Ралица Илкова и проф. д.н. Мария Желязкова-Пекова

ISBN: 978-954-90213-0-1

© Министерство на правосъдието, издател

© София, 2026

Докладът е изготвен съобразно установените най-добри стандарти на обективен и всестраничен научен анализ, за да обезпечи информационно и аналитично държавните политики в областта на предотвратяването и противодействието на корупционни явления.

Отразените в него изводи, наблюдения и препоръки обвързват неговите автори и не отразяват непременно възгледите на Министерството на правосъдието. Авторите и рецензентите не носят отговорност за начина, по който се използват резултатите от изследването.

Докладът е защитен с авторски права. При цитирането му спазването им е задължително.